HUSITSKÝ TÁBOR

19

ČASOPIS HUSITSKÉHO MUZEA V TÁBOŘE
(JOURNAL OF THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR)

TÁBOR 2015

Předložená publikace vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Husitské muzeum v Táboře (DKRVO, MK000072486).

MINISTERSTVO
KULTURY

Husitský Tábor 19/2014 – obsah 19. čísla (Contents of the Vol. 19)

I. Studie (Studies)

Petr HLAVÁČEK, Konrad Konhofer (†1452) jako odpůrce Jana Husa a české reformace ~~~~ 5
(Konrad Konhofer (†1452) as the Opponent of Jan Hus and the Bohemian Reformation) ~~~~ 23

Rudolf KRAJÍC, Archeologie v historickém centru Bechyně ~~~~ 25
(Archaeology in the Historic Centre of the Town of Bechyně) ~~~~ 112

Jan KRŠKO, Otazníky kolem Husova působení na Krakovci ~~~~ 115
(Unclarities regarding Hus´ Activity on the Krakovec Castle) ~~~~ 124

Viktor POHANKA, Jindřich Lefl z Lažan. Reinterpretace jedné politické kariéry (Jindřich Lefl of Lažany. ~~~~ 127
The Reinterpretation of one political career) ~~~~ 145

Markéta PYTLÍKOVÁ, K autorství nejstaršího českého překladu Apokalypsy ~~~~ 149
(To Autorship of the Oldest Czech Translation of the Apocalypse) ~~~~ 178

Silvie VANČUROVÁ, Jan Sádlo ze Smilkova. Kariéra králova milce ~~~~ 181
(Jan Sádlo ze Smilkova. The Career of the King´s Favorite) ~~~~ 224

II. Materiály a zprávy (Materials and Reports)

Miloš DRDA, Vzpomínka na Jiřího Kořalku † 30. 1. 2015 ~~~~ 227
(Memory on Jiří Kořalka † 30. 1. 2015)

III. Obzory literatury (Reviews)

KŘESŤAN Jiří: *Zdeněk Nejedlý; politik a vědec v osamění.* Paseka, Praha 2012. (Martin Tichý) ~~~~ 233

Jan KRŠKO, *Pět životů Jana Husa na Krakovci.* Rakovník, Rabasova galerie – Státní okresní archiv Rakovník 2015, 105 s., ISBN 978-80-86772-90-5. (David Kozler) ~~~~ 237

Vyjádření k recenzi Davida Kozlera (Jan Krško) ~~~~ 245

I. Studie
(Studies)

Konrad Konhofer (†1452) jako odpůrce Jana Husa a české reformace

Petr HLAVÁČEK

Abstract:
The article describes the life and personality of Konrad Konhofer, a contemporary of Master Jan Hus. Konhofer studied at Prague University at the same time as Jan Hus. Even though both the scholars promoted reforms in the Church, their opinions differed. Konhofer´s activities in the Roman Curia during Hus's trial significantly contributed to Hus's conviction. The paper also deals with Konhofer's spirituality which became apparent especially in his support of the cult of Fourteen Holy Helpers.

Key words:
Konrad Konhofer, Master Jan Hus, the Bohemian reformation, so called revelations of Frankenthal, veneration of the Fourteen Holy Helpers.

Problematiku české reformace, tohoto mnohovrstevnatého fenoménu evropských dějin, je třeba záměrně zkoumat i ve zdánlivě irelevantních kontextech tehdejšího teologického, církevně-politického a intelektuálního dění. Často pak můžeme narazit na dosud netušené souvislosti, stále a znovu dokládající, že české reformní hnutí rozhodně nebylo jen nějakým marginálním zjevem sektářským, nacionálním či regionálním.

Pozoruhodným úkazem podzimu středověku, na jehož důležitost upozorňoval i zvěčnělý Johan Huizinga, byl kult Čtrnácti sv. Pomocníků, který se již ve 13. a 14. století prosazoval v austrobavorské oblasti a vůbec ve střední Evropě jako nástroj mendikantských řádů, obzvláště františkánů a dominikánů, sloužící k vnitřní christianizaci a církevně-politické disciplinaci městského obyvatelstva od Pasova a Brixenu až po Řezno, Mnichov, Norimberk a Bamberk. V letech 1445 až 1446 došlo u dvora Frankenthalu poblíž hornofranckého Bamberku, a sice na statcích významného cisterciáckého opatství Langheim, ke čtyřem zjevením Božského Dítěte a Čtrnácti sv. Pomocníků, které bylo současníky vnímáno eschatologicky jako předchuť Parusie, druhého Kristova příchodu. Na místě zjevení či vidění, kterého se dostalo historicky dobře doloženému pastýři Hermannu Leichtovi, byl záhy vystavěn poutní kostel. Zjevení Dítěte Ježíše bylo tehdy církevními autoritami interpretováno striktně christocentricky a nové dynamické poutní místo, nazývané

teď Vierzehnheiligen, tudíž přitahovalo náboženské, politické, kulturní a intelektuální elity. V těchto časech přelomu středověku a novověku byly mezi nimi i takové veličiny jako reformně orientovaný kardinál a papežský legát Mikuláš Kusánský, římský císař Friedrich III. Habsburský, saský kurfiřt Friedrich III. Moudrý nebo malíř Albrecht Dürer. Christocentricky orientovaný kult Čtrnácti sv. Pomocníků se pak až do počátku evropských reformací projevoval jako specifická spiritualita elit a rozšířil se na obrovském území mezi Dánskem a Itálií, Francií a Polskem i Uhrami. Není proto divu, že na něj svého času (negativně) reagovali na jedné straně pražský utrakvistický arcibiskup Jan Rokycana, na straně druhé wittenberský reformátor Martin Luther.[1]

Ještě než došlo k rozvoji poutního místa, musel být zdejší kult oficiálně aprobován. To byl ostatně obvyklý způsob, jak vidíme například v případě poutí ke Svaté Krvi v braniborském Wilsnacku, které musela nejprve schválit autorita havelsberského biskupa Dietricha II. z Manu a posléze se jí zabývala také teologická komise, jejímž členem byl například i M. Jan Hus.[2]

Také o tzv. frankenthalských zjeveních jednala ještě roku 1446 odborná teologická komise, v níž vedle langheimského opata Friedrich III. Heugeleina zasedl i bamberský biskup Anton z Rotenhanu.[3] Objevil se v ní i cisterciácký inkvizitor a teolog Dr. Johann Ittstein, nechvalně proslavený pronásledováním valdenských a husitských heretiků ve Francích.[4] Klíčovou osobností, na-

1 K problematice nejnověji HLAVÁČEK, Petr, *Čtrnáct svatých Pomocníků. K pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi*, Praha 2014. Zde publikovaná studie je přepracovanou a doplněnou verzí jedné z podkapitol uvedené monografie.

2 K problematice viz *HRDINA*, Jan, „*Wilsnack*, *Hus und die Luxemburger", in Felix* ESCHER – Hartmut KÜHNE (eds.), *Die Wilsnackfahrt. Ein Wallfahrts- und Kommunikationszentrum Nord- und Mitteleuropas im Spätmittelalter* (Europäische Wallfahrtsstudien 2), Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2006, s. 41–63.

3 GUTTENBERG, Erich Freiherr von, „Anton, Bischof von Bamberg", *Neue Deutsche Biographie* 1, 1953, s. 314–315. K jeho působení v Bamberku srv. též WEISS, Dieter J., „Das Kloster Michelsberg und die Stadt Bamberg", in Christine van EICKELS – Klaus van EICKELS (eds.), *Das Bistum Bamberg in der Welt des Mittelalters* (Bamberger interdisziplinäre Mittelalterstudien, Vorlesungen & Vorträge 1), Bamberg 2007, s. 227–245, zde především s. 233–235.

4 Viz MACHILEK, Franz, „Ein Eichstätter Inquisitionsverfahren aus dem Jahre 1460", *Jahrbuch für fränkische Landesforschung* 34–35, 1974/1975, s. 417–446. Obezřetnost byla na místě. Ve stejné době, totiž 8. července 1446, byl na základě inkvizičního řízení před basilejským koncilem odsouzen a upálen Nikolaus z Budelsdorfu, který pocházel z franko-bavorské oblasti a označoval se jako „andělský pastýř" (pastor angelicus). Tento prostý laik, uctívající ve svém eschatologickém nadšení sv. Emmerama a sv. Jindřicha (tj. patrona bamberské diecéze), pocházel navíc podle

víc všestranně vzdělanou a zkušenou, jež sehrála zásadní úlohu při učenecké a ortodoxní (re)interpretaci zjevení, byl však jistý Dr. Konrad Konhofer, výrazný diplomat a zuřivý odpůrce české reformace. Právě díky němu se novému poutnímu místu dostalo christologicky vyváženého kontextu, přičemž bylo rasantně instrumentalizováno v boji proti českým nonkonformistům i jejich valdenským sympatizantům. Kdo byl onen Dr. Konrad Konhofer a proč mu vlastně „česká otázka" tolik ležela na srdci? Na to se pokusíme odpovědět v naší studii.

Konrad Konhofer se narodil kolem roku 1374, patrně v Hilpoltsteinu bei Roth ve Středních Francích. Pocházel z norimberské měšťanské rodiny, u níž se ovšem někdy uvažuje o šlechtickém původu. Pro nás je však naprosto klíčovým jeho vztah k Českému království, konkrétně k hlavnímu městu Praze, tehdy rezidenci římského a českého krále Václava IV. Konrad Konhofer byl totiž studentem pražské univerzity a příslušníkem zdejšího bavorského univerzitního národa.[5] Nejenže se tu pohyboval v exponovaných časech počátku českého reformního hnutí, ale můžeme jej dokonce počítat ke spolužákům M. Jana Husa. V Praze studoval „antequam Bohemia erraret, dum ibidem studium vigebat", jak se uvádí v pozdější *Liber Decanorum*, tedy ještě před výbuchem husitské revolty. Dne 13. března 1398 podstoupil na artistické fakultě pražského vysokého učení determinaci před M. Johannem Pfisterem z Eichstättu, pročež mu byl udělen titul bakaláře.[6] Už v únoru 1399 se stal magistrem svobodných umění a následně též licenciátem teologie. Zároveň však studoval na pražské právnické univerzitě, kde již v roce 1398 získal titul doktora obojího práva. Údajně pak v Praze působil jako profesor teologie a stal se ještě doktorem medicíny. V Praze měl být také vysvěcen na kněze.[7]

---

některých indicií přímo z okolí langheimského opatství, totiž z Pülsdorfu (Puelsendorf) u Staffelsteinu – srv. PATSCHOVSKY, Alexander, „Nikolaus von Buldesdorf: zu einer Ketzerverbrennung auf dem Basler Konzil im Jahre 1446", in Johannes HELMRATH – Heribert MÜLLER (eds.), *Studien zum 15. Jahrhundert*, Bd. 2, München 1994, s. 269–290. I frankenthalský pastýř Hermann Leicht se tak lehce mohl z „vizionáře" a iniciační osobnosti nového poutního místa stát odsouzeným kacířem.

5 Ke Konhoferově pražskému studiu viz TŘÍŠKA, Josef, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 76.

6 *Liber decanorum facultatis philosophicae universitatis Pragensis*, Pars I., Pragae 1830, s. 330: „Item anno eodem Conradus Konhofer de Nürnberga det. sub. mag. Joan. Pfyster de Eystet die 13. mensis Martii."

7 Zmínka o Konhoferově kněžské ordinaci se objevuje v soudobé norimberské kronice Konrada Herdegena (†1479), řeholníka benediktinského kláštera sv. Jiljí v Norimberku – viz *Nürnberger Denkwürdigkeiten des Konrad Herdegen, 1409–1479*, ed. Theodor von KERN, Erlangen 1874, s. 183 (krátký biogram u příležitosti Konhoferovy smrti v roce 1452): „ipse antiquissimus Doctor Pragae ante eversionem ibidem

Dne 14. dubna 1402, krátce poté, co M. Jan Hus dosáhl kněžského svěcení a stal se kazatelem v Betlémské kapli, se Konhofer imatrikuloval na univerzitě ve Vídni, kam se chystal přesunout své akademické a kněžské působení. Snad zde již tehdy můžeme tušit Konhoferův odpor vůči viklefismu a rodící se české reformaci, jak se to později naplno projevilo.

V rakouské metropoli však Konhofer zůstal jen několik měsíců a záhy se přesunul do rodných Frank, kde se mu otevírala slibná kariéra. Ještě v roce 1402 byl totiž jmenován osobním kaplanem a rádcem bamberského biskupa Albrechta z Wertheimu, reformně orientovaného katolického hierarchy, jemuž pak v letech 1403 až 1405 sloužil jako jeho generální vikář. Roku 1405 vstoupil do služeb eichstättského biskupa Friedricha IV. Z Oettingenu, vzdělaného právníka, jenž kdysi studoval v Padově a Bologni, zároveň je Konhofer ovšem doložen jako generální vikář pasovského biskupa Georga z Hohenlohe.[8] Krátce shrnuto – Konrad Konhofer, profilující se jakožto kněz a církevní právník, občas také jako sběratel různých obročí, se hned na počátku své kariéry pohybuje ve specifickém církevním prostředí, které můžeme označit jako progresivní či dokonce reformní. Papež Řehoř XII., představitel římské obedience, uznávaný v Českém království i širší střední Evropě, mu udělil 27. září 1407 beneficium farního kostela v Zell im Fichtelgebirge v bamberské diecézi, od roku 1409 ovšem Konhofer působil jako kanovník v Eichstättu.

Následující léta jeho života jsou většinou představována jako bílé místo, ovšem neprávem. Konhofer totiž pouze opustil střední Evropu, neboť z nám neznámých příčin získal prestižní angažmá za Alpami, u papežské kurie v Římě. V tamějších písemnostech figuruje nejpozději od roku 1412 jakožto papežský auditor, a to i za Jana XXIII.[9] A právě v této době se fatálně protínají osudy dvou někdejších pražských spolužáků, Konrada Konhofera a Jana Husa, jenž byl tehdy v postavení exkomunikovaného kacíře. Již v roce

ordinatus etc.“ V seznamu svěcenců pražské arcidiecéze z přelomu 14. a 15. století Konhoferovo jméno bohužel nefiguruje, ačkoliv jsou zde evidovány více než dvě desítky svěcenců z bamberské diecéze a přímo z Norimberka – srv. DOLEŽALOVÁ, Eva, *Svěcenci pražské diecéze 1395–1416*, Praha 2010, s. 193–194.

8 WACHTER, Friedrich, *General-Personal-Schematismus des Erzdiözese Bamberg*, Bamberg 1908, s. 280.

9 Působení Konrada Konhofera jakožto papežského auditora eviduje např. FUDGE, Thomas A., *The trial of Jan Hus. Medieval heresy and criminal procedure,* Oxford – New York 2013, s. 175–176, 202, 350. Jako „apostolici palatii causarum auditorem“ označuje Konhofera Sanctus de Reate, penitenciář papeže Jana XXIII., který mu listinou vydanou 8. 12. 1412 v Římě potvrzuje, že jej absolvoval ode všech hříchů – viz LANG, Karl Heinrich, *Regesta sive Rerum Boicarum Authographa* XII, Monaci 1849, s. 128.

1411 vynesl nad Husem klatbu kardinál Odo Colonna, kterou roku 1412 ztížil nově jmenovaný soudce v Husově kauze, kardinál Pietro degli Stephaneschi. Jenže v prosinci roku 1413 (nebo již 1412) uspěl u papežské kurie Husův odpůrce Michael de Causis, jenž dosáhl souhlasu k užití „světského ramene" proti M. Janu Husovi. Za tímto krokem však nestál nikdo jiný než papežský auditor Konrad Konhofer, který tak Husovu exkomunikaci přenesl do deklarovaně kacířského a pro Husa proto i nebezpečnějšího kontextu. To teď teoreticky znamenalo, že Hus mohl být před papežský soud doveden i násilím.[10] Z uvedeného vyplývá, že v letech 1413 až 1414 byl právě Konhofer jednou z ústředních osobností v eskalaci Husova procesu. M. Jan Hus si tuto novou církevněprávní kvalitu svého procesu jasně uvědomoval a latentně na ni reagoval v „Knížkách proti knězi Kuchmistrovi". Vysvětluje, proč se zdráhá odejít k papežské kurii a odkazuje na Kristův případ, kdy také on musel být k veleknězi Kaifášovi přiveden nedobrovolně. Konhoferův zákrok proti Husovi měl své dozvuky ještě na koncilu v Kostnici. Michael de Causis hned následující den pro Husově příjezdu do Kostnice, tj. 4. listopadu 1414, přibil na vrata tamější katedrály Konhoferův text s velkým nadpisem, odkazujícím na Husovo kacířství. Když byl Hus z rozhodnutí koncilu internován a jeho kauza začala být vyšetřována, byl to opět Michael de Causis, kdo prokurátorům koncilu poskytl veškerou dokumentaci dosavadního procesu proti Husovi, završenou textem Konhoferova soudního zákroku z roku 1413. Michael de Causis vše zaranžoval tak, jako by od počátku byla Husova kauza spojena s kacířstvím a jeho hlavním nástrojem, jehož prostřednictvím zpětně interpretoval Husův proces, byl právě Konhoferův text. Konhofer tak hrál zásadní úlohu v argumentaci koncilu a významně přispěl i k Husovu odsouzení.[11]

Konrad Konhofer se též osobně zúčastnil kostnického koncilu, dokonce se zdá, že se pohyboval v bezprostředním okolí kardinála Odona Colonny, jenž se brzy stal papežem Martinem V. Roku 1418 se totiž objevuje jako papežův osobní kaplan a auditor v Římě, kde také roku 1419 obdržel tzv. tabellionat, tj. papežské pověření k výkonu funkce veřejného notáře. V Římě pak působil po několik let. Do Věčného města se však často vracel jako vyslanec

10 *Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam [...] illustrantia*, ed. František PALACKÝ, Pragae 1869, s. 199–204, zde s. 203: „Fuit per honorabilem virum D. Conradum Conhofer, utriusque juris doctorem et sacri palatii apostolici causarum auditorem, vigore certae commissionis sibi factae, brachium seculare contra eundem M. Joannem Hus decretum et concessum."

11 NOVOTNÝ, Václav, *M. Jan Hus. Život a učení,* Díl I. Život a dílo, část 2., Praha 1921, s. 332, 346, 363, 378. Na Konhoferovu důležitou úlohu v procesu proti Husovi upozorňuje též KEJŘ, Jiří, *Husův proces*, Praha 2000, s. 120, 192.

města Norimberka a zde také vymohl na papeži Martinu V. bulu „Quemadmodum magis" z 31. prosince 1424, kterou bylo definitivně potvrzeno převezení tzv. říšských svátostí z Prahy do Norimberka a jejich trvalé uložení v tamějším špitále sv. Ducha.[12] Rovněž vydání kanonizační buly o svatořečení norimberského lokálního patrona sv. Sebalda, datované 26. března 1425, bylo Konhoferovou velkou zásluhou.[13] Po návratu z Říma byl pak jmenován do úřadu městského právníka („Rechtskonsulent") v Norimberku, kteroužto funkci svědomitě vykonával v letech 1426/1427 až 1434. Konrad Konhofer se zúčastňoval říšských sněmů jakožto oficiální zástupce svobodného říšského města Norimberku, jednal v městských záležitostech s bamberským biskupem, bavorskými vévody i braniborským kurfiřtem, roku 1429 absolvoval další misi v Římě, v Anagni jednal s papežem Martinem V., jako právník a diplomat řešil problémy tzv. české otázky, včetně infiltrace „husitského kacířství" do okolí Norimberku, věnoval se agendě basilejského koncilu.[14] Na říšském sněmu v Norimberku roku 1431 zaujal svou elokvencí římského krále Zikmunda Lucemburského natolik, že jej pak doprovázel na další jednání do biskupského Bamberku i na „hádání" se zástupci českých reformistů

12 Ke Konhoferově roli nejnověji MACHILEK, Franz, „Die Nürnberger Heiltumsweisungen", in Klaus ARNOLD (ed.), *Wallfahrten in Nürnberg um 1500* (Pirckheimer Jahrbuch für Renaissance- und Humanismusforschung, Bd. 17), Wiesbaden 2002, s. 9–52, zde s. 32–35; souhrnně k tzv. říšským klenotům i Konhoferovi zejména WEIGEL, Martin, „Dr. Conrad Konhofer (gest. 1452). Ein Beitrag zur Kirchengeschichte Nürnbergs", *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg* 29, 1928, s. 179–187; KÜHNE, Hartmut, *Ostensio reliquiarum: Untersuchungen über Enstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heiltumsweisungen im römisch-deutschen Regnum*, Berlin 2000, s. 133–142.

13 WEIGEL, Martin, „Dr. Conrad Konhofer (gest. 1452). Ein Beitrag zur Kirchengeschichte Nürnbergs", *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg* 29, 1928, s. 207–219. K funkci sv. Sebalda v sebeprezentaci říšského města Norimberka viz FALKENBERG, Hans, *Sebaldus. Der Mann, der Nürnberg war oder: Wie die Nürnberger sich ihren Stadtheiligen selber machten, ihn sehr liebten und fast völlig vergaßen. Eine Kulturgeschichte um den Volksheiligen und Ratsbüttel, Viehbeschützer und Ehestifter*, Nürnberg 1996.

14 Srv. WALTHER, Helmut G., „Zur Rolle der Kanonistik in der Consilia der Nürnberger Ratsjuristen zum Reichsrecht", in Uta-Renate BLUMENTHAL – Kenneth PENNINGTON – Atria A. LARSON (eds.), *Proceedings of the Twelfth International Congress of Medieval Canon Law*, Vatican City 2008, s. 447–488, zde s. 449–450, 466. V úřadě norimberského městského právníka se objevovaly nepřehlédnutelné osobnosti středoevropské intelektuální scény, po Konhoferovi např. Gregor Heimburg a Martin Mair, aktéři známí i z českých dějin – viz WATANABE, Morimichi, „Imperial reform in the mid-fifteenth century: Gregor Heimburg and Martin Mair", in WATANABE, Morimichi, *Concord and Reform. Nicholas of Cusa and legal and political thought in the fifteenth century*, Aldershot 2001, s. 301–326.

(„husitů") do Chebu.[15] Už v roce 1432 je ovšem doložen jako norimberský vyslanec v Benátkách.[16] Na říšském sněmu v Norimberku v roce 1438 jednal Konhofer také s delegací basilejského koncilu v čele s břitkým teologem konciliarismu Juanem de Segovia.[17]

Od roku 1438 byl pak farářem v důležitém norimberském chrámu sv. Vavřince, ačkoliv zároveň zůstal proboštem katedrální kapituly v Řezně a stále působil jako rádce („consiliarius") městské rady v Norimberku.[18] Z Konhoferovy iniciativy začala též stavba nového východního chóru kostela, a to slavnostním posvěcením základního kamene 28. října 1439, tj. o svátku sv. Šimona a Judy. Rekonstrukce se kolem roku 1440 dočkal i farní dvůr, v jehož refektáři nechal Konhofer vyhotovit (nedochované) malby s erby tří bamberských biskupů období tzv. husitských válek a alegorickým vyobrazením bitvy lidí s ďábly a všelijakými fantastickými bytostmi, upomínajícím na nedávno skončený válečný a teologický konflikt s českými „kacíři".[19] Roku 1440 reprezentoval Konhofer město Norimberk na basilejském koncilu a zde získal povolení k tomu, aby veškeré příjmy kostela sv. Vavřince použil právě na výstavbu chóru.[20] Od roku 1448 mu sice ubývalo sil, ale svatovavřineckým

15 *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund*, 3. Abtheilung (1427–1431), ed. Dietrich KERLER, Gotha 1887, s. 606; *Die Chroniken der fränkischen Städte – Nürnberg*, 1. Band, Leipzig 1862, s. 380–381. V roce 1432 se Konhofer podruhé objevil v Chebu, aby se jako norimberský vyslanec zúčastnil dalšího kola jednání s Čechy. Na základě norimberské knihy účtů na to upozorňuje WEIGEL, Martin, „Dr. Conrad Konhofer", cit. d. (pozn. č. 12), s. 227.

16 SIMONSFELD, Henry, *Der Fondaco dei Tedeschi in Venedig und die deutsch-venetianischen Handelsbeziehungen*, Band I. (Urkunden von 1225–1653), Stuttgart 1887, s. 208–209.

17 *Deutsche Reichstagsakten – König Albrecht II.,* 1. Abteilung, 2. Hälfte (1438), ed. Gustav BECKMANN, Gotha 1916, s. 644, 893

18 *Die Chroniken der fränkischen Städte – Nürnberg*, 1. Band, Leipzig 1862, s. 399–400, 457–459 (zde též edice listů, kterými norimberská rada vyzývala Konhofera, aby se stal farářem kostela sv. Vavřince v Norimberku).

19 Původní farní dvůr u sv. Vavřince v Norimberku zanikl koncem 19. století, popis unikátní malby však nalézáme zde: HEIDENLOFF, Carl, *Die Ornamentik des Mittelalters. Eine Sammlung auserwählter Verzierungen und Profile byzantinischer und deutscher Architectur*, Nürnberg 1852, XII. Heft, s. 23–24; XIII. Heft, s. 3–4.

20 BAUER, Herbert, „Zwischen Andrang und Entfremdung. Der Lorenzer Hallenchor und die Erfahrung der Gemeinde", in Herbert BAUER – Gerhard HIRSCHMANN – Georg STOLZ (eds.), *500 Jahre Hallenchor St. Lorenz in Nürnberg 1477–1977*, Nürnberg 1977, s. 22–24; SCHLEIF, Corine, *Donatio et Memoria. Stifter, Stiftungen und Motivationen an Beispielen aus der Lorenzkirche in Nürnberg* (Kunstwissenschaftliche Studien 58), München 1990, s. 159. Nad originálností Konhoferových aktivit v norimberském kostele sv. Vavřince se zamýšlí též CROSSLEY, Paul, „The man from inner space: architecture and meditation in the choir of St. Laurence in Nu-

farářem norimberským zůstal až do své smrti v roce 1452.[21] Konhofer zemřel 7. nebo 8. července 1452 během návštěvy v Řezně, odkud bylo jeho tělo převezeno do Norimberka a zde s velkou slávou pohřbeno v kapli sv. Marty dosud nedokončeného chóru kostela sv. Vavřince.[22]

Na základě svrchu uvedené retrospektivy životních osudů Dr. Konrada Konhofera můžeme konstatovat, že ztělesňoval vskutku ideální osobnost, která jistě byla schopná ony v podstatě privátní vize nevzdělaného pastýře přiměřeně interpretovat a instrumentalizovat, aby byly použitelné ve prospěch bamberského biskupství i langheimských cisterciáků. A to nejen jako instrument náboženské obnovy a hráz katolické ortodoxie vůči křesťanskému nonkonformismu v podobě valdenství či české reformace, ale i jako impuls ke zlepšení finanční situace obou zainteresovaných církevních institucí. Konrad Konhofer byl absolventem všech čtyř univerzitních fakult, především jako vzdělaný teolog a právník měl praxi z papežské kanceláře i ze zasedání koncilů v Kostnici a Basileji, jistě byl výborně obeznámen i s tehdejšími reformními teologickými proudy. Navíc měl jako norimberský městský jurista bohaté zkušenosti z kanonizačního procesu sv. Sebalda a s fungováním odpustkového provozu. Rovněž disponoval aktuálními informacemi jak o nedobré finanční a disciplinární situaci v bamberské diecézi,[23] tak o sílící infiltraci valdenských a husitských kazatelů.

Konhoferovu afinitu ke christocentricky orientovanému kultu Čtrnácti sv. Pomocníků můžeme dokladovat i na dalších příkladech. Právě v roce 1446, tedy v roce, kdy došlo k námi předpokládané první aprobaci tzv. frankenthalských zjevení, založil Dr. Konrad Konhofer v norimberském chrámu sv. Vavřince, kde byl farářem, poblíž sanktuáře („pey dem sacrament") oltář Čtrnácti sv. Pomocníků. Oltářní patrocinium bylo ovšem takříkajíc multipli-

remberg", in Gale R. OWEN-CROCKER – Timothy GRAHAM (eds.), *Medieval Art. Recent Perspectives (A memorial tribute to C. R. Dodwell)*, Manchester 1998, s. 165–182.

21 Bohužel dosud neexistuje moderní zpracování Konhoferovy biografie, v této kapitole proto vícekrát citujeme jedinou obsáhlejší studii o jeho životě s bohatými přílohami – viz WEIGEL, Martin, „Dr. Conrad Konhofer", cit. d. (pozn. č. 12), s. 170–297. Některá důležitá doplnění přináší FRENZEL, Ursula, „Conrad Konhofer (Kunhofer), Probst, Bauherr, Diplomat (1374–1452)", in Christoph Freiherr von IMHOFF (ed.), *Berühmte Nürnberger aus neun Jahrhunderten*, Nürnberg 1989, s. 25–27.

22 *Nürnberger Denkwürdigkeiten des Konrad Herdegen, 1409–1479*, ed. Theodor von KERN, Erlangen 1874, s. 183–184: „Anno 1452 post festum S. Kiliani obiit Dominus Cunradus Cunhofer, doctor etc. Obiit enim Ratisbonae et huc adductus est cum magna solemnitate et processione. Defunctus susceptus est et in capella S. Marthae prope S. Claram expectatus et in choro novo adhuc non tecto ibidem sepultus."

23 Např. v roce 1443 byl povolán, aby řešil finanční problémy dómské kapituly v Bamberku – WEIGEL, Martin, „Dr. Conrad Konhofer", cit. d. (pozn. č. 12), s. 249.

kované, neboť nový oltář byl konsekrován „in der ere des heiligen bischofs sand conrads vnd sand cristoff, der XIII nothelfer, sand achacien mit seiner geselschafft, sand crispin vnd crispinian, sand cecilien", zároveň ale docela pochopitelné. Nominálně byl hlavním patronem oltáře kostnický biskup sv. Konrád, jmenovec a osobní ochránce Konrada Konhofera, kromě Čtrnácti sv. Pomocníků jsou pak zvláště zmíněni i další světci, především sv. Kryštof a sv. Achác, kteří jsou někdy uváděni jako vůdcové této světecké skupiny, ani přítomnost i jinak oblíbených starokřesťanských mučedníků sv. Kryšpína, sv. Kryšpiniána a sv. Cecílie u tohoto reformně smýšlejícího kněze příliš nepřekvapuje. Navíc jsou v konsekrační listině zmíněny i relikvie světců, které byly do oltáře vloženy, a to na prvním místě sv. Konráda, ale také světců a světic jako jsou sv. Kryštof, sv. Jiří, sv. Mikuláš, sv. Linhart, sv. Šebestián, sv. Erasmus, sv. Zikmund, sv. Jiljí, sv. Achác, sv. Markéta, sv. Kateřina a sv. Barbora, běžně řazených ke skupině Čtrnácti sv. Pomocníků.[24]

Shrňme si tedy, že zrovna v roce 1446 zakládá námi vyhlédnutý odborník na zkonstruování té správné a pro církevní autority přijatelné verze o tzv. frankenthalských událostech, oltář sv. Konráda a Čtrnácti sv. Pomocníků. To jistě nemohla být náhoda a lze předpokládat, že se tak stalo právě pod dojmem oné bezprostřední zkušenosti s celou kauzou. Že se v roce 1446 přihodilo něco pro Konhofera zcela mimořádného, potvrzuje i jeho druhé nadání ze stejného roku a pro stejný norimberský kostel sv. Vavřince. Založil tehdy oltář sv. Jeronýma, resp. Čtyř svatých učitelů sv. Jeronýma, Augustina, Řehoře a Ambrože.[25] Tímto aktem se Dr. Konrad Konhofer veřejně přihlásil nejen k soudobé církevní intelektuální elitě, ale i snahám o reformu církve návratem k starokřesťanským vzorům. Kdykoliv byl Konhofer v Norimber-

24 DEINHARDT, Wilhelm (ed.), *Dedicationes Bambergenses. Weihenotizen und -Urkunden aus dem mittelalterlichen Bistum Bamberg* (Beiträge zur Kirchengeschichte Deutschlands), Freiburg im Breisgau 1936, Nr. 148b (konsekrační listina): „Item der alltar pey dem sacrament ist geweicht in der ere des heiligen bischofs sand conrads vnd sand cristoff, der XIII nothelfer, sand achacien mit seiner geselschafft, sand crispin vnd crispinian, sand cecilien. Das sind die stück heilingtums behallten in disem alltar sand conrads, sand cristoffs, sand görgen, sand niclas, sand leonhard, sand sebastian, sand erasem, sand sigmund, sand gilg, sand achacen, sand cecilia, sand ursell, sand margaretha, sand katherina, sand barbara, von den aynlftawsent mayden [den 10 000 Jungfrauen]." O založení oltáře hovoří na základě dalších pramenů i WÜRFEL, Andreas, *Diptycha Ecclesiae Laurentianae*, Nürnberg 1756, s. 13 (též norimberský měšťan Hannß obdařil ve stejném roce tento oltář zvláštními důchody).

25 WEIGEL, Martin, „Dr. Conrad Konhofer", cit. d. (pozn. č. 12), s. 252–253. Srv. SCHLEIF, Corine, *Donatio et Memoria. Stifter, Stiftungen und Motivationen an Beispielen aus der Lorenzkirche in Nürnberg* (Kunstwissenschaftliche Studien 58), München 1990, s. 11–12.

ku, osobně se u oltáře Čtyř svatých učitelů čili sv. Jeronýma modlil tzv. kanonické hodinky.[26] Zároveň v roce 1446 zřídil také nadaci pro osvětlení kostela a všech oltářů o svátcích a slavnostech.[27]

K fundaci obou oltářů se nadto ještě ostentativně hlásí ve svém norimberském testamentu ze dne 27. března 1452, když vyslovuje přání, aby „apud duo altaria [...] per me erecta" navěky zůstaly jím věnované stříbrné oltářní nástavce („duae tabulae argenteae").[28] Na základě téhož testamentu byly pro oba oltáře zřízeny nadace pro vikaristy (kaplany), potvrzené po Konhoferově smrti, tj. listem bamberského biskupa Antona z Rotenhanu z 15. června 1454.[29]

Hlavním dokladem angažmá Konrada Konhofera ve frankenthalských záležitostech je však jeho další mimořádná nadace pro norimberský farní kostel sv. Vavřince. Máme samozřejmě na mysli ono slavné tzv. Konhoferovo okno nad oltářem sv. Konráda a Čtrnácti sv. Pomocníků, které podle ikonografického konceptu z Konhoferovy nedochované řezenské závěti z roku 1452, považované za jakýsi duchovní testament,[30] reprezentuje jádro jeho osobní spirituality. Dohotovení a instalaci tohoto monumentálního artefaktu, totiž malovaných okenních vitrají, které Konhofer objednal v dílně proslulého Michaela Wolgemuta, realizoval až Wolgemutův nástupce Hans Pleydenwurff, a to až po dokončení Konhoferem započaté stavby chóru kostela sv. Vavřince v roce 1477.[31]

26 WEIGEL, Martin, „Dr. Conrad Konhofer", cit. d. (pozn. č. 12), s. 290.

27 WÜRFEL, Andreas, *Diptycha Ecclesiae Laurentianae*, Nürnberg 1756, s. 13.

28 WEIGEL, Martin, „Dr. Conrad Konhofer", cit. d. (pozn. č. 12), s. 290 (zde na s. 289–291 kompletní edice testamentu).

29 GUTTENBERG, Erich Freiherr von – WENDEHORST, Alfred, *Das Bistum Bamberg, 2. Teil: Die Pfarreiorganisation* (Germania sacra II/1), Berlin 1966, s. 298.

30 K tomuto bohužel nedochovanému a jen fragmentárně tradovanému testamentu viz GÜMBEL, Albert, „Rechnungen und Aktenstücke zur Geschichte des Chorbaus von St. Lorenz in Nürnberg unter der Leitung Konrad Heinzelmanns", *Repertorien für Kunstwissenschaft* 32, 1909, s. 1–30, 132–159, zde s. 158.

31 Konhoferovo okno zná autor tohoto pojednání z autopsie a vlastních fotografií. Kvalitní reprodukci (nikoliv však úplnou) lze též najít zde – FÜRST, Heinrich, *Die Vierzehn Nothelfer. Unsere Freunde (Ihre Verehrung von den Anfängen bis zum Dreißigjährigen Krieg)*, Petersberg 2008, s. 67; nebo (kompletně) na webových stránkách Deutsches Dokumentationszentrum für Kunstgeschichte – Bildarchiv Foto Marburg. Srv. též FUNK, Veit, *Glasfensterkunst in St. Lorenz*, Nürnberg 1995, s. 162; SCHOLZ, Hartmut, „Aktuelle Forschung zur Glasmalerei in St. Lorenz", in Christian SCHMIDT – Georg STOLZ (eds.), *Hundert Jahre Verein zur Erhaltung der St. Lorenzkirche 1903–2003* (Schriftenreihe des Vereins zur Erhaltung der St. Lorenzkirche in Nürnberg 2), Nürnberg 2004, s. 59. Obecně k problematice Konhoferových nadací v norimberském kostele sv. Vavřince viz SIMON, Anne, **The Cult of Saint Katherine**

Malované vitraje vytvářejí jako celek iluzivní gotickou architekturu s kružbovými okny a fiálami, která díky vertikalitě okna ještě více podtrhuje monumentalitu a jakousi dynamickou naléhavost celého ikonograficky složitého výjevu. Ve vrcholku lomeného oblouku tohoto pozdně gotického tzv. Konhoferova okna, nazývaného též oknem sv. Pomocníků („Nothelferfenster"), vidíme Vzkříšeného Krista jakožto Soudce na konci časů, po jeho pravici stojí jako přímluvkyně Panna Maria, po levici pak sv. Jan Evangelista. Poté směrem dolů následuje šest řad vitrají, vždy po šesti tabulích, většinou s vyobrazeními světců, která jsou označena nápisovými páskami. V první řadě odshora spatřujeme zleva sv. Kryštofa a sv. Sixta, na pravém okraji pak sv. Mikuláše. Tři zbývající tabule mezi těmito světci, umístěné přímo pod zobrazením Vzkříšeného Krista Posledního soudu, představují právě frankenthalská zjevení Božského Dítěte a Čtrnácti sv. Pomocníků, přičemž nemůže být pochyb, že zde Konrad Konhofer nechal v rámci christologicky náročně koncipovaného projektu vymalovat scénu, kterou považoval za nejdůležitější událost své doby.

Na první tabuli vidíme pastýře, dospělého bezvousého muže či mladíka, kolem něhož se pasou ovce, dozajista jde o Hermanna Leichta, onoho frankenthalského vizionáře. Na vyobrazení je oblečen do modré haleny a bílého pláště, opírá se o hůl a zpříma hledí na Božské Dítě, které sedí u skály a vztahuje k němu pravou ruku. Druhá tabule zachycuje pastýře i Božské Dítě ve stejné pozici, to však zde sedí mezi dvěma zlatými svícemi hořícími rudým plamenem. V levém rohu se nalézá sakrální architektura s dvěma věžemi, která snad má evokovat cisterciácké opatství Langheim. Na třetí tabuli je vymalováno samotné zjevení Dítěte Ježíše a Čtrnácti sv. Pomocníků. Jde o skupinu stojících dětských postav, zadní řada je oděna v červených a přední v bílých košilích. Před sv. Pomocníky sedí Božské Dítě, které gestikuluje směrem k pastýři Hermannu Leichtovi, s nímž je v živé konverzaci. Pastýř se stále opírá o hůl, ovšem jeho pravá ruka se dvěma vztyčenými prsty prozrazuje gesto přísahy.

V následujících řadách jsou pak vymalováni další světci a světice, více či méně běžně počítaní k tzv. klasické (řezenské) nebo norimberské skupině Čtrnácti sv. Pomocníků, totiž sv.Jiljí, sv. Šebestián, sv. Vít, sv. Eustach, sv. Barbora, dále sv. Markéta a sv. Kateřina, mezi nimiž je v centru celého okna vyobrazena Panna Maria s Ježíškem, navazují malby, na nichž jsou sv. Jiří, sv. Linhart, sv. Pankrác, sv. Erasmus, rovněž církevní Otcové sv. Augustin, sv. Řehoř, sv. Jeroným a sv. Ambrož. Právě kolem této „velké čtyřky"

of Alexandria in Late-Medieval Nuremberg. Saint and the City, Burlington 2012, s. 220–230, passim.

se z každé strany naklání andělé s hudebními nástroji. Úplně dole, tj. v šesté řadě, jsou umístěny tabule se sv.Deocharem a sv. Sebaldem, o jehož svatořečení se Konhofer zasloužil. Za těmito hlavními norimberskými patrony následuje sv. Konrád, patron donátora tohoto malovaného okna, vedle něj je vyobrazen sám Konrad Konhofer a za ním ještě sv. Vavřinec a sv. Štěpán. Klečící donátor Konrad Konhofer je oděn v bílém pluviálu, užívaném například při procesích osvátku Božího Těla, a sice v pozici modlitebníka v rozmluvě se svatými. Nad ním je německý memoriální nápis, shrnující ve zkratce Konhoferovu intelektuální a církevní kariéru: „Nach cristi gepurt M°CCCC°LII° An sant Wilbolts tag verschid der erwirdig vnd hochgelert herr Conrat Kunhofer doctor aller faculteten *thumpropst zu regenspurg* vnd pfarer hye zu sant lorentzen dem got gnedig sei.“[32] Pro věčnou paměť je tedy zmíněno Konhoferovo vzdělání („veleučený [...] doktor všech fakult“) i jeho vazby na Řezno a Norimberk. Záměr byl určitě i v tom, co bylo vymalováno na okenních tabulích, běžících od Konhofera vzhůru k vrcholu okna: nejprve sv. Jeroným, vzývaný tehdy jako patron humanistickými učenci a církevními reformátory, dále sv. Kateřina, patronka učenců i rytířů, frankenthalský pastýř Hermann Leicht s Božským Dítětem a nad tím vším Vzkříšený Kristus jako Soudce.

Bez Panny Marie je tak zde vymalováno celkem třiadvacet světců, tj. netradiční (kombinovaná řezensko-norimberská) skupina Čtrnácti sv. Pomocníků, jistě dle osobních preferencí samotného Konhofera, k nimž jsou přiřazeni i sv. Konrád a ještě další dva světci, dále sv. Otcové a učitelé církve Augustin, Řehoř, Jeroným a Ambrož, nakonec pak sv. Deochar a sv. Sebaldus, svatí ochránci říšského města Norimberku. Toto malované okno v norimberském kostele sv. Vavřince je tak klíčovým a velice explicitním dokladem Konhoferovy osobní spirituality a především jeho výjimečného vztahu k dění kolem hornofranckého Vierzehnheiligen. Můžeme jej tak vlastně považovat za přímý důkaz pro naši svrchu nastíněnou hypotézu.

Zcela legitimní, i když poněkud banální otázkou však zůstává, co právě Konrada Konhofera na Čtrnácti sv. Pomocnících tolik zaujalo. Je ona vitraj Konhoferova okna pouhým výrazem osobní zbožnosti objednavatele? Máme v tomto exkluzivním díle hledat i nějakou ostentativní (byť nám teď ne zcela jasnou) demonstraci Konhoferových církevně-politických preferencí? Proč si pro své zvěčnění v jednom z hlavních norimberských chrámů nezvolil například sv. Sebalda, o jehož kanonizaci se v Římě osobně zasloužil? Ikono-

32 Nápis reprodukuje např. SCHLEIF, Corine, *Donatio et Memoria. Stifter, Stiftungen und Motivationen an Beispielen aus der Lorenzkirche in Nürnberg* (Kunstwissenschaftliche Studien 58), München 1990, s. 163; zde emendace podle vlastní fotografie z kostela sv. Vavřince v Norimberku.

grafický význam Konhoferova okna byl dosud vykládán pouze uměleckohistoricky, tj. izolovaně, bez pokusu o vysvětlení vztahu faráře Konrada Konhofera k samotnému kultu Čtrnácti sv. Pomocníků. Abychom se teď mohli o toto nové ohledání problému alespoň pokusit, musíme především rekonstruovat některé klíčové momenty Konhoferova života. Konrad Konhofer byl svými životními zkušenostmi takřka dokonale ustrojen k tomu, aby podobně jako jiní (humanisticky) vzdělaní kněží z franko-bavorského kulturního okruhu přivítal prohloubení christocentrické dimenze kultu Čtrnácti sv. Pomocníků. Sám totiž patřil ke skupině reformních kleriků, usilujících o obnovení Kristovy církve, zároveň však choval zřetelnou skepsi vůči specifikům české reformace, onomu „husitskému kacířství". Hlavním důvodem zde ovšem byla jeho bezprostřední a patrně i velice intenzivní osobní zkušenost.

Frankenthalská zjevení vyobrazená na tzv. Konhoferově okně lze považovat za svého druhu epitaf, kterým objednavatel, přední intelektuál své doby, dával ostentativně najevo své spirituální a církevně-politické preference. Byl Konhofer pouze recipientem kultu Čtrnácti sv.Pomocníků, poté, co jej události ve Frankenthalu nějak osobně zasáhly? Nebo skutečně můžeme uvažovat o hypotéze, jak jsme řekli již výše, že hrál při oné christocentrické transformaci kultu nějakou aktivní úlohu? Frankenthalské události z let 1445 a 1446 byly totiž od svého počátku předmětem pozornosti předních církevních činitelů, nelze tedy hovořit jen o nějakém projevu „lidové zbožnosti", jenž se snad jaksi samovolně přetavil v existenci nového poutního místa. O reflexi tzv. frankenthalských zjevení a teologické a církevněprávní ukotvení transformovaného kultu Čtrnácti sv. Pomocníků i vznikajícího poutního místa Vierzehnheiligen se nutně musel postarat někdo teologicky i juristicky vzdělaný! A takovou osobností, předním členem jakési „frankenthalské komise", jistě mohl být Dr. Konrad Konhofer.

Naznačuje to celá řada nepominutelných indicií. Konrad Konhofer měl úzké vazby na řezenskou diecézi a především na samotné Řezno, které bylo již v první polovině 14. století hlavním centrem kultu Čtrnácti sv. Pomocníků ve střední Evropě. Jako rodák z franko-bavorské kulturní oblasti, pohybující se mezi Řeznem, Norimberkem či Würzburgem, musel tudíž onen kult velmi dobře znát. Navíc jakožto přímý účastník římského kanonizačního procesu norimberského patrona sv. Sebalda dobře věděl, jak je třeba církevněprávně a teologicky postupovat při aprobaci nových nebo nově transformovaných kultů. Co by však mohlo být Konhoferovou motivací k onomu frankenthalskému angažmá? I v tomto ohledu se nám nabízí odpověď. Konhofer totiž jako dlouholetý generální vikář bamberské diecéze jistě reflektoval teologické i vojenské nebezpečí, jaké hrozilo římské církvi ze strany české reformace a především táborsko-sirotčích polních vojsk. V živé paměti musel mít vpád

„kacířských Čechů“ k Bamberku v roce 1429. Zároveň, stejně jako jiní jeho současníci, hledal nějaký účinný nástroj, kterým by bylo možné čelit krizi církve i mohutnému náporu české reformace a rovněž jeho prostřednictvím podpořit náboženské vzdělání (vnitřní christianizaci) širokého obyvatelstva.

A tímto takřka ideálním instrumentem mohlo být christocentrické usazení teologicky transformovaného kultu Čtrnácti sv. Pomocníků v novém poutním místě Vierzehnheiligen u Bamberku. Vždyť rezonanci kultu a poutí pak nalézáme u řady tehdejších významných osobností, ať už to byl bamberský biskup Anton z Rotenhanu, s nímž byl Konrad Konhofer v kontaktu, a který transformovaný kult de facto aproboval vysvěcením nové poutní kaple již v roce 1448, nebo humanistický vzdělanec, papežský legát a kardinál Mikuláš Kusánský, jenž v roce 1451 předsedal kněžské synodě bamberské diecéze a v Bamberku se tak mohl klidně setkat i se stařičkým Konradem Konhoferem, který se jakožto vážený norimberský farář jistě zúčastnil tohoto kněžského shromáždění. Navíc Mikuláše Kusánského i Konrada Konhofera spojoval zájem o českou církevně-politickou otázku, do níž byli oba zevrubně zasvěceni a kterou považovali za aktuálně největší hrozbu pro jednotu Kristovy církve.[33] Konhoferovo přátelství s biskupem Antonem z Rotenhanu se zřetelně projevilo i v závěti tohoto „norimberského doktora“ z roku 1452, když „reverendo patri, domino meo ab antiquissimo tempore, gracioso domino episcopo Bambergensi“ odkázal jeden ze svých stříbrných klenotů („unum clenodium argenteum“).[34]

O myšlenkovém světě Konrada Konhofera a jeho osobní spiritualitě nám mnohé může prozradit jeho darovací smlouva z 23. srpna 1443, kterou poukázal radě města Norimberku 151 svazků biblické, teologické, juristické a lékařské literatury, pravděpodobně velkou část své privátní knihovny, přičemž se tak vlastně stal zakladatelem slavné norimberské „Ratsbibliothek“. Knihy jsou ve smlouvě jmenovitě vypsány a jejich autorské a tematické složení svědčí jak o Konhoferových zájmech a jeho vzdělanosti, tak o zálibě v klasické scholastické výzbroji i humanistických a reformních tendencích.[35] Vedle spisů Mikuláše z Lyry, Tomáše Akvinského nebo Konráda ze Soltau, někdejšího

33 Ke kontaktu Mikuláše Kusánského s českým prostředím např. ŠMAHEL, František, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 457–458.

34 WEIGEL, Martin, „Dr. Conrad Konhofer“, cit. d. (pozn. č. 12), s. 290. Již ve svých starších testamentech z roku 1429/1430 pamatoval na „svého“ biskupa Friedricha III. z Aufseßu, jemuž odkazoval vlastní mešní kalich – PETZ, Johann, „Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Bücherei des Nürnberger Rates, 1429–1538“, *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg* 6, 1886, s. 129, 132.

35 K vývoji norimberské „Ratsbibliothek“ zevrubně PETZ, Johann, „Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Bücherei des Nürnberger Rates, 1429–1538“, *Mittei-*

rektora pražské univerzity, zde rovněž najdeme mystické a eschatologické traktáty Jáchyma z Fiore či Heinricha Susa.

Zvláště nás ovšem na seznamu upoutají tři po sobě zaznamenané kodexy, které jsou bohemikální povahy. Nejprve jsou uvedeny „Tractatus diversi de communione sub utraque specie, collecti contra errores Hussitarum", tedy jakýsi soubor traktátů zaměřený proti liturgické praxi české utrakvistické církve. Kdy a kde si jej Konhofer pořídil, to nevíme, neboť ani jeden z těchto tří pro nás podstatných spisů se v knihovně norimberské městské rady bohužel nezachoval. Pravděpodobně šlo o texty, které vznikly v rámci teologické polemiky s českým poselstvem na koncilu v Basileji. Každopádně jde o doklad trvajícího Konhoferova (negativního) zájmu o českou reformaci. Ovšem ještě překvapivější jsou následné dvě položky, z nichž první je označena jako „Postilla Mellicii super ewangelia dominicalia per circulum anni", druhá pak jako „Sermones Mellicii de sanctis cum pluribus aliis". Oním „Melliciem", jenž je uveden jako jejich autor, není totiž nikdo jiný než Milíč z Kroměříže, později nazvaný „otcem české reformace".

Náš Konhofer tedy vlastnil Milíčovu latinskou nedělní postilu a k tomu ještě soubor Milíčových kázání.[36] Jak se k nim dostal a proč si tyto texty vlastně pořídil a trvale je uchovával ve své knihovně? Jejich pořízení musíme jistě zařadit do let Konhoferova pobytu na univerzitě v Praze. Obstaral si je tento pozdější Husův odpůrce jen čirou náhodou? Nebo ze zájmu? Byl snad v nějakém užším styku s okruhem Matěje z Janova, kde se Milíčovy texty uchovávaly a četly? Nebo dokonce sympatizoval s některými Milíčovými myšlenkami? Nacházelo se v Konhoferově privátní knihovně i Milíčovo pojednání o Antikristu? Nevíme. Dobře jsme však informováni o tom, jak na Konhoferem propagovaný kult Čtrnácti sv. Pomocníků reagovalo české reformní prostředí. Kult vzbuzoval zájem i v utrakvistickém prostředí, ba dokonce v hlavním městě Praze, o čemž svědčí i velmi raná kritika ze strany pražského utrakvistického arcibiskupa Jana Rokycany. V Rokycanově Postille, jejíž závěrečná redakce byla provedena nejspíše kolem roku 1460, tak čteme například tuto invektivu proti poutím: „Naučiž se tomu, že ť milý Pán Buoh má moc a muož tobě tvé hříchy odpustiti všudy, i doma i v tvé komoře; nic ť se jest netřeba túlati do Říma ani ke Čtrnácti pomocníkům! Doma ť on tobě muož tak mnoho daruov dáti a hříchy odpustiti jako kde jinde, neboť

lungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 6, 1886, s. 123–174; edice darovací smlouvy z roku 1443 s kompletním seznamem knih je na s. 137–144.

36 PETZ, Johann, „Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Bücherei des Nürnberger Rates", cit. d. (pozn. č. 34), s. 140–141. Složení Konhoferovy knihovny si všímá i BARTOŠ, František M., *Husitika a bohemika několika knihoven německých a švýcarských*, Praha 1932, s. 1–2.

jest se sám zavázal řka: ‚Ktož miluje mne, řeč mú zachovává, a Otec muoj bude milovati jej a k němu přijdeme a příbytek u něho učiníme.‘ Ba i do tvé komory chce k tobě přijíti, jediné plň jeho řeč.“[37] Podobně Oldřich Kalenice z Kalenic ve svém satirickém „Luciperově listě“ z roku 1478 kritizuje františkány-observanty, neboť „oni tě rozhřeší a kropáčem s tebe to sejmú a okážíť na pouť [...] k svatým čtrnádcti pomocníkóm“, tj. jejich františkánské poutní místo v severozápadočeské Kadani.[38]

Tak jako tak se nám Konhofer, někdejší Husův spolužák, představuje jako intelektuál se zájmem o aktuální teologické pohyby, zejména ty reformní. Jako výrazná osobnost nejen v norimberském a franckém, nýbrž i (středo) evropském kontextu, všestranný vzdělanec oscilující mezi tradiční scholastikou a humanistickými výboji, podporovatel vědy, umění a studentů, milovník knih a hudby. Zároveň je však příkladem rozporuplné osobnosti, která se i přes dotyk s pražskými reformními kruhy stala nesmiřitelným nepřítelem české reformace. A přestože (nebo právě proto?) se pak Konhofer aktivně angažoval v procesu vůči svému někdejšímu pražskému spolužákovi Janu Husovi, jenž vyústil v Husovu mučednickou smrt, zůstal až do své smrti jak bedlivým zkoumatelem tzv. české otázky, tak podporovatelem christocentrické spirituality, připravující mohutný úder evropských reformací. Konhoferova motivace byla podobně jako u prvních českých reformistů, výrazně eschatologická. I to ostatně náleží k paradoxním konstantám dynamických náboženských a intelektuálních dějin pozdně středověké střední Evropy.

37 *Postilla Jana Rokycany*, Díl II., ed. Josef ŠIMEK (Sbírky pramenů českého hnutí náboženského ve století XIV. a XV., sv. 17), Praha 1929, s. 607–608 – zde i varianty podle různých rukopisů, kdy Rokycana kritizuje též pouti, kdy „netřeba túlati do Cách ani do Říma“.

38 Oldřicha Kalenice z Kalenic Satyrický list Luciperův ke Lvovi z Rožmitálu z roku 1478. Ed. Zdeněk NEJEDLÝ, Praha 1903, s. 24. Ke Kadani souborně HLAVÁČEK, Petr, Nový Jeruzalém? Příběh františkánského kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani, Kadaň 2013.

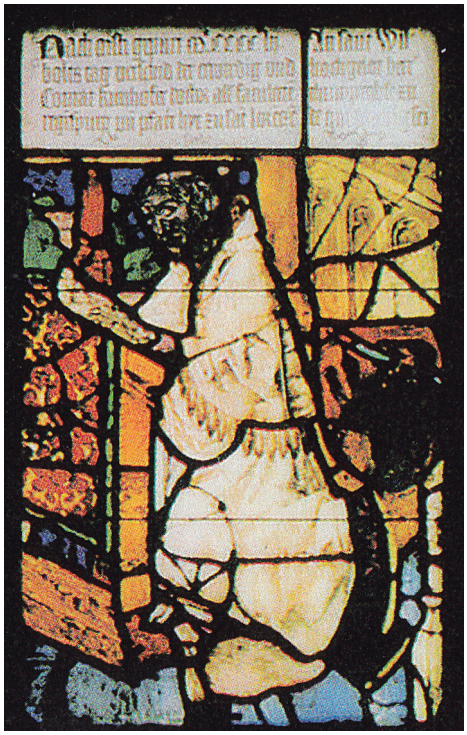

Obr. 1: Vyobrazení Konrada Konhofera na tzv. Konhoferově okně v norimberském kostele sv. Vavřince (1452/1477)

Obr. 2: Zjevení Dítěte Ježíše a Čtrnácti sv. Pomocníků na jedné z tabulí tzv. Konhoferova okna v norimberském kostele sv. Vavřince (1452/1477)

Konrad Konhofer († 1452) as the Opponent of Jan Hus and the Bohemian Reformation

Petr Hlaváček

Konrad Konhofer was born about 1374 in Middle Franconia. His youth is linked with the Prague University where he studied at the same time as Master Jan Hus. He was awarded his first degree, the bachelor one, at the Faculty of Art in 1398. Afterwards, he obtained degrees from all higher faculties within a short time (Doctor of Both Laws, Professor of Theology, Medical Doctor) and he was also ordained as a priest. Konhofer left Prague and the university at the beginning of the 15th century. After a short stay in Vienna he returned to his native Franconia. In 1402. He started a promising career there. He became a curate, a counsel and the general vicar of the Bamberg Bishop Albrecht of Wertheim, the general vicar of the Passau Bishop Georg of Hohenlohe and a servant of Eichstätt Bishop Friedrich IV of Oettingen etc.

Konrad Konhofer always supported the Roman Curia where he started working as the Papal auditor in 1412 or even earlier. And there the lives of Konrad Konhofer and Jan Hus crossed. Konhofer arranged - through Hus's judge Michael de Causis – for the Hus's trial to be perceived as a heretic one. Konhofer's text about Hus's heresy was displayed on the door of a cathedral during the Constance Council. Konhofer played a key role in presenting arguments at the council and significantly contributed to Hus´s conviction.

Konhofer held an office in the Roman Curia also at the time when the new Pope Martin V was as elected. He appointed him his personal curate. In 1419 Konhofer obtained a so called tabellionat, i.e. a Papal assignment to perform the role of a notary public.

In the mid-1420s Konhofer´s life was linked with the free imperial city of Nuremberg where he worked as a municipal lawyer, ambassador, and after 1438 as a priest in the Church of St. Lawrence. In the role of Nuremberg ambassador Konhofer managed to have the so called imperial sacraments transported from Prague to Nuremberg and to have the Nuremberg patron, Saint Sebald, canonized. Konhofer participated in imperial councils, in the Basil council and also in Cheb negotiations.

Konrad Konhofer significantly influenced the look of the Church of St. Lawrence. He had the eastern gallery built, he had the parish yard repaired – the yard was decorated with murals of three Bamberg bishops from the times of the Hussite wars (the murals did not survive), and he had new altars established. One of them was dedicated to Fourteen Holy Helpers in 1446. The cult of Fourteen Holy Helpers was worshipped in this area already in

the first half of the 14th century. This cult significantly influenced the life of Konrad Konhofer in 1446. In 1445 and 1446 there was an apparition of the Divine Child and of Fourteen Holy Helpers in Frankenthal near Bamberg four times. A special theological committee was summoned to make a judgment about the authenticity of the apparitions. Thanks to Konrad Konhofer, who was a member of the committee, the new pilgrimage site obtained a Christologically balanced context. It was probably the experience obtained in relation to the Frankenthal events that made Konhofer donate more money to the Church of St. Lawrence. He had a so called Konhofer's window built which is considered to be Konhofer's testament representing the core of his personal spirituality.

Konhofer, a former schoolmate of Jan Hus, is introduced as an intellectual interested in current theological trends, specifically the reform ones. He himself ranked in a group of reform clerics who strove for the renovation of the Church of Christ, however, at the same time he was obviously skeptical towards Bohemian reformation.

Archeologie v historickém centru Bechyně

Rudolf KRAJÍC

Abstract:
The paper strives to summarize almost twenty years of systematic archaeological research which has been performed in the town of Bechyně by the Hussite Museum of Tábor. The amount and quality of new facts make it necessary to summarize this topic at least preliminarily. The author also compares these facts with the current level of knowledge on the development and changes of the settlement on Bechyně promontory and other sites in its immediate vicinity. The presented summary brings basic data about the archaeological research performed so far. It assesses its importance for more detailed knowledge of the settlement in this South Bohemian location in the course of time from ancient times till recent periods.

Key words: *the town of Bechyně, archaeological research, Hussite museum in Tábor, Late Bronze Age, Early Bronze Age, Late Iron Age, Early Iron Age, Early Middle Ages, High Middle Ages, Late Middle Ages, Early Modern Era*

1. Úvod.

Téměř dvacet let systematického archeologického výzkumu, který v Bechyni provádí Husitské muzeum v Táboře, vyvolává s ohledem na kvantitu i kvalitu nových poznatků potřebu alespoň předběžného shrnutí těchto informací a jejich komparaci se současným stavem historického poznání vývoje a proměn osídlení na bechyňském ostrohu i míst v jeho bezprostředním okolí. Níže podaný přehled je primárně zaměřen na shrnutí základních faktů o realizovaných terénních archeologických akcích a jejich významu pro detailnější poznání osídlení této jihočeské lokality od pravěku po subrecentní období.

Dějiny bádání

Archeologické výzkumy, které zásadním způsobem doplňují historické poznání bechyňského ostrohu, mají již téměř padesátiletou tradici. A pokud zohledníme i výzkumy v širším okolí města (mohylníky, pravěká a raně středověká sídliště ad.), zjistíme, že lze archeologický zájem o Bechyni a Bechyňsko zaznamenat již od 19. století (shrnuto in: Beneš – Chvojka 2008, 8; dále např. Hraše 1862–1863, 230–232; týž 1871–1873, 129–140; Píč 1896–1897, 1–18; týž 1898–1899, 1–14; ad.). Přímo na bechyňském ostrohu se začali profesionální archeologové angažovat v průběhu druhé poloviny 20. století, kdy

byly - především zásluhou Antonína Beneše a Tomáše Durdíka z pražského Archeologického ústavu – z prostoru pozdějšího zámeckého areálu získány nové informace o pravěkém osídlení ostrohu i o poloze a stavební podobě středověkého hradu na něm (Beneš 1975, 283; týž 1978, 10; týž 1987, 11; týž 1989, 11; Durdík 1975, 9–10; týž 1978, 10; týž 1981, 7; týž 1982, 8). Následně byly archeologické poznatky prohlubovány a rozšiřovány prospekcemi, sběry a sondážemi (Beneš – Soudská 1964, 739, 749–752; Beneš – Braun 1981, 7; Beneš – Zavřel – Militký 1989, 12–13; Fröhlich 1989, 10; Militký 1989, 10–12; týž 1993, 95–98; týž 1996, 173–178; Vencl 1977, 10). Archeologie tak začala doplňovat historické přehledy a stavebně historické průzkumy (Cikhart 1948, 113–125; Durdík 1995; Chleborád 1928; Krajíc a kol. 2000; Menclová – Štech 1953; Muk 1968; týž 1979, 113–117; Podlaha – Šittler 1898; Sedláček 1890, 2–35; Stejskal – Pouzar 1998; Vlček – Sommer – Foltýn 1997) a stala se i východiskem zájmu o tuto lokalitu v rámci vysokoškolského studia (Beneš 1994; Janda 2008; Pavlín 2014).

Od devadesátých let 20. století se archeologie stala nedílnou součástí stavebních a terénních aktivit v regionu a z metodického hlediska ji lze považovat za systematicky prováděný základní výzkum. Zatímco lokality a prostory v širším okolí Bechyně (poříčí Smutné, Březnice, Rataje ad.) zkoumají především archeologická pracoviště z Jihočeského muzea a Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (obr. 1), na bechyňský ostroh a jeho nejbližší okolí se zaměřují od r. 1997 výzkumy Husitského muzea v Táboře (Krajíc 1999; týž 2000a; týž 2000b; týž 2001; týž 2003, 195–220; týž 2003a, 10; týž 2003b; týž 2003c; týž 2004; týž 2004a; týž 2005a; týž 2006; týž 2006a; týž 2006b; týž 2006c; týž 2007, 133–165; týž 2007a; týž 2008; týž 2009; týž 2011; týž 2011a; týž 2011b; týž 2013) (obr. 2) [1]. Několik desítek terénních akcí, které byly v posledních téměř dvou desetiletích v historickém centru Bechyně a v jeho bezprostředním okolí Husitským muzeem realizovány, umožňuje naznačit pravěké i středověké sídelně-vývojové etapy, přičemž připravované komplexní vyhodnocení archeologických poznatků bude obsahovat i informace se vztahem k proměnám historické krajiny, k hospodářským a provozním poměrům a k podrobnějším datacím vybraných objektů (archeobotanika, osteologie, dendrochronologie ad.).

Množství nových poznatků, které lze hodnotit v širších prostorových souvislostech, je dáno především tím, že od devadesátých let 20. století je možno

1 Není-li u obrázků uvedeno jinak, pocházejí tyto z archivu Archeologického oddělení Husitského muzea v Táboře. Dokumentaci terénu a nálezů prováděli převážně pracovníci z f. Geo-cz a Z. Prchlík z Husitského muzea v Táboře. Pro studii v HT upravoval R. Krajíc.

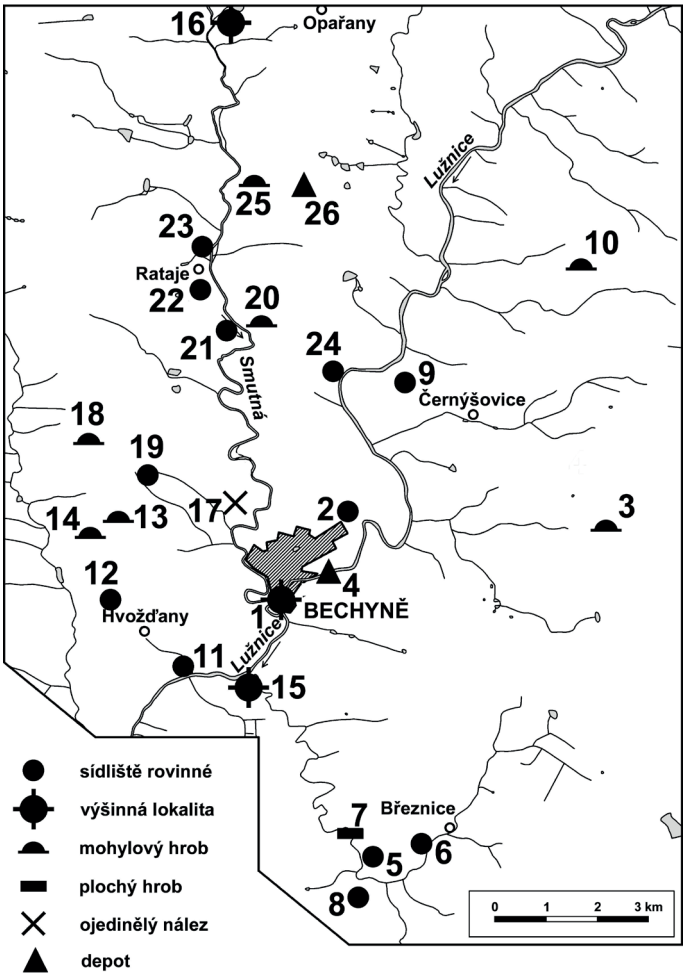

Obr. 1: Pravěké a raně středověké lokality Bechyňska. Legenda: 1 Bechyně – výšinné sídliště ze starší doby bronzové, z doby halštatské, laténské a z raného středověku v historickém centru města, 2 Bechyně – sídliště ze střední a mladší doby bronzové u tzv. nového hřbitova, 3 Bechyňská Smoleč – raně středověký mohylník v poloze Žluté hory, 4 Bežerovice – depot seker z přelomu střední a mladší doby bronzové, 5 Březnice – sídliště z mladší doby bronzové v trati Na píckách, 6 Březnice – stanoviště pravděpodobně ze středního paleolitu nad Blateckým potokem, 7 Březnice – ploché žárové pohřebiště z mladší doby bronzové v poloze Na Voděti, 8 Čenkov u Bechyně – sídliště z doby bronzové a laténské, 9 Černýšovice – sídliště z mladší doby bronzové, 10 Dobronice – mohylník z doby bronzové a halštatské v polesí Kukle, 11 Hvožďany – sídliště z mladého paleolitu

a mesolitu na ostrožně nad Lužnicí, 12 Hvožďany – sídliště z mladší doby bronzové v trati v Lužci, 13 Hvožďany – mohylník z doby bronzové a halštatské v polesí Hemery, trať Hošková, 14 Hvožďany – mohylník z raného středověku v poloze Na Blátě, 15 Nuzice – hradiště ze starší doby bronzové, z doby železné a z raného středověku na soutoku Lužnice a Židovy strouhy, 16 Opařany – výšinné sídliště starší doby bronzové a doby halštatské na ostrožně nad Smutnou, 17 Radětice – hrot ze středního paleolitu v trati Poušť, 18 Radětice – raně středověký mohylník v poloze Jahodinská u hájovny Soví, 19 Radětice – sídliště z pozdní doby bronzové v trati Na doubských, 20 Rataje – mohylové pohřebiště ze střední doby bronzové v poloze Na Homoli, 21 Rataje – sídliště z paleolitu, doby bronzové, halštatské, laténské a římské v poloze nad Smutnou JV od obce, 22 Rataje – mlado- a pozdněbronzové sídliště na jižním okraji obce, 23 Rataje – kamenné předměty z paleolitu, kamenná sekerka z eneolitu, keramická miska z mladší doby bronzové a sídliště z doby laténské na poli severně od obce, 24 Senožaty – sídliště z pozdní doby bronzové nad Lužnicí, 25 Staré Sedlo – mohylové pohřebiště z doby bronzové v poloze Bezinky, 26 Staré Sedlo – depot bronzové industrie z mladší doby bronzové na JV okraji obce. (dle: Beneš – Chvojka 2008, vnitřní strana obálky; upraveno a doplněno O. Chvojkou 2015)

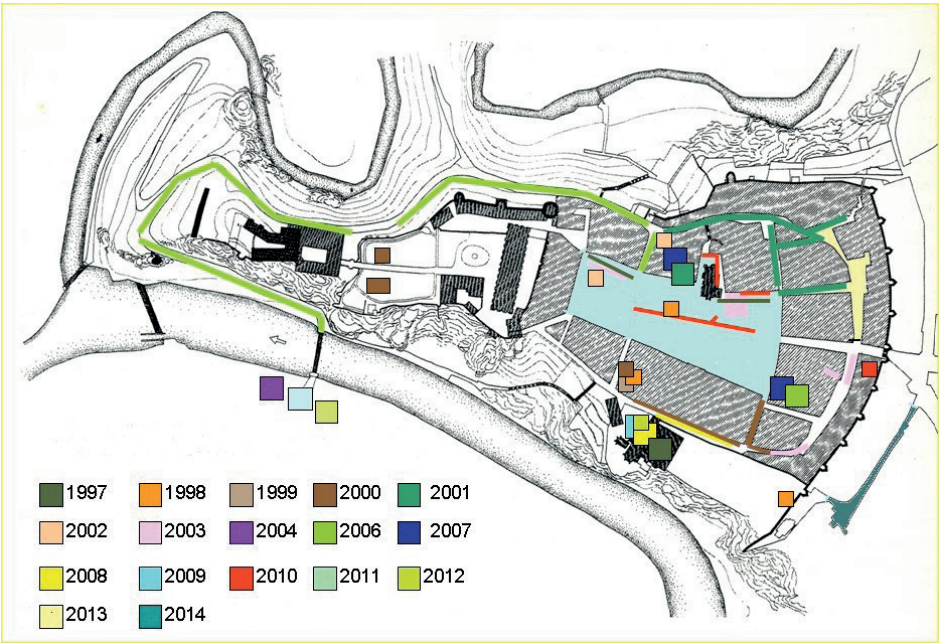

Obr. 2: Archeologické výzkumy Husitského muzea v Táboře v historickém centru Bechyně v letech 1997–2014.

provádět plošně rozsáhlé archeologické terénní aktivity jak v bezprostředním okolí ostrohu (např. Táborská ulice), tak v přilehlém historickém centru města i v místech na něj navazujících (Parkány, Zářečí, zástavba S od městských hradeb ad.).

Na první pohled se zdá paradoxní, že nejméně nových archeologických informací bylo za posledních dvacet let získáno z nejvýznamnějšího místa, tj. z ostrohu, na němž se nachází zámecký areál. To je dáno majetkoprávními poměry (soukromý vlastník), nikoliv nezájmem archeologie o tento prostor. S výjimkou záchranného archeologického výzkumu v přilehlé Táborské ulici, jenž zásadním způsobem doplnil předchozí terénní zjištění, která mají vztah i k pravěkému a středověkému osídlení ostrohu, tak bylo možno v areálu bechyňského zámku v předchozích letech uskutečnit jedinou rozsáhlejší terénní akci, a to archeogeofyzikální průzkum části předhradí mezi vlastním zámkem a sýpkou (Hašek – Krajíc – Tomešek 2001).

I k dalším významným historickým stavbám ve městě by bylo žádoucí získat více terénních archeologických informací. V těchto případech ale již disponujeme výsledky několika odkryvů, které se staveb a osídlení na jejich místě dotýkají. U farního kostela na hlavním bechyňském náměstí jsme získali důležitá fakta o jeho stavebních proměnách a o hřbitovu, který k němu přiléhal (Krajíc 2009; týž 2011b; týž 2013). Opakovaně probíhají archeologické výzkumy v areálu bechyňského kláštera (celoplošný odkryv rajského dvora v r. 1997; Krajíc a kol. 2000, 44–48) a v jeho bezprostředním okolí (zvl. směrem do Klášterní ulice – Krajíc 2008; týž 2009).

Nejvíce nových poznatků přinesly archeologické výzkumy, spojené s rozsáhlými městskými stavebními úpravami a nově budovanými liniovými stavbami, jež zasáhly téměř všechny ulice v historickém centru Bechyně včetně opakovaných výkopů v prostoru hlavního bechyňského náměstí. Ty vyvrcholily generální sanací náměstí v r. 2011, při níž bylo možno provést jeho téměř celoplošný archeologický výzkum (Krajíc 2013).

Oproti těmto stavbám obecního charakteru, kde se bezproblémově uplatňuje smluvní archeologická památková péče, je podobný postup u soukromých objektů méně častý. Jaké historicky významné vypovídací možnosti nabízejí jednotlivé domy a parcely, ukazují výzkumy, realizované např. na hlavním bechyňském náměstí v domě čp. 18 nebo v Klášterní ulici na parcele domu čp. 37 (Janda 2008; Krajíc 1999; týž 2000b; týž 2003, 195–220).

Obdobně obtížné jako u domů je zatím i získávání archeologických informací o středověkém opevňovacím systému, neboť většina hradebních zdí a dalších fortifikačních staveb je součástí soukromých pozemků.

Přes naznačenou nejednoduchost v získávání nových historicko-archeologických poznatků lze konstatovat, že zvláště díky masivnímu stavebnímu

rozvoji, který byl zahájen v devadesátých letech 20. století, a díky pozitivnímu přístupu k řešení památkové péče z pozice komunální politiky i některých jednotlivců došlo za posledních dvacet let ke kvalitativnímu a kvantitativnímu nárůstu informací, jež zásadním způsobem prostorově a chronologicky doplnily poznatky z předchozích terénních výzkumů, které se převážně soustřeďovaly na tehdy dostupná místa bechyňského ostrohu.

3. Bechyňsko [2] – vývoj a proměny osídlení.

O osídlení Bechyňska v předhistorickém období svědčí četná sídliště a pohřebiště, obdobně jako povrchovými průzkumy a sběry získávané jednotlivosti i kvantitativně rozsáhlejší soubory movitých dobových artefaktů (např. Beneš 1966; Beneš – Chvojka 2008; Eisner 1922–1923, 1–37, 193–231; Hraše 1862–1863, 230–232; týž 1871–1873, 129–140; Píč 1896–1897, 1–18; týž 1898–1899, 1–14; ad.). Díky dlouhodobému zájmu o dochované objekty a díky množství terénních výzkumů i aplikacím moderních prospekčních a dokumentačních metod v posledních desetiletích poskytuje v současné době archeologie mnoho nových poznatků o předhistorickém osídlení Bechyňska, počínaje již starší a střední dobou kamennou (Beneš – Chvojka – Šída 2007, 65–78; Vencl a kolektiv 2006). Pro následující období – mladší a pozdní dobu kamennou (neolit a eneolit) – nejsou zatím k dispozici doklady, které by prokazovaly intenzivnější osídlení Bechyňska.

Kolonizace a sídelní rozvoj tohoto území jsou archeologicky prokázány až od doby bronzové (Chvojka 2007, 29–55; Beneš – Chvojka 2008, 5–6; Hrubý – Chvojka 2002, 582–624; Chvojka a kol. 2011; Chvojka - Militký 2004, 223–244; Militký 1993, 95–98; týž 1996, 173–178; týž 1997, 32–38), počínaje její starší etapou (starší doba bronzová: 1800–1600 př. n. l.), kdy byla na Bechyňsku vedle rovinných osad budována i centrální výšinná sídliště

2 Na rozdíl od historického pojetí Bechyňska jako kraje je archeologické vymezení mikroregionu, označovaného jako „Bechyňsko“ odlišné, a to především z toho důvodu, že je pro sousední oblasti běžně archeology užíváno podobné označení jako např. „Vltavotýnsko“, „Soběslavsko“ apod. Pro srozumitelnost uvádím definici Bechyňska podle archeologů, kteří se jeho archeologickým výzkumem dlouhodobě zabývají: „Pod pojmem Bechyňsko rozumíme širší okolí dnešního města, které můžeme vymezit jako obdélník o rozměrech přibližně 18 x 13 km, se seříznutým jihozápadním rohem, kam již zasahuje oblast Vltavotýnska. Na západě navazuje na Bechyňsko území při řece Vltavě, na severu oblast Milevska a na východě severozápadní okraj Třeboňské pánve – Soběslavsko. Celková plocha takto definovaného bechyňského mikroregionu dosahuje ca 210 km^2. Jeho hlavní osu vytváří dolní tok Lužnice, většina pravěkých lokalit je však přímo vázána spíše na její přítoky, z nichž nejvýznamnější je bezesporu říčka Smutná v severní a střední oblasti a potok Židova strouha na jihu Bechyňska“ (Beneš – Chvojka 2008, 3) (obr. 1).

– hradiště, mezi něž patřil i bechyňský ostroh. O intenzitě osídlení na Bechyňsku v následujícím období střední doby bronzové (1600–1250 př. n. l.) vypovídá početní nárůst rovinných sídlišť a mohylníků. Je zatím otázkou dalšího bádání, jaké sídelní aktivity odrážejí ojedinělé nálezy zlomků užitkové keramiky z bechyňského ostrohu z mladší doby bronzové (1250–1000 př. n. l.), tedy z doby, kdy vyvrcholení sídelního rozvoje dokládají na Bechyňsku desítky rovinných sídlišť, dva depoty bronzů i některé z dochovaných hrobů (mohyla; plochý popelnicový ?). Důsledkem zhoršených klimatických poměrů v závěru doby bronzové (pozdní doba bronzová: 1000–800 př. n. l.) byla v celých jižních Čechách menší intenzita osídlení. Na Bechyňsku jsou do tohoto období datována zatím čtyři rovinná sídliště.

Také pro následující dobu železnou (800–20 př. n. l.) odrážejí sídelní poměry na Bechyňsku stav celého jihočeského regionu (Beneš – Chvojka 2008, 6–7; Beneš - Soudská 1964, 739, 749–752; Chvojka – Beneš 2007, 311–345; Michálek 2007, 57–78; Militký 1990, 131–138; týž 1993, 95–98; týž 1996, 173–178; Militký – Zavřel 1990, 143–150). Starší dobu železnou (tzv. halštatské období: 800–400 př. n. l.) dokládají četné rovinné osady, mohylníky, výjimečně i plochý hrob. Po delší době opět nabyl na významu bechyňský ostroh, který mohl plnit roli regionálně centrálního výšinného sídliště – hradiště. Zdůraznění jeho ústřední role přišlo v následujícím období mladší doby železné (doba laténská: 400–20 př. n. l.), kdy se v její mladší fázi osídlení rozšířilo i daleko od ostrohu na jeho severní předpolí. S ohledem na jeho plošný rozsah i členění nelze vyloučit, že mohlo mít oppidální nebo jemu podobný (např. castellum) charakter. Osídlení tohoto období, spojované s keltským etnikem, prokazují na Bechyňsku rovinná sídliště a zatím ojediněle i pohřby.

Poměrně dlouhou dobu bylo v rámci studia dějin regionálního osídlení předpokládáno, že Bechyňsko nebylo po změně letopočtu několik set let vůbec obydleno (doba římská: 20–380 n. l. a doba stěhování národů: 380–568 n. l.). Rozvoj terénního archeologického bádání však v posledních letech přinesl minimálně dva doklady sídlišť ze starší doby římské, přičemž je zde v jednom případě prokázán i přímý kontakt keltského a germánského etnika (Beneš – Chvojka 2008, 7; Zavřel 2007, 80–81, 84; týž 2009, 13).

Počátky raně středověkého osídlení (6.-12. st. n. l.), spojované s příchodem Slovanů na naše území, jsou na Bechyňsku doloženy především mohylovými pohřebišti s žárovým ritem, převážně datovanými do 8.–9. století (Lutovský 2011, 111). Nelze vyloučit, že by některé nálezy, objevené přímo na bechyňském ostrohu, mohly dokládat existenci zdejšího výšinného sídliště již v době před 9. stoletím (Břicháček 2007, 111–128).

V 9.-10. století získal ostroh charakter hradiště, stal se regionálním mocenským centrem a následně významným přemyslovským správním střediskem

v jižních Čechách (Lutovský 2011, 112, 225). Hradiště s rozlehlým předhradím na severní straně se postupem doby stalo centrem rozsáhlé oblasti, označované v historických pramenech jako „provincia Bechin" (přehled shrnut in: Krajíc a kol. 2000). Brzy nato získali tento majetek pražští biskupové a v Bechyni bylo zřízeno arcijáhenství (1167 „Dethleb, archidiaconus de Behin" – Kuča 1996, 62). V této době, tj. ve 12. století, stál již na východním předhradí kostel sv. Jiří. Strategicky významnou bechyňskou ostrožnu chtěl následně pro své zájmy využít i český král Přemysl Otakar II. (Šmahel a kol. 1988, 93). Když na základě smlouvy z 3. 8. 1268 odkoupil od biskupa Jana III. z Dražic některé objekty v Bechyňském kraji, byla mezi nimi i hora Bechyně, na níž nechal postavit kamenný hrad. Ten se nacházel v nejjižnější části ostrohu a od rozsáhlého severního předhradí ho odděloval mohutný příkop. Již v průběhu poslední třetiny 13. století byl v Bechyni založen klášter.

Významným obdobím pro další vývoj Bechyňska byl počátek 14. století, kdy král Jan Lucemburský založil před hradem, severně od (příkopem a valem opevněného) předhradí, město Bechyni. V listině, podle níž byla lokace města svěřena královskému podkomořímu Oldřichu Pluhovi z Rabštejna, nazývá král Bechyni „civitas nostra". Přestože tento historický dokument neobsahuje přesné datum, lze na základě rozboru dochovaných zpráv předpokládat, že bylo město Bechyně založeno mezi lety 1323–1327. Po Janu Lucemburském se v držení Bechyně vystřídalo množství majitelů, především z řad předních šlechtických rodů. Kolem roku 1340 prodal Jan Lucemburský Bechyni pánům ze Šternberka, od nichž ji v roce 1398 získal markrabě moravský Jošt. Brzy poté, někdy v letech 1402–1405, byla Bechyně prodána Heraltovi z Kunštátu. Rodové držení bylo přerušeno v druhé polovině dvacátých let 15. století, kdy Bechyni získal Jindřich Lefl z Lažan. Jeho potomci byli zváni Bechyňové z Lažan. Během jejich panství na Bechyni propukla husitská revoluce, přičemž bylo město přímými bojovými akcemi postiženo dvakrát, a to v letech 1422 a 1428. Po husitských válkách byla Bechyně vrácena Lažanům a v r. 1477 ji získali páni ze Šternberka. Díky tomuto společensky vysoce postavenému rodu prožívala Bechyně na konci 15. a v 16. století období značného rozkvětu (privilegia, klášter, úprava městského znaku ad.). Nemenší zásluhy o rozvoj města měl i Kryštof ze Švamberka, který koupil Bechyni v r. 1530 a postupně připojil i zbytek bechyňského panství. To dosáhlo za jeho vlády největšího rozsahu a kromě vlastní Bechyně obsahovalo i více než 30 okolních vesnic.

Švamberkové vlastnili Bechyni až do r. 1569, kdy ji prodali Petru Vokovi z Rožmberka. Za jeho vlády se Bechyně dočkala největšího rozmachu, neboť sem Petr Vok přesídlil i se svým dvorem. V r. 1580 se zde konala jeho velkolepá svatba s Kateřinou z Ludanic. Když po smrti Viléma z Rožmberka (1592)

převzal Petr Vok rodové vladařství, přestěhoval se na Krumlov a později do Třeboně. V roce 1596 prodal Bechyni i s panstvím Adamovi ze Šternberka. V majetku tohoto rodu zůstala Bechyně po celé 17. století a teprve po tragické smrti Jana Josefa v r. 1700 přešlo dědictví na jedinou pozůstalou dceru Marii Terezii. Ta se v roce 1715 provdala za hraběte Leopolda z Paaru a tím přešel bechyňský majetek na paarovský rod. Paarové, kteří sídlili v Bechyni více než dvě stě let, značně ovlivnili svým mnohostranným působením i život ve městě a v okolí (velkostatek, lesnictví, průmysl ad.).

Z hlediska správního členění patřil historický Bechyňský kraj až do poloviny 18. století k největším v Čechách. Tehdy (1751) byl pro svoji rozsáhlost rozdělen na dva nové kraje – Táborský a Budějovický (Kuča 1996, 63).

4. Historické centrum Bechyně – současný stav archeologického poznání.

Porovnání informací o existenci a vývoji pravěkého i středověkého osídlení v širším okolí Bechyně s doklady o osídlení přímo na bechyňském ostrohu včetně jeho předpolí umožňuje lépe pochopit způsob a intenzitu osidlování krajiny, její správu i centrální význam ostrožny v určitých časových etapách a topograficko-sídelních souvislostech.[3]

4a. Starší doba bronzová (obr. 3–6)

Dosud nejstarší doklady o osídlení bechyňského ostrohu jsou datovány do přelomu starší a střední doby bronzové. Nálezy splachových vrstev na západní a jižní straně bechyňské ostrožny, z nichž některé dosahovaly mocnosti až 140 cm (Beneš 1978, 10), umožnily v sedmdesátých až devadesátých letech 20. století konstatovat, že ostroh nad Lužnicí a Smutnou byl v rozsahu přibližně dnešní zámecké zástavby osídlen již na přelomu starší a střední doby bronzové lidem tzv. větéřovské kultury. Zařazení lokality se pohybovalo od označení „výšinné sídliště“ až po „opevněné hradiště“ (Beneš 1989, 11; Beneš – Braun 1981, 7; Militký 1993, 95; týž 1996, 174; Chvojka 2007, 31, 35).

Nové poznatky o větéřovské lokalitě přinesl v r. 2006 archeologický výzkum Táborské ulice, která obíhá bývalý hradní areál a ostrožnu ze tří stran (Krajíc 2007, 133–165). Nejen na západní a jižní, ale i na východní straně směrem k řece Lužnici byly objeveny až 70 cm mocné splachové vrstvy, obsahující množství nálezů, datovatelných do shora uvedeného období (BA2/B1) (obr. 3–4). Odkryvy v severní části Táborské ulice, ani další výzkumy v his-

3 Níže uvedený přehled vychází z informací, získaných archeologickými výzkumy v historickém centru Bechyně v sedmdesátých až devadesátých letech 20. století a doplňuje je o výsledky výzkumů táborského muzea v letech 1997–2015.

torickém centru města obdobná zjištění nepřinesly, takže lze zatím uvažovat o tom, že rozsah výšinného sídliště nepřesáhl vlastní jádro ostrohu, tedy plochu později zastavěnou hradem a zámkem.

Pro rekonstrukci života v době osídlení ostrohu lidem větéřovské kultury jsou k dispozici četné nálezy užitkové keramiky, zastoupené hrnky, koflíky, miskami, zásobnicemi, kuličkami, hliněnými kolečky, která sloužila patrně jako hladítka, amforami, zdobenými promačkávanými páskami, svislými žebry, rytými trojúhelníky s vpichy ad. K výjimečným nálezům lze řadit tzv. chlebový idol z hlíny (Brotlaibidol) (obr. 5). Jedná se přibližně o polovinu hliněné obdélné destičky, jejíž spodní strana je plochá obloukovitá, hlazená, horní strana je rovná, hlazená. Rohy obdélného tvaru jsou zaoblené. 11 mm od zachovaného původního kratšího okraje je na horní ploše vyryta rovnoběžně s ním 1–2 mm široká a stejně hluboká rýha (s přesahem na boky), v jejímž středu je vyhlouben polokulovitý důlek o max. průměru 6 mm s vrtaným středem o hloubce 5 mm. Předmět je vyroben z velmi jemně plavené hlíny hnědé barvy s mikroskopickou příměsí slídy, na povrchu je barva šedočerná.[4]

Atypické výrobky z pálené hlíny, označované jako „chlebové idoly", jsou archeologicky doloženy na širokém evropském území od středního Rýna v Německu, přes Rakousko, Českou republiku, jihozápadní Slovensko a Maďarsko až po Rumunsko, Srbsko a Chorvatsko. Dokládají tak v různých kulturních prostředích kontakty na velkou vzdálenost, přičemž se smysl jejich používání dosud nepodařilo objasnit. Vedle možného užití destiček v rámci výrobního procesu či při transportu zboží (počty, záznamy, označování výrobků) se nevylučují ani jejich možné souvislosti s přírodními či kultovními činnostmi (kalendáře, amulety apod.) (David 2011). Bechyňskému chlebovému idolu dosud nejbližší nález pochází ze sídliště z jihočeských Hostů (Beneš 1984; týž 1986, 67–78, obr. 1:21).

Nekeramické výrobky větéřovské kultury jsou v Bechyni zastoupeny kostěnými šídly, přívěskem ze zvířecího zubu, šipkou, slitky bronzu a bronzovými předměty. Rozšiřující pohled na život a životní prostředí na výšinném sídlišti na přelomu starší a střední doby bronzové přinesly i první analýzy osteologického materiálu z Táborské ulice (Kyselý 2013). Nalezené zvířecí kosti dokládají výskyt tura, ovce, prasete, jelena a psa. V jednom případě bylo možno u tura stanovit i tzv. kohoutkovou výšku, která se pohybovala mezi 119 (patří-li kost samici) a 127 (patří-li kost samci) cm. Neobyčejně zajímavou možnost interpretace nabízí jeden z osteologických nálezů tura, kde je „na fragmentu

4 Rozměry: zachovaná je ca polovina délky 30 mm, původní šířka činí 23 mm, síla 10 mm.

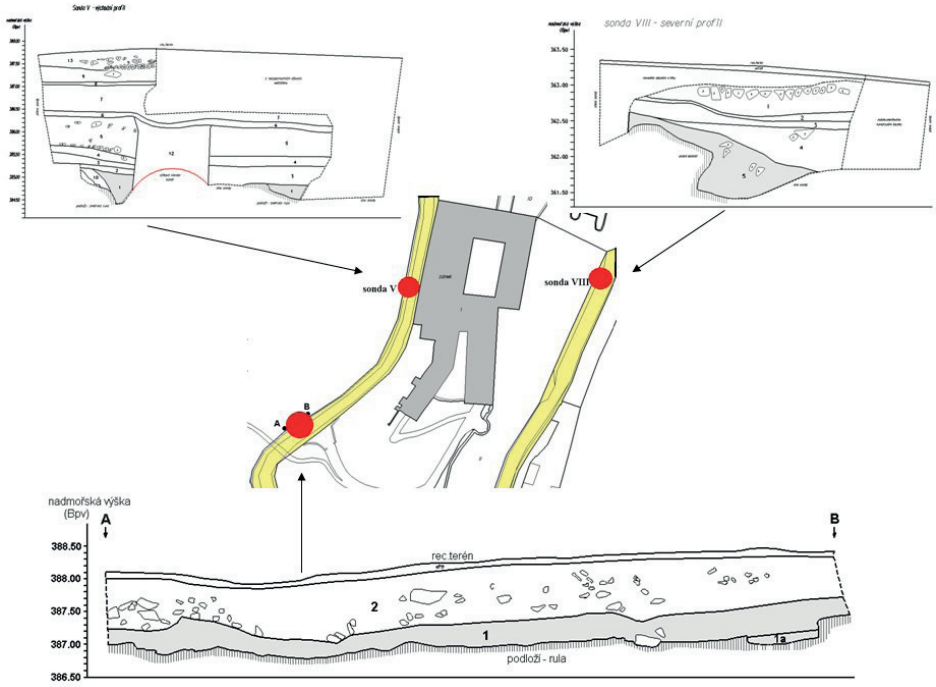

Obr. 3: Bechyně – Táborská ulice 2006. Splachové kulturní vrstvy ze starší doby bronzové ve svazích kolem ostrohu. Větěřovská kultura – zvýrazněné vrstvy nad podložím.

rohového výběžku … deformace, která připomíná otisk po jařmu, bohužel zachovalost výběžku je jen částečná, což znesnadňuje spolehlivou interpretaci“ (Kyselý 2013, 3). Většinu z nalezených kostí lze považovat za řeznický nebo kuchyňský odpad, přičemž na 13 kusech bylo detekováno okousání (asi) psem, 3 kosti nesou stopy po spálení a na 10 jsou patrné zásahy po porcování či po jiné formě zpracovávání. Z dochovaných kostí psů bylo možno vyvodit, že se jednalo o jedince středního a většího vzrůstu, který však nedosahoval velikosti vlka.

K osídlení Bechyně na přelomu starší a střední doby bronzové je možno shrnout, že za stávajícího stavu poznání lze potvrdit intenzivní sídelní doklady především na vlastním ostrohu nad řekou Lužnicí a říčkou Smutnou (obr. 6). Protože neznáme rozsah lokality severním směrem a zatím o ní nelze podat podrobnější typologické informace (charakter zástavby, opevnění apod.), lze bechyňský ostroh označit za výšinné sídliště lidu tzv. větěřovské kultury, přičemž nelze vyloučit ani možnost, že se mohlo jednat o regionální

Obr. 4: Bechyně – Táborská ulice 2006. Splachové kulturní vrstvy ze starší doby bronzové o mocnosti několika desítek centimetrů (bílá šipka), zachované na vnější straně cesty v okolí zadního vjezdu do zámeckého areálu.

centrum typu hradiště. To je i v souladu s označováním bechyňského ostrohu jako „větéřovského hradiště" v současné odborné literatuře (Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003, 31–32; Chvojka 2007, 31, 35). Výšinných sídlišť podobného typu, jako je Bechyně, jsou v jižních Čechách známy již téměř tři desítky. Za nejbližší bechyňskému lze považovat opevněnou ostrožnu Hradec u Nuzic, která leží na soutoku Lužnice a Židovy strouhy necelé dva kilometry od ostrožného sídliště v Bechyni (Chvojka – John – Menšík – Frána – Křivánek 2010, 53–71; Chvojka a kol. 2011, 24).

4b. Mladší doba bronzová

Na základě nálezů zlomků užitkové keramiky knovízské kultury z mladší doby bronzové (BD-HA), objevené při záchranném archeologickém výzkumu na západním svahu pod bechyňským hradem, bylo konstatováno, že se jedná o doklad osídlení z dalšího předhistorického období, ale jeho charakter nelze

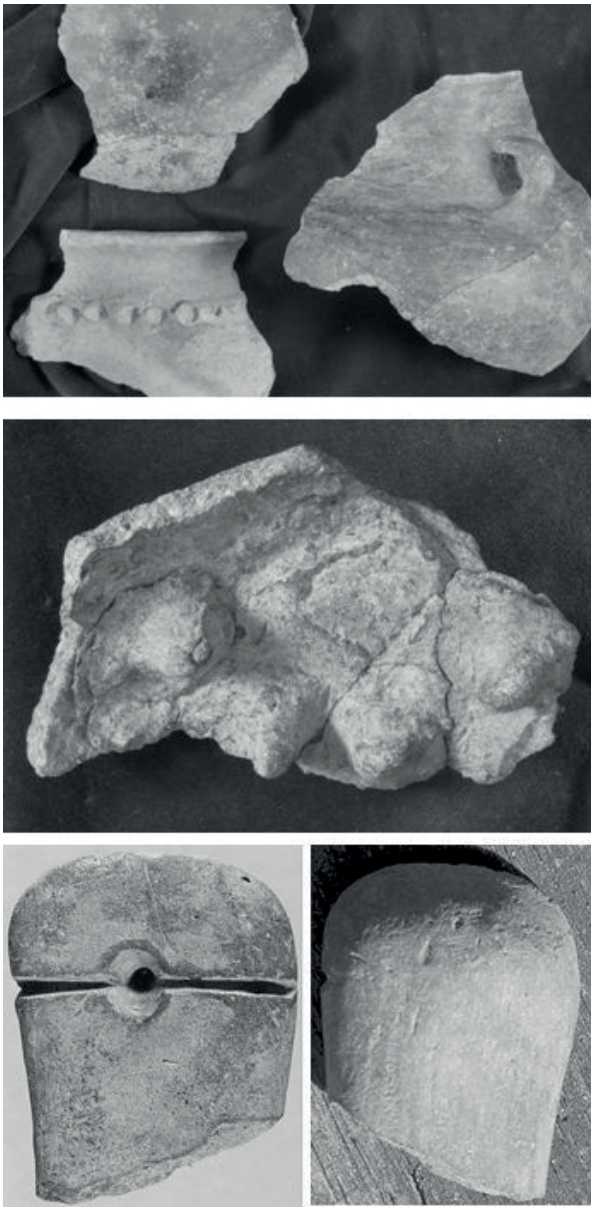

Obr. 5: Bechyně – Táborská ulice 2006. Keramika ze starší doby bronzové ze svahů kolem ostrohu. Spodní foto – torzo tzv. chlebového idolu.

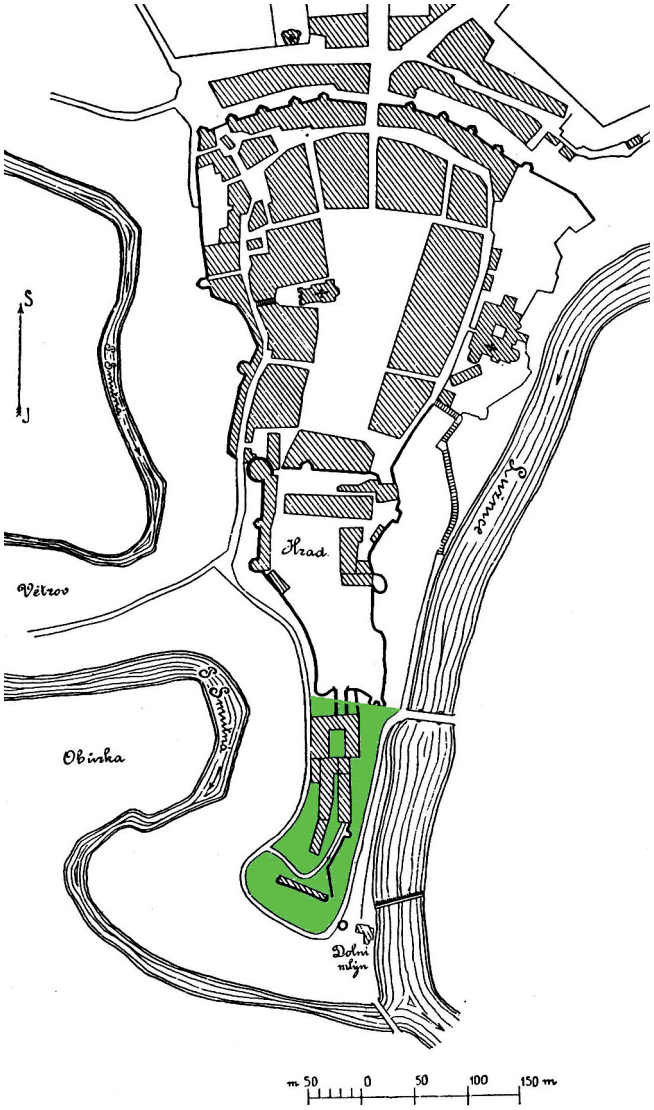

Obr. 6: Bechyně – plošný rozsah výšinného sídliště ze starší doby bronzové (větěřovská kultura) dle archeologických poznatků k r. 2015.

z daného zjištění zatím vyvodit (Militký 1993, 96). Později bylo poukázáno na opatrnost při interpretaci tohoto nálezu, neboť ten by mohl vypovídat při rozšíření poznatků z tohoto období a místa o existenci sídelního centra, ale v případě ojedinělosti souboru i jen o možné příležitostné (např. obranné) sídelní aktivitě (Chvojka – Militký 2004, 225).

Posledně jmenované podporují i stávající poznatky z archeologických výzkumů, jež byly prováděny v okolí ostrohu a v historickém centru města v posledních dvaceti letech Husitským muzeem, neboť na žádné ze zkoumaných ploch nebyly zatím zjištěny výraznější sídelní doklady (kulturní vrstvy, objekty, početnější materiálové soubory) z mladší doby bronzové. To ovšem nevylučuje, že by do budoucna nemohla pozitivní informace poskytnout místa dnes nedostupných ploch zámku, případně zde mohly být stopy po osídlení mladší zástavbou zničeny.

4c. Starší doba železná (obr. 7–11)

Z předchozích archeologických výzkumů pochází ze splachových vrstev západně od hradu kolekce pozdně halštatské keramiky (Beneš – Braun 1981, 7; Militký 1993, 96), doplněná o další keramický zlomek, získaný při výzkumu v jižní části ostrohu u tzv. Čertovy zdi (Militký 1996, 174). Nálezy jsou spojovány s existencí výšinného sídliště na bechyňském ostrohu v pozdně halštatském období (HD) s možností jeho označení za hradiště (Militký 1996, 174).

Archeologické poznatky o halštatském osídlení Bechyně byly rozšířeny při plošném odkryvu hlavního bechyňského náměstí v r. 2011 (Krajíc 2013) (obr. 7). Na jihovýchodní straně náměstí – před domy čp. 6 a 7 – byla detekována na ploše ca 10 x 8 m jednolitá kulturní vrstva o mocnosti až 30 cm, kterou byla zanesena i polozemnice, objevená u jejího jižního okraje (obr. 8–9). Ta dosahovala průměru více než 2 m a zahloubení jejích téměř kolmých obvodových stěn a rovné podlahy dosahovalo do podloží 40–100 cm. Ze zásypu zahloubeného objektu i přilehlé kulturní vrstvy byl získán reprezentativní soubor užitkové keramiky, přičemž některé z původních tvarů se podařilo rekonstruovat (obr. 10). Ze dna polozemnice byly odebrány vzorky pro archeobotanickou analýzu. I když v nich bylo prokázáno málo (a většinou špatně zachovaných) makrozbytků, bylo možno konstatovat nalezení zuhelnatělých obilek prosa (Panicum miliaceum), dále poškozených zuhelnatělých obilek plané trávy a fragmentu plodu pravděpodobně z čeledi slézovité (Malvaceae) (Pokorná 2012).

Obdobně výrazná nálezová situace jako v r. 2011 na náměstí TGM nebyla dosud na jiných místech v historickém centru Bechyně detekována. Je pravděpodobné, že se k sídlišti na dnešním hlavním náměstí vztahují i zjištění

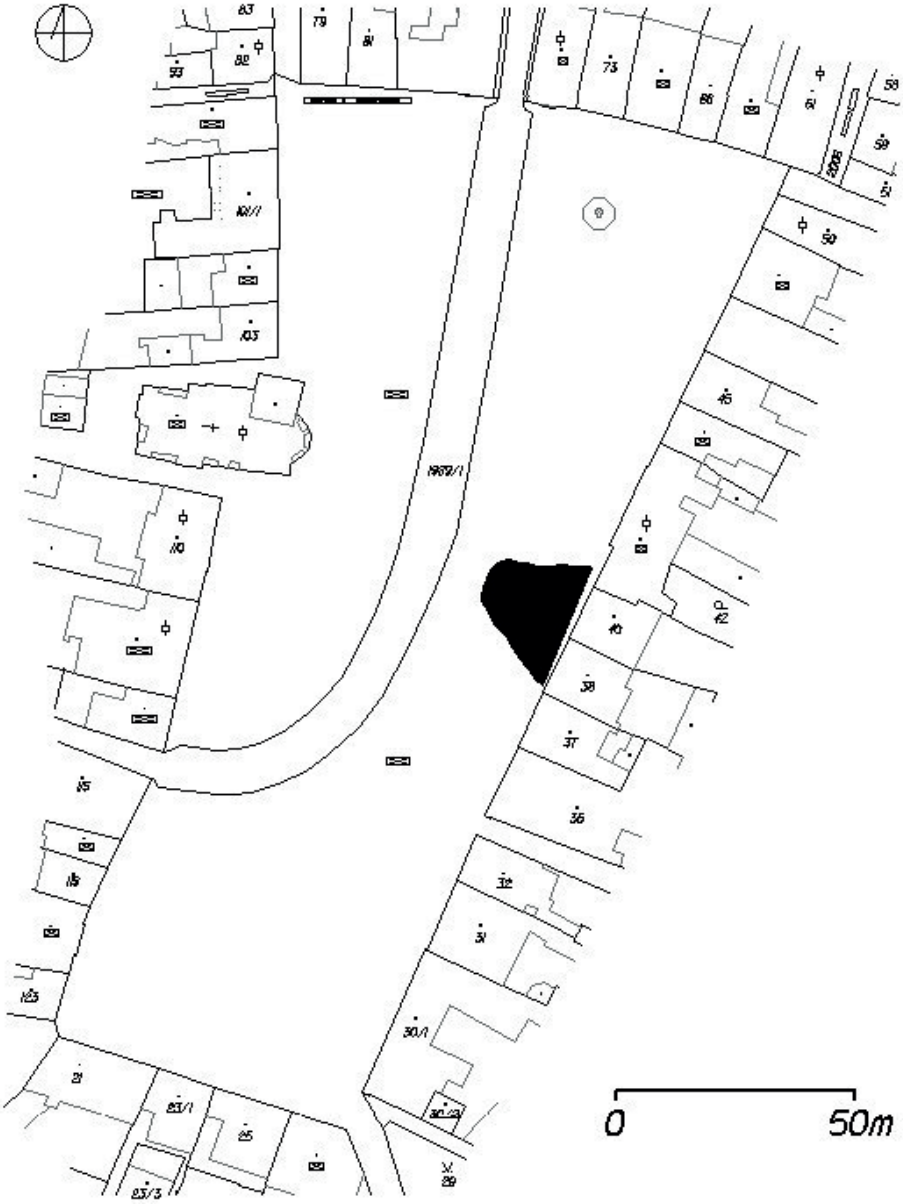

Obr. 7: Bechyně – náměstí 2011. Plocha s doklady osídlení ze starší doby železné.

Obr. 8: Bechyně – náměstí 2011. Stratigrafie v jihovýchodní části náměstí. Legenda: 1/ halštatská vrstva na podloží – v objektu č. 44, 2/ latén, 3/ raný středověk, 4/ vrcholný středověk.

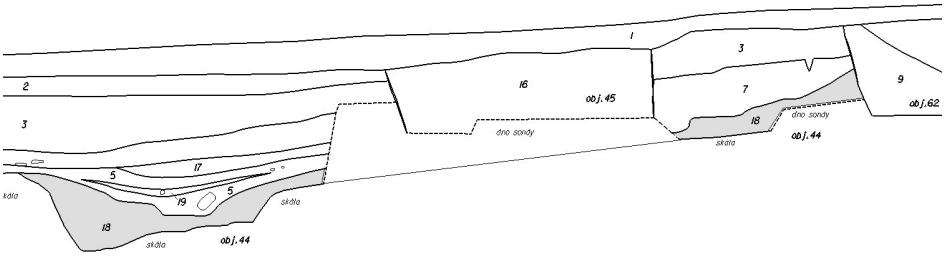

Obr. 9: Bechyně – náměstí 2011. Zahloubená část objektu 44 (polozemnice – zvýrazněná čára) a kulturní vrstvy ze starší doby železné (zvýrazněná vrstva).

Obr. 10: Bechyně – náměstí 2011. Keramika ze starší doby železné.

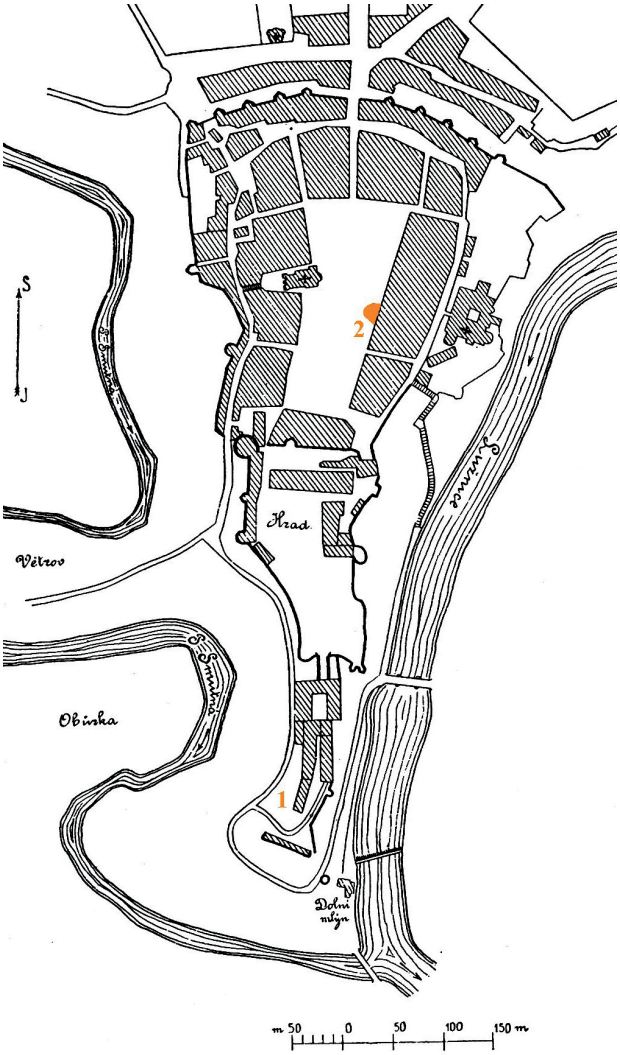

Obr. 11: Doklady halštatského osídlení v historickém centru Bechyně. Legenda: 1/ starší nálezy z prostoru hradu, 2/ náměstí TGM v r. 2011.

ze záchranného archeologického výzkumu v r. 2003, jež byly učiněny v úzkém výkopu taktéž před domy čp. 6 a 7 (Krajíc 2003c).

Za stávajícího stavu poznání nelze zatím jednoznačně rozhodnout, zda by mohly mít oba dosud známé nálezové celky ze starší doby železné (západně pod hradem a na jihovýchodní straně náměstí) přímou souvislost a příslušet jednomu sídlišti (obr. 11). V případě totožného sídliště by se jednalo o relativně plošně rozsáhlou sídelní enklávu, zasahující od ostrožny severně až do míst dnešního náměstí a tedy patrně odrážející významnější postavení lokality, např. jako hradiště s předhradím. Protože však vzdálenost mezi oběma halštatskými nálezy činí několik set metrů, je na místě interpretační opatrnost s nevylučováním alternativy, že se jedná o dvě samostatné jednotky. Jednu z nich (na náměstí) lze považovat za prokazatelně sídelní (zachována zahloubená část stavby a až 30 cm mocná intaktní kulturní vrstva). U druhé (na ostrohu) je žádoucí do budoucna získat nové terénní poznatky, protože stávající úvahy vycházejí především z keramického souboru, který obsahovaly splachové vrstvy na svahu ostrohu.

4d. Mladší doba železná (obr. 12–20)

Informace o nálezech, spojovaných s keltskou civilizací a jejím osídlením bechyňského ostrohu v pozdní době laténské, přináší odborná literatura již od osmdesátých let 20. století. Tehdy se jednalo především o záchranné archeologické terénní aktivity s nálezy laténské keramiky na západním svahu bechyňského ostrohu (Beneš 1989, 11; Beneš – Braun 1981, 7; Militký 1989, 11) a později i z jeho jižního cípu u tzv. Čertovy zdi (Militký 1996, 174–175) (obr. 20:1). Na možný podstatně větší rozsah osídlení poukázal již v r. 1993 J. Militký, když prozkoumal a zdokumentoval do uvedeného období spadající torzo polozemnice a kulturní vrstvu, objevené v prostoru parkánu severně před městskými hradbami (Militký 1993, 96 a obr. 1) (obr. 20:3). V této publikaci uvádí autor ještě další místo s nálezem pozdně laténské keramiky, a to severně od jádra ostrohu s pozdější budovou zámku (Militký 1993, obr. 1 – č. 7) (obr. 20:2).

Nové poznatky o osídlení Bechyně v pozdní době laténské přinesly výzkumy HM v Táborské ulici v r. 2006 a opakované archeologické akce na bechyňském náměstí (Krajíc 2003c; týž 2006b; týž 2006c; týž 2011a; týž 2013) (obr. 12). Kvantitativně četná a kvalitativně nová zjištění dovolují otevřít otázku role bechyňského ostrohu v pozdní době laténské, neboť jako východisko pro zařazení lokality do sídelního typu, respektive do systému keltské správy a řízení regionů nabízí informace nejen o charakteru a hustotě osídlení, o plošném rozsahu sídliště, ale i o jeho členění, fortifikačních prvcích a příkladech atypické zástavby.

Při opakovaných výzkumech, prováděných v prostoru dnešního hlavního bechyňského náměstí v letech 1997, 2001, 2003, 2010 a 2011 (Krajíc 2001; týž 2003c; týž 2011c; týž 2013), byly na mnoha plochách detekovány pozdně laténské kulturní vrstvy, jámy a polozemnice, jež prokazují na tomto místě téměř plošně souvislé osídlení.

Pro typologické zařazení lokality a její vnitřní členění patří k nejvýznamnějším objev fortifikačního systému, který se nacházel v severní části náměstí (obr. 12:1, 13–14). Ve směru V-Z přetínal severní předpolí ostrohu, přičemž zároveň sloužil jako dělící prvek mezi dvěma předhradími. Pevnostní systém byl v rámci opakovaných záchranných a předstihových archeologických výzkumů mnohokrát sondován a profilově dokumentován. V r. 2011 byl odkryt i v několika širších řezech. K jeho podobě, konstrukci a dataci lze uvést následující: fortifikační systém sestával z dvojice příkopů, nedochovaného vstupu a dalších možných nadzemních pevnostních prvků.[5] Oba příkopy probíhaly souběžně ve směru V-Z ve vzdálenosti 150–200 cm od sebe. Severní dosahoval max. šířky 620 cm a hloubky do 180 cm, jižní max. šířky 720 cm a hloubky 230 cm. Oba příkopy měly tvar široce rozevřeného písmene „V“. Celková šířka fortifikačního pásu, tvořeného dvěma příkopy a šíjí mezi nimi, činila 15 m.

V nejspodnějších partiích byly oba příkopy zaneseny stejnou provozní kulturní vrstvou, datovanou do období pozdního laténu. Byly z ní získány zlomky užitkové keramiky, reprezentované torzem silnostěnné misky se zataženým okrajem červené barvy střepu s příměsí bílého písku, černé tuhové silnostěnné hrnce, ale i zlomky téže struktury, ale z tenkostěnných nádob s příměsí bílého písku v hrnčířské hlíně. Keramika je na vnějším povrchu zdobena vertikálním rýhováním. Kromě keramických nádob obsahovala kulturní vrstva i zlomky amorfní červené mazanice, část přeslenu, železitou strusku a červený keramický střep, sekundárně upravený do podoby oválné-

5 Protože nebyl nikde v prostoru dnešního náměstí detekován průchod (průjezd) přes objevený pevnostní systém, bylo nutno hledat odpověď na otázku, v kterých místech se nacházel vstup z jednoho předhradí na druhé. Za tímto účelem bylo provedeno detailní prostorové vyhodnocení všech řezů, dokumentovaných na náměstí v r. 2011. Bylo zjištěno, že zatímco západní i východní strana současného náměstí leží v přibližně stejné nadmořské výšce (rozdíl max. do 50 cm) a laténské příkopy jsou zde ve svém původním tvaru a hloubce zachovány téměř kompletně, byla středová část náměstí (v místech současné S-J silnice přes něj) původně až o 130 cm vyšší; postupem doby byla zarovnávána (snižována) na úroveň okolí, čímž došlo k odstranění až dvou třetin příkopů včetně podložní šíje mezi nimi. Díky těmto terénním úpravám došlo k tomu, že se v pásu o minimální šířce 30 m kolem současné S-J silnice nezachoval nejen průběh původního podloží, ale ani možné stopy po vstupu ze severního na jižní předhradí.

ho hladítka. Provozní kulturní vrstvy byly v obou příkopech překryty raně středověkým materiálem.

Odebrané vzorky vrstev ze dna příkopů ukázaly na to, že se oba objekty v pozdně laténském období lišily v zastoupení rostlinných makrozbytků (Pokorná 2012). V severním příkopu nebyly nalezeny žádné makrozbytky, v jižním příkopu byla nalezena 3 zuhelnatělá semena svízele (1x svízel přítula Galium aparine, 2x svízel pochybný G. spurium), 4 poškozené zuhelnatělé obilky, z nichž jedna byla identifikována jako pravděpodobně pšenice (cf. Triticum sp.), dále 3 zuhelnatělá semena bezu černého (Sambucus nigra), jedna zuhelnatělá obilka plané trávy (Poaceae) a jedno nezuhelnatělé semeno merlíku mnohosemenného (Chenopodium polyspermum). Na dně tohoto příkopu se nacházelo také velké množství sklerocií houby Coenococcum geophillum, což by mohlo souviset s výskytem dřevin v bezprostředním okolí jižního příkopu.

Pokud vezmeme v úvahu, že uvedený pevnostní systém o šířce minimálně 15 m odděloval předhradí lokality [6], ukazuje to na význam, který jeho budovatel-provozovatel přikládal bezpečnosti sídliště i jeho obyvatel, byť se jednalo o vzdálenost 500 m od sídelního jádra (akropole).

O tom, že bylo i další předhradí severně od dvojitého příkopu obýváno a zastavěno, vypovídají dvě nedaleko sebe situované stavby polozemnicového typu, objevené v severovýchodní části náměstí v r. 2011 (Krajíc 2013, objekty 7–8 a 29–32). První z nich (obj. 7–8/2011) se nacházela nedaleko severně od dvojitého příkopu (obr. 12:2, 16). Zachována zůstala její severní polovina, zahloubená 10 cm do podloží, se zarovnanou podlahou (tvořenou skálou s množstvím původních erozních rýh) a na ní kolmo napojenými obvodovými skalnatými stěnami. Na základě rekonstrukce průběhu podloží lze důvodně předpokládat, že původní zahloubení mohlo dosahovat kolem 100 cm. Přestože byla část polozemnice zničena kruhovým vkopem pro strom, zachovala se kulturní vrstva na podlaze, a je tudíž možno šířkový rozměr (Z-V) polozemnice rekonstruovat. Jižní polovina chaty byla do úrovně ca 10–15 cm pod její podlahu zlikvidována při budování obvodové komunikace na náměstí před několika desetiletími. Přesto se i v této části, tj. J od zachovaného torza

6 Zatím je nad rámec možností objektivního (tj. v terénu jednoznačně prokázaného) hodnocení zodpovězení otázky, zda dvojitý příkop odděloval první a druhé nebo druhé a třetí předhradí. Pokud by bylo možno uvažovat o dalším technicky podobném fortifikačním prvku (příkopu) mezi zámeckým areálem a městem (podrobněji viz pozn. 8), potom by se u dvojitého příkopu jednalo o oddělení druhého a třetího předhradí. Protože však bezpečný doklad o příkopu mezi zámkem a městem není pro pozdně laténské období dosud k dispozici, je nutno předpokládat i to, že se první předhradí rozkládalo až k dvojitému příkopu.

polozemnice, nacházela kůlová jáma, u níž nelze vyloučit přímou konstrukční vazbu na chatu (pozůstatek sloupu v rohu polozemnice). Orientace chaty je s delší osou SZ-JV, zachované rozměry činí 330 x 180 cm, rekonstruované ca 380 x 280 cm. Jak půdorys, tak i zachované interiérové konstrukční prvky ukazují na to, že se jednalo o stavbu částečně zahloubenou do podloží, se sedlovou střechou (jámy uprostřed délkové osy), s vydřevenou obvodovou konstrukcí (zachovaná svisle postavená prkna podél zahloubené S a V stěny) a s možným vstupem u JV nároží ve V stěně.

Zachovanou stratigrafii tvořila jediná souvislá kulturní vrstva na podlaze, vypovídající o tom, že chata zanikla požárem. Tvořila ji černočervená propálená hlína s mazanicemi a uhlíky, na mnoha místech s dobře patrnými pozůstatky spálených prken. Přibližně uprostřed stavby stála na podlaze v původní poloze spodní polovina bezuchého hrnce, zdobená na vnějším povrchu celoplošným svislým rýhováním (ve svazcích po čtyřech). Převážná část horní poloviny nádoby destruovala dovnitř hrnce, několik střepů se nacházelo v jejím bezprostředním okolí. Nádoba obsahuje na dně a ca do 5 cm i na přilehlých vnitřních stěnách napečeninu pevné struktury (patrně zbytek stravy). Zásyp obsahoval další zlomky převážně tuhové keramiky s širokými kyjovitými okraji, na podhrdlí se vyskytuje vodorovné žebro. Je pravděpodobné, že s polozemnicovou stavbou sídelně souvisely i tři další jámy, objevené v jejím těsném SZ sousedství.

Druhá polozemnice (obj. 29–32/2011), objevená v SV části náměstí těsně severně před dvojitým příkopem, se nacházela 15 m JV od předchozí (obr. 12:3, 15). Její zahloubenou část tvořil obdélník, orientovaný delší stranou SSV-JJZ, dosahující maximálních rozměrů 400 x 330 cm. Na rovné dno se napojovaly obvodové stěny, zachované v kolmém zahloubení do podloží 17–24 cm. U jižní obvodové stěny se uvnitř polozemnice zachovala jáma po mohutném sloupu, zapuštěném 42 cm pod úroveň podlahy. Jáma po dalším sloupu byla objevena i u severní obvodové stěny polozemnice. Její zahloubení do podlahy činilo 40 cm. Nelze vyloučit, že pozůstatkem po obvodové konstrukci je i menší kůlová jáma o průměru 10 cm, zahloubená 12 cm do podlahy, se šikmými stěnami a hrotitým dnem, zachovaná u JZ rohu polozemnice. Na možnou konstrukci, navazující vně polozemnice, ukazuje další kůlová jáma oválného půdorysu o průměru 22 x 43 cm, se šikmými stěnami a rovným dnem, zahloubeným 21 cm do podloží. Byla orientována delší stranou SZ-JV a nacházela se 45 cm východně od V stěny polozemnice. Mohla souviset se zakrytím vchodu. V interiéru chaty nebyly detekovány pozůstatky topeniště, ani dalšího členění. Výplň torzovitě zachovaného objektu (do max. výšky 24 cm) tvořila na podlaze jednolitá kulturní vrstva, která měla charakter černošedé hlíny s příměsí písku a velkého množství uhlíků. Její charak-

ter nevylučuje souvislost s provozováním ohně nebo požárem, i když stopy po ohni nebyly tak jednoznačné jako v případě předchozí polozemnice.

Z kulturní vrstvy na podlaze byl získán reprezentativní materiál, obsahující 12 ks strusek včetně lupovitých tvarů do rozměrů 10 x 8 cm, jeden kamenný brousek (rozlomený na 4 zlomky), uhlíky do délky 30 mm, bronzový špendlík (n. dřík hřebíku), množství červenohnědých mazanic amorfního tvaru do velikosti 5 cm, torzo masivní bronzové tyčinky o délce 25 mm a kruhovém průměru 8 mm, blíže neurčitelná značně zkorodovaná železná tyčinka o délce 70 mm. Nelze vyloučit, že s výrobou souvisí 4 zlomky šedé – žárem odlehčené – keramiky, která obsahuje na vnitřní straně stopy po zeleném kovu. Z dovnitř mírně zahnutého okraje lze uvažovat o tyglíku nebo o misce se zataženým okrajem, v obou případech malých rozměrů.

Užitková keramika (obr. 19) je zastoupena technologicky různorodým sortimentem: u dvou zlomků se jedná o tenkostěnnou vytáčenou keramiku – misku s malým kruhovým dnem o průměru 25 mm a plochým tělem; střep je na lomu hnědočervený, na vnějším povrchu černý. U zbývajících keramických nálezů se jedná o obtáčené zboží podobných tvarů, mezi nimiž jsou zastoupeny především bezuché hrnce větších rozměrů (v. ca 20–25 cm), kónických tvarů těla z naznačeným podhrdlím, na němž se nachází zaoblené žebro a prožlabení, ukončené zesíleným (až kyjovitým) okrajem. Povrch nádob je zdoben na vnější straně hustým jemným svislým celoplošným rýhováním. U některých tvarů je patrný rozdíl technologie výzdoby při podobném funkčně-dekorativním účelu: jedná se o řídké hluboké – opticky výrazné – svislé rýhy ve větších odstupech nebo svazcích. Rozdíly u tohoto typu nádob jsou v použité surovině: vedle hlíny s příměsí tuhy a velkých zrn bílého písku, kde střep má po výpalu hnědou až šedočernou barvu (s patrnou příměsí bílých zrn i na povrchu) a nepříliš hladký povrch, jsou zastoupeny tuhové nádoby z velmi jemné suroviny po výpalu stříbřité až kovově černé barvy s dokonale hlazeným povrchem.

Na ne zcela běžný způsob zástavby na předhradí jižně od dvojitého příkopu (na Z straně náměstí před farou – domem čp. 143) ukazuje komplex pozdně laténských staveb, objevený zde při archeologickém výzkumu v r. 2011 (Krajíc 2013). Jednalo se o povrchové i do podloží zahloubené objekty. První ze jmenovaných dokládá 7 rozměrných jam (objekty 79–85/2011) ve dvou na sebe kolmo orientovaných řadách s dochovaným SV rohem (obr. 12:4, 17). Jámy měly stejný vzhled – měly kruhový až oválný půdorys o značném průměru 35–90 cm, kolmé obvodové stěny s maximální zachovanou hloubkou 27 cm do podloží a rovné dno. Byly zasypány shodnou vrstvou, velmi podobnou zásypové vrstvě v nedaleké polozemnici (objektu 78 – podrobněji viz níže). Jednalo se o hnědou, místy šedohnědou hlínu, kontaminovanou

požárovou strukturou, díky níž měla hlína lokálně načervenalou barvu. S ohledem na to, jak se severojižně svažuje dnešní náměstí a zároveň se tímto směrem u dochovaných jam snižuje kvalita jejich zachování (nejjižnější mají zahloubení pouhých 8 cm), lze důvodně předpokládat, že JV a J část areálu (vymezeného podobnými jamami) mohla být v mladším období zničena úpravami náměstí. Na to ukazuje i vertikální stratigrafie, neobsahující v těchto místech téměř žádnou kulturní vrstvu.

Nedaleko prostoru, ohraničeného na S a V straně shora uvedenými řadami jam, byla objevena polozemnice (objekt 15/2010 a 78/2011) (obr. 12:5, 18). Z jejího původního čtvercového nebo obdélného půdorysu byla odkryta V polovina o původním rozměru S-J stěny 225 cm a ca polovina v Z-V ose v délce 140 cm (předpoklad původní dl. ca 200–300 cm). Půdorys je orientován na světové strany. Obvodové stěny byly kolmo zahloubeny do skalnatého podloží 20–40 cm. Dno bylo rovné. Uprostřed V stěny se nacházela kůlová jáma o průměru 30 cm s kolmými obvodovými stěnami a rovným dnem. Polozemnice byla na dně a u styčných hran podlahy s obvodovými stěnami zanesena provozní kulturní vrstvou černošedé barvy. Jednalo se o mastnou hlínu s příměsí uhlíků. Zánik dokládá zásypová vrstva v podobě hnědé hlíny s příměsí drobných lomových kamenů.

Ze dna polozemnice byly odebrány archeobotanické vzorky, v nichž bylo obsaženo 154 makrozbytků (Pokorná 2012). Z kulturních rostlin zde byly nalezeny zuhelnatělé pozůstatky pluchaté pšenice (Triticum dicoccum/spelta), z toho 1 obilka, 1 fragment klasového vřetene a 11x báze pluchy. Dále zde byl zastoupen ječmen setý (Hordeum vulgare) - 7x obilka, 1x klasové vřeteno, blíže neurčitelné poškozené obilky (Cerealia) a proso seté (Panicum miliaceum). Jedna z poškozených obilek mohla pravděpodobně náležet i žitu setému (cf. Secale cereale). Z planých rostlin byl nalezen fragment plodu zemědýmu lékařského (Fumaria officinalis), opletka obecná (Fallopia convolvulus), rdesno červivec (Polygonum persicaria), lipnice roční (Poa cf. annua) a merlíky (Chenopodium album a Ch. cf. murale). Nelze nezmínit nezuhelnatělé makrozbytky.[7] Kromě druhů, které lze důvodně považovat za kontaminaci (pampeliška Taraxacum officinale, bříza Betula pendula) zde byla nalezena řada planě rostoucích rostlin, jako např. šťovík kadeřavý (Rumex crispus), pryskyřník prudký (Ranunculus acris), mrkev (Daucus carota) a rmen rolní (Anthemis arvensis).

7 Nezuhelnatělé rostlinné makrozbytky se v našich podmínkách zachovávají pouze v trvale vlhkém prostředí, kde je zabráněno přístupu vzduchu (Pokorná 2012).

Pozůstatky geometricky uspořádaných jam a polozemnice na Z straně dnešního náměstí dovolují ještě před detailní analýzou nálezových situací a materiálu uvažovat alespoň na úrovni pracovní hypotézy o dvou možných sídelních alternativách. Obě vycházejí z oprávněného předpokladu, že polozemnice a řady jam jsou současné, tj. pocházejí z mladšího laténského sídelního horizontu.

a/ buď se jedná o dvě sousední stavby na jednom sídlišti, při čemž jednu představuje částečně zahloubený objekt (polozemnice) a druhou rozměrná povrchová stavba obdélného nebo čtvercového půdorysu, obvodově vymezená masivními sloupy.

b/ s ohledem na značný průměr sloupů (desítky centimetrů) nelze vyloučit, že by se mohlo jednat o pozůstatek části ohrazení nějaké rozměrnější specifické plochy na druhém předhradí. Bez zajímavosti není ani shodná orientace stěn polozemnice s řadami jam.

Pokud shrneme stávající poznatky o pozdně laténském osídlení v historickém centru Bechyně, lze konstatovat, že se jedná o lokalitu s intenzivním a plošně rozsáhlým osídlením (obr. 20). To sahalo od sídelního centra na jižním ostrohu až před (historicky mladší) městskou hradbu na severu, což představuje vzdálenost více než 750 m. Ještě před podrobným plošným proměřeněním lokality a detailním vyhodnocením nálezových situací lze uvažovat o osídlené ploše ca 16 ha. O vnitřním členění sídliště vypovídá fortifikační systém, zatím archeologicky prokázaný v podobě dvojitého příkopu na předhradí. Ze všech ploch již existují doklady o pozdně laténském osídlení: z ostrohu pocházejí nálezy ze splachových vrstev a z výzkumu kolem Čertovy stěny, z předhradí jižně od dvojitého příkopu byla kromě jiného detekována atypická zástavba s ohrazením (?) a polozemnicí, a z předhradí severně od dvojitého příkopu dvě polozemnice u tohoto opevnění a třetí nejseverněji v místech parkánu před severní městskou hradební zdí.

To vše nastoluje otázku typologického zařazení lokality, která mohla mít v pozdně laténském období (LC-LD) charakter regionálního centra ne nepodobného castellům či oppidům. Na rozdíl od dvou dosud známých jihočeských oppid Třísova a Nevězic, jež byly založeny u významného komunikačního prvku - Vltavy (Michálek 2007, 64), by se v případě Bechyně jednalo o strategicky důležitou polohu na dolní Lužnici.

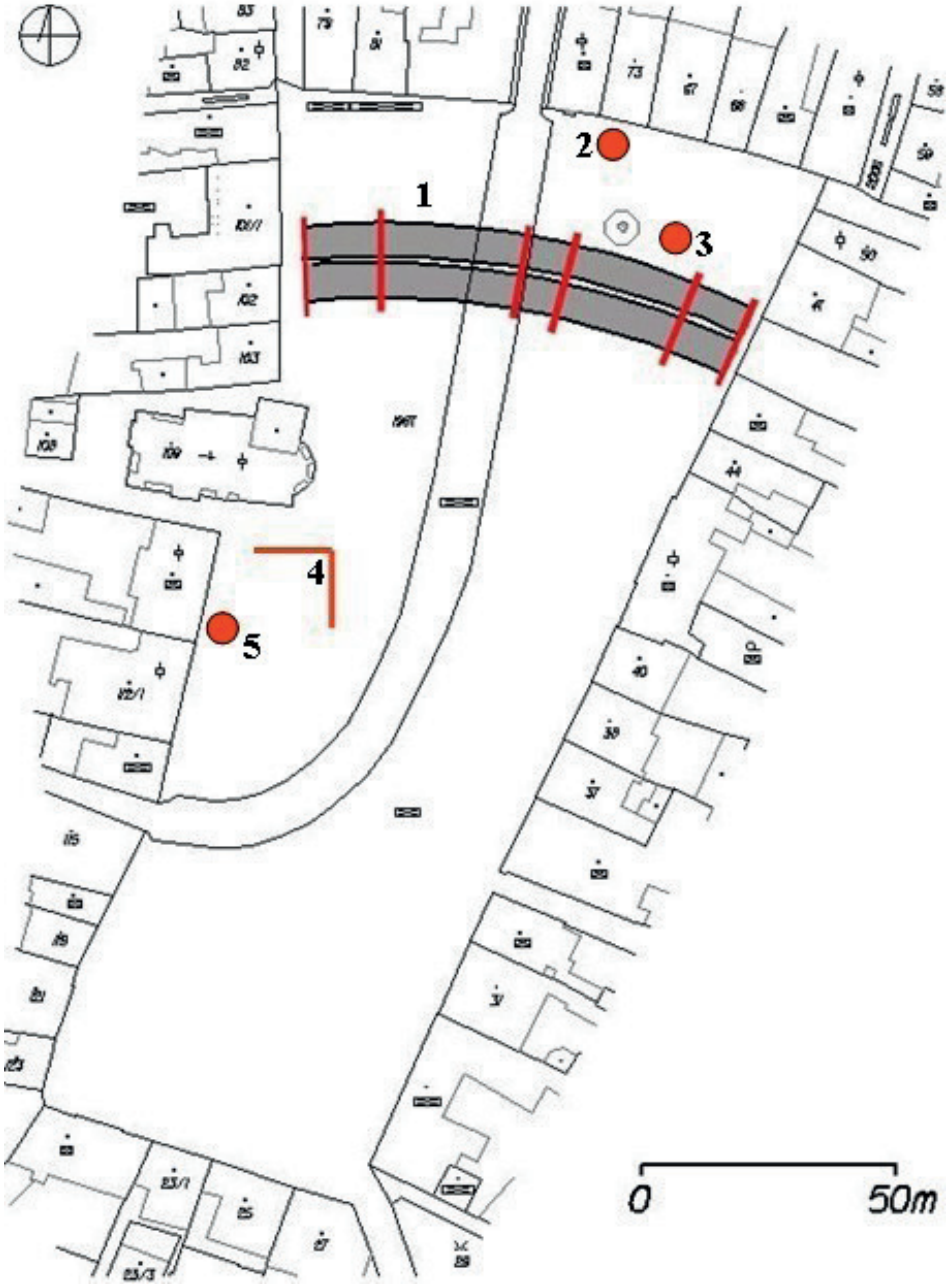

Obr. 12: Bechyně – náměstí 2011. Objekty z mladší doby železné (pozdní latén). Legenda: 1/ dvojitý příkop, 2,3,5/ polozemnice, 4/ povrchová stavba.

Obr. 13: Bechyně – náměstí 2011. Dvojitý příkop z pozdně laténského období. Pohled od severu.

Obr. 14: Bechyně – náměstí 2011. Jižní z dvojice pozdně laténských příkopů při pohledu od JZ.

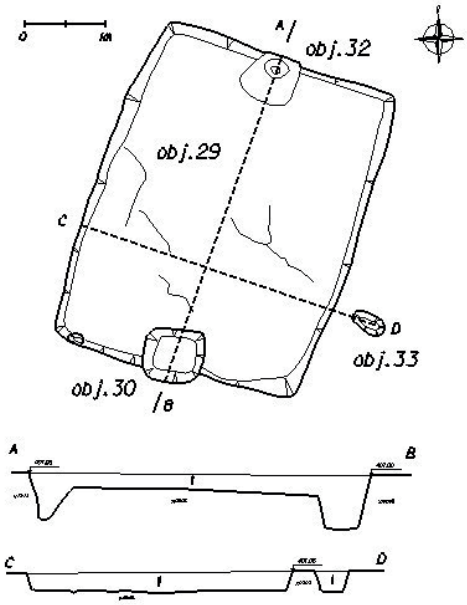

Obr. 15: Bechyně – náměstí 2011. Laténská polozemnice severně před dvojitým příkopem (objekty 29–32/2011). Na obrázku 12 označena číslem 3.

Obr. 16: Bechyně – náměstí 2011. Torzo laténské polozemnice (objekt 7–8/2011) v severní části náměstí TGM. Vpravo zachován zásyp podlahy s propálenými mazanicemi a se spálenými dřevy, která také tvoří obvodové obložení zahloubených částí stěn (u pravého okraje snímku). Vlevo dokreslen předpokládaný plošný rozsah polozemnice ve vazbě na zachovanou kůlovou jámu v JV rohu (v popředí). Na obrázku 12 je polozemnice označena číslem 2.

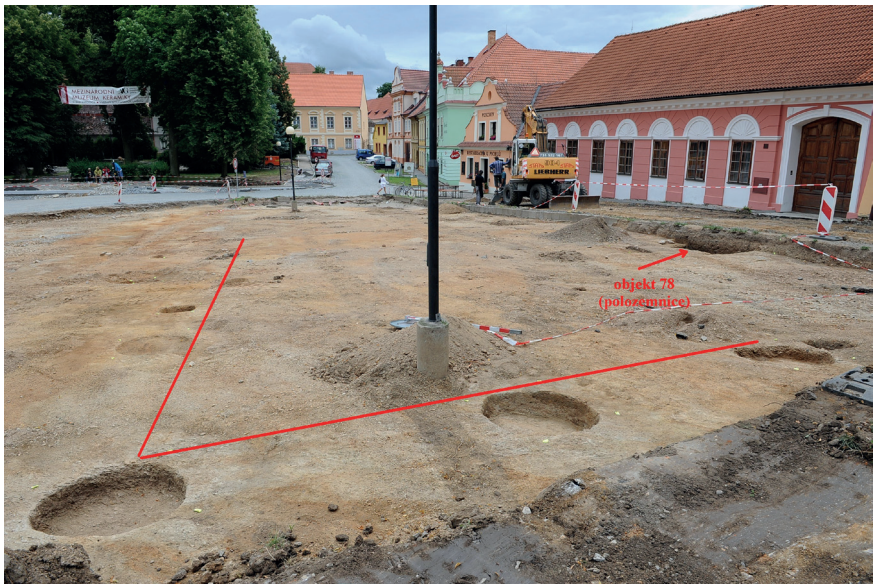

Obr. 17: Bechyně – náměstí 2011. Jámy z pozdního laténu (objekty č. 79–85/2011), uspořádané do pravého úhlu; vlevo dole SV roh. Vpozadí polozemnice – objekt 78/2011. Pohled od S. Na snímku 12 označeno číslem 4.

Obr. 18: Bechyně – náměstí 2011. Východní polovina laténské polozemnice (objekt 78/2015). Na snímku 12 označena číslem 5.

Obr. 19: Bechyně – náměstí 2011.
Užitková keramika z laténského období.

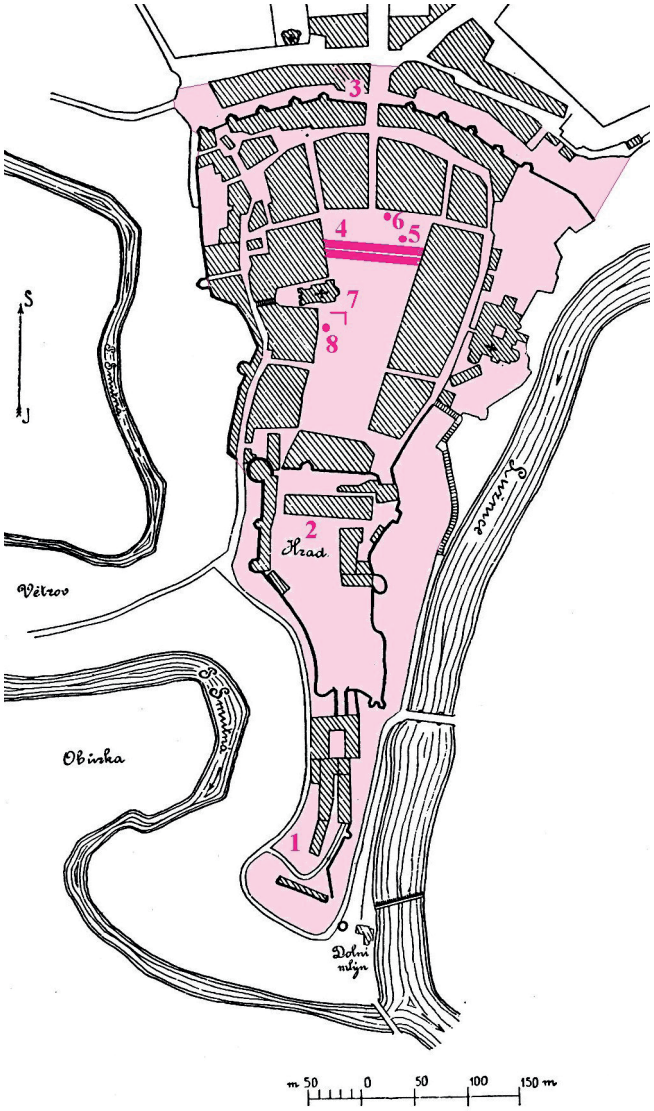

Obr. 20: Osídlení Bechyně v pozdně laténském období. Legenda: světle fialová/ plošný rozsah osídlení dle archeologických dokladů k r. 2015; 1/ akropole (?) s nálezy ze starších archeologických výzkumů; 2/ ojedinělý nález laténské keramiky na předhradí, ze starších archeologických výzkumů; 3/ doklady laténského osídlení před hradbami města, ze starších archeologických výzkumů; 4/ dvojitý příkop; 5, 6, 8/ polozemnice; 7/ jámy do pravého úhlu.

4e. Raný středověk (obr. 21–25)

Již od sedmdesátých let 20. století jsou k dispozici nálezy raně středověké keramiky z archeologických výzkumů, realizovaných na bechyňském ostrohu, nejčastěji na západním svahu u gotického křídla hradu (Beneš 1975, 283; Beneš – Braun 1981, 7; Durdík 1978, 10; Militký 1989, 11; týž 1993, 96) (obr. 21:1). Následně přibyly informace o slovanském osídlení v jižní části ostrohu u tzv. Čertovy zdi (Militký 1996, 175) a z opačného konce Bechyně z prostoru bývalého městského parkánu (Militký 1993, 96) (obr. 21:2). Archeologické nálezy ze souvrství a splachových vrstev byly obecněji řazeny do širokého období raného středověku. Počátky zdejšího slovanského výšinného sídliště byly kladeny do „starší až střední fáze doby hradištní" (Braun – Beneš 1981, 7), respektive do „doby před 9. stoletím" (Břicháček 2007, 111–128). V následující sídelní etapě získala ostrožna charakter hradiště,[8] jehož význam narostl za Přemyslovců, kdy se bechyňský ostroh s rozsáhlým severním předpolím stal jejich významným jihočeským mocenskýmn centrem, na němž je již ve 12. století připomínán kostel sv. Jiří (Lutovský 2011, 112, 225). Mohla odsud být spravována rozlehlá oblast, uváděná jako „provincia Bechin" (Kuča 1996, 63; Lutovský 2011, 113).

Na předchozí shora uvedené poznatky o slovanském osídlení navázal od devadesátých let 20. století archeologický výzkum Husitského muzea v Táboře. Ten od té doby prokazuje téměř každoročně zjištěnými kulturními vrstvami a objekty z raného středověku, že slovanské osídlení bylo na ostrohu a v dnešním historickém centru města intenzivní, dlouhodobé a velkoplošné. Přestože je detailní vyhodnocení stratigrafií a hmotných nálezů teprve připravováno, lze poukázat alespoň na rozsah a charakter raně středověkého osídlení, jež se v průběhu několika staletí transformovalo z výšinného sídliště do podoby regionálního mocensko-správního střediska.

Pokud budeme při popisu nových terénních zjištění slovanského osídlení postupovat od jihu (sídelní centrum – ostroh) k severu (předhradí), je možno potvrdit starší poznatky ze západního a jižního svahu ostrohu, a to především díky výzkumu v Táborské ulici, kde zůstaly po třech stranách obvodu ostrožny zachovány splachové kulturní vrstvy z raného středověku (Krajíc 2006b; týž 2006c; týž 2007, 133–165). Podobné situace s kulturními vrstvami o mocnosti až několika desítek centimetrů byly opakovaně zjištěny v prostoru současného náměstí TGM (Krajíc 2001; týž 2007a; týž 2013) včetně zahloubených objektů (objekt 20/2010; Krajíc 2011a). Strukturou i barvou analogické vrstvy byly detekovány také v domě a na parcele čp. 37 v Klášter-

8 Jeho počátky jsou kladeny do „průběhu 9. století" (Militký 1993, 96), případně do 9.-10. století (Lutovský 2011, 112, 225).

ní ulici (Krajíc 2003b), při čemž byl na dalším místě v Klášterní ulici zjištěn i zahloubený slovanský objekt (Krajíc 2008). Intenzivní sídelní doklady pocházejí i z celoplošného archeologického odkryvu rajského dvora v klášteře (Krajíc a kol. 2000, 44–48), stejně jako z ulic Široké a Valtrovy, kde v místech jejich křížení bylo objeveno i torzo zahloubeného objektu (Krajíc 2003b).

Z některých raně středověkých kulturních vrstev byly odebrány archeobotanické vzorky. Jejich analýza přispívá k detailnějšímu poznání lokality a krajiny. Jako příklad lze uvést plošně rozsáhlou vrstvu, překrývající halštatskou polozemnici na jihovýchodní straně náměstí (vrstva 3 v objektu 44/2011; Krajíc 2013) a obsahující bohaté makrozbytky (137 ks), jejichž složení se podobalo souboru ze severního příkopu (Pokorná 2012). Bylo zde zachováno 18 ks prosa (Panicum miliaceum), 17 ks žita (Secale cereale), 2 ks ječmene (Hordeum vulgare), 48 neurčitelných silně poškozených obilek a jeden fragment zuhelnatělého semene kulturní luštěniny. Z plevelů byl nalezen koukol rolní (Agrostemma githago), svízel pochybný (Galium spurium), rdesno červivec (Polygonum persicaria), rdesno blešník (P. lapathifolium) a konopice dvouklanná / polní (Galeopsis bifida/tetrahit). Z dalších druhů se zde vyskytoval jitrocel kopinatý (Plantago lanceolata) a dvě nažky ostřic (Carex sp.), z toho jedna zuhelnatělá a jedna nezuhelnatělá.

Kromě shora uvedených příkladů, jež prokazují sídelní aktivity v raném středověku na více než 15 ha ploše mezi ostrohem a severně se rozkládajícím územím až k bývalým středověkým hradbám města, přinesly archeologické výzkumy v posledních dvou desetiletích i doklady o členění sídliště a specifických objektech (stavbách) v jeho různých částech.

Nové informace o členění slovanského hradiště přinesl výzkum na hlavním bechyňském náměstí, kde byl pro předchozí sídelní etapu (latén) doložen jako dělící prvek mezi předhradími dvojitý příkop. Jeho existenci a způsob zanikání v období raného středověku dokládají zásypové vrstvy, zjištěné na více místech (Krajíc 2013). Vertikální stratigrafie obou příkopů je totiž v raném středověku odlišná a vypovídá o úpravě terénu či provozování starších fortifikací v souvislosti s nových využíváním a členěním hradištního předpolí ve slovanském období (obr. 21:3, 22).

V jižním (původně laténském) příkopu byla detekována následující stratigrafická situace: nejstarší slovanská kulturní vrstva zde překrývala laténskou vrstvu na dně příkopu. Měla převážně písčitohlinitou strukturu lokálně bahnitého či jílovitého charakteru, šedé až černošedé barvy s příměsí větších kamenů a s množstvím uhlíků. Stav zachování této vrstvy ukazuje na její provozní charakter, neboť v převážné části respektovala konkávní průběh staršího zásypu, dosahovala průměrných mocností kolem 15 cm a v žádném z dokumentovaných řezů nezarovnávala zásyp příkopu s okolním terénem.

Z rekonstruovaného průběhu původního terénu je zřejmé, že výškový rozdíl mezi touto slovanskou kulturní vrstvou a okolním terénem byl výrazně přes 100 cm, a že byl tudíž příkop v terénu dobře patrný a jako fortifikační prvek využívaný. Kulturní vrstva obsahovala zlomky užitkové keramiky, převážně bezuché hrnce, vyrobené obtáčením, masivnějšího střepu hnědé až hnědošedé barvy, zdobené na podhrdlí mnohonásobnými vpichy. Kromě keramiky obsahovala kulturní vrstva jeden kamenný brousek.

Severní (původně laténský) příkop: na rozdíl od postupného zanášení, doloženého u jižního příkopu, byla téměř celá zbývající část severního příkopu vyplněna nad laténskou kulturní vrstvou jednolitou mocnou vrstvou z období raného středověku. Strukturálně se jednalo o šedou až šedohnědou písčitohlinitou vrstvu, lokálně s kameny. Obsahovala zlomky užitkové slovanské keramiky hnědé až hnědočerné barvy střepu, zdobené vpichy (i mnohonásobné v páskách) a rytými vlnicemi; jednalo se převážně o hrnce. Z dalších materiálů byly ze zásypu získány: opracovaný kámen (rohovec ?) trojúhelníkovitého tvaru, 3 amorfní zlomky červenohnědé mazanice, torzo kamenné zrnotěrky a kamenný brousek. Na základě toho, že vrstva vyplňovala celý příkop (mocnost uprostřed 80–100cm), zásyp zasahoval až k okolnímu povrchu a jeho horní plocha byla zcela rovná nebo jen nepatrně konkávní, se lze domnívat, že se jedná o jednorázové zasypání příkopu v téže době, kdy byl druhý z příkopů i nadále ponechán jako funkční fortifikační terénní prvek. Tomu by odpovídala i chronologicky následná (mladší) stratigrafie, kde vrstvy, překrývající raně středověký zásyp, odpovídají planýrkám při založení středověkého města a projevily se v horních partiích severního i jižního příkopu stejnými kulturními vrstvami.

Zajímavé interpretační možnosti nabízejí i poznatky, vyplývající z rozborů odebraných archeobotanických vzorků z raně středověkých vrstev obou příkopů (Pokorná 2012). Analyzovány byly čtyři vzorky z příkopů; dva pocházely ze severního a dva z jižního příkopu.

Vzorky z jižního příkopu z tohoto období byly chudší na obsah makrozbytků, než vzorky ze severního příkopu. První vzorek z jižního příkopu (objekt 5/2010; Krajíc 2011a) obsahoval 23 poškozených zuhelnatělých obilek, z nichž pouze jednu bylo možno určit jako pravděpodobně žito (cf. Secale cereale). Druhý vzorek z jižního příkopu (objekt 11/2010; Krajíc 2011a) obsahoval 58 makrozbytků. Naprostá většina z nich byla ale nezuhelnatělá. Jak již bylo uvedeno výše, zachování nezuhelnatělých rostlinných makrozbytků vyžaduje specifické podmínky. Pokud bylo prostředí, ze kterého pocházel odebraný vzorek, trvale vlhké, bylo by možné uvažovat o interpretaci nalezených taxonů. Zajímavý je mimo jiné hromadný nález sklerocií mykorhizní houby Coenococcum geophilum v tomto objektu (Pokorná 2012).

Dva vzorky, odebrané ze severního příkopu (objekty 12/2010 a 2/2c/2011; Krajíc 2011a; týž 2013), byly poměrně bohaté na nálezy zuhelnatělých rostlinných makrozbytků z období raného středověku. Byla zde nalezena řada kulturních rostlin, jako proso (Panicum miliaceum – oba vzorky), pšenice setá (Triticum aestivum - pouze vzorek 2/2c), ječmen setý (Hordeum vulgare - oba vzorky po jedné poškozené obilce) a žito seté (Secale cereale – oba vzorky). Oba vzorky ze severního příkopu obsahovaly také množství velmi poškozených zuhelnatělých obilek, které nebylo možno určit (dohromady 100 ks). Ve vzorku 2/2c bylo navíc nalezeno několik zlomků zuhelnatělých luštěnin, v jednom případě se pravděpodobně jednalo o hrách (Pisum sativum) a fragment skořápky, patrně lískového ořechu (cf. Corylus avellana). V obou vzorcích ze severního příkopu bylo kromě obilovin nalezeno i několik zuhelnatělých semen plevelných rostlin: koukol rolní (Agrostemma githago), svízel pochybný (Galium spurium), svízel přítula (G. aparine pouze vzorek 2/2c), rdesno červivec (Polygonum persicaria) a rdesno blešník (P. apathifolium). Kromě těchto druhů bylo v objektu 12 nalezeno zuhelnatělé semeno kohoutku lučního (Lychnis flos-cuculi), merlíku (Chenopodium sp.) a tři nezuhelnatělá semena bezu černého (Sambucus nigra) (Pokorná 2012).

K funkci, provozování a zanikání shora uvedeného fortifikačního systému z období raného středověku lze shrnout následující: zbytky staršího (laténského) dvojitého příkopu byly v terénu patrné ještě po mnoha staletích, kdy ostroh osídlili Slované. Ti část pevnostního systému (jižní příkop) patrně přejali a nadále využili, zatímco jeho další část (severní příkop) zasypali. Kdy přesně k této úpravě došlo, je otázkou budoucího vyhodnocení terénních situací a nálezů z raně středověkého období.

O osídlení značně rozlehlé plochy předhradí v raném středověku vypovídají nejen mocné kulturní vrstvy a zahloubené sídelně-provozní stavby, ale i objekty, které mohly mít souvislost s hospodařením a výrobou. Prvním takovým objektem, objeveným těsně severně před příkopem na dnešním hlavním bechyňském náměstí, je chlebová pec (Krajíc 2013) (obr. 21:4, 23). Byla z větší části zapuštěna do podloží do jámy oválného tvaru s delší osou S-J. Pec s předpecní jamou dosahovala rozměrů 325 x 90 cm, z čehož na vlastní pec připadala délka 140 cm a na předpecí 185 cm. Těleso pece bylo vystavěno z kamenů na hlínu, která byla (včetně přilehlého okolí) po provozu propálená do cihlově červené barvy. Původní kamenná stěna dosahovala v peci šířky 20–30 cm, čímž vymezovala vnitřní prostor o šířce 35–45 x 100–110 cm. Stěny předpecní jámy byly do podloží vykopány jako výrazně šikmé až kolmé s rovným dnem, zahloubeným stejně hluboko jako dno pece, tj. 38 cm. Předpecní jáma nebyla obložena kameny. Manipulační prostor (zahloubené předpecí) dosahoval na podlaze š. 60 cm a dl. 174–185 cm. Dno pece bylo zaneseno

vrstvou, kterou tvořila světle hnědá hlína s příměsí písku a drobných kamenů s uhlíky. Sahala 8 cm nade dno a pokrývala i boční stěny. Nad ní se nacházela zániková vrstva, tvořená tmavě šedohnědou až černou hlínou s příměsí písku, v prostoru pece promíchaná destrukcí kopule, tj. kameny s mazanicí a uhlíky, místy propálená dočerna a červena. Ze zásypu pece i předpecí byl kromě mazanice a kamenů získán soubor užitkové keramiky, morfologicky zastoupený bezuchými hrnci silnějšího střepu, z jemně plavené hlíny s příměsí slídy, nejčastěji šedočerné barvy na lomu a hnědé až šedé barvy na povrchu; delší šikmo vně vyhnuté okraje jsou zastoupeny tvary s mělkým profilováním podhrdlí, zdobené mnohonásobnými rytými vlnicemi (např. trojnásobná ve dvou řadách nad sebou), bohatými řádkovými (i mnohonásobnými) jemnými vpichy v podobě šikmých sekaných sloupků, větvicového vzoru ad.[9]

Odebrané archeobotanické vzorky z pece a předpecní jámy obsahovaly množství zuhelnatělých zbytků kulturních rostlin i polních a zahradních plevelů (Pokorná 2012). Mezi nimi bylo zastoupeno 21 obilek žita (Secale cereale), 14 obilek pšenice seté (Triticum aestivum), 7 obilek ječmene (Hordeum vulgare) a 4 obilky prosa (Panicum miliaceum). Mezi blíže neurčenými obilnými zrny se zachovalo i jedno naklíčené. Z dalších kulturních rostlin zde byla nalezena čočka (Lens culinaris) a len (Linum usitatissimum). Kromě užitkových rostlin obsahovaly odebrané vzorky i množství polních plevelů, mezi nimiž se vyskytuje koukol (Agrosemma githagto), svízel pochybný (Galium spurium), jílek mámivý (Lolium temulentum), vikev chlupatá / čtyřsemenná (Vicia hirsuta/tetrasperma), dále zahradní plevele: zemědým lékařský (Fumaria officinalis), bér sivý (Setaria pumila) a ptačinec prostřední (Stellaria media). Zajímavý je velmi hojný (více než 100 ks) výskyt zuhelnatělých obilek planých trav z čeledi lipnicovité (Poaceae). Z planých rostlin byl nalezen jitrocel kopinatý (Plantago lanceolata), rdesno ptačí (Polygonum aviculare), černohlávek obecný (Prunela vulgaris), svízel přítula (G. aparine), kapustka obecná (Lapsana communis), konopice (Galeopsis bifida/tetrahit), silenka širolistá bílá (Silene alba) a merlíky (Chenopodium sp.). Při hledání odpovědi na otázku, jak se do tohoto prostředí dostalo tak velké množství obilek planých trav, se podle etnografických srovnání nabízí několik variant

9 Protože chlebová pec z raného středověku zasahovala jižním okrajem svého předpecí až k severnímu příkopu, vypovídají i horizontálně stratigrafické poznatky o tom, že pec byla vybudována až po (nebo v návaznosti na) zarovnání (severního) příkopu s okolním terénem, a že tudíž tento příkop nebyl v dalším průběhu raného středověku již jako fortifikační prvek používán.

vysvětlení, např. testování teploty pece vhozením hrsti sena apod. (Pokorná 2012).

Na předhradí jižně od dělícího příkopu bylo na východní straně dnešního náměstí, před čelními frontami domů čp. 8 a 9, objeveno atypické raně středověké kulturní souvrství (Krajíc 2013, objekty 40 a 41), jež vypovídá o plošně rozsáhlém sídelním (patrně i výrobním) komplexu, z něhož se zachovaly pouze nejspodnější partie (obr. 21:5, 24). Kulturní vrstvy v depresích lze považovat za relikt povrchové sídelní aktivity, která dosahovala minimálního plošného rozsahu 20 x 12 m a zachovala se v mocnosti do 35–50 cm. Protože na uvedené ploše nebyla zjištěna stejná vertikální stratigrafie, byl prostor při preparaci terénu pracovně rozdělen na dvě části a označen jako „objekty" č. 40/2011 a č. 41/2011 (Krajíc 2013).

Deprese, označená č. 40, zaujímala V část plochy v rozsahu 614 x 470 cm s delší osou SZ-JV a pokračováním JV směrem (nezkoumáno – chodník před domy). Maximální zahloubení dosahovalo 37 cm. Na podloží se nacházela souvislá kulturní vrstva (č. 5), kterou tvořila ca 3–5 cm mocná červenočerná propálená hlína, místy kontaminovaná žlutým podložím. Stopy po ohni nesla i nad ní se nacházející šedočerná vrstva s kameny a uhlíky (č. 4). Struktura obou vrstev nevylučuje, že se jedná o místo práce s ohněm (propálené dno nebo okolí topeniště). Za účelem přesnější interpretace byly odebrány vzorky hlíny, protože při prohlídce struktur kulturní vrstvy nebylo možno vyloučit, že se v hlíně nacházejí šupinky tmavě šedého kovu. I směrem k povrchu zachované kulturní vrstvy 1–3 obsahovaly uhlíky a zvl. u černošedého zbarvení nelze vyloučit provozně-výrobní pozůstatky (popel apod.). Posledně jmenovaná struktura tvořila také jednolitý zásyp sousedního objektu č. 41 (vrstva 2).

Západní část plochy zaujímala deprese (objekt 41) o minimálním rozsahu 860 x 660 cm s podélnou osou Z – V a s největším zahloubením 40 cm, při čemž nebylo dosaženo dna uprostřed dokumentovaného profilu, tj. v nejhlubším místě. Tam lze předpokládat hloubku 50 cm. Jednolitý zásyp tvořila černošedá mastná hlína (vrstva č. 2) s raně středověkou keramikou.

Pracovní interpretace objektů 40–41: zatímco v zásypu východní deprese (objekt 40) zůstala zachována složitá stratigrafie (5 vrstev), bylo západní zahloubení (objekt 41) zaneseno jednou kulturní vrstvou (vrstva č. 2). Z dochované nálezové situace lze dedukovat, že před domy čp. 8 a 9 se na ploše více než 20 x 12 m nacházel specifický okrsek, chronologicky odpovídající slovanskému osídlení a patrně související s výrobou (práce s kovem ?), resp. s intenzivním používáním ohně. Je pravděpodobné, že výzkumem nebylo dotčeno (výrobní ?) centrum, které se nachází východně od odkryté plochy, tj. od deprese č. 40 směrem k domům čp. 8 a 9. Dočervena propálené vrstvy

v nejspodnější části objektu 40 nevylučují možnost, že je zkoumané místo širším předpecím či okolím místa pro práci s ohněm. Detailní chronologické a funkční zařazení shora popsaného prostoru na předhradí slovanského hradiště bude provedeno po laboratorních a přírodovědných analýzách.

Shrnutí poznatků k raně středověkému období v Bechyni: k počátkům slovanského osídlení, jeho dalšímu vývoji a proměnám v průběhu několika staletí patří k zásadním objevy mocných kulturních vrstev, výrobních objektů a reliktů fortifikace. Některé z movitých nálezů nevylučují časové zařazení nejstaršího slovanského osídlení do starohradištního období, kdy mohla na ostrohu stát „lehce opevněná osada" (Lutovský 2011, 111). Existence hradiště je předpokládaná již od 9. století (Lutovský 2011, 112). Pokud při posuzování vývoje a proměn raně středověkého osídlení v Bechyni zohledníme stratigraficky dochovaná souvrství (nesplachového charakteru), pak bude možno ke starším patrně zařadit spodní vrstvy v jižním příkopu a vyrovnávky staršího (laténského) severního příkopu, objevené na dnešním bechyňském náměstí, stejně jako vrstvy, překrývající halštatský objekt (č. 44 – Krajíc 2013) v jihovýchodní části téhož náměstí. Jejich podrobná analýza bude provedena v následujícím období.

O rozsahu a členění slovanského hradiště s jeho hospodářsko-provozním zázemím vypovídá využívání jižního z dvojice starších příkopů na S straně náměstí. Severně od tohoto příkopu byla objevena chlebová pec a jižně od něho byl prozkoumán prostor, který by mohl souviset s (kovo)výrobou. Plochu hradiště včetně jeho zázemí lze zatím rámcově vymezit v analogickém rozsahu jako předchozí laténskou lokalitu, tj. s územím, větším než 15 ha a sahajícím od ostrohu nad Lužnicí a Smutnou až před hradby pozdějšího středověkého města. Pokud přijmeme opakovaně publikované informace o předpokládaném prostorovém rozčlenění hradiště fortifikačními stavbami (naposledy Lutovský 2011, 108, 110–113), pak by se první opevňovací linie nacházela před čelem zámku, tj. mezi akropolí a prvním předhradím, kde stál ve 12. století kostel (obr. 21:6); druhou by představoval příkop před zámeckým areálem, tj. mezi prvním a druhým předhradím (pozdější linie, oddělující hradní-zámecký areál od města); třetí směrem od sídelního jádra na sever by byl příkop, objevený v severní části dnešního náměstí (vyčištěný ?, obnovený ? po předchozím laténském), tj. mezi druhým a třetím předhradím, a třetí předhradí by mělo severní hranici někde v místech před středověkými městskými hradbami. Přes logiku a teoretickou oprávněnost členění bechyňského hradiště v raném středověku na uvedené čtyři části (akropole a 3 předhradí), je nutno z objektivních důvodů uvést, že ze čtyř předpokládaných opevňovacích linií byla dosud archeologicky prokázána existence

jediné z nich a to příkopu mezi druhým a třetím předhradím v severní části dnešního náměstí TGM.[10]

Raně středověké movité nálezy z Bechyně reprezentují především užitková keramika (obr. 25), zvířecí kosti (Kyselý 2013), archeobotanické nálezy (Pokorná 2012) a uhlíky. Poměrně řídce jsou zatím zastoupeny výrobky z kovů (Militký 1989, 11). Hodnotnější předměty, než uvedená běžná užitková výbava, nejsou zatím k dispozici. To je ovlivněno kromě jiného i tím, že v sídelním centru hradiště (na vlastním ostrohu) není možno provádět archeologické terénní výzkumy.

10 Přestože nebylo možno v posledních dvou desetiletích zkoumat jádro ostrohu a jeho bezprostřední předpolí v prostoru pozdějšího zámeckého areálu, nelze vyloučit, že byl při výzkumu Táborské ulice v r. 2006 detekován fortifikační prvek, nacházející se v místech příkopu mezi zámeckým areálem a městem na severní straně (sonda XIV - Krajíc 2006c). Při výzkumu Táborské ulice byl totiž u západního svahu objeven relikt 13 m širokého příkopu s předpokládaným zahloubením několik metrů. Protože ho nebylo možno z bezpečnostních důvodů prozkoumat až na dno, zůstává problematické jeho chronologické zařazení. Jeho svrchní zásypové vrstvy obsahovaly promíchaný vrcholně středověký a raně středověký materiál. Zatím jen v teoretické rovině lze proto upozornit na to, že tento prostorově významný dělící prvek mohl souviset jak s počátky vrcholně středověkých dějin Bechyně, tak mohl navázat na starší členění lokality obdobně, jak to bylo zjištěno u laténského dvojitého příkopu na hlavním bechyňském náměstí. O existenci fortifikační linie na tomto místě je uvažováno i v odborné literatuře, zaměřené na lokality hradištního typu od pravěku po raný středověk, kde je k bechyňskému ostrohu pro slovanské období uvedeno: „Vnitřní hradiště zaujímalo bezesporu prostor dnešního zámku a jeho hranici nejspíše tvořila linie příkopu oddělujícího ve středověku hrad od města“ (Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003, 32).

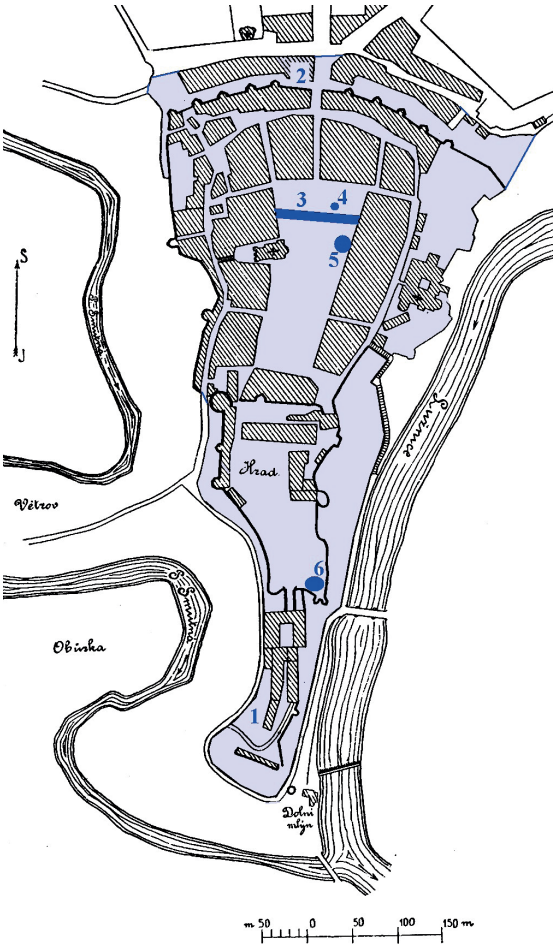

Obr. 21: Osídlení Bechyně v průběhu raného středověku. Legenda: světle šedá/ plošný rozsah osídlení podle archeologických dokladů k r. 2015; 1/ akropole (?) s nálezy ze starších archeologických výzkumů; 2/ doklady slovanského osídlení před hradbami města, ze starších archeologických výzkumů; 3/ z dvojice starších příkopů byl nadále využíván jižní; 4/ pec; 5/ plocha se stopami po práci s ohněm; 6/ kostel sv. Jiří (od 12. století).

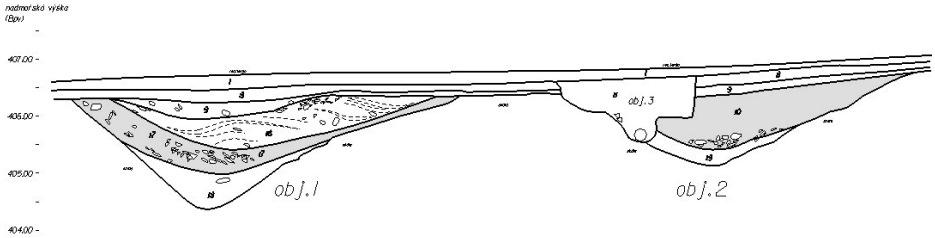

Obr. 22: Bechyně – náměstí 2011. Západní profil (sonda 2a/2011) dvojitého příkopu se zvýrazněním zásypů v raném středověku. Objekt 1 – jižní příkop, objekt 2 – severní příkop.

Obr. 23: Bechyně – náměstí 2011. Raně středověká pec při pohledu od severu. Nahoře je patrný šedý pás zasypaného severního příkopu.

Obr. 24: Bechyně – náměstí 2011. Plocha na východní straně náměstí (objekt 40) s dočervena propáleným podložím a zásypem černou hlínou s kameny z raného středověku.

Obr. 25: Bechyně – náměstí 2011. Raně středověká užitková keramika.

4f. Pozdně hradištní období – 12. století (obr. 21:6; 39:10)

Patrně kolem poloviny 12. století přešla Bechyně do vlastnictví pražských biskupů a stala se sídlem arcijáhenství, k němuž náleželo 7 děkanství s 265 farami. Od šedesátých let 12. století jsou známa i jména bechyňských arcijáhnů, např. Detleba, Heřmana a Engelberta (shrnuto in: Krajíc a kol. 2000). Tomuto nejmladšímu hradištnímu sídelnímu horizontu v Bechyni je připisován kostel sv. Jiří, který se měl ve 12. století nacházet na východní straně prvního předhradí (Sláma 1977, 277) (obr. 39:10). Jeho lokalizací a podobou se zabýval kromě jiných Jan Muk, který využil k přesnějšímu určení polohy i do té doby nepublikovaný situační plán bechyňského hradu a přilehlé části města z doby před rokem 1776: „Na předhradí, bezprostředně při příkopu, vysunut na podružný terénní výběžek, je zakreslen již neexistující objekt, označený jako kostel sv. Jiří. Sotva lze pochybovati, že v této pro hradištní období typické poloze na předhradí se nacházel již i původní románský kostel téhož zasvěcení ... Jiné vysvětlení této polohy podati nelze ...“ (Muk 1979, 114–116). Není vyloučeno, že při nedestruktivním průzkumu prvního předhradí byly v r. 2000 na jeho východní straně relikty kostela archeogeofyzikálně detekovány (Hašek – Krajíc – Tomešek 2001).

Obr. 26: Bechyňský zámek na ostrohu na řekou Lužnicí a říčkou Smutnou. Pohled od SV.

4g. Vrcholný středověk – 13. století (obr. 26–39)

Třinácté století s sebou přineslo výrazné společenské a sociální proměny země, které se projevovaly i mocenskou vnitřní a zahraniční politikou panovníků, zakládáním měst apod. Ani jižní Čechy se těmto změnám nevyhnuly. Odrazem toho se stal kromě jiného i zájem českého krále Přemysla Otakara II. o Bechyni. Ne zcela jednoznačné zůstává přesné určení data, kdy Přemysl Bechyni získal a nechal zde postavit hrad. Téměř ve veškeré literatuře o Bechyni se totiž objevuje odkaz na listinu z 3. srpna 1268, v níž biskup Jan III. z Dražic postupuje Přemyslu Otakaru II. některé majetky v kraji Bechyňském. Mezi jinými jsou zde jmenovány vesnice Vesce, Doubrava, Netěchovice, Nuzice, Hodonice a Hosty. Protože je logické, že pokud král koupil obce v okolí, musely tyto příslušet k sídelnímu centru, a tudíž je k datu shora uvedené listiny vztahováno i královo získání bechyňského ostrohu.[11]

Po získání Bechyně nechal král v nejjižnější části ostrožny postavit z politicko-strategických důvodů, zvláště proti rozpínavosti jihočeských Vítkovců, hrad. O jeho existenci svědčí mimo jiné i z roku 1283 známá jména královských purkrabích, Čeňka a Dobeše, kteří se jako první začali psát „z Bechyně" (Kuča 1996, 63).

Již ve 13. století stál v Bechyni farní kostel. O působení bechyňského děkana vypovídají písemné prameny z let 1279–1290, v nichž se například uvádí, že „Bavor ze Strakonic žádá biskupa Tobiáše o příslušné nařízení děkanovi Bechyňskému, aby mohl založit v Bavorově kostel Panny Marie" nebo, že „biskup Tobiáš rozkazuje děkanovi Bechyňskému B., aby dal do klatby faráře S., …" (Novák 1903, 39, 134, 185).

Na konci 13. století byl v Bechyni založen také klášter. Podle novověké tradice, vycházející patrně ze spisu Severina Vrbčanského Nucleus minoriticus, měl být minoritský konvent v Bechyni založen roku 1281 a o tři roky později sem měli být povoláni první členové řádu. Předhusitská podoba kláštera však není známa (Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 169–171).

Se shora uvedeného je zřejmé, že v průběhu druhé poloviny 13. století prošla Bechyně výraznou sídelně-strukturální proměnou, která odrážela změny v celé zemi. Mocenské centrum na ostrohu nad Lužnicí se proměnilo z hradiště na královský hrad, na bývalých předhradích se vedle staršího kostela sv. Jiří objevily novostavby farního kostela a minoritského kláštera. O tom, zda a případně jaké osídlení mohlo tyto významné stavby v Bechyni

11 Označení „hora Bechyně" („in prov. Bechinensi montem dictum Bechin" – Kuča 1996, 62) je poprvé uvedeno v listině z 11. srpna 1295, v níž jsou opět jmenovány obce, získané králem, avšak podrobněji, než v listině předchozí.

doprovázet, nebyly až donedávna žádné konkrétní poznatky. V posledních desetiletích přinesla archeologie některé nové informace nejen ke všem z uvedených staveb, ale i k další zástavbě v jejich okolí.

Relativně málo bylo v minulosti možno archeologickými metodami zjistit k počátkům gotického hradu v Bechyni (obr. 26). Přes problémy, které doprovázely terénní výzkumy v sedmdesátých letech 20. století (Durdík – Pavlík 2008, 483–484), byly zachráněny z prostoru ostrohu pravěké i středověké movité nálezy a dokumentovány některé nálezové situace (Durdík 1975, 9–10; týž 1978, 10), které spolu se s výpověďmi písemných pramenů a stavebně-historickými průzkumy (Chleborád 1928; Menclová – Štech 1953; Muk – Lancinger 1968; Muk 1979, 113–117; Podlaha – Šittler 1898) umožnily v rámci možností vyjádřit se k poloze a podobě hradu ve 13. století (obr. 27).

Rozložení zástavby a její charakter popsal naposledy Tomáš Durdík následovně: „Hluboký, do skály vysekaný příkop mezi 2. předhradím a jádrem byl uzavřen hradbami … Protáhlé hradní jádro mělo díky charakteru skalního podloží zalomený obrys. Oproti dnešnímu zámku bylo výrazně užší. Obíhal je (s výjimkou čela proti předhradí) parkán. Na západní straně byla parkánová hradba včetně jejího styku s nárožím hlavní hradby odkryta pod stromovým sálem, mimo obrys dnešní zámecké budovy povětšině zanikla … Na východní straně, kde křídlo Jelenice v pozdní gotice překročilo linii hlavní hradby, se parkánová hradba mimo něj dochovala zřejmě pouze v dnešní tarasní zdi jižně od pozdně gotické polookrouhlé bašty. Vnitřní zástavba se přikládala ve formě tří křídel k podstatné části obvodu. Za nejstarší (ovšem zcela spekulativně) bývá považováno zbořené křídlo jižní, které v přízemí obsahovalo i průjezd umožňující vstup na nádvoří od jihu. Křídlo obsahovalo i kapli sv. Ludmily. Zda byla jeho součástí od počátku, však nevíme. Podle plánu z roku 1764 by půdorys křídla mohl odpovídat svým středním sálem a předpokládanými dvěma čtvercovými místnostmi po stranách v patře charakteristické sestavě prostor paláců hradů Přemysla Otakara II. Zalomené západní křídlo nepochybně vzniklo určitým vývojem, v jehož rámci se jako primární spíše jeví dvouprostorová podsklepená jižní část. Z jejího jižního suterénu je přístupná trojlístkovitě ukončená do skály vysekaná lednice. Nejspíše dvouprostorové a podsklepené bylo i křídlo východní, délkově odpovídající dnešnímu křídlu Jelenice, avšak podstatně užší. … Mezi jižní stěnou tohoto křídla a jižním křídlem probíhala pouze hlavní hradba … Na severu zůstala mezi západním a východním křídlem úzká, nejspíše hradbou s branou uzavřená mezera. O existenci nějaké věže v jádře nemáme žádné doklady … Na předhradí se na západní straně dochovala obvodová hradba a v rámci dalšího vývoje sem byla vložena budova. Na čelní straně je možno rozeznat zdivo protáhlé branské věže, prozatím ne zcela jasného středověkého stáří.

Na východní straně středověká situace zcela zanikla. Protože víme, že věž, kterou v roce 1580 zbořil Baltassare Maggi, stávala vlevo od brány, je prakticky jediným prostorem, kde mohla existovat severovýchodní nároží zmíněného předhradí ... nejspíše je možno mít za to, že většina staveb (jádra) náleží již královskému hradu Přemysla Otakara II." (Durdík 2005, 12–15). Typologicky je stavba řazena k hradům s obvodovou zástavbou (Durdík 1995, 56; týž 1999, 54–56).

O osídlení ostrohu a jeho nejbližšího okolí v přemyslovském období vypovídají nálezy z Táborské ulice z r. 2006, kde se na jižním svahu pod hradem zachovala pod pozdně středověkou zdí splachová vrstva 13. století, dosahující mocnosti až 70 cm (sonda II - Krajíc 2006b; týž 2007, 133–165) (obr. 28–29). Je pravděpodobné, že v tomto období existoval příkop, oddělující sídelní jádro (ostrožna a předhradí s kostelem) od širokého předpolí s děkanským kostelem a klášterem (Táborská ulice, sonda XIV - Krajíc 2006c; týž 2007, 133–165). Na západní straně před hradem jižně od příkopu se zachovaly kromě kulturních vrstev i dvě jámy o průměrech 100–150 cm, zahloubené 60–70 cm do rostlého terénu, datované do 13. století (Táborská ulice, sonda XIII – Krajíc 2006c; týž 2007, 133–165).

Další archeologické poznatky souvisejí se sídelními a stavebními aktivitami na severním předpolí, kde bylo následně založeno město. Jedná se o stavbu farního kostela sv. Matěje a o klášterní areál s přilehlou Klášterní ulicí. U prvně jmenované stavby nebyly zatím archeologicky prokázány relikty nejstaršího kostela, který zde měl stát od konce 13. století (obr. 30). Také vyhodnocením vertikální a horizontální stratigrafie nálezových situací na přilehlém hřbitově bylo možno sice konstatovat, že nejstarší hrobové jámy spadají do období, předcházejícího pozdně gotickou výstavbu v 15. století, ale jejich přesnější stáří nebylo možné z dochovaných torz vyvodit (Krajíc 2013). Na možnou souvislost s nejstarší výstavbou kostela sv. Matěje by však mohly ukazovat dva rozměrné objekty, objevené nedaleko sebe jižně a jihovýchodně od chrámu v prostoru dnešního náměstí.

Prvním z nich je zahloubený zbytek stavby na západní straně náměstí TGM před budovou fary čp. 143, 14 m jižně od kostela (objekt 16/2010 a 90/2011; Krajíc 2011a; týž 2013). Objeven byl při archeologickém výzkumu v r. 2010. V následujícím roce 2011 bylo cílem doplnit jeho plošný rozsah a zjistit jeho rozměry i sondáží, neboť byl díky značnému porušení terénu kořeny stromů a novověkými terénními úpravami povrchově obtížně určitelný. Jednalo se o obdélnou jámu o rozměrech ca 650 x 450 cm s delší osou S – J. Ve východním profilu se zachovala kůlová jáma, která by mohla vedle konstrukčních detailů ukazovat na místo vstupu. Další kůlová jáma se zachovala na vnějším obvodu jámy; patrně souvisela s povrchovou konstrukcí. Na dně

se nacházela provozní kulturní vrstva. Jednalo se o tmavě šedou mastnou hlínu s uhlíky, místy kontaminovanou peckami červeného jílu. Z vrstvy byl získán jeden zlomek užitkové keramiky raně středověké a 2 zlomky keramiky ze 13. století. Interiér nad provozní vrstvou byl kompletně překrytý promíchanou světle a tmavě šedou hlínou s příměsí písku. Ta obsahovala 4 zlomky slovanské keramiky a 2 ks keramiky ze 13. století. Interpretace a datace objektu není zcela jednoznačná. S velkou pravděpodobností se jedná o rozměrnou jámu typu zemnice se vchodem od J a případně i s navazujícími povrchovými nástavbami. Promíchání slovanského a vrcholně středověkého materiálu by spíše ukazovalo na dataci do mladšího sídelního horizontu, tj. do 13. století. Lze předpokládat, že se jedná o objekt, provozně související se stavbou blízkého kostela (stavební huť a její provoz) a po jeho výstavbě zaniklou.

Ve vzdálenosti 8 m jihovýchodně od předchozího objektu a 17 m východně od budovy fary byla objevena další rozměrná jáma obdélného půdorysu 840 x 800 cm s delší osou Z-V (objekt 89/2011; Krajíc 2013) (obr. 31). Její půdorysná orientace téměř odpovídá světovým stranám. Dno dosáhlo maximálního zahloubení 153 cm. Z obvodových stěn bylo možno odkrýt pouze S hranu, kolmo zahloubenou do podloží, a část navazujícího vodorovného dna. Přes značný rozsah a kvalitní plošné vymezení (ostré rozhraní zásypu a žlutohnědého skalnatého podloží) nebylo možno objekt archeologicky odkrýt. Na jeho V straně se nacházel novověký trativod, který porušil východní stranu jámy s výjimkou prostoru kolem jeho SV rohu. Na V, Z a J straně jámy se nacházely inženýrské sítě, u nichž nebylo možno v době archeologického výzkumu vyloučit, že jsou aktivní (elektrický proud). Z důvodů značného zahloubení dna jámy a nekompaktního zásypu nebylo možno v okolí inženýrských sítí provádět archeologický odkryv.

V jediném dostupném místě, tj. ca uprostřed objektu, byla položena obdélná sonda s delší osou S-J o rozměrech 530 x 150 cm. Ta na severní straně odkryla kolmou do podloží zahloubenou obvodovou stěnu jámy, na jižní straně však nebylo možno až k obvodové stěně výkop prodloužit. Promokřený zásyp, tvořený stratigrafií převážně šikmého sklonu ve směru od obvodových stěn do středu objektu s množstvím kamenů v mazlavé hlíně, nepřinesl kromě zlomků užitkových předmětů ze 13. století žádná specifika, na základě nichž by bylo možno jámu provozně (funkčně) interpretovat. Obdobně jako u předchozího objektu (90/2011) lze poukázat na její možný prostorový a časový vztah k nejstarší etapě výstavby farního kostela ve 13. století.

Dosud nejvýznamnější archeologické poznatky o osídlení Bechyně ve 13. století přinesly odkryvy v Klášterní ulici a k ní zasahující jihozápadní části klášterního areálu. I když klášter vznikl ve 13. století, není jeho původní podoba díky značnému poškození za husitských válek a díky pozdně gotic-

kým přestavbám z přelomu 15. a 16. století známa. Nelze vyloučit, že některé části kláštera v sobě uchovaly nebo při přestavbách respektovaly starší architekturu. Jako příklad je uváděn základ kostelního presbytáře, který by mohl mít souvislost s původní minoritskou stavbou (Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 170). S ohledem na hledání stop, které by mohly být zachovány po nejstarší výstavbě kláštera, není bez zajímavosti poukázat i na výsledky archeologického výzkumu, který byl v roce 1997 prováděn v prostoru rajského dvora. I když jsou například z ploch severně od klášterních budov (v současné době tzv. klášterní zahrady) známy (zatím) ojedinělé nálezy ze 13. či konce 13. – počátku 14. století, nebyly v prostoru rajského dvora zjištěny rozsáhlejší stopy (kulturní vrstvy apod.) po osídlení, které by bylo možno v těchto místech vztáhnout k prvopočátkům bechyňského minoritského konventu ve 13. století. To je do určité míry překvapivé i proto, že například starší (raně středověké) období je zde zastoupeno mocnými kulturními vrstvami, na několika místech byly objeveny destrukční a požárové vrstvy z husitského období a od pozdně gotické přestavby kláštera až do novověku je zde materiálových dokladů zachováno značné množství.

Zcela nový pohled na prostor, kde byl vystavěn klášter (obr. 32), přinesly archeologické výzkumy, prováděné v letech 2008–2009 ve výkopových rýhách pro odvlhčení části vnějšího pláště klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie, a to ve směru do Klášterní ulice (Krajíc 2009) (obr. 34).

Stratigraficky nejlepší situaci zachoval výkop podél západní stěny kostela u JZ nároží, kde byly pod kamennými základy zachovány zbytky polozemnice, datované užitkovou keramikou do 13. století (objekt 1 – Krajíc 2009) (obr. 33, 34:2). V severojižním řezu zůstala zahloubená část stavby zachována kompletně v západním profilu výkopu, tj. ca 1 m od torza pod kamennou zdí kostela. K původnímu vzhledu lze uvést pouze to, že se jednalo o jámu, zahloubenou 120 cm do podloží, s rovným dnem a sníženinou v SV rohu, se zachovanou S-J délkou 330 cm a kolmými obvodovými skalnatými stěnami. Prohloubení v jejím SV rohu bylo zaneseno provozní vrstvou - hnědošedou mastnou hlínou s uhlíky a jílovými peckami. Polozemnice byla zasypána jednolitou šedou hlínou se světlými písčitými proplástky, uhlíky a keramikou 13. století (objekt 1, vrstva 4 – Krajíc 2009). Tatáž vrstva pokračovala i severně od ní, při čemž v délce několika metrů dosahovala mocnosti až 40 cm. Nelze vyloučit, že se jednalo o jednorázové zasypání polozemnice a zarovnání jejího okolí s terénem. Na základě uvedených stratigrafických pozorování a ze zásypu získaného materiálu je možno existenci polozemnice i její zánik datovat do druhé poloviny 13. století. Tuto interpretaci podporují i zjištění ve východním profilu výkopu podél západní zdi kostela. Polozemnice zde byla totiž v horní části porušena masivní kamennou zdí (objekt 4 – Krajíc

2009), pojenou světle žlutou maltou, která je kamennou strukturou, pojivem a polohou odlišná od kamenných základů nadzemního dochovaného zdiva, spojovaného s pozdně gotickou výstavbou kláštera. Analogickou situaci dokládá i další torzo kamenné zdi na žlutou maltu, zachované u jihozápadního nároží kostela pod jeho pozdně gotickým zdivem (objekt 5 – Krajíc 2009). Tato nejstarší maltová zeď byla zapuštěna až na dno staršího objektu (jámy ?), patrně stejně starého jako shora uvedená polozemnice.

Přibližně 25 m jihozápadním směrem od polozemnice, zjištěné u západní stěny kostela, byla objevena druhá polozemnice (objekt 11 – Krajíc 2009), zachovaná v celém Z-V řezu v obou profilech výkopové rýhy (obr. 34:3). Dosahovala délky téměř 6 m, měla opět rovné dno a téměř kolmé obvodové stěny, zahloubené do skalnatého podloží 120–140 cm, při čemž na středu nebylo dosaženo podlahy. Konstrukční zajímavostí je torzo 30 cm mocné a 60 cm vysoké zídky pojené jílem, jíž byla obložena část vnitřní zahloubené východní stěny nad podlahou. Zda se jednalo o kamennou obezdívku podpovrchové stěny nebo o torzo topeniště nebylo možno díky pracovním možnostem (60 cm široký výkop) určit. Zídka s přilehlým okolím byla překryta vrstvou, která obsahovala v hnědé hlíně uhlíky a zlomky užitkové keramiky 13. století (vrstva č. 1 v objektu 11 – Krajíc 2009). Zbývající zásyp zahloubené části stavby byl podobný shora uvedené první polozemnici. Lze ji taktéž datovat do druhé poloviny 13. století.

Třetí stavba podobného typu v prostoru Klášterní ulice byla objevena při celoplošném archeologickém výzkumu dvora domu čp. 37 v roce 1999 (Krajíc 1999; týž 2000b; týž 2003, 195–220) (obr. 34:1). Jednalo se o polozemnici, která měla obvodové stěny částečně vytesané do podložní skály. Jejich kolmá hloubka k podlaze dosahovala 120–130 cm. Téměř čtvercový půdorys dosahoval rozměrů ca 350 x 350 cm, tj. více než 12 m² (obr. 35). V jihozápadním rohu byl ponechán třiceticentimetrový skalnatý výstupek, který mohl sloužit k ukládání věcí nebo jako votivní část, neboť přímo u něho byly nalezeny dvě hliněné nohy, odlomené z blíže neurčitelné plastiky. Na dně polozemnice se nacházely dřevěné stavební prvky, které patřily k povrchovým částem obvodových stěn a střechy. Jedná se o delší tenké latě, tesané trámky a jeden půlený kmen s opracovaným koncem. Z polozemnice se vycházelo směrem východním (tj. ke klášteru či k dnešní ulici Klášterní) po pěti schodech, vytesaných do skály (obr. 36). Na rozhraní nejnižšího schodu a podlahy byl vložen dřevěný práh. Zásyp objektu obsahoval užitkovou keramiku, především zlomky bezuchých hrnců, zvonovitých misek a nelze vyloučit, že i konvice se třmenovým uchem. Kromě toho byly na podlaze nalezeny zvířecí kosti, torzo keramické plastiky či aquamanile, mazanice, část přeslenu a železné

předměty (nebozez ad.). Nálezový fond datuje objekt do druhé poloviny 13. století (obr. 37).

Posledním objektem ze 13. století zatím objeveným v bezprostředním okolí minoritského kláštera, je rozměrná jáma, vyhloubená ca 16 m JJZ od jihozápadního nároží klášterního kostela, na východní straně dnešní ulice Klášterní (ca protilehle vjezdu do dvora čp. 37 – obr. 38). Při archeologickém výzkumu v r. 2012 zde byla prozkoumána jižní polovina velmi rozměrné jámy o průměru ca 6 m se šikmými skalnatými stěnami, dosahujícími uprostřed zahloubení více než 2 m (zatím nepubl.). Na dně byla zanesena tmavě šedou mastnou hlínou s keramikou 13. století. O sesedání a zarovnávání jejího měkkého zásypu vypovídá kromě jiného i to, že ještě za husitských válek byl střed jámy ca o 50 centimetrů nižší, než okolí (požárová kulturní vrstva z počátku 15. století v horní třetině zásypu). O provozně-funkčním smyslu objektu lze uvažovat zatím jen v teoretické rovině, neboť jeho tvar ani zásypový materiál nepřinesly možnosti jeho přesnější interpretace. Lze vycházet především z toho, že se jedná o jámu z druhé poloviny 13. století, kterou nebylo možno využívat např. k bydlení a při tom dosahovala značných rozměrů. Její náročné hloubení do podložní skály a nerovně odlámané obvodové stěny nevylučují uvažovat o tom, že se jedná o technicko-provozní objekt, související s výstavbou kláštera ve 13. století. Vedle možného zásobníku na vodu se nabízí i možnost získávání lomového kamene.

Ke stávajícím archeologickým poznatkům o osídlení historického centra Bechyně ve 13. století lze shrnout následující (obr. 39): všechny aktivity, které uvádějí historické prameny a informace k významným stavbám lze považovat za podpořené hmotnými prameny. Existenci hradu a osídlení v jeho okolí dokládají jak odkryvy na ostrohu (obr. 39:1), tak na místech k němu přilehlých (Táborská ulice – obr. 39:11). S nejstarší výstavbou farního kostela na dnešním hlavním bechyňském náměstí patrně souvisejí dvě rozměrné zahloubené stavby J a JV od něho, které mohly sloužit jako dočasná obydlí či provozně technické objekty (obr. 39:2, 4, 5). Také nejstarší hroby ze hřbitova kolem farního kostela spadají do období, předcházejícího jeho pozdně gotickou výstavbu.

Nejvíce informací o sídelních aktivitách v průběhu druhé poloviny 13. století přinesly výzkumy v okolí minoritského kláštera (obr. 39:3, 6–9). Ty je možno rozdělit do několika skupin, při čemž lze na základě stratigrafických hodnocení uvažovat i o jejich detailnějším časovém posuzování vůči sobě. Přestože některé z detekovaných objektů, především nejstarší zeď (na žlutou maltu), zachovanou ve dvou torzech pod Z stěnou pozdně gotického klášterního kostela, není zatím možno absolutně datovat, je možno stanovit alespoň na úrovni pracovních hypotéz interpretační alternativy jako východisko pro

budoucí historicko-archeologický výzkum. Pokud budeme předpokládat, že nadpovrchové zdi včetně základů a odkrytého předzákladu klášterního kostela příslušejí pozdně gotické výstavbě chrámu a zdivo pod ním (kamenná zeď na žlutou maltu) reprezentuje relikty zaniklé stavby 13. století, potom polozemnice pod tímto západním zdivem, provozovaná a zaniklá v průběhu druhé poloviny 13. století, výstavbě nejstaršího kláštera předcházela. Doba její existence by odpovídala ca 15 letům mezi Přemyslovým získáním Bechyně v r. 1268 a výstavbou kláštera v osmdesátých letech 13. století. Tři objevené polozemnice, u nichž lze předpokládat současnost, by tudíž mohly představovat sídelní okrsek na východním předpolí bezprostředně po králově získání „hory" Bechyně. Následný vývoj by potom reprezentovala výstavba kláštera, jíž musely některé stávající stavby ustoupit (zánik polozemnic). Provozně technickou součástí stavební huti by směrem do dnešní Klášterní ulice mohla být rozměrná jáma, objevená v r. 2012 před kostelem směrem do Klášterní ulice. Obdobné souvislosti (stavební huť) v přibližně stejné době by mohly odrážet hluboké a rozměrné jámy, objevené na západní straně náměstí u farního kostela.

Druhá interpretační alternativa vychází z premisy, že nejstarší zdivo, objevené pod základy pozdně gotického klášterního kostela, sice časově předchází tuto stavbu (konec 15. století), ale nutně nemusí pocházet ze 13. století (zatím ho neumíme absolutně datovat). Pak by bylo možno předpokládat, že měl klášterní kostel v nejstarší fázi původně jiný půdorys, který se zatím nepodařilo zjistit, a tři polozemnice včetně stavební jámy by mohly souviset s nejstarší výstavbou kláštera např. jako provozní prostor stavební huti (provizorní příbytky, jáma).

Z hlediska dějin osídlení Bechyně ve 13. století se u uvedených nových archeologických poznatků jeví jako zásadní především hledání odpovědi na otázku, zda archeologicky zjištěné skutečnosti souvisejí s panovníkovou podporou sídelních aktivit na hradním předpolí po r. 1268,[12] nebo zda jsou detekované stavby (polozemnice, jámy) sídelně-technickým zázemím, primárně souvisejícím s výstavbou kostela sv. Matěje a klášterního komplexu. Jednoznačnou odpověď na položené otázky zatím nepodává ani horizontální a vertikální stratigrafie v rámci celého historického jádra města, neboť na rozdíl od předchozích období (latén, raný středověk), nejsou nejstarší vrcholně středověké kulturní vrstvy v historickém centru města zastoupeny souvisle a tak intenzivně jako předešlé. Protože jsou na mnoha místech zachována i historicky mladší souvrství (husitství, poč. 17. století ad.), nelze argumento-

12 dalšímu rozvoji života na předhradí by i po smrti Přemysla Otakara II. odpovídala výstavba významných církevních objektů (farní kostel, klášter).

vat jen nedochováním sídlištních situací (planýrky, přestavby ad.). Protože je s tak významnými stavbami, jako je královský hrad, farní kostel a minoritský klášter nutno spojovat širší sídlištní zázemí, lze i na základě stávajících archeologických poznatků předpokládat, že založení města na počátku 14. století reagovalo nejen na politicko-společenské poměry a výhodnou strategickou polohu lokality, ale mohlo zohlednit i předchozí vývoj, kdy byly do nového organismu zakomponovány významné starší stavby a lokální osídlení, čímž došlo k proměně předlokačního sídliště v obec městského typu.

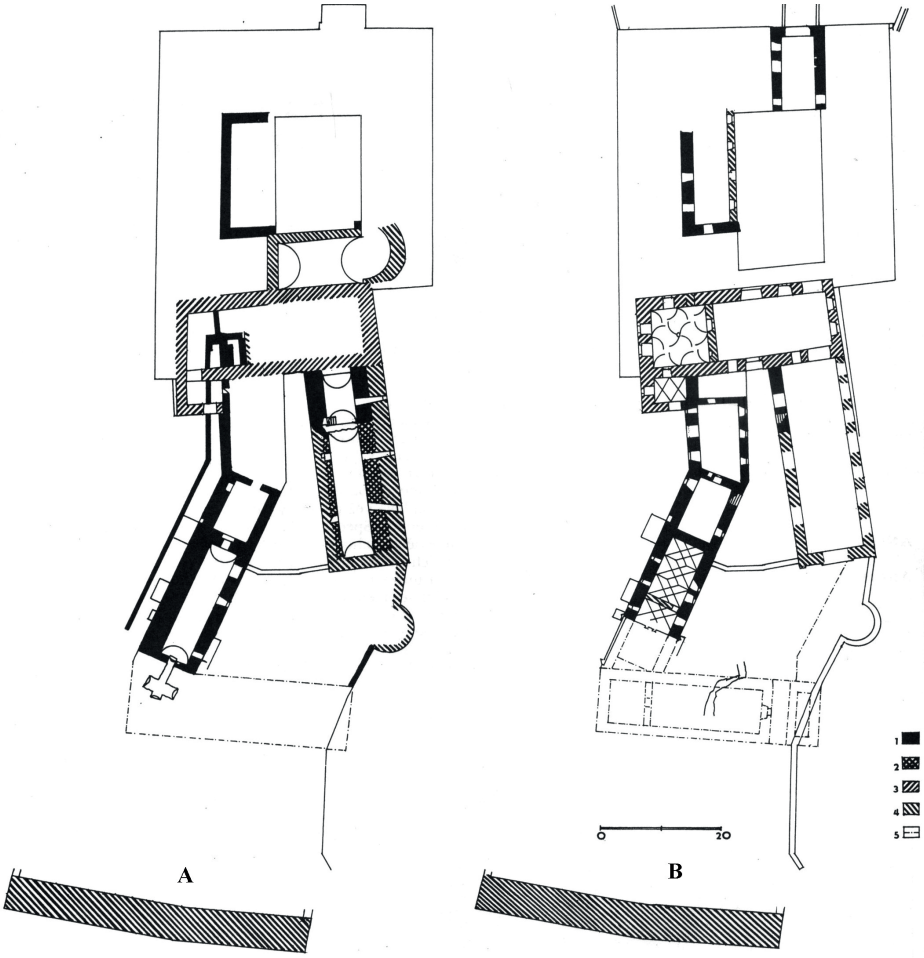

Obr. 27: Bechyně. Hrad a zámek. Půdorys suterénu (A) a jádra (B). Legenda: 1/ starší gotické zdivo; 2/ pravděpodobně starší gotické zdivo; 3/ mladší gotické zdivo; 4/ pozdně gotické zdivo; 5/ zadní zbořený palác (dle Durdík 2005, 12, obr. 2–3).

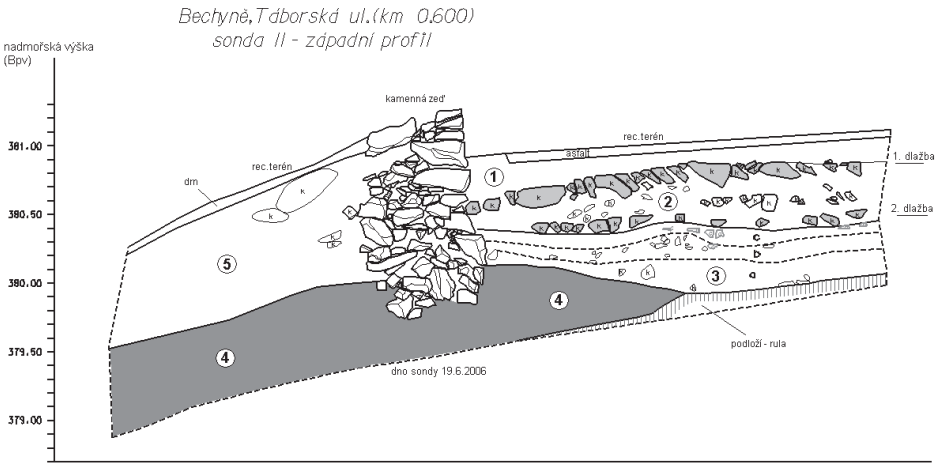

Obr. 28: Bechyně – Táborská ulice 2006. Západní profil v sondě II s vyznačením splachové kulturní vrstvy 13. století (zvýrazněná vrstva č. 4), do níž byla založena mladší zeď. Legenda: 1/ štěrkovitá vyrovnávka pod asfaltem, 2/ hnědá hlína s kameny; 3/ světle hnědá písčitohlinitá vrstva s kameny, 3a – jemnozrnná, ulehlá hlína 3b – došeda zbarvěná hlína s drobnými kameny, 3c – lokálně červenohnědá hlína s cihlovinou; 4/ černošedá mastná hlína; 5/ šedohnědá písčitá vrstva.

Obr. 29: Bechyně – Táborská ulice 2006. Fotodokumentace téže nálezové situace. Číslem 4 je označena kulturní vrstva 13. století.

Obr. 30: Bechyně – děkanský kostel sv. Matěje na náměstí TGM. Stav v r. 2011. Pohled od JV.

Obr. 31: Bechyně – náměstí 2011. Jáma 13. století (objekt 89/2011) jižně od farního kostela. Stav po preparaci půdorysu. Uprostřed šířkového rozměru je patrná archeologická sonda ve směru S-J. Pohled od SZ.

Obr. 32: Bechyňský klášter s kostelem Nanebevzetí Panny Marie při pohledu z údolí Lužnice. Rok 1997.

Obr. 33: Bechyně – klášter 2008–2009. Výkopová rýha podél vnější západní zdi kostela Nanebevzetí Panny Marie. V západním profilu je dobře patrný zásyp polozemnice ze 13. století (objekt 1/2008, vrstva č. 4) včetně jámy, zahloubené do rohu její podlahy (č. 5). Vpravo je předzáklad pozdněgotického kostela (kámen na bílou maltu), pod nímž je ve snížené partii zachováno torzo zdi na žlutou maltu z nejstaršího kostela. Na obrázku 34 označeno číslem 2.

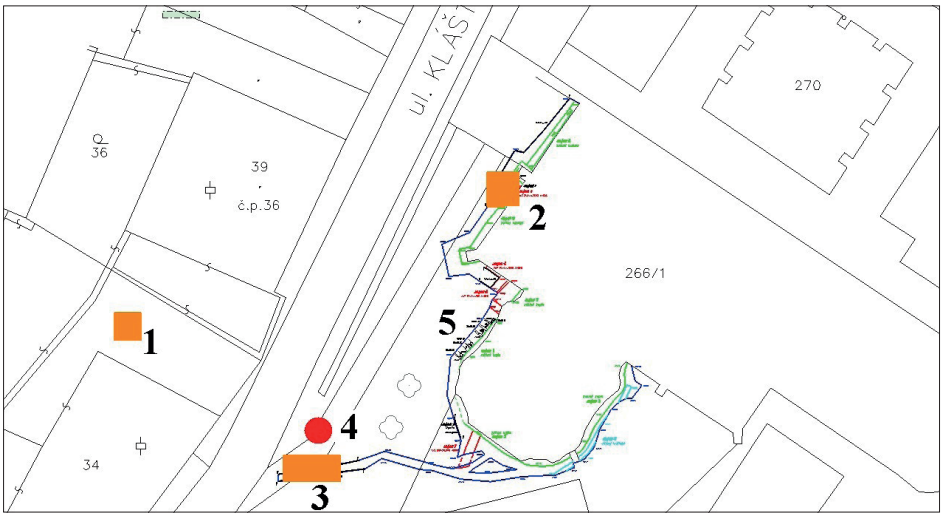

Obr. 34: Bechyně – klášter a Klášterní ulice 1999, 2008–2009 a 2012. Legenda: 1/ polozemnice 13. století, objevená v r. 1999 na parcele domu čp. 37; 2/ polozemnice 13. století (objekt č. 1/2008) pod základy klášterního kostela; 3/ polozemnice 13. století (objekt č. 11/2008); 4/ kruhová jáma 13. století, objevená při archeologickém výzkumu v r. 2012; 5/ hroby na vnější straně klášterního kostela, porušené výstavbou kaple Ukřižování Páně a Bolestné Panny Marie z 18. století.

Obr. 35: Bechyně – Klášterní ulice čp. 37, rok 1999. Polozemnice 13. století v západní části dvora. Pohled od východu. Na obrázku 34 označeno číslem 1.

Obr. 36: Bechyně – Klášterní ulice čp. 37, rok 1999. Schodovitý vstup do polozemnice 13. století s dřevěným prahem a spodní polovinou keramické nádoby v nejspodnější partii vchodu. Pohled od západu.

Obr. 37: Bechyně – Klášterní ulice čp. 37, rok 1999. Nálezy z polozemnice 13. století. Legenda: A/ užitková keramika – bezuché hrnce a misky; B/ polovina přeslenu; C/ tulej; D/ dvě nohy z pálené hlíny (aquamanile nebo plastika ?).

Obr. 38: Bechyně – Klášterní ulice 2012. Rozměrná kruhová jáma 13. století. Na obrázku 34 označena číslem 4. Vpozadí dům čp. 37.

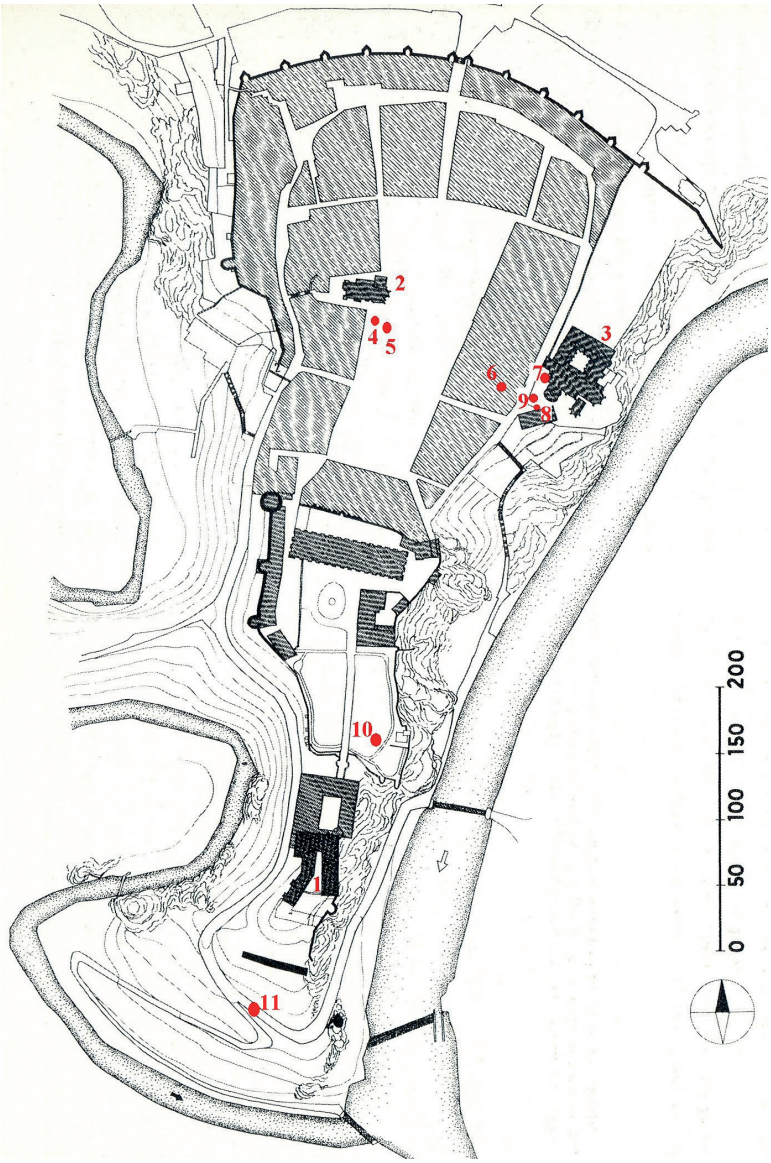

Obr. 39: Doklady osídlení ze 13. století v historickém centru Bechyně. Legenda: 1/ hrad; 2/ farní kostel; 3/ klášter; 4–5/ jámy u farního kostela; 6–8/ polozemnice v dnešní Klášterní ulici; 9/ kruhová jáma u kláštera v dnešní Klášterní ulici; 10/ starší kostel sv. Jiří ze 12. století; 11/ mocné splachové vrstvy pod hradem v dnešní Táborské ulici.

4h. Založení města – 14. století (obr. 40–43)

Město Bechyně bylo založeno z nařízení krále Jana Lucemburského. Ten patrně v roce 1323 zadal lokaci podkomořímu Oldřichu Pluhovi z Rabštejna (obr. 40). Do nově koncipovaného městského organismu bylo nutno zakomponovat stávající stavby – hrad s kostelem na předhradí, farní kostel a klášter na vzdálenějším severním předpolí (shrnuto in: Krajíc a kol. 2000).

Město bylo po svém založení opevněno a jeho centrem se stalo rozlehlé náměstí s navazující uliční sítí, podél níž se soustřeďovala zástavba. Postupně zdokonalovaná městská fortifikace vytvořila jednotný systém s opevněním hradu, i když bylo zároveň dbáno na to, aby byl hradní areál od města oddělen vlastní pevnostní linií (příkop a val) (obr. 41). Brána do předhradí se nacházela při východním konci opevnění. V hradním areálu došlo patrně již na konci 14. století k významné stavební úpravě, kdy bylo na čelní (severní) straně přistavěno nové hradní křídlo. O něm uvádí T. Durdík: „Tato mimořádně velkoryse pojatá obdélná stavba byla k severu třetinou svého objemu předsunuta před původní čelo jádra do příkopu a na východě i západě byla širší, než starší situace. V prvém případě nejspíše toto rozšíření v podstatě odpovídalo šíři parkánu, na západě však parkánovou hradbu výrazně překročilo a bylo ještě opatřeno k jihu vybíhajícím přístavkem. Nové křídlo se na všechny strany obracelo početnými obdélnými okny s dělícími kamennými kříži“ (Durdík 2002, 14). Sídelní proměny v době, následující po založení města, tak odráží nejen uvedená reprezentativní stavební úprava hradu, ale i nové fortifikační prvky, které propojily sídlo s městským opevněním. Jeho součástí se měla stát na jižní straně hradního areálu masivní kamenná zeď, zvaná „Čertova“, a nedaleko ní samostatně stojící okrouhlá věž. Ta chránila přístup ke hradu i do města od jihu a zároveň umožňovala i dokonalý přehled o provozu na řece Lužnici. Na torzu této gotické břitové věže byla v renesanci postavena strážní věž, tradičně zvaná „Kohoutek“ nebo též „Katovna“.

Opevnění na východní straně města, kde přirozenou ochranu poskytovaly téměř nepřístupné srázy nad řekou Lužnicí, nemuselo být nutně opatřeno dalšími fortifikačními prvky, jako tomu bylo například na severní hranici obce. Přístup k řece zde zajišťovala patrně jen fortna, zatímco v západní hradební zdi, posílené na jednom místě o půlválcovou baštu, stála jihozápadně od kostela městská brána, umožňující přístup do města od mostu přes Lužnici a úvozové cesty pod hradem (dnes Táborská ulice).

Nejdokonaleji byla opevněna severní strana města. Základem fortifikace zde byla téměř 2 m silná zeď, opatřená deseti pětibokými baštami s hrázděnými ochozy v podstřeší, vzdálenými vždy 25 m od sebe. Před zdí byl 16 m široký parkán a příkop. Vstup do města od severu zajišťovala tzv. Pražská či Velká brána, postavená zhruba uprostřed oblouku hradební zdi a po stranách chrá-

něná dvěma věžemi. I když zůstaly části severního městského opevnění včetně parkánu a příkopu dodnes zachovány, brána a přilehlé věže byly zbořeny v 19. století. Jednalo se o pevnostní prvek, o němž D. Menclová napsala: (v Bechyni) „…jde o vzácný případ dvouvěžové brány, který byl sice v západních zemích a v Podunají dosti běžný jako dědictví fortifikační architektury antické, ale za někdejší limes pronikl ve středověku jen ojediněle a uplatnil se tu ve větším množství teprve s příchodem italské renesance“ (Menclová 1972, II, 329).

Ústředním prostorem města bylo od doby jeho založení velké obdélné náměstí s dominující architekturou farního kostela na západní straně. Přestože bylo z převážné části nezastavěné, přinesly archeologické výzkumy z posledních let poznatky o objektech komunální povahy, jejichž existence byla z dobových záznamů známa nebo předpokládána (vodní reservoáry, zahloubené kašny, vodovodní potrubí, kanalizace, studna v jižní části náměstí ad.), případně ukázaly i na další způsoby využívání obecního prostoru (desítky jam na hašení vápna před jednotlivými domy – obr. 53). K nejvíce překvapivým lze řadit relikty zaniklého domu v jihozápadní části náměstí, na západním okraji tzv. parčíku, přes komunikaci před domem čp. 137. Zde byly v letech 1997 a 2011 zjištěny základy dvojdílného domu, orientovaného shodně s náměstím, s hloubkovou osou S-J, s podsklepenou severní částí (do náměstí) a jižně navazující povrchovou místností na kamenné podezdívce (Krajíc a kol. 2000, 23–24; týž 2013). Kamenné zdi a podezdívky byly pojeny maltou. Zásyp domu tvořila požárová vrstva, obsahující zlomky užitkové keramiky, kachlů, skleněných nádob, cihel a prejzů z počátku 17. století. Přestože zatím nebylo možno uvedená terénní zjištění ověřit v širších prostorových souvislostech,[13] lze doufat, že budoucí archeologický výzkum jižního okraje náměstí přinese odpovědi o stáří (počátek výstavby) této stavby i o důvodu jejího umístění právě do jižní části náměstí, kde se dnes nenachází žádná zástavba.

Náměstí bylo s ostatními částmi města propojeno ulicemi. Z jeho jihovýchodního rohu byla přístupná brána předhradí. Středem úzké severní strany procházela hlavní komunikace, za branou se paprskovitě rozvětvující. Cesta od jihu, obcházející patu ostrožny a celý hradní areál (dnešní Táborská ulice), ústila do náměstí v jižní třetině jeho západní strany. Z náměstí byly vytýčeny krátké pravoúhlé ulice k souvislé okružní ulici kolem hradeb.

Pokud abstrahujeme od terénních zjištění, která přináší k historické zástavbě archeologie průběžně při sledování stavebních úprav v současných domech (nejpodrobněji k zástavbě parcely domu čp. 37 v Klášterní ulici – Krajíc 1999), souvisí s první etapou rozvoje obce po jejím založení jako města zatím

13 pietní místo; prozkoumat bylo možno pouze výkopy pro inženýrské sítě o š. 60 cm.

jeden objekt, zjištěný při výzkumu hlavního bechyňského náměstí v r. 2011 (č. 14 a 28 – Krajíc 2013) (obr. 42). U dvojice zde objevených jam, označených č. 14 a 28, se ukázalo, že spolu nejen prostorově (styčnou hranou), ale i stratigraficky souvisejí.

Objekt 28 představovala jáma polozemnicového charakteru obdélného tvaru s delší osou SZZ-JVV, maximálního průměru 460 x 260 cm, s příkře šikmými až kolmými obvodovými stěnami, vyhloubenými do relativně měkkého podloží do hloubky 50–57 cm. Rovné dno dosahovalo rozměrů 350 x 200 cm. U JV rohu se nacházel vstup, který při šířce 130 cm zasahoval 100 cm východně a obsahoval dva 20 cm vysoké schody, vytesané do podložní skály. Uvnitř objektu ani v jeho bezprostředním okolí nebyly detekovány jiné konstrukční prvky (kůlové jámy apod.).

Objekt 14 byl svojí S stěnou v šířce 125 cm propojen s objektem 28. Tvořila ho oválná jáma o průměru 240 x 170 cm s delší osou shodně orientovanou s objektem 28. Obvodové šikmé stěny dosáhly maximálního zahloubení 50 cm. Rovné dno o průměru 140–160 cm bylo pokryto souvislou vrstvou drobných kamenů, jež patrně plnila izolační funkci.

Objekty 14 a 28 byly na podlahách zaneseny tmavě hnědou hlínou s příměsí písku, uhlíků a kamenů, místy mastnou, jílovité konzistence, dosahující mocnosti 23–36 cm (vrstva č. 2 v objektu 14 a vrstva č. 1 v objektu 28 – Krajíc 2013). Nad ní se nacházela až po okolní úroveň zachovaného podloží kulturní vrstva, odpovídající době zániku a zasypání objektů (vrstva č. 1 v objektu 14 a 2 v objektu 28). Jednalo se o hnědošedou hlínu s příměsí písku.

Obě kulturní vrstvy obsahovaly datačně, morfologicky i technologicky analogické nálezy. Z objektu 14 lze z nekeramického materiálu jmenovat knoflík nebo nášivku puklinového tvaru, z barevného kovu, na svrchní straně zdobenou, části 5 cihel o výšce 70 mm, vyrobené z dočervena vypálené hlíny s příměsí hrubého bílého písku, torzo 1 formovky, 2 zlomky keramické střešní krytiny, 15 mazanic z hlíny s větší příměsí rostlin (slámy), na některých byly patrné konstrukční otisky; 4 blíže nezařaditelné železné předměty (2 patrně hřebíky) a 13 značně odlehčených (patrně kovářských) strusek černofialové barvy s příměsí bílého písku, sklovitého povrchu.

Z objektu 28 byly kromě užitkové keramiky získány: keramická dlaždice čtvercová nezdobená o průměru 190 mm, výšce 40 mm, 22 zlomků cihel, u nichž byly měřitelné výšky (70 a 75 mm) a šířky (115 mm); torzo skleněné číše s hrotitými nálepy z téměř čiré skloviny (obr. 43); 50 zvířecích kostí, 30 ks železitých strusek analogického tvaru jako v objetu 14; 6 neurčitelných želez (hřebík, pásek – čepel nože ?) a mazanice, 1 ks křemene. V obou objektech obsahovala kulturní vrstva na podlaze (vrstva č. 2 v objektu 14 a vrstva č. 1 v objektu 28) stejnou užitkovou keramiku. Jednalo se o zvonovité misky, archaický

tvar poklice, bezuché hrnce, čtyřlaločný pohár nebo hrnec, nádoby s uchem (patrně ze džbánu), džbán s výlevkou, některé výrobky obsahovaly na dnech hrnčířské značky. Převažujícím technologickým postupem při pálení byla kvalitní redukce do šedé až stříbřité barvy povrchu, zvonivého střepu. Výzdoba se vyskytuje zcela výjimečně, v jednom případě je doloženo špatně aplikované radélko s geometrickým vzorem v pásu a v jednom dvojitá rýha na podhrdlí. Výjimečné nálezy představuje torzo džbánku (bez okraje) ze světlé hlíny, patinované jasně červenou engobou na celém vnějším plášti a miniaturní nádobky z bělniny. Horní – zásypová – kulturní vrstva v obou objektech (vrstva č. 1 v objektu 14 a 2 v objektu 28) obsahovala keramiku velmi podobnou předchozí: měla stejné technologické zpracování suroviny (obtáčení, redukce, kvalitně hlazený povrch, v hlíně slída), podobné tvary (navíc oproti předchozím mísa s vysokými kolmými stěnami a krátce vodorovně vyloženým okrajem, hrnce se zduřelými vodorovnými žebry na těle, zásobnice s vodorovným rýhováním pod vnějším okrajem, patrně spodní části pohárů). V okrajích jsou zastoupena vysoká pravá okruží, okraje krátce vodorovně vyložené, římsy ad.

Keramika ze dna i zásypu objektů 14 a 28 vykazuje velmi podobné znaky a vypovídá o krátké době existence zahloubených staveb. Z komparace morfologické variability, technologických a výzdobných prvků lze vyvodit závěry, že soubor odráží jak vztahy k předchozí výrobní tradici (obtáčení, značky na dnech, bezuché hrnce, zvonovité misky, absence výzdoby, typy okrajů), tak jednotlivosti, typické pro keramiku tzv. předhusitského období (džbány, poklice, radélková výzdoba, kvalitní redukční výpal, typy okrajů). Soubor jako celek přísluší do 14. století.

Z objektů byly odebrány paleobotanické vzorky s následujícími výsledky: v objektu 14/2011 byly obiloviny i luštěniny, z určených to byly ječmen (Hordeum vulgare), žito (Secale cereale), pšenice (Triticum aestivum) a proso (Panicum miliaceum). Zajímavá je absence plevelů v tomto objektu – jednalo se pravděpodobně o zásobu vyčištěného zrna. Z planých rostlin zde byly pouze rostliny s drobnými semeny, např. jetel (Trifolium - Typ), drobné trávy (Poaceae), rdesno ptačí (Polygonum aviculare) a merlík (Chenopodium sp.). To, že jáma neobsahovala žádné polní ani zahradní plevele, by mohlo svědčit o tom, že zrno bylo velmi pečlivě vyčištěno (Pokorná 2012).

Interpretace objektů 14+28/2011: poloha jámy (po založení města se jednalo o prostor náměstí), její tvar a absence otopného zařízení v interiéru ukazují na to, že se patrně jedná o suterénní část provozní stavby polozemnicového charakteru s přilehlou a zevnitř chaty obsluhovanou zásobní jamou (izolační vrstva z kamenů na dně; archeobotanika) téměř kruhového půdorysu. Nelze vyloučit, že stavba sloužila jako provizorium v době založení a první výstavby středověkého města.

Obr. 40: Bechyně – historické centrum města. Letecký snímek při pohledu od západu.

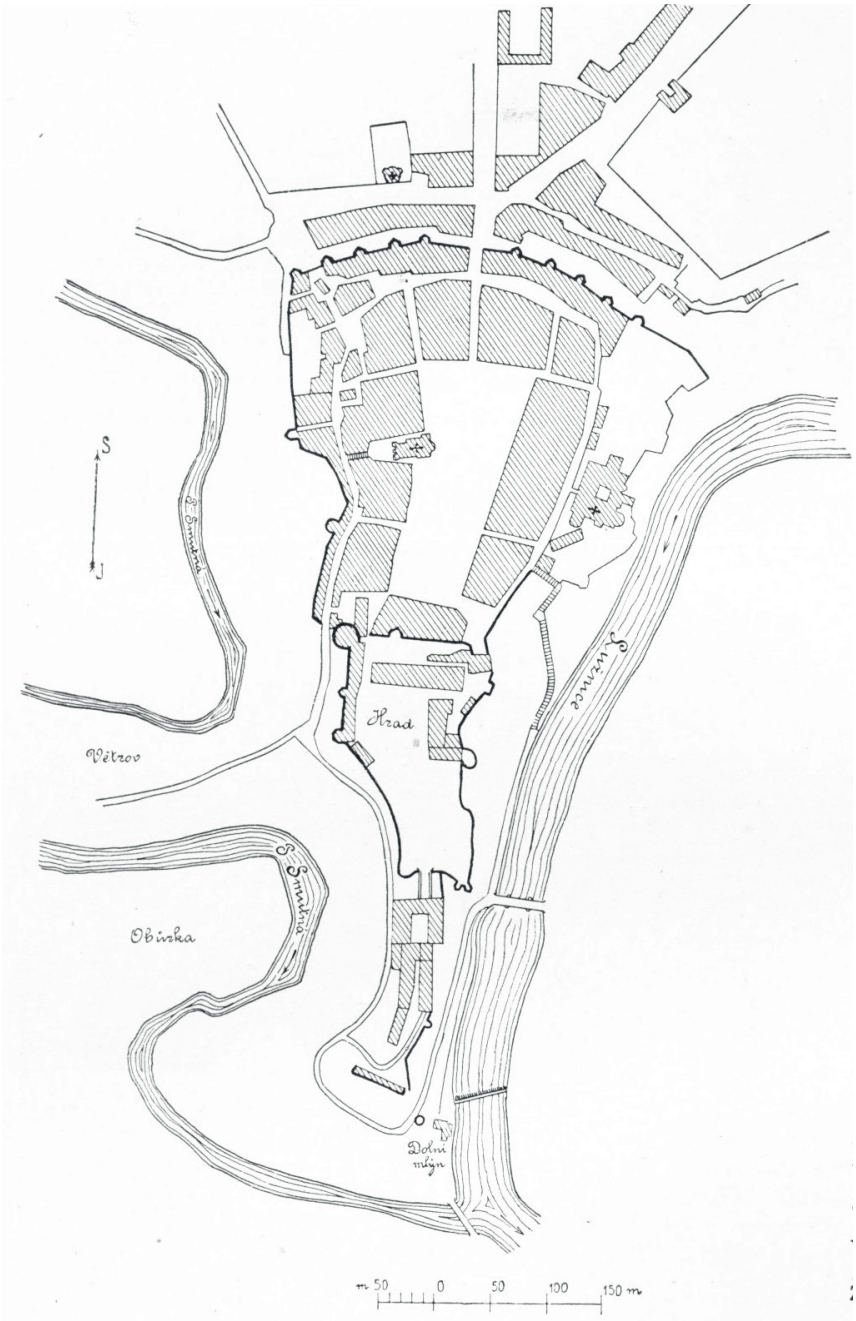

Obr. 41: Bechyně – opevnění hradu a města (dle Podlaha – Šittler 1898, 2).

Obr. 42: Bechyně – náměstí 2011. Polozemnice se vstupem u JV rohu a zásobní jamou u jižní stěny (objekty 14 a 28/2011). Stav po vytěžení zásypu a odstranění kamenného štětování na dně oválné jámy. Uprostřed obou objektů je ve směru S-J zbytek rýhy po bagrování. 14. století. Pohled od SZ.

Obr. 43: Bechyně – náměstí 2011. Užitková keramika a část těla skleněné číše s nálepy. Nalezeno v zásypu polozemnice se zásobní jamou (objekty 14 a 28/2011). 14. století.

4i. Středověké a novověké město (obr. 44–58)

Po r. 1340 se Bechyně stala vlastnictvím šlechtických rodů, které se v jejím držení střídaly po mnoho staletí. Její dějiny se odrazily i v mnoha dokladech hmotné kultury, které zůstaly někdy více, jindy méně zachovány ve viditelné podobě (hrad-zámek, farní kostel, klášter, městské opevnění, domovní zástavba) nebo je zjišťujeme při archeologických výzkumech jako částečně nebo úplně zaniklé historické situace. Protože značná část nemovitých a movitých archeologických nálezů z mladších historických období teprve čeká na podrobné vyhodnocení, je na tomto místě možno pouze odkazově poukázat na některé z nich.

Informace o proměnách nejvýznamnějších staveb jsou postupně doplňovány novými archeologickými fakty, z nichž lze jmenovat např. vyhodnocení kachlových nálezů z prostoru středověkého hradu a novověkého zámku (Durdík – Pavlík 2008, 483–494), zjištění vrcholně a pozdně středověkého základového zdiva klášterního kostela (r. 2012), zaniklých objektů v areálu kláštera (r. 1997 – studna v rajském dvoře) či nejstarší dochované základy farního kostela sv. Matěje (v letech 2010 a 2011 – Krajíc 2011b; týž 2013) včetně neznámé zaniklé přístavby se schodištěm na východní straně kostelní věže s datací před r. 1602 (Krajíc 2013) (obr. 44–45).

Na mnoha místech historického jádra města (náměstí, klášterní rajský dvůr ad.) zůstaly zachovány požárové planýrovací vrstvy z husitského dobývání města ze dvacátých let 15. století, stejně jako stopy (zvl. v rajském dvoře kláštera a na jižní straně náměstí) po dalším válečném konfliktu – třicetileté válce z počátku 17. století.

Komunální problematiky se dotýká několik zájmových okruhů, z nichž k nejzajímavějším patří zásobování vodou. To je doloženo nejen zřizováním studní na privátních pozemcích (čp. 37 v Klášterní ulici), ale především budováním zásobníků, trativodů a obecních studní na veřejně dostupných místech. Nejstarší doklady byly archeologicky zjištěny již z 15. století na hlavním náměstí, kde měl do podloží zahloubený zásobník zajišťovat nejen užitkovou vodu pro místní obyvatelstvo, ale nepochybně sloužil i jako protipožární nádrž. Historicky zajímavé jsou i doklady posunů funkčně stejných objektů po ploše náměstí od středověku až do poslední úpravy náměstí v roce 2011. Jednalo se o rozměrné podpovrchové i povrchové kašny odlišné konstrukce, od zahloubené kvadratické se skalnatými obvodovými stěnami, přes zahloubené kruhové s roubením (obr. 48) až po objekty nadpovrchové. S rozvodem vody nejen ke kašnám, ale i k obecním studním, do pivovaru a v novověkém období související i s budováním obecního vodovodu, souvisejí (především v prostoru hlavního náměstí doložené) dřevěné vodovodní roury, pojené železnými objímkami, a kamenné i cihlové trativody. Z archeologicky doku-

mentovaných obecních studní lze jmenovat např. kamením roubené těleso v jižní části hlavního bechyňského náměstí (Krajíc 2013) (obr. 46) a v r. 2014 na Parkánech objevenou studni s dendrodatováním do 18. století (obr. 47).

Neméně významné pro město byly i přístupové cesty, z nichž nejvíce nových informací přinesl archeologický výzkum Táborské ulice, která zajišťovala vstup do města od jihu. V ní byly prokázány úpravy povrchů do podoby štětovaných a dlážděných komunikací již od 15. století, a to v mnoha případech i vícevrstevnatě nad sebou (Krajíc 2006b; týž 2006c) (obr. 28).

Na třech místech historického jádra města bylo doloženo pohřbívání. Zatímco pohřby, zkoumané v r. 1997 v rajském dvoře kláštera (Krajíc a kol. 2000), vypovídají v pozdně středověkém a novověkém období o obyvatelích zdejšího konventu (obr. 49–50), příslušejí hřbitovy, zjištěné v r. 2012 na vnější straně klášterního kostela (JZ část – obr. 51) a v letech 2010–2011 kolem farního kostela místnímu obyvatelstvu (Krajíc 2011b; týž 2013). K plošnému rozsahu městského hřbitova u kostela sv. Matěje na náměstí se lze vyjádřit jen rámcově (obr. 52). Na JV, V a SZ straně kostela lze na základě archeologického výzkumu z let 2010–2011 předpokládat hřbitov na ploše terénního zvýšení, které je patrné až do současné doby. Jedná se o terénní vlnu, obloukovitě dosahující vzdálenosti ca 10 m od kostelní stavby. Zda s ohraničením hřbitova mohly souviset cihlové zídky, objevené na hraně terénní vlny JV od kostela, nelze jednoznačně rozhodnout, protože nálezové situace byly poničeny kořenovými systémy zde stojících stromů a kulturní vrstvy, vázané na cihly, nebyly zjištěny. Nejstarší pohřbívání na tomto místě bylo prokázáno pro dobu před 15. stoletím. Existenci městského hřbitova až do pokročilého novověkého období dokládá množství porušených a převrstvených pohřbů, zakládaných do měkkého zásypu. Na dataci nejmladších z nich ukazují nálezy devocionálií ze 16.-17. století. V průběhu novověku převzal funkci nový hřbitov, zřízený kolem kostela sv. Michala na severní městské periferii v letech 1667–1670.

O parcelaci a zástavbě vypovídají průzkumy a odkryvy dostupných částí jednotlivých domů v historickém jádru města. Jako příklad lze uvést vývoj a stavební proměny od středověku po současnost, zjištěné u domu čp. 37 v Klášterní ulici. Za domem byla objevena studna, zasypaná na přelomu středověku a novověku početným souborem užitkového zboží (Janda 2008; Krajíc 1999) (obr. 54).

K významným nálezovým celkům, souvisejícím s dějinami městských řemesel v období raného novověku patří hrnčířská dílna v domě čp. 18 v severovýchodním rohu hlavního náměstí (obr. 55). V letech 2006–2007 zde byla prozkoumána přední a střední část domu se zaniklými staršími stavbami. Jednalo se o sklepní prostory, zbytky výrobních zařízení a kamenné zdivo,

odpovídající stavebnímu vývoji domu od vrcholného středověku po novověk. Při odkryvu suterénních prostor bylo zjištěno, že do zasypaného staršího sklepa byl v raném novověku vložen menší částečně cihlami obezděný sklípek, jehož dno bylo vyloženo rozměrnými kamennými plotnami (obr. 56). Na jeho podlaze zůstala zachována 10–30 cm mocná vrstva jednolité šedobílé mastné hlíny kaolinického charakteru. Zadní část staršího kamenného sklepa i cihlový sklípek byly zasypány požárovou vrstvou se spálenými dřevy, uhlíky, přepálenými mazanicemi a obrovským množstvím užitkové hrnčiny (hrnce, mísy, džbány, zásobnice, svícny) včetně renesančních režných i glazovaných kachlů a několika kadlubů na výrobu jejich zdobených čelních reliéfních stěn (obr. 57–58). Morfologicky pestrý a početně neobyčejně bohatý sortiment keramických výrobků společně s nálezy kadlubů a hrnčířských surovin i objektů (bílá hlína v samostatném sklípku) dovolují interpretovat archeologický nález v čp. 18 jako raně novověkou hrnčířskou dílnu. To podporuje i nejstarší dochovaný název domu, který ještě na konci 17. století nesl označení „Hrnčířovský".

Nálezové okolnosti odpovídají dramatickým událostem, kdy na začátku 17. století dům postihl mohutný požár. Vedle lokální kalamity nelze vyloučit ani jeho souvislost s válečnými akcemi na počátku třicetileté války, kdy byl vypálen i nedaleký klášter.

Ze shora uvedených příkladů je zřejmé, že lze i archeologickými metodami zásadním způsobem doplňovat informace písemných pramenů, a že i pro novověké (postmedievální až subrecentní) období se tak nabízejí kvantitativně a kvalitativně nové poznatky, využitelné pro co nejobjektivnější rekonstrukci života v obci před mnoha generacemi či dokonce staletími.

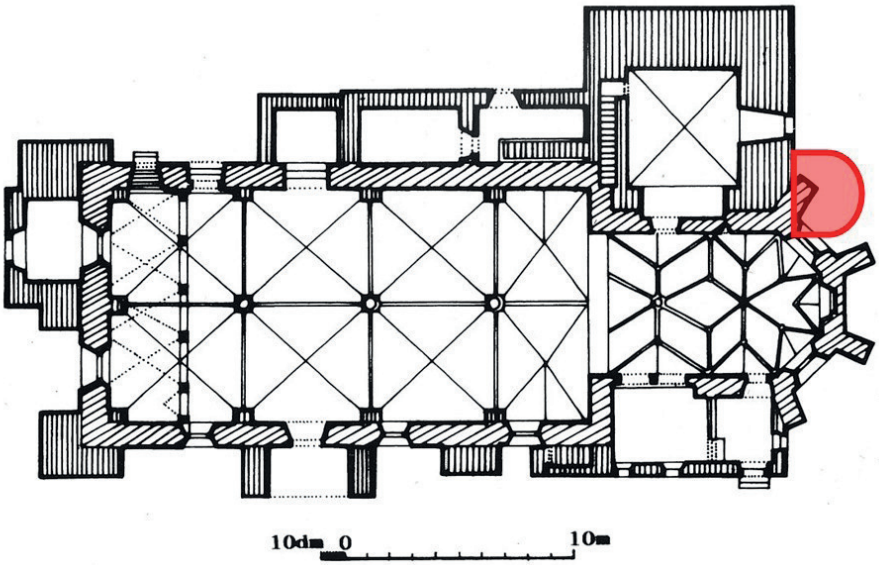

Obr. 44: Bechyně – náměstí 2010, 2011. Zaniklá poloválcová kamenná přístavba se schodištěm na východní straně věže farního kostela sv. Matěje. Před r. 1602.

Obr. 45: Bechyně – náměstí 2011. Část vyzděného oblouku zaniklé přístavby k věži farního kostela. Před r. 1602. Pohled od JV.

Obr. 46: Bechyně – novověká studna v jižní části náměstí TGM (v tzv. parčíku). Stav v r. 2011.

Obr. 47: Bechyně – novověká studna, objevená v r. 2014 v ulici Na Parkánech.

Obr. 48: Bechyně – náměstí 2011. Zaniklá podpovrchová kašna kruhového půdorysu s kamenným roubením (objekt 67/2011).

Obr. 49: Bechyně – klášter 1997. Hroby v rajském dvoře.

Obr. 50: Bechyně – klášter 1997. Hrobové jámy v rajském dvoře; v popředí válcovitá studna s kamenným roubením (S).

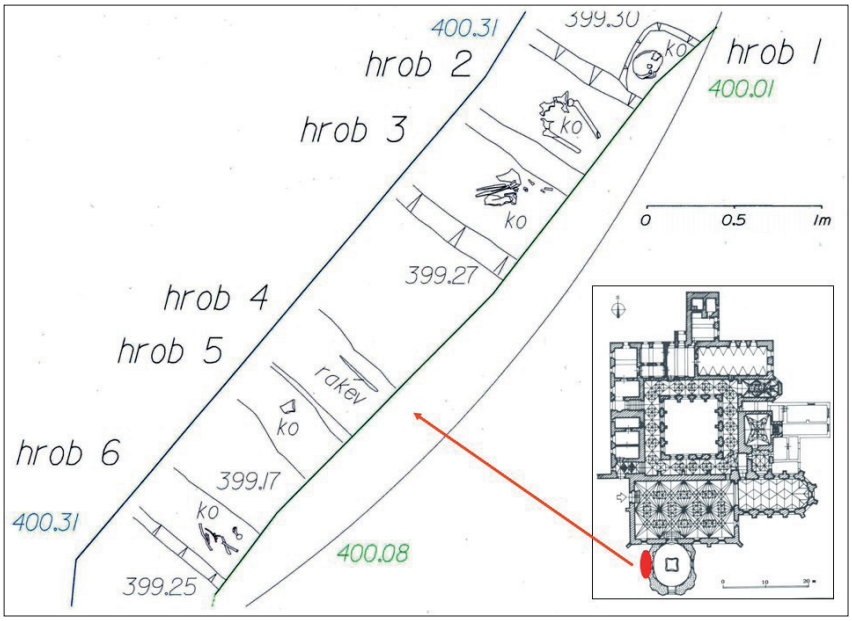

Obr. 51: Bechyně – klášter 2008–2009. Hroby na vnější straně klášterního kostela, porušené výstavbou kaple Ukřižování Páně a Bolestné Panny Marie.

Obr. 52: Bechyně – náměstí 2011. Stratigrafie středověkých a novověkých hrobů (tzv. „převrstvování“) na městském hřbitově u kostela sv. Matěje.

Obr. 53: Bechyně – náměstí 2011. Rozmístění jam na hašení vápna ukazuje, jak byl v novověkém období pro opravy a úpravy domů využíván veřejný prostor hlavního náměstí.

Obr. 54: Bechyně – Klášterní ulice, dům čp. 37. Užitková keramika z konce 15. až počátku 16. století, objevená v r. 1999 v zásypu studny za domem.

Obr. 55: Bechyně – dům čp. 18 v severovýchodním rohu náměstí TGM. Pohled od JZ, foto z r. 2011.

Obr. 56: Bechyně – náměstí TGM, dům čp. 18. Sklípek s hrnčířskou surovinou, zapuštěný do zásypu staršího sklepa. Legenda: 1/ cihlami vyzděná část sklípku, přisazená ke starším kamenným stěnám; 2/ rozměrné kamenné plotny tvořily dno sklípku; 3/ zbytek velmi jemné bílé hlíny na dně sklípku; 4/ pro porovnání a dokumentaci ponechaná část požárového zásypu sklípku. Raný novověk, zánik na počátku 17. století.

Obr. 57: Bechyně – náměstí TGM, dům čp. 18. Užitková keramika v požárové vrstvě, jíž byl zasypán cihlami obezděný sklípek s bílou hlínou na dně.

Obr. 58: Bechyně – náměstí TGM, dům čp. 18. Výrobky z raně novověké hrnčířské dílny – užitková a kamnářská keramika včetně kadlubu (1) na výrobu čelních reliéfně zdobených stěn komorových kachlů.

5. Závěr

Shora uvedený přehled je nutno považovat za první souhrnnější podání výsledků, jichž archeologie v historickém centru Bechyně dosáhla za posledních dvacet let. Nové informace o pravěkém, středověkém i novověkém osídlení ostrohu a k němu přilehlého širokého severního předpolí, je nutno chápat jako rámcové do té doby, než budou dokončeny analýzy movitých nálezů a detailní vyhodnocení terénních nálezových situací. Snahou a cílem předložené studie je především poukázat na posun v poznání významných sídelních etap, kterými Bechyně ve svém tisíciletém vývoji prošla. Tím, že bylo možno zkoumat i širší okolí sídelního jádra (ostrohu), byly získány informace, které zásadním způsobem posunuly interpretační možnosti jednotlivých sídelních areálů ve smyslu jejich přesnější typologické definice (lokální sídliště, výšinné sídliště, hradiště, regionálně-mocenské centrum, město), ale i vnitřní struktury (hradiště, předhradí, fortifikační prvky) a sídelně-provozního charakteru (povrchové stavby, zemnice, výrobní objekty, architektura ad.). Cílem následného vyhodnocení bude podrobná chronologie, rekonstrukce života v odlišitelných sídelních etapách a zasazení poznatků do širšího teritoriálního rámce.

Literatura

Beneš, A. 1966: Muzeum keramiky v Bechyni. Katalog pravěké sbírky. Zprávy ČSSA – Suplement 1. Praha.
Beneš, A. 1975: Bechyně. Objev nového pravěkého hradiště, Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 12, České Budějovice, 283.
Beneš, A. 1978: 7b. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1975, Praha, 10.
Beneš, A. 1984: Pravěká osada z doby bronzové na soutoku Lužnice a Vltavy. Předstihový archeologický výzkum v Hostech 1981–1983, Týn nad Vltavou.
Beneš, A. 1986: An Early Bronze Age Settlement at Hosty and the Expedition at the Building of the Nuclear Power Station at Temelín (S. Bohemia), in: Pleiner, R. – Hrala J. (eds): Archaeology in Bohemia 1981–1985, Prague , 67–78.
Beneš, A. 1987: 7. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1984–1985, Praha, 11.
Beneš, A. 1989: 1987b. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1986–1987, Praha, 11.
Beneš, A. - Braun, P. 1981: 2–2. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1976–1977, Praha, 7.
Beneš, A. – Soudská, E. 1964: Pozdně halštatské pohřebiště v Bechyni v jižních Čechách, AR XVI, Praha, 739, 749–752.
Beneš, A. – Zavřel, P. – Militký, J. 1989: 1986–1987. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1986–1987, Praha, 12–13.
Beneš, J. 1994: Pozdně gotické opevnění Bechyně – průzkum, rekonstrukce a vztah k urbanitě města. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta, katedra výtvarné výchovy. Rkp. diplomové práce.
Beneš, J. – Chvojka, O. – Šída, P. 2007: Předneolitické osídlení Bechyňska, AVJČ 20, České Budějovice, 65–78.
Beneš, J. - Chvojka, O. 2008: Střípky zmizelých věků. Z nových archeologických poznatků o pravěku Bechyňska. Katalog k výstavě. Bechyně.
Břicháček, P. 2007: Příspěvek k poznání nejstaršího slovanského osídlení jižních Čech, in: Archeologie na pomezí, AVJČ – supplementum 4, České Budějovice, 111–128.
Cikhart, R. 1948: Bechyně, in: Táborsko srdce jižních Čech, Tábor, 113–125.
Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
David, W. (Hrsg.) 2011: AENIGMA. Der rätselhafte Code der Bronzezeit. Brotlaibidole als Medium europäischer Kommunikation vor über 3500 Jahren. Begleitpublikation zur Sonderausstellung im Kelten Römer Museum

Manching, 27. 5. 2011 bis 13. 11. 2011. Schriften des Kelten Römer Museums 4. Manching.
Durdík, T. 1975: 2. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1973, Praha, 9–10.
Durdík, T. 1978: 7a. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1975, Praha, 10.
Durdík, T. 1981: 2–1/1976, 1977. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1976–1977, Praha, 7.
Durdík, T. 1982: 4. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1978–1979, Praha, 8.
Durdík, T. 1995: Encyklopedie českých hradů. Praha.
Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
Durdík, T. 2005: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 2. Praha.
Durdík, T. – Pavlík, Č. 2008: Soubor kachlů z hradu a zámku Bechyně, Castellologica bohemica 11, Praha, 483–494.
Eisner, J. 1922–1923: Jihočeské mohyly, PA 33, Praha, 1–37, 193–231.
Fröhlich, J. 1989: 1986a. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1986–1987, Praha, 10.
Hašek, V. – Krajíc, R. – Tomešek, J. 2001: Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci: Bechyně – zámek, okr. Tábor. AÚ AV ČR Brno.
Hraše, J. K. 1862–1863: Mohyly a valy v okolí Ratajském blíže Bechyně, PA 5, Praha, 230–232.
Hraše, J. K. 1871–1873: Jedenáctero pohanských hřbitovů okolí Ratajského na Táborsku, PA 9, Praha, 129–140.
Hrubý, P. – Chvojka, O. 2002: Výšinné lokality mladší a pozdní doby bronzové v jižních Čechách, AR 54, Praha, 582–624.
Chleborád, A. 1928: Popis okresu bechyňského. Bechyně.
Chvojka, O. 2007: Současný stav poznání doby bronzové v jižních Čechách, in: Archeologie na pomezí, AVJČ – supplementum 4, České Budějovice, 29–55.
Chvojka, O. - Militký, J. 2004: Struktura osídlení Bechyňska v době popelnicových polí, in: Popelnicová pole a doba halštatská, AVJČ – supplementum 1, České Budějovice, 223–244.
Chvojka, O. – Beneš, J. 2007: Pravěké polykulturní sídliště u Rataj (okr. Tábor). Příspěvek k laténskému osídlení Bechyňska, AVJČ 20, České Budějovice, 311–345.
Chvojka, O. – John, J. – Menšík, P. – Frána, J. – Křivánek, R. 2010: Hradec u Nuzic (okr. České Budějovice). Hradiště na soutoku Lužnice a Židovy strouhy, AVJČ 23, České Budějovice, 53–71.
Chvojka, O. a kol. 2011: Osídlení z doby bronzové v povodí říčky Smutné v jižních Čechách. AVJČ – supplementum 8. České Budějovice.

Janda, F. 2008: Odpadní jímka domu čp. 37 v Bechyni (okr. Tábor). Slezská univerzita v Opavě. Rkp. bakalářské práce.
Krajíc, R. 1999: Bechyně – Klášterní ulice čp. 37, NZ HM Tábor č. 47, ArÚ AV ČR Praha čj. 8948/99.
Krajíc, R. a kol. 2000: Bechyně – historické město nad Lužnicí. Bechyně.
Krajíc, R. 2000a: Bechyně – Valtrova a Klášterní ulice, NZ HM Tábor č. 49.
Krajíc, R. 2000b: Bechyně – Klášterní ulice čp. 37, NZ HM Tábor č. 51, ArÚ AV ČR Praha čj. 9108/2000.
Krajíc, R. 2001: Bechyně – ulice Soukenická, Masokrámská a náměstí TGM, NZ HM Tábor č. 55.
Krajíc, R. 2003: První sídlištní objekt ze 13. století v Bechyni, AVJČ 16, České Budějovice, 195–220.
Krajíc, R. 2003a: 5–7. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 2001, Praha, str. 10.
Krajíc, R. 2003b: Bechyně – Široká ulice, NZ HM Tábor č. 74.
Krajíc, R. 2003c: Bechyně – náměstí TGM, NZ HM Tábor č. 80.
Krajíc, R. 2004: Archeologický výzkum na stavbě Bechyně-kanalizace a ČOV. Sml. 15/1999, NZ HM Tábor č. 98.
Krajíc, R. 2004a: Archeologický výzkum na stavbě Bechyně-kNN stavba 28056. Sml. 37/2002, NZ HM Tábor č. 107.
Krajíc, R. 2005: Bechyně – historické město (foto J. Vernarec). Bechyně.
Krajíc, R. 2005a: Archeologický výzkum na stavbě Bechyně –Zářečí-vodovod. Sml. 4/2004, NZ HM Tábor č. 119.
Krajíc, R. 2006: Archeologický výzkum na stavbě Bechyně - obchod. centrum TESCO. Sml. 2/2006, NZ HM Tábor č.144.
Krajíc, R. 2006a: Archeologický výzkum na stavbě Bechyně, U studen- inž. sítě. Smlouva 5/2006, NZ HM Tábor č.145.
Krajíc, R. 2006b: Archeologický výzkum na stavbě Bechyně, Táborská ul. úsek 0,380–0859 km. Sml. 4/2006, NZ HM Tábor č.149.
Krajíc, R. 2006c: Archeologický výzkum na stavbě Bechyně, Táborská ul. úsek 0,000–0,380 km. Sml. 6/2006, NZ HM Tábor č.153.
Krajíc, R. 2007: Bechyně – Táborská ulice. Archeologický výzkum v roce 2006, AVJČ 20, České Budějovice, 133–165.
Krajíc, R. 2007a: Archeologický výzkum na stavbě Bechyně-oprava fary. Sml. 7/2007, NZ HM Tábor č.161.
Krajíc, R. 2008: Archeologický výzkum na stavbě Bechyně, Klášterní ul.-kNN. Sml. 5/2008, NZ HM Tábor č.168.
Krajíc, R. 2009: Bechyně - Římskokatolická farnost Bechyně – odvodnění zdí klášterního kostela, smlouva 15/2008, NZ HM Tábor č. 191.

Krajíc, R. 2011: Bechyně – most ev.č.135–005, sml. 32/010, NZ HM Tábor č. 214.
Krajíc, R. 2011a: Bechyně - rekonstrukce kanalizačních stok, smlouva 16/2010, NZ HM Tábor č. 216.
Krajíc, R. 2011b: Archeologický výzkum bechyňského náměstí v r. 2011, Bechyňský zpravodaj, Bechyně, červen 2011.
Krajíc, R. 2013: Bechyně – rekonstrukce náměstí TGM v r. 2011, sml. č. 13/2011. NZ HM Tábor.
Kyselý, R. 2013: Determinace osteologického materiálu z výzkumu v Bechyni – Táborské ulici v roce 2006, NZ pro HM Tábor ze dne 15. 7. 2013.
Lutovský, M. 2011: Jižní Čechy v raném středověku. Slovanské osídlení mezi Práchní a Chýnovem. České Budějovice.
Menclová, D. 1972: České hrady I, II. Praha.
Menclová, D. – Štech, V. 1953: Bechyně, státní zámek a město. Praha.
Michálek, J. 2007: K současnému stavu výzkumu doby železné v jižních Čechách, in: Archeologie na pomezí, AVJČ – supplementum 4, České Budějovice, 57–78.
Militký, J. 1989: 1986b-g, 1987a, c-k. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1986–1987, Praha, 10–12.
Militký, J. 1990: Pozdně halštatský sídlištní objekt u Radětic, okr. Tábor, AVJČ 7, České Budějovice, 131–138.
Militký, J. 1993: Pravěké a raně středověké hradiště Bechyně, okr. Tábor, Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 30, České Budějovice, 95–98.
Militký, J. 1996: Archeologický výzkum a průzkum v okolí Čertovy zdi na hradním návrší v Bechyni, okr. Tábor, AVJČ 9, České Budějovice, 173–178.
Militký, J. 1997: Zur bronzezeitlichen Besiedlung in der Umgebung von Bechyně, Kr. Tábor, in: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 6. Trefen 12.-15. 6. 1996 in Hluboká nad Vltavou, Espelkamp, 32–38.
Militký, J. – Zavřel, P. 1990: Záchranný výzkum sídlištního objektu z pozdní doby laténské v Bežerovicích (okr. Tábor), AVJČ 7, České Budějovice, 143–150.
Muk, J. – Lancinger, L. 1968: Bechyně – stavebně historický průzkum. SÚRPMO Praha.
Muk, J. ml. 1979: Chrám sv. Jiří a gotický špýchar hradu Bechyně, Archaeologia historica IV, Brno, 113–117.
Novák, J. B. 1903: Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296). Historický archiv 22. Praha.
Pavlín, J. 2014: Archeologie hradů Přemysla Otakara II. v jižních Čechách. Archeologický ústav FF JU v Českých Budějovicích. Rkp. bakalářské práce.

Píč, J. L. 1896–1897: Mohyly Bechyňské, PA 17, Praha, 1–18.
Píč, J. L. 1898–1899: Mohyly Bechyňské II, PA 18, Praha, 1–14.
Podlaha, A. – Šittler, E. 1898: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Od pravěku do počátku XIX. století. Politický okres milevský. Praha.
Pokorná, A. 2012: Bechyně – náměstí (2010 – rekonstrukce kanalizace) a Bechyně – náměstí (2011 – rekonstrukce náměstí). Nálezová zpráva o archeobotanické analýze. Analýza č. AP 01/12. Praha.
Sedláček, A. 1890: Hrady, zámky a tvrze království Českého VII. Praha.
Sláma, J. 1977: Svatojiřské kostely na raně středověkých hradištích v Čechách, Archeologické rozhledy 29, Praha, s. 269–280.
Stejskal, A. - Pouzar, L. 1998: Renesanční Bechyně. Urbs felix. Český Krumlov.
Šmahel, F. a kol. 1988: Dějiny Tábora. I. díl, 1 svazek. Do roku1421. České Budějovice.
Vencl, S. 1977: 3. Bechyně, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1974, Praha, 10.
Vencl, S. a kolektiv 2006: Nejstarší osídlení jižních Čech. Paleolit a mesolit. Praha.
Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.
Zavřel, P. 2007: Doba římská a doba stěhování národů v jižních Čechách. Současný stav výzkumu a výhled, in: Archeologie na pomezí, AVJČ – supplementum 4, České Budějovice, 79–109.
Zavřel, P. 2009: 9. Bechyňská Smoleč, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 2006, Praha, 13.

Archaeology in the Historic Centre of the Town of Bechyně

Rudolf Krajíc

Almost twenty years of systematic archaeological research which has been performed in the town of Bechyně by the Hussite Museum of Tábor and the amount and quality of new facts make it necessary to summarize this topic at least preliminarily and compare it with the current state of historical knowledge on the development and changes of the settlement on Bechyně promontory and other sites in its immediate vicinity. The presented summary brings basic data about the archaeological research performed so far. It assesses its importance for more detailed knowledge of the settlement in this South Bohemian location in the course of time from ancient times till recent periods.

The systematic field research performed by the Tábor Hussite Museum since the 1990s has continued former archaeological research of the historic centre of the South Bohemian town of Bechyně (performed by Antonín Beneš, Tomáš Durdík, Jiří Militký and others). Research workers annually monitor all building and landscaping activities in the town from the archaeological point of view. The knowledge obtained during the long years of archaeological research in Bechyně can be summarized as follows:

The naturally well protected promontory of Bechyně forming a platform high above the confluence of the Lužnice and Smutná rivers was a perfect site for the establishment of a settlement from the ancient times. The site enabled its inhabitants to control the river, and at the same time to ensure their own safety without significant expenses. The oldest evidence documenting the settlement in this area dates from times more than three and a half thousand years ago when there was a settlement of the Věteřov culture approximately in 1800–1600 B.C. (in Central European archaeological terminology this period is called the Early Bronze Age). The centre of the settlement was in the area of today´s castle.

Many hundreds years later – during the Iron Age – the promontory was picked as a site for a long-term settlement several times. First a village was established there in the Early Iron Age (in the late Halstatt culture period, approx. 6th-5th century B.C.); the village was situated between the promontory and the south-eastern section of today´s square. A significant change occurred in the Late Iron Age (the Latene culture period, approx. the 2nd century B.C.) when the promontory became a power, administration and economic centre of Celts. Beside the settlement core, which was situated in the same

area where the castle stands today, there was significant development outside the castle covering the whole historic centre of the present town (i.e. from the castle to the town walls). The area which the village covered and its structure – on the accessible northern side it was divided into several outer ward settlements separated from each other by moats and other fortification elements – show that Bechyně might be one of the most significant Celtic settlement centres of the castella or opidum type in South Bohemia.

After the settlement was deserted sometimes about year 0, Bechyně promontory was not settled for a long time. Only in the 8th or 9th century B.C. Slavs arrived and settled down there; soon they administered a large surrounding area which was called after its capital 'provincia Bechin'. The growing importance of the Slavic settlement is documented by its size and structure, which was comparable with the former Celtic settlement, but also by the fact that the Church administration had its headquarters there. In the 12th century the Bechyně arch-deacony controlled 7 deaneries with 265 parishes. A roman church of St. George stood on the eastern side of the outer ward.

Also during the subsequent period, when significant social and economic changes took place, Bechyně promontory did not stay aloof. In the second half of the 13th century King Přemysl Otakar II had a castle built in the most southern part of the promontory; a large Minorite Monastery stood on the eastern slope over the Lužnice river and there was a parish church in today's square. In the course of time the settlement outside the castle became more important and it was declared a town by King Jan of Luxembourg (probably about 1323). The newly established town featured a central square and a regular street plan with blocks of houses bordered with municipal fortification walls. Bechyně had several owners during the Middle Ages and the Modern Era – we can name at least a few of them: the Šternberks, the Švamberks, the Lords of Lažany, the Rožmberks and the Paars.

Like other places Bechyně was affected by various natural disasters, local fires or military campaigns. The town was seriously damaged in the early 15th century during Hussite wars, and two centuries later during the Thirty Years' War. Renovation of individual houses as well as public construction projects (such as street modifications, water pipelines and newly built structures etc.) influenced the general look of the town which started growing "over the fortification walls" especially in the northern direction.

The summary presented in this paper shall be considered the first comprehensive presentation of results of archaeological research performed in the historic centre of Bechyně during the past twenty years. The new information about ancient, medieval and modern settlement on the promontory and adjacent northern suburbs shall be considered preliminary until analyses

of archaeological finds are completed, and until the exposed locations are assessed in detail. The main purpose of this paper was to show the changes in knowledge of significant settlement phases which Bechyně went through during its long development. The research of broader surroundings of the settlement core (the promontory) made it possible to obtain information which broadened interpretation possibilities of individual settlement premises as far as their typological definition is concerned (a local settlement, a promontory settlement, a hill fort, a regional power centre, a town) and also as to their internal structure (a hill fort, an outer ward, fortification elements) and as to their settlement-operational features (a surface structures, a dugout shelter, production buildings, architecture etc.). The objectives of subsequent assessment will include detailed chronology, the reconstruction of life during recognized settlement phases, and the incorporation of obtained knowledge in a broader territorial frame.

Otazníky kolem Husova působení na Krakovci

Jan KRŠKO

Abstract:
Most monographs about Jan Hus could not omit his stay in the central-Bohemian castle of Krakovec. It was the castle from where he set off for his last journey to Constance. Therefore, Krakovec is closely connected not only with Jan Hus, but also with the subsequent Hussite tradition. In spite of this, only few historians analyzed documents which described Hus's stay in Krakovec. This paper has attempted to remedy this shortcoming and has suggested answers to a number of questions which were raised in the process of a close look at the researched sources.

Key words:
the Krakovec Castle, Jan Hus, Jindřich Lefl of Lažany, The Old Bohemian Chronicles, the Council of Constance koncil, the Rakovník region, Petr of Mladoňovice, Bechyně, František Palacký, Václav Novotný, Bohumil Mareš, the Hussite revolution

Mezi všeobecně známé epizody Husova života patří mistrův pobyt na Krakovci. Zachycuje jej i slavný Vávrův film, třebaže v něm jméno hradu nikdy nezazní. Každý si však vybaví dojemnou scénu, kdy se Hus před smýšlenou siluetou krakoveckého sídla loučí se svými nejdražšími, aby se vydal na poslední cestu do Kostnice. Zástupy zdejších sedláků přišly pozdravit milovaného kněze a vyjádřit mu díky za nesčetná kázání o nápravě církevních poměrů. První díl husitské trilogie však není jediným tvůrčím počinem, v němž mistr Jan po vzoru apoštolů prochází širokým okolím Krakovce a šíří obrodné myšlenky. O zdejším Husově aktivním působení hovoří většina popula-

rizační i odborné literatury.[1] Ve stejném duchu se nesou husovské slavnosti, které se na Krakovci s určitými přestávkami konají od konce 19. století.[2]

Tento názor na charakter Husova pobytu nevznikl samozřejmě ze vzduchoprázdna.[3] Odkazuje se na určitou pramennou základnu, přičemž významné místo zaujímá soubor kronikářských a analistických textů známý jako *Staré letopisy české*. Často citovaná pasáž popisuje nejen Husovu činnost na Krakovci, ale rozebírá celou Janovu venkovskou anabázi: *Tomu srozuměv mistr Hus, vyjel jest z Prahy a jel na Kozí na tvrz blíž od Ústí Sezemova. V tom kraji jsa, mnoho lida k sobě přivinul svým kázáním a na té tvrzi mnoho kázání česky popsal a odtud pak jel do jiného kraje, na Krakovec, blíž k hradu Křivoklátu. Tu jsa, vyjížděl do městeček, do vsí kázat a zvláště kde zvěděl posvícení neb který sňatek, tam jel a kudyž se kolivěk obrátil, tam po něm lidé v zástupech šli a jeli a na vozech se se*

1 Hodnocení ze strany celostátní historiografie si přiblížíme níže. Zde uvádím výčet regionální tvorby. Ta vnímá Husův pobyt na Krakovci shodně: Václav KOČKA, *Dějiny hradu Krakovce (Červeného zámku),* Rakovník 1912, s. 24; týž, *Dějiny Rakovnicka,* Rakovník 1936, s. 109; Jan RENNER, *Popis politického a školního okresu Rakovnického,* Rakovník 1902, s. 333; Jaroslav JANATA, *Mistr Jan Hus na Krakovci,* Rakovnická regionální revue 2, 1969, č. 3, s. 11; týž, *Mistr Jan Hus na Krakovci,* Plasy 1960; Karel MEJSTŘÍK, *Mistr Jan Hus a husitská tradice na Rakovnicku.* Vlastivědný sborník 3, 1990–1991, č. 5, s. 1–4. Stejný názor zastává dosud nejrozsáhlejší práce o husitství v této oblasti (Jaroslav KOS, *Rakovnicko v husitském revolučním hnutí,* Praha 1974). Její autor ideově přebírá koncepci Josefa Macka a první projevy reformního hnutí vykládá jako důsledek všeobecné krize feudalismu. Následně se v rámci oblasti snaží identifikovat selsko-plebejské křídlo a měšťanskou opozici. Spolupráci různých husitských skupin od druhé poloviny dvacátých let 15. století vnímá jako zradu na revolučních ideálech a návrat k feudalismu. Výrazně zkostnatělý pohled budil averzi již v době vzniku publikace. Není proto divu, že se kniha z povědomí veřejnosti záhy vytratila. Dílo se přitom opírá o četnou pramennou základnu regionální i centrální provenience. Současný badatel ocení především informace o existenci různých traktátů zdejších duchovních.

2 Problematikou Husových oslav na Krakovci se zabývá Jan KRŠKO, *Husovy oslavy CČS na Krakovci z historického hlediska.* Rakovník 1999; Oldřich HOREK, *Historie Církve československé v Rakovníku. Medailonky osobností I. (1920–1945)*, Rakovník 2000; týž, *Historie Církve československé v Rakovníku. Události 1945–1971. Obrazová kronika 1972–2000*, Rakovník 2001. Řada aspektů slavností nicméně na své zpracování teprve čeká.

3 Do éry Husova působení na hradě byl řazen i soubor kázání. Ve skutečnosti se jednalo o část Husovy postily Puncta z majetku kališnického kněze Václava Rosy (František Michálek BARTOŠ, *Domnělá kázání Husova pronesená na Krakovci,* Jihočeský sborník historický 17, 1948, č. 4, s. 107).

všech stran k němu vezli. Tu byl tak dlouho, až pak odtud jel do Konstancie.[4] Není snad jasnějšího důkazu o charakteru Husova života na Krakovci?

S daným tvrzením však musíme konfrontovat fakt, že původní jádro Starých letopisů se o Janově mimopražském pobytu vůbec nezmiňuje.[5] Husův život na venkově nalezneme až v rukopisech označovaných jako E, K, G a H, které pocházejí z konce 15. století a z první třetiny následujícího věku. Celou věc nicméně popisují bez konkrétních míst: *A pak i mistr Hus vyjel z Prahy a po krajinách kázal a kudy se kolivěk obrátil, všudy jeho rádi lide viděli a poslúchali a kdež ho zvěděli, s vozy se k němu na kázání brali*.[6] Názvy lokalit se objevují v jiných rukopisech. S jihočeským působištěm se setkáme v pramenech O a Sa. Zatímco rukopis Sa uvádí jen skutečnost Husova odchodu na Kozí Hrádek, text O je sdílnější. Informuje, jak Hus v blízkosti Hrádku sloužil ve stodole mše, kázal proti papeži a křtil děti v rybníce. Po úspěšné misijní práci se navrací do Prahy, aby se vypravil do Kostnice. Krakoveckou epizodu přitom zpráva zcela opomíjí.[7]

Obě místa Husova venkovského pobytu připomínají rukopisy R, T a L. Myslíme tím výše zmíněný text o mistrově práci na Krakovci a jeho odchodu do Kostnice. Nejstarší z těchto rukopisů je R, který přibližuje české dějiny do nástupu krále Vladislava Jagellonského v roce 1471.[8] K sepsání textu

4 V tomto případě vycházíme z ediční verze úryvku v František PALACKÝ (ed.), *Staří letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili Pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané,* Praha 1829, s. 19. V novější době se o zpřístupnění pramene pokusili Jaroslav Kašpar a Jaroslav Porák. Jejich zásahy však narušily originalitu textu a znemožnily vědecké využití práce (*Ze starých letopisů českých,* (edd.) Jaroslav, KAŠPAR – Jaroslav, PORÁK, Praha 1980, s. 38). Význam tak má především výčet jednotlivých rukopisů a stav jejich studia (*tamtéž,* s. 453– 467).

5 Nejstarší vrstvu letopisů přiblížili Alena ČERNÁ – Petr ČORNEJ – Markéta KLOSOVÁ (edd.), *Staré letopisy české (texty nejstarší vrstvy),* Praha 2003. Jde o devět textů: CT1, Q, A, a, V, D, Dač, X, CT2. V práci najdeme rovněž kritické zhodnocení předchozích edičních počinů. Problematiky jsem se dotkl již dříve: J. KRŠKO, *Ve víru, či ve stínu husitské revoluce?* In: Pavlíkov v proměnách času, Pavlíkov 2014, s. 55.

6 Národní knihovna České republiky, Staré letopisy české, Kronika Bartoška z Drahonic a záznamy k rokům 1479 a 1490, sign. XIX C 21, fol. 58r; Knihovna Národního muzea v Praze, Právní sborník Jana Trubače, Staré letopisy text K, sign. IV E 28, fol. 134v; Miloslav KAŇáK – František ŠIMEK (edd.), *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického,* Praha 1959, s. 47.

7 Knihovna Národního muzea v Praze, Vyšehradský sborník právní, Staré letopisy, text O, sign. V E 89, fol. 222v; tamtéž, Staré letopisy, text Sa, sign. V E 43, fol. 46v.

8 Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Kronika česká, sign. M 1306, fol. 229r. Rukopis R zpřístupňuje František, ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu,* Praha 1937, s. 13. Další dva texty vznikly až v průběhu 16. století. Srov.

muselo dojít nepříliš dlouho po této korunovaci. Od Husovy doby nicméně uplynuly takřka tři čtvrtě století, ovlivněné navíc válečnými pohromami. Nabízí se tak otázka, odkud autor informace o Krakovci čerpal. Mohlo ještě existovat vědomí o místě Husova pobytu? Nic nenasvědčuje skutečnosti, že autor rukopisu působil v bezprostřední blízkosti Rakovnicka. Popisoval tvůrce rukopisu opravdu reálné události, či chtěl jen podle svého nejlepšího svědomí dokreslit životopis svatého mučedníka? Příběh apoštola, který šíří poznanou pravdu mezi prostým lidem, aby pak odešel prokázat věrnost Bohu před mocnosti tohoto světa. [9]

V žádné středověké a ranně novověké písemnosti regionálního charakteru se mi nepodařilo nalézt vazby Husa ke Krakovci. Určitá ideová proklamace by se dala očekávat při tvorbě záznamu o koupi Krakovce husitským městem Louny v roce 1433. Dá se však pochopit, že lounský zapisovatel transakce nechtěl vzpomínkou na působení milovaného Jana rušit úřední ráz protokolu.[10] Informaci o Husových vazbách na Krakovec nenalezneme ani ve spisech města Rakovníka, které se pro období raného novověku dochovaly v nezvyklé šíři. Naše překvapení se vztahuje především k souboru kopiářů z 16. století. Reformně založení měšťané by jistě při korespondenci s majiteli Krakovce neopomněli připomenout „posvátnou půdu" jejich hradu.[11]

Než se pokusíme na dané výtky reagovat, zkusme si přiblížit ostatní prameny a fakta spojující Husa s Krakovcem. Začněme mistrovým příchodem na hrad. Většina laické i odborné literatury vztahuje tuto událost k 15. červenci 1414.[12] Odkazuje se přitom na letmou zprávu rukopisu Národní knihovny:

Národní knihovna České republiky, Staré letopisy české (rukopis T), sign. Osek 95, fol. 19v–20r; Knihovna Národního muzea v Praze, Staré letopisy. Text L, sign. III B 12, fol. 19v–20r. Z rukopisů čerpal i Václav Hájek z Libočan, který vše doplnil příběhem o názorovém střetu Jana Husa se sedlákem u Chlístova. Této imaginární události chci v budoucnu věnovat samostatný článek (Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká,* Praha 1541, fol. 370r). Text najdeme i v obou novějších edicích: Jaroslav KOLÁR (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Kronika česká,* Praha 1981, s. 530; Jan LINKA (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Kronika česká,* Praha 2013, s. 863–864.

9 V této souvislosti si připomeňme význam Husova kultu pro předbělohorskou dobu: Petr ČORNEJ, *Husův kult v 15. a 16. století,* Muzejní a vlastivědná práce. Časopis společnosti přátel starožitností 33, 1995, č. 4, s. 247– 249; *Umění české reformace (1380–1620),* Praha 2010.

10 SOkA Louny, f. Archiv města Louny, Soudní kniha 1418–1442, sign. IC 6, inv. č. 369, fol. 257.

11 SOkA Rakovník, f. Archiv města Rakovník.

12 August Sedláček naproti tomu klade Husův příchod na Krakovec již do roku 1413, srov. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého VIII. Rakovnicko a Slánsko,* Praha 1891, s. 102–103.

Anno Domini Mccccxii sabbato in die Sixti Magister Johanes Hus venit Pragam et cum magna comitiva clientum in Divisione Apostolorum recesserat.[13]

Dotyčnou větu zpřístupnil Palacký, který ji s ohledem na rok 1412 na Krakovec nevztáhl.[14] S pochybnostmi o dataci ale přišel Václav Vladivoj Tomek. Hus podle něj nemohl na den Rozeslání Apoštolů 15. července 1412 odejít z Prahy, protože nebyl dosud vyhlášen interdikt.[15] Jeho vývody převzal Václav Novotný a stanovil tak počátek Husova pobytu na Krakovci.[16] Text přitom žádnou konkrétní lokalitu neuvádí. Navíc se v rukopise za zprávou nachází dovětek, jenž v Palackého edici chybí: *Anno Domini Mccccxiiii Magister Johanes venit ad ostensionem reliquiarum.*[17] Husova návštěva Prahy u příležitosti ukazování ostatku v Kapli Božího těla se ale váže k 20. dubnu 1414.[18] Proč by tato zpráva následovala za informací o odchodu mistra Jana na Krakovec 15. července stejného roku? Logicky vzato by měla navazovat na starší události roku 1412. Nemohla první věta popisovat krátkodobou Husovu cestu ještě před vyhlášením interdiktu?

Stejné otazníky jako počátek Husova pobytu na Krakovci budí i jeho závěr. Hus měl na hradě s určitými přestávkami pobývat až do svého odjezdu do Kostnice 11. října 1414. Stoupenci tohoto tvrzení se odkazují na dílo Petra z Mladoňovic. Konkrétně hovoříme o úryvku: *Illis omnibus, sicut prefertur, prehabitis, dictus M. Johannes Hus in comitiva nobilium dominorum Wenceslai de Duba et Johannis de Chlum veniendi Constanciam iter arripuit, et hoc feria quinta ante festum sancti Galli, anno Domini Mccccxiiii.*[19] V textu opět nenajdeme o Krakovci ani zmínku.[20] V rukopisu Národního muzea však na tuto

13 Národní knihovna České republiky, Textus varii, sign. X H 17, fol. I r.

14 František PALACKÝ (ed.), *Documenta Mag. Joannis Hus*, Praha 1869, s. 737; srov. František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě III/1,* Praha 1850, s. 147.

15 Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy III,* Praha 1875, s. 551.

16 Václav NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a dílo I-2,* Praha 1921, s. 335.

17 Národní knihovna České republiky, Textus varii, sign. X H 17, fol. I r. Tomek sice tuto větu cituje, nedává ji však do souvislosti s předchozím textem (V. V. TOMEK*, Dějepis,* s. 548).

18 František ŠMAHEL, *Husitská revoluce II. Kořeny české reformace.* Praha 1996, s. 271; týž, *Jan Hus. Život a dílo,* Praha 2013, s. 160.

19 Zpřístupnění textu: *Documenta Mag. Joannis,* s. 244; Václav NOVOTNÝ (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých VIII. Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy a paměti o M. Janovi Husovi a M. Jeronýmovi z Prahy,* Praha 1932, s. 29. Český překlad Ivan HLAVÁČEK (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské,* Praha 1981, s. 28.

20 Vedle zprávy Petra z Mladoňovic se historiografie odkazuje i na dílo Mikuláše z Drážďan. Ani zde se však jméno Krakovce neobjevuje: *Qui tandem citatus A. D. Mccccxiiii feria V ante Galli iter arripuit eundi ad Constanciam* (Národní knihovna České republiky, Textus varii, sign. III G 8, fol. 76v).

zprávu navazuje věta: *Hic continuatur recessus Magistri Johan nis Hus de Praga ad Constanciam*. Informace o Husově odchodu z Prahy byla pisatelovým zpřesněním předchozího odstavce. Autor věty sice nemusel vycházet z poznatků Petra z Mladoňovic, ale jistě reflektoval všeobecné vědomí o místě posledního Husova českého působiště. Pro naše bádání jistě závažné zjištění, uvážíme-li, že rukopis lze po paleografické stránce zařadit minimálně do poloviny 15. století.[21] Myšlenka o Husově odchodu z Prahy se již v naší historiografii objevila. Vyřknul ji v jednom ze svých pozdějších vydání Dějin národu českého František Palacký. Své stanovisko vysvětluje tím, že pro krakoveckou variantu *nenalezše na to nižádného starého důkazu*.[22] Palacký přitom nijak nezpochybňuje autentičnost úryvku z letopisů.[23] Naopak zcela opomíjí větu z rukopisu Petra z Mladoňovic. Koneckonců jej ani neuvádí ve své edici.[24]

Informace z Petrova díla nicméně sama o sobě mýtus Husova posledního českého působiště neboura. Jako protiargument stojí Janova korespondence, která je zčásti spojována s Krakovcem. Na lehkou váhu nesmíme brát především mistrův list Pražanům z přelomu září a října roku 1414.[25] V obecném povědomí zůstává, že Hus se během srpna 1414 vrátil do Prahy. Na sklonku září pak opět odcestoval na Krakovec. Hus se skutečně v souvislosti s chystanou cestou do Kostnice objevil znovu v Praze. Ve snaze získat osvědčení o své pravověrnosti nechal 26. srpna 1414 rozvěsit po Praze vyhlášky. Vyzýval v nich každého, kdo pochybuje o jeho názorech, aby vše oznámil arcibiskupovi Konrádu z Vechty. Jelikož nikdo žádné námitky nevznesl, pokusil se Hus svého představeného k vydání kladného hodnocení přimět. Mistrovo úsilí sice v Konrádově případě skončilo neúspěšně, avšak podobný dokument obdržel 30. srpna od inkvizitora biskupa Mikuláše. O dva dny později mu kladné vyjádření vystavuje pražská univerzita.[26]

Husova přítomnost v Praze je nezpochybnitelná také 20. září v době konání zemského soudu. Jan Hus se na tuto instituci obrátil s žádostí, aby přinutila arcibiskupa ke změně postoje. Tlaku stavovské obce nakonec Konrád ustupuje a prohlašuje, že osobně na Husovi žádné provinění nevidí. Mistru

21 Knihovna Národního muzea v Praze, *Spůsob concili Konstantského*, sign. VIII F 38, s. 20.

22 Palackého stanovisko se objevuje v poznámce č. 264 (F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě III/1,* Praha 1877 /3. vyd./, s. 182). V prvním vydání tato informace chybí.

23 *Tamtéž,* s. 172.

24 *Documenta Mag. Joannis,* s. 244.

25 Knihovna Národního muzea v Praze, *Spůsob concili Konstantského*, sign. VIII F 38, s. 21–22.

26 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce,* s. 272; týž, *Jan Hus,* s. 175–176.

Janovi už nic nebránilo vrátit se na Krakovec a učinit v poklidu honosného sídla poslední přípravy na koncil. Položme si však otázku, zda taková cesta na venkov měla nějaký smysl. Husovi šlechtičtí příznivci vložili arcibiskupovo stanovisko do listu s datem 7. října, což bylo jen pár dnů před mistrovým odchodem do Kostnice.[27] Můžeme se více než domnívat, že Jan Hus chtěl mít o způsobu koncipování písemnosti bezprostřední informace. Hus si pro koncil připravoval své promluvy, které se snažil podložit přesnými odkazy na jednotlivé autority.[28] K tomu potřeboval řadu rukopisných titulů, které na Krakovci nemohly být k dispozici. Stačí si vzpomenout na charakter některých Husových venkovských spisů jako například traktát *O manželství*.[29] Jan až do svého odjezdu marně čekal na Zikmundův glejt.[30] Pro převzetí takového dokumentu by bylo vhodnější centrum království než odlehlé sídlo. Již samotné cestování mezi Prahou a Krakovcem znamenalo zbytečnou ztrátu času, který Hus v době příprav velmi potřeboval. V Praze možná vedl i další nám neznámá jednání, aby získal pro své slyšení na koncilu co nejlepší pozice.

Výše uvedené argumenty zdánlivě kolidují s Husovým listem Pražanům sepsaným někdy po svatém Václavu 1414. Bohumil Mareš ve své edici Husovy korespondence právě na základě tohoto listu odmítl vývody Palackého o odchodu Husa na koncil z Prahy. Proč by mistr sepisoval list, když se mohl rozloučit ústně?[31] Hus však v písemnosti řeší zcela jiné věci. Omlouvá se Pražanům, že jim nestihl při kázání oznámit podstatu obvinění a osoby, které proti němu vystupovaly. Při vědomí hrozícího nebezpečí pak Hus poznamenal, že ho do smrti v Praze nikdo neuvidí. List měl deklarativní podobu určenou široké veřejnosti. Existence písemnosti nikterak nevylučovala, že se Jan při odjezdu se svými blízkými rozloučí ještě osobně. List se totiž prostřednictvím Husových nepřátel dostal na koncil, kde se dočkal nesprávného překladu do latiny. Petr z Mladoňovic se křivdu rozhodl napravit a jeho původní české znění zapracoval do svého díla. V rukopisu se opis listu nachází jen pár odstavců pod informací o Husově odchodu z Prahy.[32] Nesmíme opomenout

27 Jiří KEJŘ, *Husův proces,* Praha 2000, s. 139; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, s. 273.

28 František DOBIÁŠ – Amedeo MOLNÁR (edd.), *Husova výzbroj do Kostnice*, Praha 1965; F. ŠMAHEL, *Jan Hus,* s. 177–178.

29 *Magistri Iohannis Hus IV. Drobné spisy české,* Praha 1985, s. 19.

30 F. ŠMAHEL, *Jan Hus,* s. 178; týž, *Husitská revoluce,* s. 273; V. NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život*, s. 344–345.

31 Bohumil MAREŠ (ed.), *Listy Husovy*, Praha 1891, s. 132.

32 Knihovna Národního muzea v Praze, *Spůsob concili Konstantského*, sign. VIII F 38, s. 21–22. V edici *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých,* s. 30–31;

ani skutečnost, že na rozdíl od Mareše se další editor listů Václav Novotný klonil k pražské variantě vzniku pramene.[33]

Novotný kupodivu s Krakovcem spojuje Husův dopis králi Zikmundovi z 1. září 1414. V textu se totiž objevuje majitel hradu Jindřich Lefl z Lažan. Mistr však Jindřicha zmiňuje jen v souvislosti se svým rozhodnutím dostavit se na koncil.[34] Navíc si v tuto dobu vyřizoval potvrzení o pravověrnosti od univerzity.[35] K pobytu na Krakovci nelze vztáhnout ani Husův list k Pražanům z pozdního léta 1414.[36]

Pevnou půdu nenacházíme ani v Husově díle známém dnes jako *Knížky proti knězi kuchmistrovi*. Ve spisu se Hus brání útokům kněze, jenž duchovenské poslání zaměnil za výnosnější místo správce kuchyně: *Také slyším, že praví kněz kuchmistr, bych byl z jiného kraje vyhnán. Divím se, že smí tak mluviti, ano toho nenie. Neviem, kterak poslouchá písma, jenž die: „Z úst tvých nepocházej, jediné pravda." Ale věděti má kněz kuchmistr, že velmi mne žádají v tom kraji, v němž sem kázal, v městech i ve vsech i na polích i na hradiech i pod hrady i v lese pod lipú u hradu, jenž slove Kozí. A oznámiv jim pravdu Boží, již sem do jiného kraje se přibral, pro to, abych tu pravdu také ohlásil. A potom, dá-li Pán buoh, opět poujdu do jiného kraje*.[37] Mistr Jan zde sice vyjadřuje přání hlásat své názory jako na Kozím hrádku, jméno nového působiště však nikde nezmiňuje. Knížky tak mohly vzniknout ve zcela jiné lokalitě. Kněz kuchmistr, který vystupuje v Husově díle, sloužil na hradě blíže neznámého pana Ctibora. Většina literatury dotyčného šlechtice ztotožňuje s majitelem Kozího hrádku.[38] Zběhlý duchovní však mohl pracovat i na nedaleké Bechyni pod purkrabím Ctiborem z Černčic.[39] Text Knížek spíše vyznívá v tom smyslu, že nezdárný kněz

---

Ze zpráv a kronik, s. 31–32.

33 Václav NOVOTNÝ (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, Praha 1920, s. 206–209. Bohumil Ryba se ve své edici u tohoto listu k místu původu nevyjadřuje (Bohumil RYBA (ed.), *Sto listů M. Jana Husi*, Praha 1949, s. 146–149).

34 *M. Jana Husi korespondence,* s. 197–199. Český překlad *Ze zpráv a kronik*, s. 162–163.

35 F. ŠMAHEL, *Jan Hus,* s. 176.

36 Blíže: J. KRŠKO, *Pět životů Jana Husa na Krakovci*, Rakovník 2015, s. 17.

37 Knihovna Národního muzea v Praze, Knížky tyto sepsal Mistr Jan hus Proti kňezy kuchmistrowi, sign. 25 E 16. Edice a popis spisu: *Magistri Iohannis*, s. 20 a 312–323.

38 *Magistri Iohannis*, s. 20.

39 Kozí Hrádek jako sídlo drobné šlechty zřejmě postrádal rozsáhlejší kuchyň vyžadující početnější personál (Rudolf TECL, *Pan Ctibor z Husova spisu Knížky proti knězi kuchmistrovi*, Jihočeský sborník historický 58, 1989, č. 3, s. 137–142; F. ŠMAHEL, Jan, s. 156; Tomáš, DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000, s. 282–283).

působil v místě aktuálního Husova pobytu. V okolí Krakovce se mi však žádného šlechtice se jménem Ctibor pro danou dobu najít nepodařilo. Pramenná základna tvořící oporu Husova života na Krakovci se tak při bližším rozboru drolí a nabízí se spekulativní otázka, zda Hus v létě 1414 nepobýval ve zcela jiné oblasti. Naše přesvědčení o venkovském pobytu u Lefla z Lažan vychází kromě Starých letopisů jen z Janova listu z Kostnice, v němž dotyčnému šlechtici a jeho manželce děkuje za prokázané dobrodiní.[40] Hus však třeba využil Leflovy pohostinnosti v Praze. Oba zde intenzivně řešili cestu do Kostnice a kontakt s dvorem byl v této době více než potřebný. Nastolením jistých otázek nechci nahrazovat mistrovo působení na Krakovci umělou konstrukcí. Spíše ukázat na fakt, že se zdejší husovská tradice odvíjela ze značně sporadických zdrojů. Pokud Hus vůbec na Krakovci pobýval, šlo o epizodní záležitost. Neměl zde velké možnosti hlásat své učení. Tento hendikep zřejmě přispěl ke skutečnosti, že na rozdíl od jihočeského působiště nepatřilo okolí Krakovce k oporám husitské revoluce. Vždyť nějakou místní obdobu Tábora bychom zde hledali marně.[41] V každém případě však musíme zvážit, zda za současného stavu poznání je představa Husova odchodu z Krakovce do Kostnice udržitelná.

40 Knihovna Národního muzea v Praze, Spůsob concili Konstantského, sign. VIII F 38, s. 87. Palacký list chybně datoval: *Documenta Mag. Joannis*, s. 147. Nesprávný údaj převzal i Mareš (*Listy Husovy,* s. 234–235). Opravil Novotný: *M. Jana Husi korespondence*, s. 335–337.

41 Regionální tvorba se naopak snažila Rakovnicko prezentovat coby oblast s hlubokou husitskou tradicí. Blíže: J. KRŠKO, Ve víru, s. 53–59.

Unclarities regarding Hus' Activity on the Krakovec Castle

Jan Krško

The interest of professional historians in the life of Jan Hus resulted in a number of monographs during the 19th and 20th centuries. Most of them mention Hus's stay in Krakovec. The reason is more than logical. Hus was supposedly getting ready for the Constance Council in this fancy residence of Jindřich Lefl of Lažany. He was also said to have had enough spare time to walk through broad surroundings of the castle and present his teachings to ordinary people. And it was Krakovec where Hus started his journey to Constance. Hus' tradition has been retained in this region, and celebrations to honor the memory of this Constance martyr are held regularly. The idea of active life of Jan Hus in Krakovec is based on certain written documents. Especially on the text of the Old Bohemian Chronicles. However, when the respective section of the chronicles is studied in more detail, we discover that it was written in the 1470s at the earliest. At that time the awareness of Hus' stay could be distorted and influenced by war events. The writer might only create an apotheosis of a saint man successfully spreading the perceived truth among people. Regional sources which date from the Middle Ages and the early Modern Era never link Hus with Krakovec. This is apparent specifically in a number of Rakovník cartularies from the 16th century. The municipal council which supported reforms would have certainly mentioned the stay of Jan Hus in Krakovec in letters addressed to the owner of the castle. And there are also other sources which raise questions with regards to Hus' stay in Krakovec. A manuscript from the National Library is supposed to commemorate Hus' arrival in the castle on 15th July 1414. However, the respective sentence does not mention specifically Krakovec. Moreover, it is dated 1412. The information probably relates to Hus' short stay in the country before the interdict was imposed. The situation is similar in a source which, according to historiography, informs about Hus' departure from Krakovec to Constance. It is a work by Petr of Mladoňovice. Krakovec is not mentioned in editions of this work. On the other hand the manuscript of the work by Petr of Mladoňovice deposited in the National Museum comprises a sentence which was not found in any edition of his work: Recessus Magister Johanes Hus de Praga ad Constanciam. It was already František Palacký who claimed that Hus left for Constance from Prague. However, he did not include the above sentence in his statement. Bohumil Mareš disagreed with Palacký and claimed that there was a letter written by Hus at the beginning of October 1414 by means

of which Hus said good bye to his Prague friends. According to Mareš Hus started his journey to Constance from a place different from Prague. But Hus only writes in his letter that in his preaching he did not have time to explain the concept of his accusation and to identify people who witnessed against him. The letter was a declaratory one intended for the broad public. The existence of the letter does exclude the possibility that he said good bye to his supporters in person before his departure from Prague.

It is very likely that Hus stayed in Krakovec for a few weeks only and he did not have much of a chance to preach to the local people. His preparation for the council made him leave for Prague soon where he stayed until his departure. Since Hus stayed in Krakovec for such a short time, the surrounding regions did not support the Hussite revolution. The main outcome from Hus' in Krakovec was probably a short book called Knížky proti knězi kuchmistrovi. However, he did not mention Krakovec in this work either. He only spoke about a new place of residence after the departure from Kozí Hrádek. Therefore, we owe to ask whether Hus stayed in Krakovec at all. He might well go to the Bechyně castle instead of Krakovec because both the castles belonged to Jindřich Lefl of Lažany in that year of 1414. This question can only be clarified by further research of written sources.

Jindřich Lefl z Lažan. Reinterpretace jedné politické kariéry

Viktor POHANKA

Abstract:
The paper deals with the court career of Henry Lefl of Lažany who held an important office among hereditary leaseholders of land of Wenceslas IV. In the first part of the paper the author attempted to fill up white spots in the biography of this Jawor-Świdnica nobleman and to correct several formerly presented inaccuracies. In the second part of the paper the author returned to his own interpretation of Lefl's activities during the last years of Wenceslas's IV rule which the author was forced to amend.

Key words:
court career, the Hussite movement, Jindřich Lefl of Lažany, the Bohemian Kingdom, royal court, reform programme, the Duchy of Świdnica-Jawor, utraquism, Václav IV, Wrocław district office, Sigismund of Luxemburg

Drtivé vítězství husitských šiků v bitvě pod Vyšehradem v listopadu 1420 zaplatila životem řada šlechticů bojujících v řadách jen o pár měsíců dříve korunovaného českého krále Zikmunda. V bitevní vřavě tehdy nalezl smrt i Jindřich Lefl z Lažan, jehož přítomnost mezi služebníky ryšavého Lucemburka vzbudila (oprávněný) zájem historiků.[1] Byl to totiž právě Lefl, kdo si již v roce 1412 vysloužil u papežské kurie obvinění z kacířství, a kdo poskytl Janu Husovi azyl před jeho odjezdem do Kostnice.[2] Pochopitelné by se tudíž jevilo úsilí přiblížit na následujících stránkách, kde se zrodila ona markantní proměna politických postojů jednoho z nejbližších služebníků Václava IV., kdyby se autor těchto řádek takto vymezenou otázkou již dříve nezabýval.[3] Rozdílná interpretace v zásadě identického korpusu pramenů působila svého

1 Mezi Husovy nepřátele neváhal Lefla s ohledem na tuto okolnost zařadit František PALACKÝ, Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě, díl III/1 (1403–1424), Praha 1850, s. 271.

2 Nařčení z kacířství u Vavřinec z BŘEZOVÉ, Kronika husitská, in: Fontes rerum Bohemicarum (dále FRB), sv. V, ed. Jaroslav GOLL, Praha 1893, s. 574–575. Husův životní osud naposledy shrnul Pavel SOUKUP, Jan Hus, in: Husitské století, eds. P. Cermanová – R. Novotný – P. Soukup, Praha 2014, s. 53–70 (azyl zmíněn na s. 64).

3 Viktor POHANKA, Cesta Husova ochránce do služeb Zikmunda Lucemburského. Poznámky ke dvorské kariéře Jindřicha Lefla z Lažan, Historica Olomucensia. Sborník prací historických 41, 2012, s. 117–139.

času vrásky na čele Haydenu Whiteovi, jenž spatřoval příčiny tohoto jevu v odlišné konceptualizaci děl jednotlivých historiků.[4] Vracím-li se ale k tématu, jímž jsem se už jednou zabýval, nečiním tak proto, že bych primárně zamýšlel dát obdobné matérii jiný tvar. Jsem veden spíše nutností revidovat několik nepřesností, jež ovlivnily, řečeno Whiteovým jazykem, konstrukci příběhu.[5] Rozhodl jsem se proto na následujících řádcích prezentovat i alternativní náhled na celou záležitost.[6]

Nejasné počátky

Přestože si Lefl na pražském dvoře vypracoval nezanedbatelné postavení, objevuje se obvykle na scéně „velkých" dějin teprve v okamžiku, kdy se jeho osud protne s tím Husovým. Než se tedy přesuneme do závěrečných let panování Václava IV., přibližme alespoň rámcově Leflovu osobu a upřesněme jeho místo uvnitř královy familiarity. Skoupá svědectví pramenů totiž Jindřicha obyčejně připomínají až v roli člena korunní rady. Odkud však ke dvoru přišel, není známo (pomineme-li tezi Františka Michálka Bartoše o Leflově slezském původu).

Z Poodří však Jindřich skutečně pocházel, přesněji ze svídnicko-javorského knížectví. V této spojené, českému králi od roku 1392 bezprostředně podléhající zemi se kolem půle 14. století objevila vedlejší linie široce rozvětveného rodu pánů *von Seydlitz*, jejíž představitelé se začali psát po tvrzi ve vsi Lažanech (Łażany) ležících na dohled Střihomi (Strzegom).[7] Pečeť, v jejímž stříbrném poli se nad sebou nacházely tři červené ryby, lze od druhé poloviny 60. let 14. věku vcelku pravidelně nalézat mezi těmi, které potvrzovaly listiny vystavované vévodou Bolkem II.[8] Její majitel *Gunczelinus de Lazan* se sice nepyšnil žádným dvorským úřadem, ale v bezprostřední blízkosti

4 Hayden WHITE, Historický text jako literární artefakt, in: Týž, Tropika diskurzu. Kulturně kritické eseje, Praha 2010, s. 105–128.

5 Kriticky a přitom bez zabarvení zprostředkovává Whiteovy teze v poslední době zejména Eugen ZELEŇÁK, Narativizmus a ideologický rozmer historických prác, Forum Historiae 8, 2014, č. 1, s. 70–73, 78–79; TÝŽ, *O dvoch pohľadoch na narratívnu explanáciu*, Filozofia 65, 2010, č. 8, s. 764–766.

6 Rád bych přitom na tomto místě poděkoval dr. Robertovi Novotnému, jehož podnětné připomínky určily směr části níže prezentovaných úvah.

7 Tomasz JUREK, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996, s. 285–287.

8 Pečeť rodu Tamtéž, s. 285. Leflův erb zachytil Jiří JAREŠ, *Dvorský okruh krále Václava IV.*, Acta genealogica ac heraldica 1980, č. 2, s. 85. Guncelovu dvorskou pozici dokumentuje edice, jejímž autorem je Tomasz JUREK, *Landbuch księstw świdnickiego i jaworskiego*, t. I (1366–1376), Poznań 2004, passim.

zeměpána i jeho manželky Anežky, jež následně zemi vládla do roku 1392,[9] se vyskytoval až do smrti. O důležitosti Guncelových služeb přitom svědčí doživotní postoupení hospodářského příslušenství střihomského hradu nebo zápis hradu Radosno (něm. Freudenburg) s jeho zázemím a městečkem Mieroszów (něm. Friedland) ležících při zemské hranici s Čechami.[10] Na dvoře vévodkyně-vdovy tudíž Guncel, pyšnící se titulem pasovaného rytíře,[11] hrál velevýznamnou roli, což jen potvrzují pevné vazby, jež ho pojily s dlouholetým Anežčiným hofmistrem Mikulášem Bolzem.[12] Guncelovou manželkou byla jakási Žofie, jejíž původ ovšem nelze ozřejmit. S tou se náš rytíř dočkal bohatého potomstva čítajícího nejméně šest chlapců (Jan, Guncel, Mikuláš a tři Jindřichové) a jednu dívku jménem Eliška.[13] Úspěšný rytíř mizí z pramenů v říjnu 1381, kdy lze jeho pečeť naposledy spatřit na listině opouštějící kancelář svídnicko-javorské zeměpaní.[14]

Přestože Guncel nastřádal během své kariéry slušný majetek, na uživení jeho synů to nestačilo. Postupný prodej rent a v roce 1388 pak i hradu Radosna s jeho zázemím v podstatě znamenal omezení rodového majetku na vlastnictví tvrze v Lažanech s jejím příslušenstvím a vsi Tomkowa (něm. Tunken-

9 Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. 4a (1310–1402), Praha–Litomyšl 2003, s.270–272, 402–404.

10 T. JUREK, *Landbuch I*, s. 171, č. 909; s. 185–186, č. 995. K oběma lokalitám ležícím na hranici knížectví s Čechami Artur BOGUSZEWICZ, *Corona Silesiae. Zamki Piastów fürstenberskich na południowym pograniczu księstwa jaworskiego, świdnickiego i ziębickiego do połowy XIV wieku*, Wrocław 2010, s. 236–237, č. 29, s. 252–254, č. 39. Guncelem akceptovanou směnu vernéřovického faráře dokládají *Libri confirmationum ad Beneficia ecclesiastica Pragensem per Archidiocesem* (dále LC), t. III–IV (1373–1390), ed. Josephus EMLER, Pragae 1879, s. 81.

11 K termínu *herr*, který se konsekventně objevuje u Guncelova jména Ambroży BOGUCKI, *Termin „miles" w źródlach śląskich XIII i XIV wieku*, in: Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów, t. 1, ed. K. S. Kuczyński, Warszawa 1981, s. 222–263.

12 K němu nejlépe Dagmara ADAMSKA-HEŚ, *Urzędnicy nadworni księżnej Agnieszky w latach 1368–1392*, Śląski kwartalnik historyczny Sobótka (dále Sobótka) 55, 2000, č. 2, s. 284–286. Vazby dokládají záznamy u T. JUREK, *Landbuch I*, s. s. 139, č. 723; s. 140, č. 728; s. 148–149, č. 778; s. 158, č. 834.

13 Srov. Tomasz JUREK, *Landbuch księstw świdnickiego i jaworskiego*, t. II (1385–1395), Poznań 2000, s. 16, č. 72; s. 97, č. 475; s. 222, č. 1161; s. 235, č. 1247. Že Jindřichové byli skutečně tři, vyplývá z register vratislavské hejtmanské kanceláře („*Nickel, Heinrich, Heinrich und Heinrich gebrüder von Seidlitz, die da heissen die Lazan, resignant Peter Schiedeln, der da heist Rosicz, das Dorf Knegnic*"), srov. Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dále AP Wr.), Akta miasta Wrocławia (dále AMW), sign. 463 (*Registrum Frobenianum*), pag. 454. Ves, ležící v tržním okruhu města Středy (něm. Neumarkt), získal Guncel roku 1369, srov. T. JUREK, *Landbuch I*, s. 70, č. 351.

14 Tamtéž, s. 243–244, č. A 79.

dorf) ležící nedaleko Svídnice.[15] Lefl, který patrně byl z oněch tří Jindřichů tím nejstarším (na svět mohl přijít nejpozději v půli 70. let), tudíž asi prožil dětství právě na lažanské tvrzi. Do veřejného života poprvé vstoupil v prosinci 1393, kdy se svými bratry prodal roční plat 10 hřiven pojištěný na domovských Lažanech.[16] Pak se ale z pramenů na celé desetiletí ztratil, aby se zničehonic objevil v českém prostředí s důvěrným označením komorníka Václava IV.[17] Lze proto předpokládat, že ze svídnicko-javorských pramenů zmizel proto, že odešel zkusit štěstí na pražský dvůr. Jeho první kroky přitom sice mohl zaštiťovat Mikuláš ze *Sedlice*, jak jsem se dříve domníval na základě údajů literatury,[18] jistě se však nejednalo o Leflova příbuzného.

Slezské dějiny patřily ještě v době nedávno minulé spíše na okraj hlavního toku narací, a proto nijak neudivuje, že došlo k přehlédnutí rozdílu mezi pány ze *Seydlitz* a *Zedlitz*, jejichž odlišení v pramenech je nezřídka komplikované. Shora uvedený Mikuláš totiž pocházel právě ze široce rozvětveného rodu Zedlitzů,[19] jehož členové rozvíjeli v oné době kariéry na různých evropských dvorech. Bernard Zedlitz působil v 70. a 80. letech 14. století v Anglii, kde jej o dvě decennia později vystřídal jeho syn Jiří pobírající současně plat

15 Prodej Radosna u T. JUREK, *Landbuch II*, s. 105–106, č. 520. Zisk Tomkowa Guncelem TÝŽ, *Landbuch I*, s. 140, č. 728.

16 T. JUREK, *Landbuch II*, s. 235, č. 1247.

17 K funkci Zdeněk ŽALUD, *Královští komorníci, dveřníci a vrátní v lucemburských Čechách (s výhledem do 15. století)*, in: Dvory a rezidence ve středověku, sv. III, Všední a sváteční život na středověkých dvorech, ed. D. Dvořáčková-Malá, Praha 2009, s. 461–473. Z těžko pochopitelných příčin deformovali Miroslav PLAČEK – Peter FUTÁK, *Páni z Kunštátu*. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu, Praha 2006, s. 347 jasné líčení, jež ve věci obléhání hradu Potštejna roku 1399 představil Josef KALOUSEK, *Záští ve východních Čechách (1402–14) a přepadení kláštera Opatovického (1415)*, Časopis Musea Království českého 77, 1903, s. 262–291, když ze zástavního majitele zmíněného hradu Jindřicha Lacemboka z Chlumu, jehož stručnou kariéru Kalousek přiblížil, udělali Jindřicha Lefla z Lažan. Stejnou chybu oba autoři zopakovali i při líčení situace ve východních Čechách v letech 1412–1414 (viz s. 407). K tomu naposledy František MUSIL, *Projevy společenské krize ve východních Čechách za vlády krále Václava IV.*, in: Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), ed. O. Felcman, Praha 2009, s. 519–524.

18 Mikulášův biogram představil František Michálek BARTOŠ, *České dějiny II/6. Čechy v době Husově 1378–1415*, Praha 1947, s. 54, 465–466, od něhož jej převzal Ivan HLAVÁČEK, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel IV. 1376–1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatik*, Stuttgart 1971, s. 469 i Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV.* K předpokladům husitské revoluce, Praha 1986, s. 168.

19 T. JUREK, *Obce*, s. 308–309.

i z uherských komorních statků Zikmunda Lucemburského.[20] V budínském prostředí se pohyboval rovněž Jindřich, řeč. Koppe.[21] Ve familiaritě zhořeleckého vévody Jana pak lze na konci 14. věku nalézt Bernarda, jenž byl pro snazší odlišení od jeho výše zmíněného bratrance označován přízviskem z Książe (něm. Fürstenstein), neboť na nejprestižnějším hradu svídnicko-javorských vévodů vykonával po několik let funkci purkrabího.[22] Právě tento Zedlitz přitom, jak nasvědčuje záznam z roku 1379,[23] byl jedním ze strýců onoho Mikuláše připomínaného v roce 1383 s titulem korunního rady Václava IV. Stejně jako jeho příbuzní na dalších vlivných středoevropských dvorech této doby byl i Mikuláš králem opakovaně pověřován diplomatickými úkoly. V pražském milieu však slezský rytíř, jenž patřil k panovníkovým komorníkům,[24] nakonec zdomácněl natolik, že zde setrval až do svého skonu (po roce 1401).[25]

Na počátku 15. století přitom už v důvěrné funkci v králově bezprostřední blízkosti asi působil i Lefl vystupující s označením „*camrer*" na listině z listopadu 1403.[26] Dokument byl vydán ve Vídni jen pár dní před Václavovým únikem z tamního zajetí. Objevil-li se v něm ale Jindřich s titulem komorníka, lze předpokládat, že funkci vykonával již před panovníkovým pobytem v in-

20 K oběma Arnd REITEMEIER, *Ritter, Königstreue, Diplomaten. Deutsche Ritter als Vertraute der englishen und deutschen Könige im 14./15. Jahrhundert*, Zeitschrift für historische Forschung 24, 1997, s. 2–5.

21 *Regesta Imperii* (dále RI), Bd. XI/1 (1410/11–1424), ed. Wilhelm ALTMANN, Innsbruck 1896, s. 130–131, č. 1941.

22 K roli hradu i Bernardově funkci nejnověji A. BOGUSZEWICZ, *Corona*, s. 110–120, 158–164; dále Dagmara ADAMSKA-HEŚ, *Burgrabiowie księstwa świdnicko-jaworskiego w drugiej połowie XIV w.*, Sobótka 56, 2001, č. 2, s. 220.

23 Tehdy Mikuláš (s bratrem Janem) postoupil klášteru v Křešově (něm. Grüssau) roční plat dvou hřiven („*duas marcas annui et perpetui census... ad remedium anime... Adalberti, patris nostri... in bonis nostris Hakenow... assignamus*") se souhlasem svých strýců, mezi nimiž figuroval i „*Bernhardi de Furstenstein*", srov. Johann Peter von LUDEWIG, *Reliquiae manuscriptorum omnis aevi diplomatum ac monumentorum*, t. VI, Francofurti 1724, s. 505–507.

24 Komorníkem je jmenován v papežské listině, jíž mu bylo povoleno, aby mu jeho zpovědník směl na smrtelné posteli odpustit všechny hříchy, viz *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, sv. V (1378–1404), ed. Kamil KROFTA, Pragae 1903, s. 607, č. 1110.

25 F. M. BARTOŠ, *České dějiny II/6*, s. 465–466.

26 *Archiv Koruny české* (dále AKČ), sv. V (1378–1437), ed. Antotnín HAAS, Praha 1947, s. 96–97, č. 153. Potvrzovala by to i Spěváčkova zmínka, že v létě 1402 patřil jistý Slezan Jindřich ze Sedlice (stěží může jít o někoho jiného než o Lefla) k věrným šlechticům zajatého krále, kteří napadali statky Zikmundovi loajálních pražských měšťanů, J. SPĚVÁČEK, Václav, s. 341. Autor žel neuvádí odkaz na pramen.

ternaci.[27] Písemností tehdy král postoupil výnos zemského (rozuměj vikpildního) šosu vybíraný v distriktu svídnicko-javorského města Kamienna Góra (něm. Landeshut) svým služebníkům, jimiž byli „*Heinrich von Seydlicz anders vom Lasen vnd Janko von welemisl*".[28] Antonín Haas tudíž pochybil, když z Leflova dlouhého predikátu vygeneroval neexistujícího příjemce Ondřeje z Lažan (!), jehož fiktivní postava posléze pronikla i do literatury.[29]

Na vrchol společenské hierarchie

Jindřichova dvorská kariéra nebyla raketová, nicméně jeho postavení v blízkosti krále bylo pevné. Od počátku roku 1406, kdy Václav nechal svému oblíbenci zapsat příjmy ze dvou poplužních dvorů ve vsi Viteň poblíž Klatov,[30] se navíc Lefl začlenil do panovníkem pečlivě budované sítě vyšehradských manů.[31] Nezůstalo přitom u jediného zápisu. O dva roky později totiž král vylepšil důchody svídnicko-javorského šlechtice o plat plynoucí mu ze statku ve vsi Habrovník u Městce Králové.[32] Leflova finanční situace rozhodně nebyla špatná, jak dokládá koupě mohutného a architektonicky elegantně řešeného hradu Krakovce se zázemím, jejž mu v roce 1410 přepustil další ze šlechticů řazených tradičně do okruhu Václavových milců, Jíra

27 K vídeňskému zajetí J. SPĚVÁČEK, *Václav*, s. 337–350; též Ivan HLAVÁČEK, *Wiener Haft Wenzels IV. der Jahre 1402–1403 aus diplomatischer und verwaltungsgeschichtlicher Sicht*, in: Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, sv. I, eds. J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchrtová, Praha 1994, s. 225–238.

28 Srov. http://monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/1357/charter?q=seidlitz.

29 Srov. AKČ V, s. 96–97, č. 153. Příkladně I. HLAVÁČEK, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 166.

30 Statek králi připadl po smrti Jana z Krásného dvora jako odúmrť („*due curie arature et XL sexagene census annui… ad d. regem sunt legitime devolute*"), srov. *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích* (dále AČ), sv. XXXV (1395–1410), ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1935, s. 248. Jindřich z Lažan, který se roku 1405 objevuje ve dvorských deskách, nemá s naším hrdinou nic společného. Jedná se o příslušníka jihočeského rodu Žakavců z tamních Lažan (*Desky dvorské Království českého*, sv. VII/1 (1383–1407), ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1929, s. 71, č. 190). Jistý Jindřich z Lažan se v majetkovém sporu se skalickým klášterem vyskytl již roku 1395. Tehdy se zase jednalo o selského majitele usedlosti, jak vyplývá z jeho označení, v němž není ani stopa po urozenosti, srov. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (dále RBMV), Tom. I/5 (1395–1396), ed. Věra JENŠOVSKÁ, Pragae 1978, s. 1198, č. 4882.

31 Petr ČORNEJ, *30. 7. 1419. První pražská defenestrace. Krvavá neděle uprostřed léta*, Praha 2010, s. 43–44. Naposledy Robert NOVOTNÝ, *Lenní soustava v lucemburské epoše*, in: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, eds. F. Šmahel – L. Bobková, Praha 2012, s. 339–345.

32 AČ XXXV, s. 141.

z Roztok.[33] Nebylo-li dosud (s ohledem na torzovitost pramenů) zřejmé, jaké místo náleželo Leflovi ve struktuře pražské familiarity, pak pořízení objektu stavěného dvorskou hutí,[34] dává jasnou odpověď. Jindřich se v této době nacházel na nejvyšších stupních dvorské hierarchie a své postavení náležitě prezentoval. Patrně krátce před koupí Krakovce, po němž se také začal psát, navíc uzavřel sňatek s jistou Kateřinou, jíž postoupil většinu hradního příslušenství.[35] František Michálek Bartoš přitom blíže neidentifikovanou nevěstu vtipně ztotožnil s dcerou vlivného pražského patricije Mikuláše Augustinova (řeč. Bohatý) píšícího se po hradu Okoř. Ten totiž s Leflem udržoval úzké styky, na jejichž základě později svídnicko-javorský šlechtic získal část Mikulášova majetku.[36] Bartošovu domněnku podporuje okolnost, že to byl právě Mikuláš Bohatý, kdo participoval na prosazení Dekretu kutnohorského a kdo snad roku 1412 skryl Husa na svém hradě Egerberku.[37]

Mikulášova politická stanoviska zcela konvenují s těmi, jež na konci první dekády 15. věku zastával Lefl. I ten se začlenil do dvorské kliky, jejímž určujícím rysem se stal pozitivní (či přinejmenším neutrální) vztah k opravnému procesu. Husově straně navíc v rozhodujících chvílích boje byl užitečný.[38] Od počátku roku 1413 totiž král Jindřicha jmenoval do klíčového poradního orgánu – korunní rady.[39] Zároveň svému oblíbenci udělil kompaktní domé-

33 Transakce v AČ, sv. III, ed. František PALACKÝ, Praha 1844, s. 517–518, č. 368. Královým milcům věnoval úvahu Robert NOVOTNÝ, *Ráj milců? Nižší šlechta na dvoře Václava IV.*, in: Dvory a rezidence ve středověku, sv. II, Skladba a kultura dvorské společnosti, eds. D. Dvořáčková-Malá – J. Zelenka, Praha 2008, s. 215–229.

34 Progresivním hradem nesoucím rukopis Petra Parléře se zabýval František ZÁRUBA, *Hrady Václava IV.* Od nedobytného útočiště k pohodlné rezidenci, Praha 2014, s. 61, 304–320.

35 Srov. *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae*, t. II, ed. Josephus EMLER, Pragae 1872, s. 69 („*domine Katherine vxori sue mille sexag. gr. dotauit*").

36 F. M. BARTOŠ, *České dějiny II/6*, s. 471. Jejich spolek v *Codex juris municipalis regni Bohemiae* (dále CIM), sv. II (1225–1419), ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Praha 1895, s. 1180–1181, č. 873 („*ex morte eusidem Nicolai ad nobilem Henricum de Lazan… ex pacto et federe, que ipsi inter se mutuo firmauerunt*"). Součástí dědictví byl nepochybně i hrad Okoř, který Lefl se synem Janem prodali v listopadu 1416, srov. *Reliquiae II*, s. 132.

37 K Mikulášovi Bohatému Václav CHALOUPECKÝ, *Kdo vymohl Čechům dekret Kutnohorský?* Český časopis historický (dále ČČH) 48–49, 1949, s. 21–23. Poskytnutí azylu zmiňuje František ŠMAHEL, *Jan Hus.* Život a dílo, Praha 2013, s. 137.

38 K vztahům krále a reformního hnutí TÝŽ, *Husitská revoluce.* Kořeny české reformace, sv. 2, Praha 19962, s. 236–260.

39 RBMV, Tom. III, ed. Božena KOPIČKOVÁ, Pragae 1977, s. 281–282, č. 712. K orgánu Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomatice Václava IV. Relátoři listin Václava IV. a královská rada*, ČČH 11, 1963, č. 2, s. 198–206.

nu ležící ve východních Čechách, která sestávala ze strategicky důležitého hradu Homole se zázemím a hlavně z výnosného náchodského panství,[40] což by mohlo naznačovat i snahu vyrovnat u něj nějaké majetkové závazky. Každopádně král nic nenamítal proti prodeji panství, k němuž Lefl přikročil na přelomu let 1414–1415, kdy doménu odstoupil Bočkovi z Kunštátu a Poděbrad.[41] V oné době se již pyšnil prestižním úřadem vratislavského hejtmana, do kterého jej Václav IV. dosadil na úkor Janka z Chotěmic.[42] Ziskem funkce, s níž se rovněž pojily značné příjmy, tak Lefl současně poskočil na samotný vrchol soudobé společenské pyramidy. Dosaženou pozici přitom dokázal uhájit až do konce vlády svého chlebodárce.[43]

Familiantem budínského dvora?

Domníval-li jsem se dříve, že Leflovo jednání v posledních dvou letech vlády Václava IV. je ukázkovým příkladem snahy o kontinuální rozvíjení politické kariéry, nečinil jsem tak jen na základě nastínění kontur procesu formování sítě uherských straníků v českých zemích v předvečer výbuchu revoluce, jejž do literatury uvedl František Šmahel, a jehož opodstatněné teze ve svém strhujícím líčení o letních pražských dnech roku 1419 rozpracoval pro Václavův dvorský okruh Petr Čornej.[44] Klíčovou se mi tehdy jevila především otázka Leflova setrvání ve vlivném úřadu hejtmana vratislavského knížectví.

Přestože totiž Zikmund svolal na samý počátek roku 1420 do oderské metropole říšský sněm, byl to právě Lefl, kdo v několika listinách vystupoval s hejtmanským titulem.[45] Pravda, se stejným označením figuroval na jednom

40 Srov. *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, ed. August SEDLÁČEK, Praha 1914, s. 94, č. 665. Je přitom možné, že Lefl v oblasti držel jistý majetek již roku 1411, kdy se připomíná jako patron kostela v Dušníkách (dnes v Polsku), LC, t. VII (1410–1419), ed. Josephus EMLER, Pragae 1886, s. 27–28.

41 AČ, sv. XV, ed. Josef EMLER, Praha 1896, s. 171–172, č. 73 („*Boczko de Podyebrad alias de Cunstat… a nobili Henrico de Lazan, capitaneo Wratislauiensi… hereditates et bona homagialia, videlicet Nachod castrum et ciuitatem etc… emerit pro certa summa pecunie… prout in empcionis et vendicionis… est expressum*“). Nešlo tudíž o směnu, za niž měl získat bechyňské panství (viz August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, sv. 5, Praha 19963, s. 10), neboť Bechyni Lefl nabyl jako odúmrť, srov. AČ, sv. XXXVI, ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1941, s. 450, č. 17 („*Bechinie castrum nobilis Erhardi de Cunstat decessit… Cuius bona… ad d. regem legittime sunt devoluta. Datum Henrico de Lazan capitaneo Wratislauiensi.*“).

42 Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí II. Doba reformační, část I*, Pelhřimov 1936, s. 5, pozn. 10. Autor podal i Chotěmicův biogram.

43 Jasně to ukazují relační poznámky na králových listinách, viz V. POHANKA, *Cesta*, s. 129–134.

44 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 297–318; P. ČORNEJ, *30. 7. 1419*, s. 76–81.

45 Jako hejtman figuruje Lefl na listině z 11. ledna, srov. RI XI/1, s. 277, č. 3946.

dokumentu rovněž Albrecht z Koldic, jednalo se ovšem o nedatovaný kus, jenž do dubna 1420 vřadila až osoba pořádající fond vratislavských městských listin.[46] Obsahem písemnosti navíc bylo Koldicovo odmítnutí defraudace, z níž byl nařčen, a jíž by se tak musel dopustit v rekordně krátkém čase zhruba jednoho měsíce výkonu úřadu! Protože se však Koldic v průběhu roku 1421 přel s městskou radou o majetek, jenž mu byl přiřknut i králem,[47] lze snad uvedený list spojit právě s touto kauzou. Se shora zmíněnou úvahou konvenovalo, že se Koldic v průběhu roku 1420 na Zikmundových listinách objevoval konsistentně výlučně s titulem komorníka![48] Leflův list z června roku 1420, jímž zval z pozice vratislavského hejtmana své kolegy zastávající hornolužický a dolnolužický úřad k jednání do slezského Lemberku (Lwówek Ślaski, něm. Löwenberg),[49] tudíž potvrzoval Leflovo setrvání v úřadu.

To se tedy jevilo být bezproblémovým, ba přímo žádoucím. V únoru roku 1420 totiž Jindřich, vystupující s titulem hejtmana, zasedl v porotě, která v králových intencích vynesla trest smrti nad 23 účastníky vratislavského povstání proti městské radě z léta 1418.[50] Vedle Lefla přitom v komisi figurovaly (pomineme-li reprezentace nejdůležitějších slezských měst) osoby, jež sice držely nejvyšší korunní úřady, ale právě tak patřily k předním Zikmundovým dvořanům. Bez zajímavosti pak není, že se porotcům dostalo označení *weyzen rete*, jímž byli často nazýváni blízcí královi spolupracovníci.[51] I tato listina tak zapadla do shora rozvinutých myšlenek. Z celkového kontextu se tudíž zdálo, že lze Lefla opatrně přiřadit mezi budínské familianty,[52] což zpětně

46 Srov. AP Wr., Dokumenty miasta Wrocławia, sign. 1492, č. mikr. T 51 053.

47 Srov. RI XI/1, s. 330, č. 4678; s. 331, č. 4682, 4683.

48 Tamtéž, s. 277, č. 3944; s. 288, č. 4099; s. 289, č. 4108 a 4112; s. 297, č. 4209; s. 301, č. 4258 a 4264; s. 302, č. 4280.

49 Srov. *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges*, Bd. I (1419–1428), ed. Franz PALACKÝ, Prag 1873, s. 31, č. 27.

50 K událostem Mateusz GOLIŃSKI, *Wrocław od połowy XIII do początków XVI wieku*, in: Historia Wrocławia. Od pradziejów do końca czasów habsburskich, eds. C. Buśko – M. Goliński – M. Kaczmarek – L. Ziątkowski, Wrocław 2001, s. 177.

51 Srov. *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. XI, edd. Hermann MARKGRAF – Otto FRENZEL, Breslau 1882, s. 177–178, č. 37 („*Des hat seyne kunigliche gnade seyne weyzen rete dorczu gesant*“). Postavení rádců uvnitř Zikmundova dvora popsal Martin KINTZINGER, *Westbindungen im spätmittelalterlichen Europa. Auswärtige Politik zwischen dem Reich, Frankreich, Burgund und England in der Regierungszeit Kaiser Sigismunds*. Stuttgart 2000, s. 186–188.

52 S širokými kritérii, do nichž by bylo možné vřadit Lefla, přišel Petr ELBEL, *Úvaha o stavu bádání ke dvoru Zikmunda Lucemburského a představení prosopografického výzkumu Zikmundových dvořanů z českých zemí*, in: Dvory a rezidence ve středověku, sv. II, Skladba a kultura dvorské společnosti, eds. D. Dvořáčková-Malá – J. Zelenka, Praha 2008, s. 240–241.

zdůvodňovalo, proč římský král nepřikročil ke změně v tak důležitém úřadu, jakým vratislavské hejtmanství bezpochyby bylo.

Zbývalo vlastně jen stanovit okamžik, kdy Lefl opustil chřadnoucího Václava IV. Tím se ukázalo být jednání pražských vyslanců s ryšavým Lucemburkem ve Skalici v únoru 1419, po němž Jindřich demonstroval svůj příklon k budínské straně zákazem podávání z kalicha v kostelech na bechyňském panství.[53] Zhruba takto se odvíjely mé dřívější úvahy, které ještě utvrzovala skutečnost, že podobný obrat k Zikmundovi lze pozorovat i u Mikuláše Chudého z Lobkovic nebo Janka z Chotěmic.[54] Leflův příklad tedy postihoval obecnější tendence problematiky obměny politické elity související se změnou na panovnickém trůnu.

Až heuristika podniknutá za účelem výzkumu itineráře Albrechta z Koldic ukázala, že tomu tak není. Padla totiž základní podmínka udržitelnosti celé konstrukce. List, jímž Koldic odmítl zvěsti o defraudaci, lze sice nejspíše opravdu klást až do roku 1421, to však nic nemění na existenci jiných, nepochybně pravých, hejtmanských listin vystavených během roku 1420 Koldicovým jménem.[55] Jak tedy mohl v červnu 1420 vystupovat jako královský zástupce Lefl? Jednoduše. Písemnost, jíž zval Lefl spolu s nejvyšším písařem Království českého Mikulášem z Okoře (což jen stvrzuje jejich vzájemné vazby) hornolužického fojta Hynka Hlaváče z Dubé a dolnolužického správce Jana Polenska k jednání, byla chybně vročena. František Palacký totiž spletl Mikuláše z Okoře s Mikulášem z Lobkovic, jenž taktéž vykonával úřad nejvyššího písaře a to po Mikulášovi z Okoře. Ten byl ale v létě 1420 již několik let mrtev.[56] Posuneme-li však písemnost již do roku 1415, pak všichni uvádění aktéři byli v uvedených funkcích činní a také den sv. Víta, kdy měl Lefl list

53 Okolnosti setkání pěkně vystihl P. ČORNEJ, *30. 7. 1419*, s. 76–81. Zásah proti radikálům FRB V, s. 344–345.

54 Mikulášův biogram nabídl Jaroslav PANÁČEK, *Mikuláš Chudý z Újezda – první Lobkovic*. Věnováno 600. výročí nabytí Lobkovic Mikulášem Chudým a vydání Dekretu kutnohorského, Časopis Společnosti přátel starožitností 117, 2009, č. 1, s. 31–46.

55 Srov. AP Wr., Klasztor Dominikanek we Wrocławiu, sign. 218, č. mikr. T 24 447; AP Wr., AMW, sign. 466 (*Registrum Frobenianum*), č. mikr. T 80 196, pag. 428–431; AP Wr., Repertorium der Urkunden des Rittergutes Schmolz, sign. 18, č. mikr. T 68 858; AP Wr., Klasztor św. Macieja we Wrocławiu, sign. 425, č. mikr. T 27 653, sign. 426, č. mikr. T 27 654.

56 V. CHALOUPECKÝ, *Kdo*, s. 21–24. Do roku 1415 či průběhu následujícího roku klade Mikulášovu smrt i Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy*, sv. 2, Praha 1871, s. 483–484.

nadiktovat (*am Sunabunde an synd Vitstage*), připadá na požadovanou sobotu 15. června.[57]

Jindřich tedy nepochybně byl z úřadu vratislavského hejtmana odstraněn. Ve funkci jej přitom vystřídal oblíbený Zikmundův komorník Albrecht z Koldic. K rošádě ovšem panovník přistoupil až po vynesení nálezu nad 23 účastníky vzpoury proti radě oderské metropole z léta 1418, čímž učinil za celou věcí (jíž traktoval jako urážku královského majestátu) symbolickou tečku.[58] Ve světle těchto skutečností je třeba přehodnotit také Leflovo opatrně předpokládané přijetí mezi Zikmundovy dvořany. Ono ojedinělé označení rádcem mělo patrně jen vyjadřovat královo pověření ke krvavému úkolu, jímž si Lucemburk nehodlal špinit ruce. Nález ostatně vydala porota, v jejímž čele byly uvedeny reprezentace měst bezprostředních korunních zemí (před nejvyššími zemskými úředníky Království), jejichž sousedé tak symbolicky vynesli trest nad vzbouřenci.[59] Lefl samozřejmě u aktu, jehož příčina spadala do údobí jeho vratislavského mandátu, nemohl chybět a snad jen z tohoto důvodu nebyl z funkce odvolán již dříve. Doložit každopádně nelze jiný náznak další Jindřichovy kooperace s Lucemburkem a to až do bitvy pod Vyšehradem.

Konsekvence…

Nemohl-li vratislavský hejtman po změně na královském trůnu dále rozvíjet politickou kariéru, nelze přirozeně ani skalická jednání z února 1419 ztotožnit s okamžikem, po němž se Lefl rozhodl urychleně opustit potápějící se loď, jíž velel Václav IV. Tím se však neříká, že o průnik do Zikmundova tábora nemohl vratislavský hejtman usilovat. Dobře si uvědomoval, že úřady

57 K Hynkovi Richard Jecht, *Der Oberlausitzer Hussitenkrieg und das Land der Sechsstädte unter Kaiser Sigmund*, Bd. 1, Görlitz 1911, s. 33–34; k Janu Polenskovi *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 26, Leipzig 1888, s. 387–388. Za chybnou označil Palackého dataci listu i Richard Jecht, jenž rovněž dospěl k jeho zařazení do roku 1415 (*Codex diplomaticus Lusatiae Superioris*, Bd. II/1 (1419–1428), ed. Richard JECHT, Görlitz 1896–1899, s. 37–38). Upřesňuje se tím datum úmrtí Mikuláše Bohatého, k němuž nemohlo dojít dříve než na podzim 1415. Poslední zmínka o jeho aktivitě (před letním listem) pochází z konce dubna 1415, srov. *Reliquiae II*, s. 119.

58 Martin ČAPSKÝ, *Hejtmanský úřad vratislavského hejtmanství v politických aspiracích pozdněstředověké Vratislavi*, in: Lenka Bobková – Martin Čapský – Irena Korbelářová a kol., Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české, Opava 2009, s. 85.

59 Nabízí se ovšem i prozaičtější důvod: šlechtická část poroty mohla vystavit vlastní originál identického obsahu, v němž by pak logicky pořadí vystavovatelů odpovídalo reálně jejich sociálnímu statusu, viz František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, sv. 3. Kronika válečných let, Praha 19962, s. 86–87.

čekají jen na věrné stoupence nezpochybnitelného následníka trůnu. Podívejme se nyní stručně na dění v letech 1418–1420.

Rozchod účastníků kostnického koncilu umožnil ryšavému Lucemburkovi obrátit po dlouhé době pozornost ke středoevropskému prostředí. Václav IV. se ocitl pod soustředěným bratrovým tlakem vyzývajícím jej k vykořenění kacířství v zemích podléhajících jeho správě. Václavův neskrývaný vzdor vůči jakýmkoliv zásahům do poměrů uvnitř království Zikmunda rozhněval natolik, že v půli ledna 1419 bratrovi udělil prakticky ultimátum. Neobešle-li svými zplnomocněnci, které si Lucemburk neváhal dokonce zvolit, skalická jednání, na nichž hodlal s nejvlivnějšími osobami pražského dvora sjednat kroky, jimiž mínil napravit škodlivé české poměry, použije sílu.[60] Zikmundem delegovaní šlechtici přiměli Václava k ústupu a k jednání skutečně odcestovali. Římskému panovníkovi přitom ohlásili, že král přikročil k restaurování církevních poměrů v Praze, což v kombinaci s vyhoštěním Jana Jesenice z metropole, mělo za následek odvolání interdiktu. Zikmunda bratrovo polovičaté řešení rozčílilo natolik, že přiměl papežského nuncia k vydání půhonu na královnu Žofii, jejíž přístup k náboženským otázkám nebyl právě konzervativní. Poté již ale římský král ubral razanci a věnoval energii uherským záležitostem.[61]

Po návratu z jednání vyhlásil Lefl zákaz přijímání z kalicha na svých statcích. Změnu jeho politické linie lze samozřejmě spojovat se skalickými rozhovory a ohledy na Zikmunda, přesto je nutné patřičně zdůraznit, že vyháněním utrakvistů z kostelů, ve kterých dosud bylo podáváno z kalicha, naplňoval především příkazy svého pána – Václava IV.[62] Jestliže se tedy Lefl nevyskytoval až do náhlé královy smrti v jeho blízkosti, nemusíme to nutně traktovat tak, že by se panovníkovi s ohledem na své činy nemohl podívat do očí. Po skalických jednáních totiž hejtman zamířil po více než roce do Vratislavi.[63] Srpnové úmrtí Václava IV. však jeho slezský pobyt protáhlo

60 Blíže i se jmény požadovaných osob F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 309–311.

61 P. ČORNEJ, *30. 7. 1419*, s. 78–80.

62 Srov. FRB V, s. 344–345 („*emulis ipsius communionis populum communem in ecclesiis adiacentibus sic communicare non permittentibus*“). Podobně Howard KAMINSKY, *A History of the Hussite Revolution*, Eugene 20042, s. 280.

63 Na tomto místě lze podpořit můj starší předpoklad o Leflově odjezdu a setrvání ve slezské metropoli o Antoni BARCIAK – Karel MÜLLER a kol., *Regesty listin uložených v Horním Slezsku*, sv. II (1401–1450), Opava–Opole–Katowice 2011, s. 105, č. 251 a 252; s. 107, č. 256 a 257. Do českých poměrů jej naopak lze v roce 1418 situovat již od jara, jak dokládá relační poznámka na panovnické listině z 5. března (srov. Metoděj ZEMEK – Adolf TUREK, *Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526*, Sborník archivních prací 33, 1983, č. 1, s. 246, č. 286. Pro další průběh

na celý rok, neboť rozbouřené české poměry bylo rozumnější sledovat zpovzdálí a čekat, jak do nich zasáhne následník trůnu.

Usiloval-li vratislavský hejtman o průnik do Zikmundovy *familie regis*, muselo pro něj být odvolání z úřadu hořkou pilulkou. Není od věci upozornit na fakt, že to byli v podstatě jen Lefl a Jan Sádlo ze Smilkova (tedy dvořani obvinění roku 1412 u papežské kurie z kacířství), kdo z osob účastnících se skalické schůzky později nezakotvil ve familiaritě římského krále! Nahrazení ve funkci přimělo Lefla vrátit se po delší době do Čech. Za svou rezidenci si však tehdy na úkor osvědčeného Krakovce patrně zvolil (snad s ohledem na lepší obranné možnosti) Bechyni. Napovídala by tomu alespoň Vavřincova zmínka, podle níž byl na počátku září 1420 zajat jistým rožmberským služebníkem kněz Václav Koranda směřující pod řádným glejtem právě na Leflovu Bechyň.[64] Zmínka o glejtu současně naznačuje, jaký byl Jindřichův poměr k rozvoji obce na hoře Tábor. Střední politickou linii tedy majitel jihočeského panství zastával nadále. Zikmundovy výzvy k potření rebelujících sedláků a měšťanů, kvůli nimž musel král po rozkladu první kruciáty mobilizovat domácí síly a zapisovat svým stoupencům jeden statek za druhým,[65] tedy mohly vcelku konvenovat Leflovu smýšlení. Na shromaždiště královských sil se každopádně dostavil i s vlastní družinou, a to navzdory tomu, že jej panovník opominul také při výběru hejtmanů v bechyňském kraji.[66] Útok na dobře opevněné šiky vedené Hynkem Krušinou z Lichtenburka však Jindřicha stál život.[67]

---

roku, konkrétně duben až září RBMV III, s. 315, č. 801; s. 316, č. 804; s. 317, č. 806; s. 318, č. 809).

64 Srov. FRB V, s. 445–446 („*Coranda presbiter... sub salvo conductu Henrici dicti Lefl... a familiaribus domini de Rozmberg... in Bechinam equitans fuit captus*"). Na podzim 1420 již Oldřich z Rožmberka opět zakotvil v katolickém táboře, Robert NOVOTNÝ, *„Sloup království" v počátcích revoluce*. Oldřich z Rožmberka 1417–1420, in: Robert Novotný – Petr Šámal a kol., Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy, Praha–Litomyšl 2011, s. 63–64.

65 K zástavám Milan MORAVEC, *Zástavy Zikmunda Lucemburského v českých zemích z let 1420–1437*, Folia Historica Bohemica (dále FHB) 9, 1985, s. 89–166. Kvalitativní, mikrohistoricky pojatou sondu naposled nabídl Stanislav BÁRTA, *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na statky chotěšovského kláštera (1420–1437)*, Mediaevalia Historica Bohemica 15, 2012, č. 2, s. 7–45, v jehož práci lze nalézt i odkazy na četné studie Jaroslava Čechury k tématu.

66 Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, sv. I (1418–1437), ed. Blažena RYNEŠOVÁ, Praha 1929, s. 20–21, č. 36.

67 K bitvě nejlépe Jindřich KEJŘ, *Bitva u Vyšehradu roku 1420*, Husitský Tábor 6–7, 1983–1984, s. 123–144; Jan URBAN, *Vyšehradská bitva a první krize ve vztazích husitské Prahy a Tábora*, Pražský sborník historický 18, 1985, s. 38–64.

Jestliže jsem se domníval, že se Leflovi podařilo ještě během posledních týdnů vlády Václava IV. najít cestu do řad uherských straníků, lze nyní v kontextu předchozích řádek jeho činy ve dnech následujících skalickým jednáním charakterizovat stejně dobře slovem loajalita. Víme-li, s jakou cílevědomostí Zikmund budoval v českých zemích síť svých straníků, nabízí se otázka: z jakého důvodu opominul právě Lefla těšícího se vlivnému postavení na pražském dvoře a zastávajícího souběžně velevýznamný úřad vratislavského hejtmana?

Stoupenec kalicha?

Ještě než se pokusím nabídnout odpověď na položenou otázku, je nutné učinit stručný exkurs do Jindřichova konfesního smýšlení. Jeho věroučná stanoviska totiž byla v literatuře vesměs odečítána od politické linie, jíž vratislavský hejtman aktuálně zastával.[68] Rizika právě takového postupu přitom nedávno podrobil oprávněné kritice Robert Novotný.[69]

Za doklad Leflova proreformního kurzu nelze chápat ani okolnost, že byl v roce 1412 obviněn u papežské kurie z kacířství, ani poskytnutí ochrany Janu Husovi o dvě léta později. Obě záležitosti prostě vyplynuly z plnění královských pokynů.[70] Zajímavá je naopak skutečnost, že kauza betlémského kazatele byla svěřena právě Jindřichovi těšícímu se tedy nepochybně mistrově důvěře, kterou si Lefl zdaleka nemusel vysloužit jen nařčením u kurie. S podobnými úvahami nijak nekoliduje absence hejtmanovy pečeti pod stížným listem proti Husovu upálení. Jak totiž ukazuje jeho itinerář, nepobýval v pozdním létě 1415, kdy byly protestní písemnosti pečetěny, vůbec v Če-

68 Tak je Lefl běžně nahlížen jako Husův přítel a sympatizant opravného hnutí, jenž však zhruba od roku 1417 ve své víře ve spásonosnost kalicha začal již pochybovat, aby na počátku roku 1419 byl již počítán do katolického tábora. Tak již F. PALACKÝ, *Dějiny*, s. 147–148, 271, v jehož šlépějích kráčela nejen starší literatura, ale také František Michálek Bartoš. Základních kontur jeho výkladu se přidržel František Šmahel a po něm i Petr Čornej (viz předchozí poznámky). Naposledy převzala zažité schéma, jemuž jsem se dřív neměl důvod vzepřít ani já, Silvie VANČUROVÁ, *Osobnost Jana Sádla ze Smilkova*, Nepublikovaná diplomová práce obhájená na FF UK, Praha 2012, s. 40–41, která přejala i chybné ztotožnění podkomořího Jana Bechyně (staroměstského měšťana, Petr ČORNEJ, *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. 5 (1402–1437), Praha–Litomyšl 2000, s. 212) s Leflovým synem Janem, jehož autorem je J. SPĚVÁČEK, *Václav*, s. 706.

69 Robert NOVOTNÝ, *Konfesionalizace před konfesionalizací?* Víra a společnost v husitské epoše, in: Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství, eds. P. Rychterová – P. Soukup, Praha 2013, s. 240.

70 F. ŠMAHEL, *Jan*, s. 132–133, 160–161.

chách.[71] I kdyby se však Lefl v oné době v Praze zdržoval, nedomnívám se, že by listinu zpečetil. V celém průběhu Husovy kauzy Jindřich respektoval zájmy Václava IV., jehož politickou linií by se jistě řídil i v tomto případě.[72]

Aktivně naopak Lefl zasáhl do boje o fary, když v červnu 1417 směnil s Albrechtem z Koldic katolického faráře z Nebočad za kněze podávajícího při kostele sv. Štěpána stojícím na předměstí Bíliny z kalicha.[73] Ani tento čin však nelze traktovat jako jednoznačné přihlášení k utrakvismu. Podpora pod obojí na statcích zajišťujících chod hradu Vrabince, o jehož držbě vratislavským hejtmanem nemáme jiných zpráv,[74] mohla stejně tak vyvěrat ze ztotožnění se s politickou linií vůdčí osoby kališnického tábora Čeňka z Vartenberka, neinicioval-li ji rovnou sám Koldic, jenž se jistě snažil zbavit nepohodlného faráře působícího v klíčové městské obci jeho severočeské domény.[75]

Bez rozporů pak není ani už zmíněný zákaz přijímání z kalicha na bechyňském panství, jenž zdaleka nemusel být výrazem Jindřichova odklonu od reformního proudu, s nímž dosud byl pevně spojen.

Z konfesního hlediska představuje problém *sui generis* Vavřincův popis Leflova úmrtí. Podle kronikáře totiž byl zraněný Jindřich přinesen do jednoho ze stanů, kde se měl ještě před svým skonem stačit vyzpovídat a hlavně přijmout pod obojí způsobou („*Henricus vero Lefl similiter in tenorio iacens confessus et sub utraque specie communicatus vitam finivit*"). To by samozřejmě bylo možné považovat za nesporné svědectví Leflova kališnictví, kdyby jen o několik řádek dříve Vavřinec své čtenáře neujišťoval o tom, že i katolicky smýšlející Jindřich Plumlovský z Kravař se dožadoval (*desiderans*) přijímání pod obojí způsobou.[76] Ostentativní příklon k utrakvismu v posledních okamžicích života totiž může být výsledkem kronikářovy strategie. A odmítneme-

71 Ke stížným listům Václav NOVOTNÝ, *Hus v Kostnici a česká šlechta*. Poznámky a dokumenty, Praha 1915. Jejich dochování sledoval Bohdan ZILYNSKYJ, *Stížný list české a moravské šlechty proti Husovu upálení*. Otázky vzniku a dochování, FHB 5, 1983, s. 195–237. K itineráři V. POHANKA, *Cesta*, s. 130.

72 S neutralitou dvorských elit počítal už F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 282.

73 Srov. LC VII, s. 230. K boji o fary F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 301–303.

74 Nepochybím snad, předpokládám-li, že i severočeské statky (viz A. SEDLÁČEK, *Hrady*, sv. 14, Praha 19983, s. 89–91) Lefl zdědil po Mikulášovi Bohatém. Ten ostatně roku 1414 zakoupil nedaleko Vrabince situovaný hrad Svádov a zamýšlel tak možná vytvoření rozsáhlejší domény v regionu (Tamtéž, s. 373).

75 Ke Koldicovým statkům Kurt TRUËL, Die Herren von Colditz und ihre Herrschaft, Leisnig 1927, s. 80–81.

76 Vše v FRB V, s. 440. Okolnosti Kravařovi smrti ponechal stranou úvah Tomáš BALETKA, *Páni z Kravař*. Z Moravy až na konec světa, Praha 2004, s. 128, jenž ale zdůraznil Jindřichovu příslušnost do katolického tábora.

-li už podobné dohady, podceňovat bychom neměli praktickou rovinu věci. Stěží si lze představit, jak je oběma šlechticům do husitského ležení přiváděn katolický kněz, byl-li nějaký vůbec k mání. Na druhou stranu, připustíme-li, že přijímání pod obojí bylo v Kravařově případě pouze vynuceno okolnostmi, nemusí totéž platit také o Leflovi.

Z analýzy Jindřichových postojů ke klíčovým událostem předrevolučního dění tudíž nevyplývá nic zaručeného, neboť je lze interpretovat stejně dobře ohledy věroučnými jako politickými. Bez zajímavosti proto není, pootočíme-li zorný úhel ke katolickým pamfletistům, kteří slovy Františka Šmahela „*slyšeli trávu růst*“.[77] V jejich skladbách totiž Lefl figuruje pravidelně mezi nenáviděnými královskými rádci zapříčiňujícími věroučnou roztržku v zemi. Platí to jak o spisku anonymního klerika (zřejmě z okruhu svatovítské kapituly) datovaného do přelomu let 1416–1417,[78] tak i o více než o rok mladší písni *Invectio satirica*.[79] Jméno vratislavského hejtmana tak bylo opakovaně vřazováno mezi nefalšované kališníky typu Jana Sádla, Petra Zmrzlíka ad., což ještě nemusí znamenat, že i Lefl byl obdobně ryzím utrakvistou. Co je však bez diskuze, je jeho nezanedbatelné místo uvnitř strany, jež na sebe svou činností přivolávala ostrou kritiku katolické inteligence! Tento efekt vystupuje zřetelně do popředí v případě Mikuláše Chudého, objevujícího se ve starším spisku, scházejícím zato již v *Invectio*. Anonymní autor totiž reflektoval příklon severočeského šlechtice k jeho zdáním správnému táboru.[80]

Přestože tedy nelze Lefla ztotožnit s přesvědčeným kališnictvím, figuruje jeho jméno mezi těmi, jejichž pověst byla traktována jako zaštiťující heretiky uvnitř Království. Mohl pak ale mít Zikmund zájem na jeho angažování do své *familie regis*? Byť se jedná o ryzí hypotézu, domnívám se, že podstata Leflova odmítnutí se pojila právě s negativními konotacemi, které vyvolávalo vyřčení jeho jména. Za zopakování přitom stojí, že to byli vlastně jen Jindřich, Jan Sádlo či Petr Zmrzlík, kdo z vlivných pražských dvořanů nepronikl mezi budínské familianty! Nepovažuji totiž Zikmundovu listinu z 27. března

77 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 306.

78 Viz František Michálek BARTOŠ, *Předvečer husitské revoluce v osvětlení pražského duchovního*, Jihočeský sborník historický 8, 1935, č. 1, s. 43–49.

79 *Documenta Mag. Joannis Hus*, ed. Franciscus PALACKÝ, Pragae 1869, s. 687–698 (zde s. 692), č. 120.

80 J. PANÁČEK, *Mikuláš*, s. 39. Odvážil bych se dokonce hypoteticky spojit příjemce Zikmundova kostnického listu ze srpna roku 1417 (srov. *Documenta*, s. 656–658, č. 111) právě s jeho osobou a ne s Janem z Chotěmic (viz František Michálek BARTOŠ, *České dějiny II/7. Husitská revoluce, díl 1. Doba Žižkova 1415–1426*), Praha 1965, s. 49, pozn. 3), byť ani ztotožnění s ním není neopodstatněné. Domněnku opírám jak o změnu Mikulášovy politické linie, tak o markantní vzestup jeho vlivu u pražského dvora, jenž se zdá být v oné době vyšší než Janův.

1420, jíž Sádlovi zapsal některé statky litomyšlského biskupství,[81] za pokus o jeho koupení panovníkem.[82] Vznik písemnosti spojuji spíše s rozuzlením dlouholeté pře o obsazení olomouckého biskupství, k němuž došlo v této době.[83] Ve sporu, trvajícím od roku 1416, se o uprázdněný stolec utkali litomyšlský episkop Jan Železný s kandidátem Václava IV. Alešem z Březí. Prosazení svého adepta král svěřil Sádlovi, jenž zvolení svého švagra částí kapituly skutečně zajistil.[84] Protože se však již dříve povedlo totéž také Janu Železnému, bylo nutné podpořit Aleše i mocensky. Sádlo tedy investoval nemalou sumu do výkupu několika zastavených biskupských hradů. Oprávněnou otázku po původu těchto financí, již si položila Silvie Vančurová,[85] zodpovídá po mém soudu Sádlovo povýšení do nových úřadů (či celkově růst jeho dvorské pozice) v první fázi sporu, čímž král kompenzoval svému komorníkovi aspoň část vynaložených prostředků. Vyřešením sporu v březnu roku 1420 kompromisním ustanovením, podle něhož měl Jan Železný obdržet olomoucký stolec postoupením své dosavadní diecéze Alešovi,[86] tudíž utrpěl především Sádlo. Vydání listiny se tedy na prostředkujícím Zikmundovi mohl se švagrovou podporou domáhat sám Sádlo, hájící svou investici do majetku spravovaného rázem Janem Železným, nestalo-li se přenesení jeho legitimní pohledávky přímo podmínkou zmíněné personální rošády. Nový olomoucký episkop sotva mohl mít zájem na tom, aby část jeho statků držel někdo jako Sádlo. Přijatelné naopak bylo, aby se Aleš vzdal veškerých nároků na olomoucké příslušenství a jeho dluh byl transponován na místo jeho nového působiště. Zikmund tím současně dal najevo, že spravedlnost neodpírá ani kališníkům, doloží-li řádně své nároky. Kvitanci Sádlových nákladů, vyčíslených na 4000 kop,[87] přitom episkop vystavil až v prosinci 1420, neboť ještě 31. května pobýval v Litomyšli Jan Železný.[88] Než se tedy Aleš vůbec ujal úřadu, musela uběhnout jistá doba.

81 Srov. AČ, sv. II, ed. František PALACKÝ, Praha 1842, s. 470, č. 621 („*List… Sigmunda, kterýž svědčí Jankowi ze Smlikova na zboží kostela Litomyšlského k držení we škodách a nákladích, kteréž jest pro zboží kostela Olomuckého… provedl*“).

82 Tak F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 103.

83 Eduard MAUR, *Příspěvek k biografii biskupa Aleše z Březí*, Táborský archiv 8, 1997–1998, s. 32. K průběhu celého sporu přehledně Petr ELBEL, *Kapitoly z dějin katolické církevní správy na Moravě v době husitské (1408–1457)*, Disertační práce obhájená na FF MU v Brně, Brno 2007, s. 15–47.

84 S. VANČUROVÁ, *Osobnost*, s. 78.

85 Tamtéž, s. 80–82.

86 P. ČORNEJ, *Velké dějiny 5*, s. 190.

87 Srov. AČ II, s. 470, č. 622.

88 E. MAUR, *Příspěvek*, s. 33.

Ani Sádla proto zřejmě není nutné vyčleňovat ze skupiny oblíbenců Václava IV., kteří měli cestu mezi budínské dvořany již předem prakticky znemožněnou. Pozoruhodné přitom je, že všichni tito mužové byli součástí pečlivě budované vyšehradské manské soustavy.

Závěr

Jednou z klíčových myšlenek narativismu byla teze, podle níž nejde stanovit, která ze dvou historických reprezentací stejného dějinného období je pravdivější.[89] Nechávám proto na čtenáři, aby posoudil, zda jedné z předložených interpretací Leflovy dvorské dráhy lze aspoň věřit. Osobně ale považuji za neudržitelnou starší domněnku o jeho oportunismu pramenícím ze snahy po rozvoji politické kariéry v Zikmundových službách (aniž bychom se museli vzdát obecněji platných závěrů spojených s mechanismem obměny politické elity při střídání krále). Pověst vratislavského hejtmana totiž byla v katolickém táboře tak pošpiněná, že si ani římský král, na jehož dvoře se běžně vyskytovali jedinci sympatizující s reformním hnutím,[90] nemohl dovolit koketovat s osobou mající nálepku kacíře. Zikmund ostatně v půli roku 1419, kdy již měl jádro své strany pohromadě ve všech korunních zemích,[91] nepotřeboval inkorporovat do vlastních dvorských struktur postavy Leflova typu (nepostrádal dostatek schopných jedinců). Tím by jen komplikoval své postavení osoby mající realizovat výnosy kostnického koncilu. Není přitom vyloučené, že si sám Jindřich uvědomoval, že má cestu mezi budínské familianty zavřenou a soustředil se tudíž na svou pozici na pražském dvoře. Účast v bitvě u Vyšehradu proto nelze chápat jako doklad změny jeho postojů. Byl to výraz prostého zachování věrnosti legitimnímu (a konec konců i korunovanému) králi.[92]

Leflova kariéra je ukázkovým příkladem sociálního vzestupu vázaného na konkrétního panovníka. Jsou-li úvahy rozvinuté na předchozích řádcích správné, pak se jen potvrzuje, jak dobrý cit prokázal Václav IV. při výběru vyšehradských manů. Tato mocenská struktura totiž jednak (později) generovala příznivce utrakvismu, primárně ovšem poskytovala králi dostatek loajálních osob, což je zpětně další důvod toho, proč se příslušníci této sítě nestávali dvořany Václavova nevlastního bratra.

---

89 Eugen ZELEŇÁK, *Narativistický pohľad na históriu*, Forum Historiae 1, 2007, č. 1, s. 5 (citováno podle http://forumhistoriae.sk/documents/10180/67648/Zelenak.pdf).

90 R. NOVOTNÝ, *Konfesionalizace*, s. 239.

91 Martin ČAPSKÝ, *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433)*. Ve službách posledních Lucemburků, Brno–Opava 2005, s. 215–217.

92 R. NOVOTNÝ, *Konfesionalizace*, s. 238.

Jindřich Lefl of Lažany. The Reinterpretation of one political career

Viktor Pohanka

The study describes the court career of Jindřich Lefl of Lažany, an influential favourite of Wenceslas IV. In the first section the paper fills up several white spots in Lefl's biography – specifically his origin and information about his early years at the Prague court. Synthetic works dealing with the pre-Hussite era have so far only mentioned Jindřich in relation to his encounter with Jan Hus. The paper confirmed that Lefl came from Silesia, specifically from the Jawor-Świdnica principality. He was born in the mid-1370s at the latest to knight Guncel Siedlitz, who also used the name of the Lažany fortress in his name, and his wife Anežka. Out of six sons it was Jindřich who was the successor to Guncel who spent most of his life close to Jawor-Świdnica ruler (Bolek II) and his wife (Anežka).

In spite of decent property which Guncel gathered (but we have to mention also a number of liabilities which his sons inherited), he was unable to feed the large number of his offspring. That was why Lefl, being one of the younger children in the family, left his native principality and tried his fortune in Prague. The author formerly thought (based on data from literature) that it was Mikuláš of Sedlice who invited Lefl to Bohemia. This hypothesis cannot be eliminated completely, however, as a detailed analysis showed, this man was not a member of the large family of the lords von Seydlicz, he was another Silesian nobleman, who even came from Jawor-Świdnica principality, but was not related by blood with Lefl and his name was Nickel von Zedlitz. Members of this extremely successful family developed their careers in most central-European courts at that time.

In spite of the fact that the very beginning of Lefl's career has remained unclear, we know that he was a Gentleman of the Chamber of Wenceslas IV in November 1403 (in a Viennese royal deed). Therefore, we can assume that he became close to the King already before the King was taken prisoner in March 1402. Lefl's career did not grow in rocket speed, however, his position became stronger step by step. His nickname suggests that he ranked in a group traditionally called 'milci' (favourites). After 1406 he even became a part of the network of Vyšehrad vassals carefully built by Wenceslas. In the early 1420s Lefl ranked among significant court members (which he demonstrated by the purchase of the impressive castle of Krakovec). His gradual growth was topped with his appointment in the office of regional captain in Wroclaw, Silesia. It seems that at that time he was already married to the dau-

ghter of the chief scribe of the Bohemian Kingdom, another close colleague of Wenceslas IV, Mikuláš Augustinov (of Okoř), called Rich, from whom Lefl inherited some property at a later time.

In the second part of the paper the author returns to the previously discussed issue of Lefl's political turnover from Wenceslas IV to Sigismund of Luxembourg in the last two years of rule of the Bohemian King. If the author had agreed with the above described course of events suggested by František Michálek Bartoš and detailed by František Šmahel, the author did so because he assumed – based on various indications – that Lefl held the office of captain even after Wenceslas' death. This fact, combined with the title of a counsellor, which was mentioned in an instrument dated February 1420, and with an intervention against Hussite radicals in his estate in February 1419 suggested that he became one of Hungarian courtiers (like most of his influential colleagues from the Prague court). Only when the itinerary of Albrecht of Koldice was researched, it was discovered that this was not the case. It was Koldic who replaced Jindřich in the office of Wroclaw captain in March 1420. The letter from summer 1420 where Lefl was mentioned as the Wroclaw captain was wrongly dated by František Palacký (the letter was dictated probably in summer 1415). In relation to this it became necessary to address the whole issue again because in the light of the new findings the letter dated February 1420 could not possibly be perceived as an indication of captain's incorporation in the Hungarian court structures. The thing is that this letter was the only document which mentioned Lefl's contacts with Sigismund before the battle of Vyšehrad in November 1420.

Under the influence of Robert Novotný´s studies the author newly interpreted some acts which are frequently understood to be indicators of confessional affiliation of specific noblemen, but in fact they rather relate to the political line which the respective person supported. In this context the intervention against Hussite radicals need not be considered an attempt to find a way to Sigismund and the Catholic party of the conflict, and it rather meant that he simply fulfilled orders of Wenceslas IV who was forced by his brother to take a number of restoration steps to prevent the imminent crusade. Equally so, we can explain the presence of Lefl in Sigismund's army in the battle of Vyšehrad (without Jindřich's remaining in the office of Wroclaw captain and without his incorporation among King's courtiers) as simple loyalty towards legitimate (and crowned) ruler. Moreover, the intervention against rebelling farmers and burghers was supported even by a number of moderate Utraquists who thought that radicals only discredited the whole movement. Barriers among the estates which were fairly firm at that time played an important role as well.

With regards to the above stated facts the author offered new interpretation: Lefl did not abandon Wenceslas IV, on the other hand, he was loyal to him till the end. This might result from his heretic reputation which disqualified him from every attempt to change his orientation rather than from his faithfulness. In 1418 Jindřich ranked among King's counselors attacked by anonymous Catholic writers who criticized the situation in the country. It is not a coincidence that none of the criticized Prague courtiers managed to get to Sigismund's court at a later time! The Roman King who was tasked to execute the orders resulting from the Constance council could not possibly involve people with Lefl's reputation in his services even though he employed even significant Utraquist noblemen – among whom Lefl certainly ranked - in his court. Lefl's career is a nice example of the court mechanisms. When a ruler changes, the person falls from the top of the social hierarchy to the average level. At the same time these facts confirm the role of the Vyšehrad vassal system whose members were closely linked with the reform party during the pre-revolutionary era. None of the members of this structure became a Hungarian courtier after the beginning of the revolution.

K autorství nejstaršího českého překladu Apokalypsy

Markéta PYTLÍKOVÁ

Abstract:
The objective of this paper was to research the authorship of the first Czech translation of Apocalypse which is included in the oldest Czech translation of the Bible completed before 1360. This translation whose oldest copy is available from the manuscript of the Dresdner Bible is, beyond doubt, a collective translation within which we can recognize two translating styles usually assigned to two translating groups (K and P). Our research verified a hypothesis whether the translation of Apocalypse, which is assigned to the 'K' group, could be considered a unique work of a translator who did not translate any other book within this Bible, or whether the style and language of the text is so similar to other texts within the 'K' group (Tobias, Acts of the Apostles, Books of Kings, Maccabees, prophetic books) that we could conclude that all of these were made by one translator. The analysis of translated equivalents of Latin lexemes – with full or partial meaning - and of old-Czech doublets showed that, based on apparent language features, the text of Apocalypse cannot be extracted from the rest of texts created by the 'K' group; based on these results we can possibly conclude that all 'K' group's texts were created by the same translator. It is possible that the translator was the so called Dominican, a significant person in Bohemian literature of the mid-14th century.

Key words:
Bible, translation, vernacular, Old Czech, authorship attribution

1. Úvod[1]

Apokalypsa, závěrečná kniha Písma svatého, vzbuzovala zájem teologů a vykladačů již od doby církevních Otců, ale Evropa třináctého a čtrnáctého století jí věnovala pozornost přímo výjimečnou. Dějinné i církevní turbulence a snahy o obrodu duchovního života poutaly pozornost k prorockému textu, který popisuje poslední období před konečným vítězstvím Krista a jeho věrných. Po celé Evropě tak vznikají významné komentáře k Apokalypse a teologické spisy zabývající se koncem věků, jak je popisován v biblických pramenech. Řada z těchto textů přitom nepostrádá chiliastické rysy, tu opatrněji,

1 Tento příspěvek vznikl za podpory grantového projektu na podporu excelence v základním výzkumu GA ČR č. P405/12/G148 *Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období*.

tu odvážněji ztotožňující poslední časy popisované v Apokalypse s právě prožívanou dobou; některé spisy přímo vybízejí k duchovní obrodě a reformě. Texty Jáchyma z Fiore, Arnalda z Villanovy, Huga ze St. Cher a dalších jsou čteny a reflektovány napříč Evropou a ovlivňují i teologické myšlení v českých zemích.[2] Právě doprostřed tohoto duchovního kvasu přichází v půli čtrnáctého století nejstarší český překlad Apokalypsy. Cílem tohoto článku je přispět drobným střípkem do zkoumání reflexe Apokalypsy v evropských kulturních dějinách středověku, a to z hlediska filologického. Chceme otevřít a na základě jazykových a stylistických faktů prozkoumat možné autorství nejstaršího českého překladu poslední knihy bible. Již předem přitom můžeme říct, že naše závěry nebudou ani převratné ani definitivní; přesto se domníváme, že tento průzkum může mít smysl jak pro další bádání o apokalyptickém myšlení v předhusitských Čechách, tak – a to především – pro další průzkumy týkající se nejstaršího českého úplného biblického překladu.

1.1 Apokalypsa a nejstarší český překlad bible

Nejstarší úplný překlad Apokalypsy do češtiny vznikl v padesátých letech 14. století jako součást prvního úplného překladu bible.[3] Jeho znění je zapsáno ve své nejstarší podobě (která bývá obvykle označována jako starší verze první redakce staročeského biblického překladu) v rukopise Bible drážďanské, který zřejmě vznikl nedlouho po překladu.[4] Text Bible drážďanské se nám bohužel v této části zachoval pouze částečně, máme k dispozici ofotografované pravé strany folií, které stihly být pořízeny před tím, než rukopis roku 1914 shořel v Lovani. Díky přepisu Josefa Vraštila se také zachovala kompletní jedenáctá kapitola.

Znění kapitol 1–17 se naštěstí dochovalo i v pozdějších opisech, rukopis Klementinského Nového zákona glosovaného z roku 1426 (dále BiblKlemNZ) má v této pasáži prvoredakční text velmi blízký znění Bible drážďanské.

2 Podrobněji k historický, kulturním a teologickým kořenům českého předhusitského a husitského apokalyptického myšlení viz Pavlína CERMANOVÁ, Čechy na konci věků, Praha 2013.

3 Na tomto místě je vhodné zmínit, že zhruba ve stejné době, možná o několik let dříve, vzniká zcela nezávisle překlad několika úryvků z Apokalypsy pro perikopy tzv. Evangeliáře olomouckého (Olomouc, SVK M II, 249/2; edice: František ČERNÝ, Evangeliář olomoucký, Praha 1901). Jde o překlad zdařilý a na nejstarším biblickém překladu nezávislý, jak prozrazují originální překlady některých termínů, sr. Milada HOMOLKOVÁ, K epištolní části tzv. Lekcionáře (Evangeliáře) Olomouckého, in: Studia Moravica I., Olomouc 2004, s. 31–45.

4 Viz Vladimír KYAS, První český překlad bible, Praha 1971, s. 51; Tomáš GAUDEK, Několik poznámek k výzdobě nejstarších biblických překladů do češtiny, Historie – Otázky – Problémy 5 (2/2013), s. 28–30.

V Bibli olomoucké (1417) a v Bibli litoměřicko-třeboňské (1413–1414) máme kapitoly 1–17 zachyceny v tzv. mladší verzi první redakce, která zachycuje mírně revidovaný první překlad. Kapitoly 18–22 jsou ve všech třech mladších rukopisech zaznamenány ve značně revidované verzi, kterou lze pokládat za samostatný překlad.[5]

Specifikem nejstaršího českého úplného biblického překladu je, že se bezpochyby jedná o překlad kolektivní. Stylové pestrosti si povšiml již Josef Jireček, který nejstarší překlad pokládal za svod textů mnoha různých překladatelů a pocházející z rozličných časových období.[6] Skutečně důkladný jazykový průzkum této památky však provedl až Vladimír Kyas v rámci přípravy edice *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*.[7] V rámci překladu rozpoznal dvě výrazné stylové skupiny, které se od sebe liší v první řadě překladem latinského *sacerdo*s (jedna skupina jej překládá jako *pop* (skupina P) druhá jako *kněz* (skupina K)), ale také odlišným překladem dalších „biblických termínů" jako jsou kupříkladu slovesa *adorare*, *benedicer*e či *blasphemare*.[8] V rámci těchto skupin dále rozeznává podle dalších stylistických a jazykových charakteristiky zhruba 10 až 11 překladatelských individualit – čtyři v rámci skupiny P a šest až sedm v rámci skupiny K.[9] Překladatel Apokalypsy

5 Pro podrobný popis staročeského textu Apokalypsy a jeho proměny ve vývoji biblického překladu a v kontextu husitského hnutí je nutné zmínit ojedinělou monografii Bohuslava SOUČKA, Česká apokalypsa v husitství, Praha 1967.

6 JIREČEK, Josef, Rozbor prvotního českého překladu starého zákona. Časopis muzea království českého, 38, 1864, s. 136–177, 288–301, 371–398.

JIREČEK, Josef, K rozboru staročeského překladu starého zákona. Časopis muzea království českého, 46, 1872, s. 385–401.

7 Vladimír KYAS, Staročeská Bible drážďanská a olomoucká, díl II., Epištoly, Skutky apoštolů, Apokalypsa, Praha 1985.

8 Tyto skupiny jsou ztotožňovány s dvěma různými kulturními okruhy, například dvěma řádovými společenstvími.

9 Ve studii První český překlad bible, s. 23–53, rozvrhuje V. Kyas biblické knihy mezi překladatele takto:

I. překladatelská skupina (*sacerdos – pop*)

1. překladatel: Genesis
2. překladatel: zbylé knihy Oktateuchu (Ex, Lv, Nu, Dt, Jos, Jdc, Ru), Par (1Par, 2Par), Ezd (1Ezd, Neh, 2Ezd), Jud, Est
3. překladatel: Job a sapienční knihy (Pr, Eccl, Ct, Sap, Sir)
4. překladatel: Evangelia (Mt, Mc, L, J)

II. překladatelská skupina (*sacerdos – kněz*)

5. překladatel (*Dominikán*): prolog ke Genesi, Tob, Act
6. překladatel – snad totožný s pátým překladatelem (?): Knihy královské (1Rg, 2Rg, 3Rg, 4Rg)
7. překladatel: Prorocké knihy (Is, Jr, Lam, Bar, Ez, Dn, Os, Jl, Am, Abd, Jon, Mi, Na, Hab, So, Agg, Zch, Mal)

byla podle jeho názoru samostatná individualita spadající do skupiny K, která nepřeložila žádnou další biblickou knihu.[10] Přesto upozorňuje na některé shody s dalšími texty spadajícími do skupiny K, především s Knihami Makabejskými – užívání navazovacích výrazů *tehda*, *v ta doba*, *v tu hodinu*, *ten čas* za latinské *et*, blízké překladové ekvivalenty za latinské *blasphemare* a *blasphemia*, či užití slov *ponačin* či *Johanne*s, která se objevují i v Makabejských knihách. Ve své pozdější monografii *Česká bible v dějinách národního písemnictví*[11] již nevylučuje, že Knihy Makabejské a Apokalypsa mají shodného překladatele. Zároveň však upozorňuje, že v překladu Apokalypsy se vyskytují některé stylové prvky, které v jiných knihách skupiny K nenajdeme, nejpodstatnější jsou vazby *jakžto same*, *jako same*, protože se v textu vyskytují třikrát (Ap 14,2 (2x), Ap 16,3), zbylé příklady se vyskytují pouze jednou.[12]

V našich průzkumech jsme se v uplynulých letech[13] zaměřili na ověření hypotézy, zda lze na základě relevantních jazykových znaků, tedy jazykových skutečností v textech hojně doložených a vzájemně porovnávatelných, vskutku rozpoznat v rámci skupiny K (do které spadají texty Knih královských, Tobiáše, prorockých knih, Knih Makabejských, Skutků apoštolských, epištol a Apokalypsy) několik překladatelských individualit. Průzkum byl mimo jiné podnícen skutečností, že jedním z předpokládaných autorů skupiny K měl být tzv. Dominikán, významná literární osobnost poloviny 14. století, která je autorem překladu dvou velkých prozaických děl, *Pasionálu* a *Života Krista Pána*.[14] Dominikán by měl být překladatelem Tobiáše a Skutků apoštolských, a možná také Knih královských.[15] Náš první průzkum z roku 2002 ukázal, že jak Knihy královské, tak Knihy Makabejské se v rámci relevantních jazy-

8. překladatel: Ma (1Ma, 2Ma)
9. překladatel: Epištoly I (R, 1C, 2C, G, E, Ph)
10. překladatel: Epištoly II (C, 1Th, 2Th, 1T, 2T, Tt, Phm, Hb, Ja, 1P, 2P, 1J, 2J, 3J, Jud)
11. překladatel: Ap

Nepokládá však toto rozdělení za konečné, v pozdější studii (Vladimír KYAS, Česká bible v dějinách národního písemnictví, Praha 1997, s. 43–51) jej mírně reviduje, respektive upozorňuje na shody mezi některými knihami skupiny K, připisovanými samostatným překladatelům.

10 V. KYAS, První český překlad bible, s. 53

11 Vladimír KYAS, Česká bible v dějinách národního písemnictví, Praha 1997

12 Tamtéž.

13 Markéta PYTLÍKOVÁ, Staročeské překlady tzv. Dominikána: Příspěvek k atribuci překladového textu, diplomová práce, FF UK, Praha 2002.

Markéta PYTLÍKOVÁ, Průzkum překladové a překladatelské stránky první redakce staročeského biblického překladu, disertační práce, FF UPOL, Olomouc 2011. Dostupné též na: http://theses.cz/id/3czdub/

14 Jan VILIKOVSKÝ, Písemnictví českého středověku, Praha 1948, s. 141–160.

15 V. KYAS, Česká bible, s. 45–47.

kových znaků nápadně podobají „Dominikánovým textům“ Tobiáši a Skutkům apoštolským a že postrádají výraznější rysy, které by je vydělovaly jako práci jiné překladatelské individuality. Podobným způsobem byly s korpusem již určených textů porovnány v roce 2011 knihy prorocké, a to s velmi podobným výsledkem; odlišnosti, které je lišily od srovnávacích textů, pravděpodobně připadají spíše na vrub odlišnému žánru překládaných textů než odlišnému překladateli. Tyto výsledky sice zcela nevylučují, že v rámci této skupiny textů tvořil více než jeden překladatel, ukazují však, že ho nelze rozpoznat na základě relevantních jazykových znaků.

Cílem tohoto průzkumu je tímto způsobem zkoumat první staročeský překlad Apokalypsy. Jak už bylo výše zmíněno, spadá tato kniha do skupiny K a podle V. Kyase je připisována samostatnému překladateli, který možná přeložil i Knihy Makabejské. Už tato skutečnost přitom poutá pozornost, protože Vladimír Kyas si zároveň povšiml, že „Knihy Makabejské mají překlad podobný jako předcházející knihy prorocké“ a překladatele knih prorockých pokládá za „blízkého tlumočníku knih Královských“.[16] Povšiml si tedy značné stylové blízkosti všech těchto textů, pouze přímo nezformuloval hypotézu, která se nabízí – že překladatelem všech těchto textů by mohla být jedna překladatelská osobnost.

1.2 Metodologie průzkumu

Při průzkumu autorství nejstaršího českého překladu Apokalypsy vycházíme z metodologie zpracované a podrobně popsané v Pytlíková 2002 a Pytlíková 2011; zde uvádíme její zkrácený přehled. Zkoumaný text porovnáváme s dvěma skupinami kontrolních textů – s texty skupiny K, které vykazují stylovou blízkost zkoumanému textu a kde nelze vyloučit shodného autora, a s texty skupiny P, které jsou svým stylem značně odlišné a jsou nepochybně dílem jiného autora či autorů překladu. Do kontrolních textů skupiny K spadají čtyři Knihy Královské (Rg), kniha Tobiáš (Tob), Skutky apoštolské (A), dvě Knihy Makabejské (Ma) a knihy prorocké (Izaiáš, Jeremiáš, Pláč, Ezechiel, Daniel a 12 malých proroků – celý tento soubor textů je označován zkratkou Pror). Do kontrolních textů skupiny P spadají Matoušovo a Lukášovo evangelium (Ev) a dvě Knihy Paralipomenon (Par). Pro přehlednost a zjednodušení jsou kontrolní texty sdruženy do šesti skupin, a to podle původně předpokládaných autorských individualit, které měly stát u jejich překladu (viz poznámka 9). Názorně to ukazuje následující tabulka; zkoumaný text Apokalypsy je zařazen jako poslední ve skupině K a vyznačen tučným písmem.

16 V. KYAS, Česká bible, s. 46.

skupina K					skupina P	
TobA	Rg	Ma	Pror	**Ap**	Par	Ev

Cílem našeho průzkumu je prozkoumat text Apokalypsy na základě takzvaných překladatelských znaků, textových jevů na rovině jazykové či stylistické, které mohou být relevantními příznaky překladatelského idiolektu.[17] Jevy, které budeme zkoumat, byly v našich předchozích pracích ověřeny jako jevy, jejichž výskyt odlišuje texty skupiny K od textů skupiny P, a to buď prokazatelným způsobem (překladatelské znaky relevantní), nebo minimálně prokazuje nějakou tendenci (překladatelské znaky markantní).[18] Typově je můžeme rozdělit na překladové ekvivalenty plnovýznamových slov, překladové ekvivalenty neplnovýznamových slov a dublety; na závěr se podíváme na dva poněkud specifické překladatelské znaky, navazovací výrazy časové v textu a výklady dodané do textu překladatelem.

Hypotéza, kterou budeme v tomto průzkumu ověřovat, zní, že Apokalypsa je ve svém překladatelském stylu nápadně podobná ostatním knihám skupiny K a v zásadě ji z nich nelze žádným relevantním způsobem vydělit – a že tedy nelze vyloučit, že autorem překladu Apokalypsy nebyl individuální překladatel, nýbrž autor minimálně některé z dalších (nebo možná všech) biblických knih skupiny K, snad dokonce sám překladatel Dominikán.

Text Apokalypsy zkoumáme primárně na nejstarším dochovaném opisu, tedy na textu Bible drážďanské, a to podle znění zachyceného v kritické edici Vladimíra Kyase *Staročeská bible drážďanská a olomoucká* (viz poznámka 7), podle této edice také citujeme texty z Bible drážďanské (které transkribujeme) a z Bible olomoucké. Tam, kde text Bible drážďanské není dochován, užíváme v kapitolách 1–17 jako zkoumaný text mladších opisů textu první redakce, primárně textu Klementinského Nového zákona glosovaného (text citujeme podle kritické elektronické edice z roku 2014),[19] který se od původního textu

17 M. PYTLÍKOVÁ, Průzkum překladové a překladatelské stránky, s. 37.

18 Podmínky, které musí splňovat překladový znak atribučně relevantní jsou: 1) možnost abstrahovat v originálním (latinském) textu podmínky, za nichž se znak může objevit (například konkrétní latinský lexém nebo množinu takových lexémů); 2) výskyt takových podmínek ve všech srovnávaných textech nebo alespoň v jejich většině; 3) výskyt takových podmínek ve většině srovnávaných textů v dostatečném počtu výskytů (ideálně alespoň 5 výskytů). Markantní překladatelský znak obvykle jednu z těchto podmínek nesplňuje.

19 Klementinský Nový zákon glosovaný, vyd. Hana Kreisingerová a Markéta Pytlíková, ÚJČ AV ČR, Praha, 2014, dostupné na: http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni/edice/5574b12e-5945–4a50-aaf6–6aaba3b5737b/plny-text/s-aparatem/folio/1r

liší jen minimálně; výjimečně užíváme Bibli olomouckou. V úseku kapitol 18–22, na místech, která v Bibli drážďanské chybí, neužíváme texty mladších opisů, protože obsahují odlišný, výrazně revidovaný překlad; tyto části textů tedy z průzkumu vylučujeme. Tam, kde je to vhodné, uvádíme výsledky průzkumu v přehledných tabulkách.

1.3 Specifika Apokalypsy jako zkoumaného překladového textu

Nejstarší překlad Apokalypsy má v rámci našeho průzkumu jistá specifika, která vyplývají především z jeho žánru. Na rozdíl od většiny biblických knih, které slouží jako kontrolní texty, se nejedná o text, jehož těžištěm je dějové vyprávění se všemi svými atributy, jako jsou řeč vypravěče a řeč postav, lexikální prostředky sloužící k navazování děje atd. Přestože se v Apokalypse vyskytuje například několik dialogů, jde v první řadě o popis vidění, který je svým stylem do jisté míry blízký některým pasážím ve starozákonních proroctvích. Zároveň jde o text, který se soustředí na relativně úzké téma, kterému odpovídá výběr lexikálních prostředků. Jak uvidíme dále, tato skutečnost má za následek, že ne všechny překladatelské znaky, které se při průzkumu jiných knih skupiny K ukázaly jako průkazné, budeme moci užít ve stejné míře i zde – týká se to především překladových ekvivalentů některých latinských plnovýznamových lexikálních jednotek.

1.4 Specifika překladatelské skupiny K

Dříve než přistoupíme k samotnému průzkumu, je dobré upozornit na jeden specifický rys překladatelského stylu doposud zkoumaných textů skupiny K, který mohl vést v minulosti k tomu, že tyto texty byly připisované různým překladatelským individualitám – je jím záliba v synonymních překladech týchž latinských lexémů. Překladatel (či překladatelé) těchto textů tam, kde je to možné, zcela záměrně nesetrvávají u jediného synonyma, ale se stylistickým záměrem užívají širších synonymických řad. To je skutečnost, na kterou upozorňuje už Vladimír Kyas například u překladů lexémů *blasphemare* a *blaphemia* (sr. 3.2), jednoznačně je tato tendence vidět především tam, kde jsou synonymické řady překladových ekvivalentů za jediný lexém užité v těsné blízkosti a zřejmost takového záměru je očividná. Níže uvádíme dva příklady: v prvním jde o překlad latinského *puer* (chlapec, mladý služebník) z pasáže 1Rg 20,36–40 (BiblOl).

1Rg 20,35 A když nazajtřie usvetlo jest, šel Jonatha na pole podlé smluvenie Davidova a ***pacholík*** *malý s ním. 36 Tehda vecě Jonatha k svému* ***robátku****: „Běhaj, přinosiž mi střěly, jěžto já vystřělím.“ A když ten* ***robenec*** *běžal, vystřelil druhú střělu Jonatha*

*za **robencem**. 37 A když přiběže **robenec** na to miesto, ješto byl střělil Jonatha, v tu dobu zvola Jonatha za **pacholíkem** a řka: „Aj, nenie tu střěly, ale <dále> před tebú jest.“ 38 A opět zavolal Jonatha za **pacholíkem** a řka: „Pospěš brzo a nestój.“ V tu dobu **robenec** sebrav střěly i přinesl pánu svému. 39 A co jest činil Jonatha, tomu nic nerozuměl **robenec**, jediné Jonatha a David mezi sebú rozumiešta. 40 Tehda Jonatha dav své oděnie tomu **robenci**, k němu vecě: „Jdi, dones do města.“*

*20,35 Cumque inluxisset mane venit Ionathan in agrum iuxta placitum David et **puer** parvulus cum eo. 36 Et ait ad **puerum** suum: Vade et adfer mihi sagittas quas ego iacio. Cumque **puer** cucurrisset iecit aliam sagittam trans **puerum.** 37 Venit itaque **puer** ad locum iaculi quod miserat Ionathan et clamavit Ionathan post tergum **pueri** et ait: Ecce ibi est sagitta porro ultra te. 38 Clamavitque Ionathan post tergum **pueri:** Festina velociter ne steteris. Collegit autem **puer** Ionathae sagittas et adtulit ad dominum suum. 39 Et quid ageretur penitus ignorabat tantummodo enim Ionathan et David rem noverant. 40 Dedit igitur Ionathan arma sua **puero** et dixit ei vade defer in civitatem.*

Puer v této pasáži je stále tatáž osoba, jde o malého chlapce, který má princi Jonatovi nosit zpět vystřelené šípy. V šesti verších latinské předlohy se objevuje tato lexikální jednotka celkem devětkrát. V českém překladu se jeho tvůrce rozhodl překládat slovo *puer*, které chlapce označuje, třemi různými ekvivalenty a to vzápětí za sebou: *pacholík, robátko* a *robenec*. Naším jediným vysvětlením je, že jde o stylistický záměr překladatele, který chtěl barvitost příběhu podtrhnout barvitostí a různorodostí užívaných lexikálních prostředků, včetně deminutiv.

Podobný případ nalezneme v pasáži z Izaiáše 37,23–24, kde se ve dvou verších za sebou objevuje sloveso *exprobrare*.

*Is 37,23 Koho si **haněl** a koho si potupně zpravoval? A na koho si povýšil hlas a povzdvih výsost svú očí? Na svatého izrahelského. 24 Skrzě sluhy své **mluvil <si> proti** hospodinu ...*

*7,23 Cui **exprobrasti** et quem blasphemasti? Et super quem exaltasti vocem et levasti altitudinem oculorum tuorum? Ad Sanctum Israel. 24 In manu servorum tuorum **exprobrasti** Domino ...*

I zde je záměrně za totéž sloveso užito dvou synonymních ekvivalentů, zjevně za účelem pasáž stylisticky zpestřit. Tento tvůrčí přístup k překladovému textu samozřejmě poněkud omezuje průzkum, který by byl postaven na premise „jeden překladatel = jeden ekvivalent“. Jak ale dále uvidíme, i v případě, že překladatel či překladatelé užívají synonymní ekvivalenty,

lze většinou při dostatečném množství zkoumaných příkladů vysledovat jisté tendence, které jdou napříč biblickými knihami. Zároveň taková situace podporuje předpoklad, že shodné tendence ve výběru synonym v překladech různých biblických textů ukazují spíše na shodného překladatele než na dohodu překladatelské skupiny, která by zřejmě volila ekvivalent pouze jeden.

2. Překladové ekvivalenty za latinské plnovýznamové lexikální jednotky – relevantní překladatelské znaky

Jako překladatelské znaky relevantní pro odlišení stylu skupin K a P byly v průběhu předchozích průzkumu určeny překladové ekvivalenty za latinské lexémy *sacerdos* a *Domini* (G. sg. od *Dominus* ve významu *Pán, Bůh*). Oba tyto latinské lexémy se vyskytují ve srovnávacích textech v hojném množství (obvykle několik desítek v každé biblické knize) a zároveň jednoznačně odlišují svým překladovým ekvivalentem skupinu K a skupinu P.

2.1 *sacerdos*

BiblDrážď Ap 1,6: *...a učinil nás královstvo a* ***kněží*** *otci svému, jemužto chvála a ciesařstvo v věky věkóm. Amen.*

Vulg: *et fecit nos regnum, et sacerdotes Deo et Patri suo: ipsi gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.*

Na to, že překladové ekvivalenty za *sacerdos* jednoznačně rozdělují překladové texty nejstaršího českého překladu bible na dvě skupiny, upozornil již v 19. století Josef Jireček. Vladimír Kyas pak tuto skutečnost interpretuje jako typický příznak dvou překladatelských skupin: část textů překládá latinské sacerdos jako *pop,* část jako *kněz;* tyto překlady jsou přitom užívány velmi důsledně, jedna skupina užívá výhradně jednoho ekvivalentu. Ve většině zkoumaných biblických knih se vyskytuje tento překladatelský znak v několika desítkách výskytů[20] – u Apokalypsy však již u prvního zkoumaného příkladu vystupuje specifičnost tohoto textu: latinský lexém *sacerdos* se zde vyskytuje jen třikrát (1,6; 5,1; 20,6 – zde však doloženo jen v BiblOl a BiblKlemNZ), pokaždé je přitom přeložen ekvivalentem *kněz*. Vzhledem k tomu, jak relevantním se tento překladatelský znak ukázal v předchozím průzkumu, však můžeme říci, že i při tak malém počtu výskytů vřazuje překlad Apokalypsy jednoznačně do textů skupiny K.

20 M. PYTLÍKOVÁ, Průzkum překladové a překladatelské stránky, s. 63.

2.2 *Domini*

BiblDrážď Ap 11,4: *Toť jsta tě dvě olivě a dva sviecny, ješto stojíta* ***přěd hospodinem.***

Vulg: *Hi sunt duae olivae et duo candelabra in conspectu Domini terrae stantes.*

Tvar *Domini* je genitivem singuláru latinského substantiva *Dominus* – Pán, Hospodin. Ve vulgátním textu je tohoto tvaru užíváno převážně ve funkci přívlastku, jako přívlastek je také překládán ve staročeské bibli. Ekvivalentů, kterými je *Domini* překládáno, je v staročeském biblickém překladu více; již Vladimír Kyas však uvádí, že adjektivum *boží* je typické jako překladový ekvivalent ve Skutcích apoštolských a Knihách královských a že tento ekvivalent naznačuje překladatelskou shodu mezi zmíněnými dvěma texty.[21] Při našich následných průzkumech jsme zjistili, že ekvivalent *boží* je typickým překladem nejen pro výše zmíněné biblické texty, ale pro všechy zkoumané texty skupiny K – tedy také pro Knihy Makabejské a knihy prorocké. (Ze souboru slovních tvarů jsme vyloučili víceslovná pojmenování, kde se *Domini* pojí s dalším substantivem a neplní tedy primárně funkci jednoslovného neshodného přívlastku. Tato pojmenování mají ve zkoumaných textech velmi odlišné a relativně ustálené překladové ekvivalenty.) Výhodou tohoto překladatelského znaku je, že se vyskytuje v hojném množství – většina biblických textů má několik desítek výskytů *Domini* – a zároveň jednoznačně rozděluje skupinu K, kde se v naprosté většině případů užívá ekvivalentu *boží*, a skupinu P, kde podobně významným způsobem převažuje ekvivalent *hospodinóv*. Užití ekvivalentu typického pro druhou překladatelskou skupinu je na obou stranách minimální, pohybuje se v řádu jednotek.[22]

Průzkum tohoto jednoznačně relevantního překladatelského znaku ovšem naráží v Apokalypse na problém, že Domini se zde vyskytuje pouze třikrát a nikdy jako samostatná lexikální jednotka – dvakrát je součástí sousloví *Domini nostri (Iesu) Christi* (11,15; 22,21) a jednou součástí ustálené vazby *in conspectu Domini* (11,4). Všechny tyto výskyty přitom užívají jiných překladových ekvivalentů se substantivem *hospodin*, nejsou tedy pro náš průzkum využitelné. Tato skutečnost nás však podnítila k průzkumu možného překladatelského znaku, kterým by mohly být překladové ekvivalenty za vazby *in conspectu Domini* a *in conspectu Dei*, jak si ukážeme dále v oddíle 3.4.

21 V. KYAS, První český překlad bible, s. 50.

22 M. PYTLÍKOVÁ, Průzkum překladové a překladatelské stránky, s. 66nn.

3. Překladové ekvivalenty za latinské plnovýznamové lexikální jednotky s nižšími počty výskytu v textech – markantní překladatelské znaky

Překladové ekvivalenty za některé latinské plnovýznamové lexikální jednotky, které se v textech vyskytují v nižších počtech, se v předchozích průzkumech (které navazovaly na zjištění Vladimíra Kyase) ukázaly jako celkem zjevné překladatelské znaky rozlišující texty skupiny K a P. Z důvodu jejich relativně nízkého výskytu v jednotlivých textech je však nemůžeme pokládat za překladatelské znaky přímo relevantní, jejichž výskyt ve textu jej které jednoznačně zařazuje k jedné či druhé skupině. Nazýváme je proto překladatelskými znaky markantními, které v souvislosti s dalšími důkazy mohou podporovat danou hypotézu.

Tři latinské předlohy markantních překladatelských znaků v Apokalypse zcela chybí, jedná se o latinské lexémy *dominus* (ve významu „pán“, „vladař“), *benedictus* a *eunuchus*. V následujícím textu tedy prozkoumáme ekvivalenty latinských lexémů, které se v Apokalypse vyskytují, byť v malém počtu: *adorare*, *blasphemare*, *blasphemia*, *magnificare* a v závěru také ekvivalenty za vazby *in conspectu Domini* a *in conspectu Dei*, o nichž jsme se zmínili výše.

3.1 *adorare*

BiblDrážď Ap 11,1: *A dachu mi stéblo podobné k prutu a řkúce: „Vstaň, změřiž chrám buoží a oltář a ty, ješto* ***sě modlé*** *v něm.*

Vulg: *Et datus est mihi calamus similis virgae et dictum est mihi: Surge, et metire templum Dei, et altare, et* ***adorantes*** *in eo.*

Překladové ekvivalenty za latinské sloveso *adorare* pokládal již Vladimír Kys za rozlišující mezi skupinami K a P, skupina K by měla toto sloveso překládat jako *modliti sě*, zatímco skupina P jako *klaněti sě*.[23] Náš průzkum tento předpoklad v zásadě potvrdil ve všech zkoumaných knihách skupiny K, následující tabulka ukazuje, jak do tohoto kontextu zapadá text Apokalypsy.

23 V. KYAS, První český překlad bible, s. 56.

	skupina K					skupina P	
	TobA	Rg	Ma	Pror	**Ap**	Par	Ev
adorare	8	43	1	52	17	18	13
učiniti poklonu	1				1		
učiniti pokoru	1						
s pokorú sě pokloniti					1		
s poklonú sě pomodliti					3		
poděkovati	1	2					
vzmodliti sě		2					
modliti sě	4	16		50	6	4	
pomodliti sě		15	1	2	2	1	
modliti sě + klaněti sě					6		
klaněti sě	1					6	4
pokloniti sě		8				7	6
klečeti							3

Z tabulky je zjevné, že Apokalypsa, podobně jako další texty skupiny K, užívá širší rejstřík ekvivalentů, stejně jako v těchto textech je však *adorare* nejčastěji překládáno jako *modliti sě* a *pomodliti sě*. S knihou Tobiáš se Apokalypsa shoduje v ojedinělém užití ekvivalentu *učiniti poklonu*, specifické jsou pro tento text víceslovné ekvivalenty *s pokorú sě pokloniti*, *s poklonú sě pomodliti* a *modliti sě a klaněti sě*. Můžeme tedy říci, že svými ekvivalenty Apokalypsa obecně zapadá do širšího idiolektu skupiny K; usuzovat z víceslovných ekvivalentů na případný jedinečný idiolekt pouze v rámci této knihy je podle nás problematické vzhledem k nízkému počtu dokladů a typickému užívání širšího rejstříku ekvivalentů v rámci skupiny K.

3.2 *blasphemare* a *blasphemia*

BiblDrážď Ap 16,11: *a **zlú řěč mluvili sú** proti nebeskému buohu pro veliké bolesti a pro své rány, a nepokáli sě svých skutkóv.*

Vulg: *et blasphemaverunt Deum caeli prae doloribus, et vulneribus suis, et non egerunt poenitentiam ex operibus suis.*

Dalšími dvěma latinskými slovy, jejichž ekvivalenty pokládá Vladimír Kyas za rozlišující znaky překladatelských skupin K a P, je sloveso *blasphemare* a příbuzné substantivum *blasphemia*. Zatímco skupina P by měla tyto termíny překládat soustavně jako *(po)rúhati* a *(po)rúhanie*, ekvivalenty skupi-

ny K je podle V. Kyase „vyjadřují rozmanitě, většinou je opisují“ (Kyas, 1971, s. 63). Následující tabulka shrnuje, jak jsou v rámci našeho vzorku překládány tyto termíny v Apokalypse.

		skupina K					skupina P	
		TobA	Rg	Ma	Pror	**Ap**	Par	Ev
blasphemare	**blasphemia**	*3/2*	*4/1*	*2/4*	*12/6*	*5/2*	*1/2*	*5/7*
protivnú řěč mluviti	protivná řěč	/1		1/	/1			
posuzovati	posuzovánie		2/		1/1			
úkory udávati	úkora				2/2			
křívú řěč vzbuzovati/ trpěti	křivá řěč/ promluva			1/3		1/2		
zlú řěč mluviti						2		
zle mluviec vrtrati						1		
potupně zpravovati					1			
utrhati potupnú řěčí					1			
bludnú řěč mluviti					1			
potupně mluviti					1			
hyzdíc zpravovati					1			
poškvrniti					1			
protiviti sě					1			
smiech pobíjěti					1			
zlostně přěvracovati					1			
rúhati sě	rúhanie/duch rúhotný	1/						1/3
porúhati sě	porúhanie						1/2	4/4
klam činiti			1					
porokovati		1						
zlořěčiti		1						
tupiti			1					
om/						1		
	nectná řěč			1				
	slova proti bohu	1						
	posmievanie				2			
	om/		1					

Rozdíl mezi oběma skupinami textů K a P je z tabulky jasně patrný; zatímco v textech P jsou všechny ekvivalenty odvozeny od základového slovesa *rúhati*, ekvivalenty v textech skupiny K jsou velmi pestré, nápadné je to zejména v textech knih prorockých; s největší pravděpodobností se přitom jedná o stylistický záměr překladatele (či překladatelů). Přesto lze vysledovat jisté tendence jdoucí napříč většinou textů skupiny K – je to především spojení *„negativní“* (*protivná, křivá, zlá, nectná, bludná, potupná*) *řěč* (+ sloveso mluvního projevu) a dále některé výrazy, které se objevují ve více než jedné zkoumané skupině (*protivná řěč, křivú řěč vzbuzovati, posuzovati*). Text Apokalypsy v tomto ohledu přesně zapadá do stylu skupiny K, pětkrát užívá spojení s *„negativní“ řěč*; u spojení s *křivá řěč* se shoduje s podobnými ekvivalenty v Knihách Makabejských (což by podporovalo Kyasovu hypotézu o jejich blízkosti). Obecně tedy můžeme říci, že je v tomto ohledu typickým zástupcem textů skupiny K, který se svými ekvivalenty nijak nevymyká.

3.3 *magnificare*

BiblKlemNZ Ap 15,4: *Kto sě tebe nebude báti, hospodine, a* ***veličiti bude*** *jméno tvé? Nebos ty sám milostivý a přijdú všickni lidie a budú sě modliti přěd tvú svatú milostí, neb tvoji súdi zjěvní jsú.*

Vulg: *Quis non timebit te, Domine, et magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient, et adorabunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifesta sunt.*

Překladové ekvivalenty slovesa *magnificare* měly být jedním z překladatelských znaků, které ukazovaly podle Vladimíra Kyase na blízkost překladu Act a Rg a mohly být tedy hypoteticky typickým překladovým znakem tzv. Dominikána, předpokládaného překladatele těchto knih. Kyas uvádí jako typický překladový ekvivalent za *magnificare* pro tyto knihy zejména výrazy *vzveličiti* a *veličiti*.[24] V následných průzkumech se ale ukázalo, že ekvivalenty se základem *-veličiti* (*veličiti, vzveličiti, poveličiti, sveličiti*) jsou převládajícím způsobem užívány za *magnificare* také v Knihách Makabejských a v knihách prorockých, mohou být tedy chápány jako atribuční znak pro všechny zkoumané texty skupiny K. V případě Apokalypsy je situace složitější proto, že *magnificare* je v tomto textu doloženo jen jednou – ovšem přeloženo typickým ekvivalentem skupiny K *veličiti*, jak ukazuje následující tabulka.

24 V. KYAS, První český překlad bible, s. 50.

	skupina K					skupina P	
	TobA	Rg	Ma	Pror	**Ap**	Par	Ev
magnificare	***4***	***6***	***6***	***18***	***1***	***5***	***10***
učtíti		2					
oslaviti		1					
povýšiti			2				
podvznésti			1				
-veličiti	2	3	3	17	1	1	
(po)chváliti	2			1			2
-vel(e)biti						3	4
ostati velikým						1	
rozmnožiti							
veleslaviti							3

Vzhledem k ojedinělému výskytu *magnificare* v Apokalypse nelze pokládat užití ekvivalentu *veličiti* za překladatelský znak, který by tento text jednoznačně přiřazoval ke skupině K. V kontextu dalších zkoumaných překladatelských znaků však nabízí minimálně jisté vodítko.

3.4 *in conspectu Domini* a *in conspectu Dei*

BiblKlemNZ Ap 11,4: *Toť sta dvě olivě a dva sviecny, ješto stojíta* ***před hospodinem****.*

Vulg: *Hi sunt duae olivae et duo candelabra* ***in conspectu Domini*** *terrae stantes.*

BiblDrážď Ap 11,16: *Tehda v tu hodinu čtyřmezidcietma starcóv, jížto na svých stolcích* ***před hospodinem*** *sediechu, padše před ním na zemi, s poklonú sě buohu pomodlili*

Vulg: *Et viginti quatuor seniores, qui* ***in conspectu Dei*** *sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, et adoraverunt Deum*

Průzkum překladových ekvivalentů vazeb *in conspectu Domini* a *in conspectu Dei* jako potenciálních překladatelských znaků rozlišujících skupiny K a P (a případně i jednotlivé idiolekty v rámci těchto skupin) činíme zcela poprvé pro tuto studii. Možnost, že by se mohlo jednat o přínosný materiál vyplynula z prvotního průzkumu genitivu *Domini* v Apokalypse (viz 2.2). Latinská vazba „in conspectu" znamená doslova „před pohledem" či „před zraky". Ve Vulgátě se užívá primárně s životným doplněním (*in conspectu Domini, in conspectu omnis populi, in conspectu Salmanasar regis*), výjimečně ovšem i s doplněním neživotným (*in conspectu domus, in conspectu throni eius*). Způso-

by překladu této vazby jsou v prvním staročeském biblickém překladu relativně pestré, od doslovných opisů se slovy „obličej“ či „vidění“ až po překlad podle smyslu pouze s předložkou „přěd“. V následující tabulce shrnujeme, jak se tato spojení překládají v námi zkoumaných textech. Protože tato spojení v evangelijních textech zcela scházejí, doplňujeme kontrolní texty skupiny P výjimečně o výsledky z knihy Sirach, která by měla být podle Vladimíra Kyase přeložena (stejně jako další sapienční knihy) jedinečnou překladatelskou individualitou v rámci skupiny P (viz poznámka 9). Vazby *in conspectu Domini* a *in conspectu Dei* se v rámci sapienčních knihy vyskytují právě jen v knize Sirach.

		skupina K						
		TobA	Rg	Ma	Pror	**Ap**	Par	Sir
in conspectu Domini	**in conspectu Dei**	1/4	19/-	-/1	7/2	1/2	8/3	1/4
přěd hospodinem	přěd hospodinem	1/3	14/-			1/2		
přěd obličějem hospodina	před obličejem hospodinovým		1/-				-/1	
přěd obličějem božím	přěd božím obličějem		2/-		6/-			-/1
přěd obličěj boží	přěd obličějem boha			-/1	1/2			
	před bohem	1						
hospodinu / hospodinovi			1					1
om.			1					
u vidění hospodinovu							7	
u vidění hospodina							1	
	u vidění boha						2	
	u vidění božiem							3

Přestože počet zkoumaných latinských výrazů není v těchto biblických knihách příliš vysoký, lze v jejich překladových ekvivalentech vysledovat jisté tendence. Tři texty spadající do skupiny K (TobA, Rg, Ap) téměř výhradně překládají tato spojení podle smyslu zjednodušenou vazbou se spojkou *před*, a latinské *conspectu* doslovně nepřevádějí. Nejčastějším překladem je *před hospodinem*, ve Skutcích najdeme také ojedinělé *před bohem*. Jestliže je v této skupině překládáno *conspectu* doslovnějším způsobem (pravděpodobně zejména ze stylistických nebo kontextových důvodů), je pro jeho převod užito slova *obličěj*. Jako poněkud specifické se v tomto ohledu vydělují prorocké texty, které tyto výrazy překládají výhradně vazbou *před obličěj boží* nebo *před obličěj boha*.

Výrazně odlišně jsou tato slovní spojení překládána v Knihách Paralipomenon a Sirachovi ze skupiny P. Zjednodušený překlad vynechávající *conspectu* zde najdeme pouze jednou, je to bezpředložkový výraz „hospodinu" v knize Sirach. Nejčastějším ekvivalentem je zde „*u vidění hospodinovu/hospodina/boha/božiem*". Ekvivalenty skupiny K a P se tak v zásadě nepřekrývají, až na ojedinělý výskyt vazby „před obličějem hospodina" v Rg a „před obličějem hospodinovým" v Par a bezpředložkové „hospodinu/hospodinovi", které najdeme jak v Rg, tak v Sir.

Podle našeho mínění je tedy možné pokládat překladový ekvivalent *před hospodinem* za *in conspectu Domini* a *in conspectu Dei* za markantní překladatelský znak pro texty skupiny K; Apokalypsa pak svými třemi ekvivalenty do tohoto kontextu stoprocentně zapadá. Ekvivalenty se spojením „u vidění" se pak zdají být typickými pro překladatele zkoumaných knih skupiny P, tuto hypotézu bude nepochybně vhodné prozkoumat na dalších textech skupiny P. Neužíváním „zjednodušeného překladu" se jako do jistý samostatný celek v rámci skupiny K vydělují knihy prorocké, avšak až na jednu výjimku lze všechny ekvivalenty, které užívají, najít také v jiných knihách skupiny K (v Rg a v Ma). Dá se tedy soudit, že volba těchto ekvivalentů může ukazovat spíše na přímý stylistický záměr než na odlišný překladatelský idiolekt.

4. Překladové ekvivalenty za latinské neplnovýznamové lexikální jednotky

V předchozích průzkumech jsme kromě důsledného zkoumání překladových ekvivalentů latinských plnovýznamových lexikálních jednotek, na které obvykle v některé své stati již upozornil Vladimír Kyas, zkoumali také překladové ekvivalenty některých lexikálních jednotek neplnovýznamových. Předpokládali jsme, že u správně vybraných lexémů můžeme počítat jednak s relativně vysokou mírou výskytu v textech, neboť taková slova budou méně závislá na obsahu a žánru konkrétní knihy; nabízela se také hypotéza, že tyto

lexikální jednotky budou méně podléhat možné skupinové dohodě několika překladatelů (jako tomu může být například u plnovýznamových „biblických termínů“) a že se v jejich rámci může projevit překladatelský idiolekt konkrétního překladatele spíš než v rámci lexémů plnovýznamových.

Ukázalo se, že nejpřínosnějším je v tomto ohledu průzkum překladových ekvivalentů latinského výrazu *ecce*, které se v předchozím zkoumáních ukázaly být překladovým znakem relevantně odlišujícím texty skupiny K a texty skupiny P.[25]

4.1 *ecce*

Latinské citoslovce *ecce* je citoslovce ukazovacího významu, které může mít i funkci strukturující částice. Může uvádět děj právě se rozvíjející, při výčtu uvádět nový předmět anebo vystupovat jako emotivní zvolání, výraz překvapení ap.[26]

Již při předchozích průzkumech jsme zjistili, že ekvivalenty za *ecce* se značně liší podle textového okolí dané lexikální jednotky. Překladatelé prvního biblického překladu totiž obecně rozlišovali překlad *ecce* v textech podle toho, nacházelo-li se v přímé řeči, kde mělo obvykle funkci i formu zvolacího citoslovce, či mimo přímou řeč, tedy ve vyprávění (respektive „v řeči vypravěče“), kde obvykle fungovalo spíše jako strukturující částice. Proto stejným způsobem rozdělujeme průzkum i zde.

4.1.1 *ecce* v přímé řeči

BiblDrážď Ap 3,8: ***Aj toť*** *sem dal před tebú dřvi otevřěné, jichžto nikte zavřieti nemuož*

Vulg: ***Ecce*** *dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere*

V předchozích průzkumech se ukázalo, že texty skupiny K v naprosté většině preferují za *ecce* v přímé řeči překladový ekvivalent začínající na *aj*, velmi často šlo o sousloví *aj toť*, zatímco v textech skupiny P se tento ekvivalent vyskytoval minimálně. Rozdíl byl natolik průkazný, že ekvivalenty počínající na *aj* pokládáme za překladatelský znak relevantní pro texty skupiny K. V následující tabulce zahrnujeme do tohoto kontextu také překladové ekvivalenty z Apokalypsy a vzhledem k relativně velkému počtu výskytů hodnotíme výsledky i procentuálně.

25 M. PYTLÍKOVÁ, Průzkum překladové a překladatelské stránky, s. 118.

26 Heslo ecce, in: J. PRAŽÁK – F. NOVOTNÝ – J. SEDLÁČEK, Latinsko-český slovník, L–Z, Praha 1975, s. 75.

	skupina K					skupina P	
	TobA	Rg	Ma	Pror	**Ap**	Par	Ev
ecce v přímé řeči	***20***	***93***	***8***	***359***	***12***	***13***	***74***
výrazy počínající *aj*	12	73	4	300	10	2	3
%	**60**	**79**	**50**	**84**	**83**	**15**	**4**
výrazy počínající *toť*	2	3				5	44
%	**10**	**3**				**39**	**60**
jiný překlad celkem	6	17	4	59	2	6	27
%	**30**	**18**	**50**	**16**	**17**	**46**	**36**

Jak z tabulky vyplývá, Apokalypsa svými překladovými ekvivalenty, kde naprosto převažuje *aj*, zcela zapadá do stylu textů skupiny K a nijak se z nich nevyděluje. I v tomto případě se tedy ekvivalent *aj* prokázal jako relevantní překladatelský znak.

4.1.2 *ecce* mimo přímou řeč

BiblDrážď Ap 6,8: ***Naliť*** *kuoň bledý, a ten, ješto na něm sedieše, jmě jemu Smrt a peklo jdieše po něm.*

Vulg: ***Ecce*** *equus pallidus: et qui sedebat super eum, nomen illi Mors, et infernus sequebatur eum.*

Při předchozích průzkumech se u *ecce* mimo přímou řeč ukázalo, že rovněž jeho ekvivalenty celkem zřetelně rozdělují texty skupiny K a P. Většina textů skupiny K překládá tento výraz částicemi *ano*, *naliť* a *jedinéž*, evangelia z našich srovnávacích textů ze skupiny P užívají ve většině případů překladu *tehda/tehdy*.[27] Tyto ekvivalenty se přitom napříč skupinami téměř nekryjí, skupina P neužívá *ano*, *naliť* a *jedinéž* ani jednou, skupina K užívá *tehda/tehdy* jen naprosto ojediněle. Následující tabulka ukazuje, jakým způsobem se *ecce* mimo přímou řeč překládá v Apokalypse.

27 V Knihách Paralipomenon je *ecce* přeloženo jednou jako *když*, jednou jako *a pak* a jednou nepřeloženo.

	skupina K					skupina P	
	TobA	Rg	Ma	Pror	**Ap**	Par	Ev
ecce mimo přímou řeč	***5***	***32***	***6***	***75***	***14***	***3***	***50***
ano/naliť/jedinéž	1	17	5	57	11		
%	**20**	**53**	**83**	**76**	**79**		
tehda/tehdy	1	1		2			36
%							**72**
jiný překlad	3	14	1	16	3	3	14
%	**30**	**18**	**50**	**16**	**17**	**46**	**36**

Apokalypsa v tomto ohledu opět naprosto zapadá do stylu skupiny K; *ecce* mimo přímou řeč překládá osmkrát jako *ano*, třikrát jako *naliť* a třikrát jej nechává nepřeloženo. Je tak typickým textem této skupiny, ani překlady neplnovýznamové lexikální jednotky jej z ní nijak nevydělují.

5. Průzkum dubletních tvarů

Že se v prvním staročeském biblickém překladu vyskytují dublety *a řka/řka* a *tehda/tehdy*, jejichž užití odlišuje texty překladatelských skupiny K a P, jsme zjistili už v průzkumech v letech 2002 a 2011. Toto odlišení bylo dokonce možné i do jisté míry objektivně statisticky zhodnotit metodou chí-kvadrát.[28] V tomto článku od statistického hodnocení upouštíme, zajímat nás bude obecné vřazení překladu Apokalypsy do kontextu dalších biblických textů na základě těchto dublet.

5.1 Dublety řka a a řka za latinské dicens uvozující přímou řeč

BiblDrážď Ap 21,9: *E přijide ke mně jěden z sedmi andělóv, jížto jmějiechu báni plny sedm ran posledných, i promluvi ke mně* ***a řka****: „Poď a pokáži tobě nevěstu, ženu královou beránkovu.“*

Vulg: *Et venit unus de septem angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis, et locutus est mecum,* ***dicens****: Veni, et ostendam tibi sponsam, uxorem Agni.*

Ve Vulgátě (a samozřejmě i v její hebrejské a řecké předloze) se často objevují dvojice sloves mluvního projevu uvozující přímou řeč typu *locutus est*

28 M. PYTLÍKOVÁ, Průzkum překladové a překladatelské stránky, s. 132nn.

dicens nebo *clamabat dicens*. Participium *dicens* zde přitom (stejně jako jeho hebrejská a řecká předloha) plní funkci jistého signálu začátku přímé řeči, který byl v případě starověkých a středověkých textů velmi funkční, protože v těchto textech nebyla přímá řeč nijak interpunkčně vyznačena; svou funkci tento signál plnil také při hlasitém předčítání těchto textů. Při předchozích průzkumech sloves mluvního projevu a jejich překladových ekvivalentů jsme zjistili, že toto *dicens* je ve staročeském překladu bible překládáno v textech skupiny K v naprosté většině případů jako *a řka*, kdežto v textech skupiny P je překládáno pouze jako *řka*, bez jakéhokoli spojkového připojení. Mluvíme přitom o případech, kdy *dicens* v latinském textu nepředchází žádný spojkový výraz (například *et*). Ukázalo se, že důsledné užívání *a řka* za *dicens* je relevantním překladatelským znakem pro knihy skupiny K. Následující tabulka ukazuje, jak do tohoto kontextu zapadá překlad Apokalypsy.

	skupina K					skupina P	
	TobA	Rg	Ma	Pror	**Ap**	Par	Ev
dicens uvozující přímou řeč	***33***	***169***	***21***	***195***	***7***	***37***	***107***
a řka	31	165	20	194	7	20	7
%	**94**	**98**	**95**	**99**	**100**	**54**	**7**
řka	2	4	1	1		17	100
%							

V Apokalypse sice není *dicens* zastoupeno příliš hojně, pouze sedmkrát, ovšem sedmkrát je přeloženo jako *a řka*,[29] čímž zcela zapadá do stylu ostatních textů skupiny K, které *a řka* užívají téměř ve sto procentech případů. Srovnávací texty ze skupiny P dobře ukazují, jak nápadná je taková jednotnost – v Knihách Paralipomenon je *a řka/řka* užíváno téměř přesně napolovic, v evangeliích je téměř ve všech případech užito jen *řka*.

29 Tento počet se týká těch částí Apokalypsy, které lze relevantně zkoumat, museli jsme tedy rezignovat na dva výskyty *dicens* z kapitol 18 a 19, jejichž překlad se dochoval pouze v BiblOl a BiblKlemNZ a je tudíž pro náš průzkum nepoužitelný.

5.2 Dublety tehda a tehdy za různé latinské spojovací výrazy

BiblDrážď Ap 1,12 ***Tehda*** *sě ozřěch, abych uzřěl hlas, jenžto se mnú mluvieše, a obrátiv sě uzřěch sedm sviecnóv zlatých*

Vulg: ***Et*** *conversus sum ut viderem vocem, quae loquebatur mecum: et conversus vidi septem candelabra aurea*

Podobně jako *a řka/řka* za latinské *dicens* rozdělují texty K a P téměř stoprocentně dublety *tehda* a *tehdy*, jak jsme zjistili již v předchozích průzkumech při zkoumání překladových ekvivalentů za různé latinské spojovací výrazy.[30] V následující tabulce porovnáváme dosud známé výskyty ze srovnávacích textů s dubletami, které se vyskytují v Apokalypse.

	skupina K					skupina P	
	TobA	Rg	Ma	Pror	**Ap**	Par	Ev
tehd- celkem	***211***	***684***	***145***	***149***	***37***	***61***	***291***
tehda	202	649	130	136	34	8	1
%	**96**	**95**	**90**	**91**	**92**		
tehdy	9	35	15	13	3	53	290
%						**87**	**99**

Výsledek jednoznačně ukazuje, že Apokalypsa svou více než devadesátiprocentní preferencí dublety *tehda* naprosto přesně zapadá do překladatelského stylu skupiny K a nikterak z něj nevybočuje.

6. Specifické překladatelské znaky: navazovací výrazy časové a výklady v textu

Jako navazovací výrazy časové označujeme spojení se substantivy *doba*, *čas* a *hodina* (*v ta doba, v ten čas, v tu hodinu* ap.), kterými je překládána široká škála latinských spojek a spojovacích výrazů na začátku věty či klauze.

Jako výklady označujeme krátké či delší vysvětlující pasáže dodané překladateli do biblického textu a určené k objasnění méně zřetelných míst. Jsou obvykle uvozené adverbiem *točíš* nebo *tověz* a často čerpají z některé soudobé výkladové příručky, například z *Glossy ordinarii* nebo *Postilly litteralis* Mikuláše z Lyry.

30 M. PYTLÍKOVÁ, Průzkum překladové a překladatelské stránky, s. 136n.

Jak navazovací výrazy časové (dále NVČ) tak vysvětlivky se v relativně hojné míře objevují v některých textech skupiny K a Vladimír Kyas na ně upozorňuje jako na jejich typický znak. Jako překladatelské znaky mají však jistá specifika. Nelze přesně určit, za jakých okolností se mohou v překladu vyskytnout, narozdíl od předchozích překladatelských znaků, které jsou v zásadě překladovými ekvivalenty jednoznačně určených latinských lexémů. Navazovací výrazy časové jsou překladovými ekvivalenty za celou množinu latinských spojkových lexémů, u výkladů pak jde přímo o metatextové dodatky překladatele, jejichž motivaci lze jen odhadovat, nikoli přesně určit. Proto není možné s jistotou říct, v jakém případě se v textu vykytují/nevyskytují proto, že se tak překladatel rozhodl, a v jakém případě proto, že to neumožňovala předloha. Přesto má nepochybně smysl tyto překladatelské znaky zkoumat, z výsledků je však nutné vyvozovat záměry obezřetně.

6.1 Navazovací výrazy časové

BiblDrážď Ap 16,20: ***V tu dobu*** *všeliký ostrov utekl a hory nebyly nalezeny*
Vulg: ***Et*** *omnis insula fugit, et montes non sunt inventi*

Uvozovacími spojeními *v tu dobu*, *v ten čas*, *v tu hodinu* a jejich variantami jsou v prvním staročeském biblickém překladu překládána v první řadě latinská spojení typu *in eo tempore*, *in eadem hora* apod., která jsou obvykle užívána na začátku větného celku jako výraz navazující další děj na děj předchozí a případně jej časově zařazující.

Ve textech skupiny K se však tyto prostředky objevují na začátku větných celků i za jiné uvozovací latinské spojky, příslovce či částice, jako jsou *et*, *autem*, *tunc*, *ergo*, *vero* apod. Překladatel či překladatelé skupiny K se pravděpodobně inspirovali tímto syntaktickým prostředkem, užívaným ve Vulgátě relativně hojně, a využili jej i na místech, kde jim přišel funkční a vhodný, přestože neměl přímou oporu v latinském textu. Vladimír Kyas upozorňuje na jejich hojné užití především v Knihách královských a Skutcích, výslovně zmiňuje jejich výskyt také v Apokalypse.[31] V následující tabulce uvádíme, v jaké míře se NVČ objevují jak v Apokalypse, tak v dalších srovnávacích textech.

31 V. KYAS, První český překlad bible, s. 52.

	skupina K					skupina P	
	TobA	Rg	Ma	Pror	**Ap**	Par	Ev
NVČ celkem	**46**	**129**	**9**	**7**	**8**	**0**	**2**
NVČ s doba	19	93	6	5	3	0	2
NVČ s čas	5	23	2	2	1	0	0
NVČ s hodina	22	13	1	0	4	0	0

Z tabulky vyplývá, že výskyt těchto spojení je pro styl knih skupiny K skutečně typický, ve srovnávacích textech skupiny P se NVČ vyskytuje pouze dvakrát v evangeliích. Výrazně jsou NVČ zastoupeny ve Skutcích a Knihách královských, podstatně méně v Knihách Makabejských a v knihách prorockých. V Apokalypse se NVČ vyskytují celkem devětkrát, najdeme zde zastoupeny všechny tři typy. Vzhledem k rozsahu tohoto textu můžeme devět výskytů pokládat za jakýsi „středový" výskyt, který se řadí kamsi doprostřed mezi Skutky a Knihy královské, kde se vyskytuje v průměru kolem třiceti NVČ na knihu, a Knihy Makabejské, kde je v jedné knize pět výskytů a v druhé čtyři. Nesmíme také zapomínat, že počet NVČ v textu může být výrazně ovlivněn počtem latinských navazovacích výrazů v předloze. Vzhledem k tomu, že NVČ (a jejich předlohy) jsou primárně vázány na narativní text, nepřekvapí, že v textech, které primárně vyprávěními nejsou (proroci, Apokalypsa) se tyto ekvivalenty vyskytují v řádově menší míře. Troufáme si tedy tvrdit, že výskyt devíti NVČ Apokalypsu vřazuje do překladatelského stylu skupiny K a nijak ji z něj nevyděluje.

6.2 Výklady v textu

Základní funkcí vysvětlivky či výkladu dodaného překladatelem je doplnit kontext, dodat vysvětlení nějaké situace či objasnit zvláštní výraz – termín, metaforu či idiom, většinou se tedy jedná o synonymní vyjádření či opis hůře srozumitelného textu. Na tyto výklady V. Kyas upozorňuje v první řadě u Skutků apoštolských a u Knih královských,[32] v celkem hojném množství se vyskytují i v prorockých knihách.[33] V následující tabulce shrnujeme počet výkladů v Apokalypse v kontextu srovnávacích textů.

32 V. KYAS, První český překlad bible, s. 28, podobně s. 50

33 Ve kritické edici *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká* označuje V. Kyas tyto vysvětlivky tím, že je odděluje kulatými závorkami, tento způsob využíváme i zde.

	skupina K					skupina P	
	TobA	Rg	Ma	Pror	**Ap**	Par	Ev
vysvětlivky	110	295	25	133	9	3	0

Výsledky ukazují, že dodané výklady jsou skutečně typickým znakem pro texty skupiny K, ve srovnávacích textech skupiny P se vyskytují pouze třikrát, a to v knihách Paralipomenon. V Apokalypse se výklady vyskytují v relativně nízkém počtu, je jich devět, což ale celkem koresponduje s výskytem vysvětlivek v Knihách Makabejských (v první knize 15, v druhé 10). Nízký počet vysvětlivek tu přitom nemusí být dán jen možným jiným překladatelem; výrazný rozdíl v počtu vysvětlivek najdeme i mezi texty, které shodného překladete téměř nepochybně mají – v První knize královské je vysvětlivek 166, kdežto ve zbylých Královských knihách, které jsou podobného rozsahu, je vysvětlivek 42, 46 a 41. Důvodem rozdílných počtů vysvětlivek tak může být jak rozhodnutí překladatele jejich počet v textu snížit (třeba pro přílišnou náročnost takto komentovaného zápisu) tak faktory další, jako je relativní srozumitelnost textu, nebo – a to je pravděpodobné zejména v případě Apokalypsy – nedostatkem vhodných výkladů ve zdroji, ze kterého překladatel vysvětlivky primárně čerpal.

V dosavadních průzkumech bylo totiž zjištěno, že hlavním zdrojem výkladů pro knihy skupiny K byla velmi oblíbená dobová výkladová příručka *Postilla litteralis* Mikuláše z Lyry, která je v Tobiášovi, v Skutcích apoštolských, v Knihách královských i v Knihách Makabejských zdrojem většiny vysvětlivek, zbylá část je pak obvykle inspirována výkladem *Glossa ordinaria*, případně rozpoznatelný zdroj nemá a může být tedy dílem samotných překladatelů.[34] V komentářích k Apokalypse je však charakter Lyrových výkladů značně odlišný od předchozích knih, kdy byly komentáře primárně „literární“, tedy vysvětlující historické a kulturní okolnosti daných textů. Lyrův specifický výklad Apokalypsy, dosti osobitý i v kontextu soudobé komentářové literatury, vykládá tuto knihu jako kontinuální svědectví o dějinách církve

34 Více k tomuto tématu viz: Markéta PYTLÍKOVÁ, Výklady Mikuláše z Lyry v nejstarším staročeském biblickém překladu, Varia XXII, Zborník plných príspevkov z XXII. kolokvia mladých jazykovedcov, Nitra 2014, s. 353–362.

Markéta PYTLÍKOVÁ, Zdroj výkladových vysvětlivek v nejstarší české bibli, Historie – Otázky – Problémy 5 (2/2013), s. 119–129.

Markéta PYTLÍKOVÁ, Soudobé výkladové pomůcky užívané při prvním českém překladu bible a jejich vztah k propriálním vysvětlivkám, in: O. Halama (ed.), Amica – Sponsa – Mater, Praha 2014, s. 33–44.

od jejích apoštolských počátků až po poslední soud, a různé události z Apokalypsy ztotožňuje s reálnými historickými událostmi starověku a středověku.[35] To byl přístup nepochybně zajímavý, ale pro překladatele prvního biblického překladu, který se inspiroval primárně věcnými výklady nejasných míst, ne zcela vyhovující. To ukazuje i průzkum možných zdrojů, který jsme u deseti vysvětlivek z Apokalypsy provedli, když jsme je porovnali jak s výklady z Lyrovy *Postilly*, tak s výklady z díla *Glossa ordinaria*. Možnou inspiraci Lyrovým dílem jsme nalezli v devíti výkladech pouze jednou, ve verši 12,14, který uvádíme dále jako příklad a). Vysvětlivka zde konkretizuje časovou jednotku *per tempus et tempora, et dimidium temporis*. Zároveň se však jedná o výklad, který najdeme i v *Glosse ordinarii*, a to jak v jejích marginálních komentářích (dále GM) tak v jejích komentářích interlineárních (GI).

a) BiblKlemNZ Ap 12,14: *Tehda dachu téj ženě dvě křídle orla velikého, aby letěla na púšti na své miesto, a tu sebe pokrmujíc, pochovávající na čas na časy a pól času přěd hadem* ***(točíš pól čtvrta léta)***.

Vulg: *et datae sunt mulieri alae duae aquilae magnae ut volaret in desertum in locum suum, ubi alitur per tempus et tempora, et dimidium temporis a facie serpentis*

Lyra: id esta per tres annos et dimidum ut dictum esta supra
GI: id est per tres annos et dimidium
GM: ...taliter pro praedicatione Christi facta tribus annis et dimidio quia Christi praedicatione pascitur ecclesia quoridie...

Ve zbylých výkladech jsme jednou nalezli inpiraci marginálním komentářem z *Glossy* (GM), dvakrát interlineráním komentářem z *Glossy* (GI) a jednou můžeme podklad pro vysvětlivku najít v obou zdrojích, jak ukazují příklady b) až e) níže:

b) BiblKlemNZ Ap 9,14: *takto řka šestému andělu, jenž jmějieše trúbu: „Otvěž čtyři anděly* ***(totíš zlé čtyři črty)****, jižto sú přivázáni na veliciej řěcě, jenžto slóve Eufraten.“*

Vulg: *dicentem sexto angelo, qui habebat tubam: Solve quatuor angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate.*

35 Viz P. CERMANOVÁ, Čechy na konci věků, s. 160.

GM: ...vel quator angeli immundi spiritus in quator partibus mundi regnantes...
GI, Lyra: 0

c) BiblDrážď Ap 13,14: *I svuodí přěbývajície v zemi pro znamenie, ješto sú jiej dána činiti před zvěří a tak mluviec* ***(tověs přikazujíc)*** *přěbývajícím na zemi, aby učinili obraz téj zvěři, ješto má ránu mečovú, a živa byla.*

Vulg: *Et seduxit habitantes in terra propter signa, quae data sunt illi facere in conspectu bestiae, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiae, quae habet plagam gladii, et vixit.*

GI: praecipiens
GM, Lyra: 0

d) BiblDrážď Ap 18,21: *Tehda vzdvihl jěden silný anděl kámen jako žrnov veliký i spusti jej v moře a řka: „Takýmto pohromem spuščeno bude ono město veliké Babylon* ***(tověs do pekla)*** *a viec nebude nalezeno."*

Vulg: *Et sustulit unus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, et misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et ultra iam non invenietur.*

GI: in infernum iam
GM, Lyra: 0

e) BiblKlemNZ Ap 12,9 *I by svržena ta san veliká, had starý, jenž slóve diábel a satanas* ***(totíš protivník)****, jenžto s pravé cěsty vede veš svět, uvržen jest na zemi a jeho zlí anděli črtie s ním svrženi.*

Vulg: *Et projectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus, et Satanas, qui seducit universum orbem : et projectus est in terram, et angeli ejus cum illo missi sunt.*

GI: id est adversarius
GM: Sathanas autem adversarius et contrius
Lyra: 0

U zbylých čtyř výkladů, označených f) – ch), jsme zdroj nenalezli ani *Glosse ordinarii*, ani v Lyrově *Postille*. Nelze vyloučit že bychom jejich zdroj moh-

li nalézt v jiné soudobé výkladové příručce, je ale možné, že jde o výklady dodané samotným překladatelem. Typově podobné vysvětlivky totiž zůstaly bez určeného zdroje i v dříve zkoumaných knihách staročeského biblického překladu, zároveň se jedná o vysvětlivky relativně jednoduché, které mohl překladatel snadno doplnit díky své erudici a orientaci v biblickém textu. Takové výklady vycházejí z okolního biblického kontextu (příklady f a g) nebo česky překládají cizojazyčný termín (h).

f) BiblDrážď Ap 9,11: *A jmějiechu nad sebú krále anděla, zlého črta z pekelné propasti, jemužto jmě bylo židovským hlaholem Abadon a řěčským hlaholem Appolion a latinským hlaholem jmějieše jmě Vyvržitel* ***(neb vymietá dušě ot buoha)***.

Vulg: *et habebant super se regem angelum abyssi cui nomen hebraice: Abaddon, graece autem Apollyon, latine habens nomen Exterminans*

g) BiblKlemNZ Ap 9,20: *A jiní lidie, jíž nejsú zabiti těmi ranami* ***(totíš ohněm, dýmem a sírú)*** *ani sú sě pokáli ot skutkóv rúk svých a sě neklaněli a nemodlili diáblóm a modlám zlatým a střiebrným, meděným, kamenným a dřevěným, ješto ani vidie ani slyšie ani choditi mohú.*

Vulg: *Et ceteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, neque poenitentiam egerunt de operibus manuum suarum, ut non adorarent daemonia, et simulacra aurea, et argentea, et aerea, et lapidea, et lignea, quae neque videre possunt, neque audire, neque ambulare.*

h) BiblDrážď Ap 14,6: *A viděl jsem opět jiného anděla, an letí po prostředku nebe a jmajě evangelium* ***(tověs čtenie)*** *věčné, aby jě ohlásil, ješto sedie na zemi mezi všěmi sbuory a národy a všelikými jazyky a mezi všěmi lidmi.*

Vulg: *Et vidi alterum angelum volantem per medium caeli, habentem Evangelium aeternum, ut evangelizaret sedentibus super terram, et super omnem gentem, et tribum, et linguam, et populum.*

Specifickým případem je pak vysvětlivka v příkladu ch). Ve verši 11,17 výklad *tověs v den súdný* vysvětluje, k jakému času se vztahuje *jenžto přijíti máš*, pronesené k Hospodinu dvaceti čtyřmi apokalyptickými starci. Tuto vysvětlivku přitom nenajdeme v obvyklých výkladových příručkách, tedy ani v Lyrově *Postille*, ani v *Glosse*.

ch) BiblDrážď Ap 11,17: *„Chválu tobě vzdáme, hospodine, buože všemohúcí, jenžto jsi a jenžs si byl a jenžto přijíti jmáš* ***(tověs v den súdný)****, jenž si vzal moc svú velikú i kralovals...“*

Vulg: *Gratias agimus tibi, Domine Deus omnipotens, qui es, et qui eras, et qui venturus es: quia accepisti virtutem tuam magnam, et regnasti.*

Na tomto místě si dovolíme odvážnější spekulaci o motivaci této vysvětlivky. Zdůrazňuje, že mezi dobou, kdy zazní sedmá andělská polnice (o níž se píše jen o několik veršů předtím), a soudným dnem ještě uplyne nějaká doba; proto je možné, aby starci o Hospodinově příchodu mluvili v budoucím čase i na samém konci věků. Tento motiv dobře souzní s chiliastickým tématem „sedmého věku církve“, které bylo živé ve středověké apokalyptice 13. a 14. století. „Sedmý věk“ byl popisován jako nedlouhé období míru, které nastane mezi porážkou Antikrista a posledním soudem, kdy si církev bude moci odpočinout po přestálých strázních a kdy také budou moci hříšníci činit naposledy pokání.[36] Upozorňujeme na to proto, že zvláštní pozornost tomuto období věnují autoři z okruhu dominikánského řádu, zejména Hugo ze St. Cher a dále Hugo Ripelin a Mikuláš Gorran, kteří z Huga ze St. Cher hojně čerpali. Tito autoři přidávají k „sedmému věku“ charakteristiku doby aktivní evangelizace, ve které sehrává důležitou roli kazatelský řád.[37]

Rozhodně nenaznačujeme, že užití této vysvětlivky znamená, že i autor překladu nutně musel být dominikán (či v našem případě Dominikán). Tak zásadní teologická díla, jako bylo *Aser pinguis* Huga ze St. Cher nebo *Cognivit Dominus* Mikuláše Gorrana byla čtena a reflektována napříč tehlejší církví; motiv sedmého věku se zároveň objevuje i v dílech jiné provenience. Hojné užívání *Postilly* Mikuláše z Lyry, díla vzešlého z františkánského prostředí navíc ukazuje, že byl-li překladatel či překladatelé skupiny K členem či členy dominikánského řádu, rozhodně se při výběru pomůcek k překladu neomezovali jen na díla svých spolubratří. Tento výklad vnímáme jen jako střípek, který snad může doplnit mozaiku sestavenou z dříve uvedených a podstatně závažnějších argumentů – totiž že je pravděpodobné, že překladatel Apokalypsy je totožný s překladatelem dalších knih skupiny K, a že není vyloučeno, že tímto překladatelem je onen bezejmenný Dominikán, jemuž vděčí počátky českého písemnictví i překladatelství za pevné základy, na nichž bylo možné v následujících desetiletích, ba staletích úspěšně stavět.

36 Sr. P. CERMANOVÁ, Čechy na konci věků, s. 152–157.
37 Tamtéž, s. 153.

To Autorship of the Oldest Czech Translation of the Apocalypse

Markéta Pytlíková

The aim of this study is a survey of an authorship of the first translation of The Apocalypse into Old Czech. This translation is a part of the oldest Czech translation of the Bible, originating in before 1360, which is undoubtedly a collective translation project with more than a single translator participating. Ten to eleven translators are generally recognized within this Bible translation (Kyas, 1997). These are further divided into two groups labelled "K" and "P," according to the Czech equivalents used for the Latin word *sacerdos* (*kněz* or *pop*).

This thesis focuses on the style of the translation of The Apocalypse, which is attributed to an individual translator from group K. His style is considered unique in the entire Old Czech Bible translation, although it is in some respects similar to the other books produced by the group K (Kyas, 1971 and 1997). The main question dealt with in this research is whether the uniqueness of style in the translation of The Apocalypse could be recognized on the basis of relevant linguistic and stylistic features and discerned from the styles of the other texts of group K (especially the Books of Kings, the Books of Maccabees, the Acts of the Apostles, Book of Tobit and the Prophets), since earlier research carried out in this area indicates that all these texts could be more similar than previously assumed (Pytlíková, 2002, 2011).

The Old Czech equivalents of specific Latin words in The Apocalypse are compared to the equivalents within the other books of group K and to the equivalents within the four books of group P (two Books of Chronicles and the Gospels of Matthew and Luke), which are translated in a significantly different style. The research is focused on the equivalents of Latin notional words, Latin function words, and Old Czech doublets within the texts in question. The final part deals with explication notes included into the biblical text.

All these surveys have shown that the style of the translation of The Apocalypse is generally not discernable from the style of the other books of the translation group K, although it is remarkably different from the style of the translation group P. The Apocalypse and the other books by group K use the same or similar equivalents, or at least show similar trends. Some minor discrepancies between The Apocalypse and the other books of group K can be explained by the differences in genre and style of the original Latin texts.

Based on the above outcomes, this study proposes that The Apocalypse was not the only work of its translator. The similarity of its style with the style of the other books translated by group K indicates that all these books can be the work of the same translator. This translator might perhaps be identified as the so-called Dominican, an illustrious person of the Czech medieval literature, who translated two other important pieces of prose, *Legenda aurea* and *Vita Christi*, into Old Czech.

Jan Sádlo ze Smilkova. Kariéra králova milce

Silvie VANČUROVÁ

Abstract:
New broader culturally-anthropological topics have been currently researched in medieval studies. However, another field of historical research has been on the rise – biographies of individual, more or less significant people whose lives enable us to study the thinking of the monitored period. In connection with this trend it seems very tempting to focus on such people whose life stories could give information about strategies applied during the rule of Wenceslas IV and during further years of the Hussite revolution. From this point of view we find Jan Sádlo of Smilkov highly interesting. He was not a completely unknown nobleman, however, previous historical research dealt mainly with his execution in 1421. That is why this paper focuses on his gradual career growth during the reign of Wenceslas IV. Jan Sádlo is also seen as a typical example of a certain type of a lower rank nobleman who was close to the King.

Key words:
lower nobility, the court of Wenceslaus IV, landed property, supporters of Jan Hus, Mister of the Royal Chamber

Problém identifikace

Přesná identifikace některých osob v středověkých listinách bývá často velmi zásadní význam a má výrazný vliv na následnou interpretaci chování jednotlivce. Nejinak tomu je i v případě Jana Sádla. V souvislosti s tím se v literatuře objevila tvrzení, že vedle Jana Sádla ze Smilkova existoval také Jan ze Smilkova. August Sedláček mezi těmito údajnými dvěma osobnostmi viděl rozdíl ve stavu, Sádla považoval za příslušníka panského stavu a Jana ze Smilkova jen za vladyku. Dva Jany ze Smilkova rozlišoval i Jiří Spěváček.[1] Existenci další rodiny, pravděpodobně nějak rodově spřízněné s rodem Sádlů, nelze vyloučit. Příbuznost rodů však na druhou stranu nelze ani potvrdit. Nejvíce by tomu, že Janové ze Smilkova byli dva, napovídal fakt, že stížný list podepsal roku 1415 Jan ze Smilkova a o tři dny později se účastnil sněmu pánů českých i moravských v Praze Jan z Miličína, jinak z Kostelce.[2] Pak

1 J. SPĚVÁČEK, Václav IV. (1361–1419). K předpokladům husitské revoluce, Praha 1986.Václav IV., s. 713.

2 AČ III., s. 187–193; 193–195.

je třeba klást si otázku, proč by na dvou listinách vydaných během tří dnů vystupoval pod dvěma rozdílnými jmény nebo lépe řečeno s odlišnými predikáty. Zároveň však není pochyb o tom, že Jan ze Smilkova, pokud existoval, byl zcela marginální postavou. Jan Sádlo se však mnohdy zapisoval, nebo byl zapisován, pouze s predikátem ze Smilkova, což ztěžuje situaci a v minulosti to vedlo k řadě omylů starších badatelů při identifikaci Jana Sádla ze Smilkova. Ve stejné době se totiž objevilo hned několik osob, které bylo jednoduché zaměnit a považovat za jednu a tu samou. Ve skutečnosti se jednalo o celou řadu odlišných osobností. Vedle zmiňovaného Sádlova jmenovce Jana ze Smilkova, který však nikdy nenabyl takového významu jako mnou sledovaný Jan Sádlo ze Smilkova.

Dále se ve stejné době objevoval významný purkrabí Jan ze Smržova, který se v některých pramenech zapisoval rovněž jako Jan Sádlo a jistý čas vlastnil i Újezdec a Kostelec.[3] Do hry vstoupil i Jan Sekretář z Kostelce, který mátl hned ze dvou důvodů. Přídomek Sekretář získal, protože sloužil u krále Václava, a hrozilo tedy, že dojde k záměně mezi Janem Sádlem, královským komorníkem, a Janem z Kostelce, sekretářem. Mnoho pochyb o tom, kdo je kdo, přinesl i predikát z Kostelce, neboť oba muži disponovali v určitých fázích svého života hradem Kostelec a používali ho jako přídomek. Zatímco mnou sledovaný Jan Sádlo sídlil nějaký čas na dnes již zbořeném hradě Kostelec nad Sázavou, Jan z Kostelce se psal podle Kostelce nad Černými lesy. Situaci navíc trochu ztížil i fakt, že Jan z Kostelce působil ve službách zmiňovaného Jana ze Smržova, který občas použil příjmení Sádlo. Ferdinand Tadra to však chápal jinak a uváděl Jana z Kostelce jako totožného s Janem ze Smržova. Zmýlit ho mohla právě vazba na Bezděz. Tato osoba podle Ferdinanda Tadry už v roce 1404 prodávala svůj dům u sv. Haštala, který užívala v letech 1401–1404 z pozice královského tajemníka, staroměstskému protonotáři Janovi z Weilburka. F. Tadra tvrdil, že se jednalo o Jana, řečeného Sádlo ze Smržova a z Újezdce, jinak z Kostelce.[4] V tom se však neshodl s Augustem Sedláčkem, Josefem Pekařem, ani s pozdějšími autory, např. Jiřím Spěváčkem, kteří rozlišovali mezi Sekretářem a Janem ze Smržova. Ivan Hlaváček si zase nebyl jistý v případě rozlišení Jana Sádla ze Smržova a Jana Sádla ze Smilkova, a proto ponechával tuto otázku otevřenou.[5] V některých edicích, zvláště v knize provolací z let 1411–1448 zpracované Gustavem Friedri-

3 Ivan HLAVÁČEK, Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376–1419, Stuttgart 1970, 222.

4 Ferdinand TADRA, Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310–1420). Příspěvek k diplomatice české, Praha 1892, s. 48.

5 I. HLAVÁČEK, Das Urkunden- und Kanzleiwesen, s. 222, 469.

chem v rámci ediční řady archiv český (díl 36), se setkáváme v českých regestech se záměnou komorníka Jana Sádla s jeho strýcem kanovníkem Janem Sádlem, který byl však v roce 1408 již mrtvý. Latinské znění textu dokládá, že se v tomto případě jednalo o chybu překladu.[6] V pracích pozdějších autorů počínaje Františkem Michálkem Bartošem, přes Boženu Kopičkovou, Františka Šmahela až po Petra Čorneje, se však problematika správného určení osob vytratila. Zmiňovaní autoři se totiž o Jana Sádla zajímali jen v souvislosti s jeho smrtí, kdy možnost záměny s jinými osobami již více méně odpadla.

První zmínky o Janu Sádlovi v kontextu let 1405–1412

Od roku 1405, kdy se Jan Sádlo poprvé objevuje v pramenech, lze sledovat jeho pozvolný kariérní vzestup, který se projevoval na několika úrovních. Nejvýraznější pochopitelně byly jeho aktivity v rámci celozemské politiky, kterých sice nebylo přehnaně mnoho, ale svědčily o jeho dobrém postavení, které si vydobyl především díky sympatiím Václava IV. V souvislosti s dobrou pozicí přirozeně rostl i jeho majetek. Zároveň posiloval svůj význam na regionální úrovni a postupně se dostával do kontaktu s nejrůznějšími představiteli šlechty i kléru, což mělo později nezanedbatelný vliv na jeho postoje.

Rokem 1405 se začala psát nová kapitola vlády krále Václava. Po návratu z věznění se víceméně udobřil s nejvýznamnějšími představiteli panské opozice a rozdělil mezi část z nich moc. Distribucí jednotlivých funkcí odvrátil odpor vyšší vrstvy vůči své osobě a alespoň částečně si udržel vliv na chod království, který v minulých letech takřka beze zbytku ztratil. Právě v tomto období se v jeho blízkosti poprvé objevil Jan Sádlo ze Smilkova.[7] Pocházel z Podblanicka z prostředí nižší šlechty, mezi jeho předky pravděpodobně patřil Rynart ze Smilkova, který figuroval v letech 1383–1389 ve třech zápisech první knihy provolací desk dvorských. Není jisté, jakým způsobem se Sádlo dostal do blízkosti krále, pravděpodobně mu k tomu dopomohl Václav Králík z Buřenic,[8] v té době královský kancléř a královský kaplan zároveň, který se nepochybně znal se Sádlovým strýcem proboštem u Všech svatých Janem Sádlem.[9] Sádlovy vazby na Králíka z Buřenic lze vysvětlit až na základě poz-

6 AČ XXXVI., s. 249, 886.

7 Vystupoval jako svědek na listině určené městu České Budějovice. Byl to 1 z 30 dekretů, které král vydal 5. ledna 1405. Srov. CIM II., s. 1007.

8 Václav Králík z Buřenic, vyšehradský děkan, (1390–1397) královský kancléř (1394–1409), královský kaplan a vyšehradský probošt (1397–1412), biskup olomoucký (1413–1416) patřil stejně jako Jan Sádlo mezi oblíbence krále Václava IV. M. M. BUBEN, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s. 47–49.

9 Sádlův údajný stejnojmenný strýc byl v letech 1386–1406 kanovníkem pražským a zároveň v letech 1387–1407 proboštem v kostele Všech svatých na Pražském

dějších událostí, kdy se angažoval v Králíkových záležitostech. To by samo o sobě ještě obě osoby nijak blíže nespojovalo. Z několika dochovaných záznamů však vyplývá, že Sádlo měl vazby i na další členy rodu pocházejícího z Buřenic.[10] Mezi další příslušníky Sádlova rodu a jeho vrstevníky se řadili jeho bratři Petr Sádlo ze Smilkova a Chval ze Smilkova.[11]

hradě. V letech 1388–1399 působil jako kanovník vyšehradský, kde se mimo jiné setkal i s Václavem Králíkem z Buřenic. Srov. V. V. TOMEK, Dějepis města Prahy III., s. 181, 184. Po smrti arcibiskupa Olbrama ze Škvorce (1402) byl třetím administrátorem arcibiskupství. Jan zemřel v roce 1407 a je zřejmé, že měl nějaké vazby na Smilkov, protože v některých pramenech byl zmiňován s predikátem ze Smilkova. Srov. Libri confirmationum V., s. 63, dále jen LC; LC., VI. s. 89, 98, 99. Z titulu svých funkcí si nepochybně udržoval jistý vliv na fungování kolegiátní kapituly Všech svatých na Pražském hradě na přelomu 14. a 15. století. Několikrát byl zmíněn jako představený. Srov. Libri confirmationum VI., s. 89, 98, 99.

10 Hned v roce 1410 obdržel společně s Přibíkem z Buřenic a Alšem z Čihošti polovinu zboží v Cholticích v Chrudimském kraji (nedaleko Heřmanova Městce). Srov., AČ XXXV., s. 429. Z několika dalších zápisů se zdá, že Přibík ze Smilkova mohl být totožný s Přibíkem z Buřenic. Od roku 1406 vlastnil Buřenice, které však později prodal. Srov. A. SEDLÁČEK, Hrady XII., s. 204. Roku 1411 Přibík dostal od krále Václava chotyšanké zboží s tvrzí k vyšehradskému manství a podle toho poté užíval predikátu z Chotyšan. Roku 1418 veškeré právo na Chotyšany převedl Václav do majetku Přibíka ze Smilkova, protože na něj měl údajně větší právo než král. Srov., AČ XXXI., s.116–119. Dá se tedy předpokládat, že se jednalo o téhož Přibíka, který držel Chotyšany posledních osm let. Podle této úvahy by byl Přibík z Buřenic a posléze z Chotyšan totožný s Přibíkem ze Smilkova, který mimo jiné společně s Janem Sádlem a Alšem z Čihošti získal v roce 1410 zmiňovanou polovinu zboží v Cholticích. Srov., AČ XXXV., s. 429. S Janem Sádlem se pak ještě setkal jako Přibík z Chotýšan v roce 1415 u vsi Ctiboř, kde se domáhali věna. Srov., AČ XXXVI., s. 262–263. Vzhledem k tomu, že Ctiboř se nachází nedaleko Chotýšan, zdá se velmi pravděpodobné, že Přibík z Buřenic alias Přibík ze Smilkova byla jedna a tatáž osoba, která měla něco společného se Sádlovou rodinou. Rovněž zajímavý údaj pochází z roku 1414, kdy Sádlo rozdělil kostelecký majetek a své děti manželce Martě a dalším třem osobám, kromě zmiňovaného Přibíka z Chotyšan, se jednalo o Jana Střížka ze Střížkova a Vojtěcha z Buřenic. Srov. A. SEDLÁČEK, Hrady XV., s. 41–42. Zatímco o Janu Střížkovi se nepodařilo zjistit více podrobností, Vojtěch z Buřenic mohl být teoreticky rovněž totožný s Vojtěchem ze Smilkova.

11 Chval působil v letech 1412–1414 jako kustod kostela vyšehradského působil a v letech 1413–1420 byl kanovníkem pražským. Srov. V. V. TOMEK, Dějepis města Prahy V., s. 133, 153. V roce 1416 se objevil Chval i mezi kanovníky v Olomouci. Srov. Regesta Bohemiae et Moraviae Aetatis Venceslai IV., díl VII., s. 296–297, dále jen RBMV. Vedle toho na různých místech figuroval jako farář, například v Malé Vožici nedaleko Smilkova. Srov. V. V. TOMEK, Dějepis města Prahy V., s. 153. Během své kariéry získal i několik obročí, s vypuknutím husitské revoluce se jeho pozice mnohoobročníka zřejmě zkomplikovala natolik, že raději opustil Čechy. Ještě během roku 1420 zůstával kanovníkem pražským, ale v roce 1421, kdy se duchovenstvo rozprchlo,

Již 6. listopadu 1407 Václav IV. označoval Jana Sádla za svého komorníka.[12] V těchto letech byl Jan Sádlo připomínán jen sporadicky a zdá se, že jeho pozice v roce 1407 ještě nepatřila k nejpevnějším. Zcela by se nemělo zapomínat ani na to, že téhož roku (1407) zemřel jeho strýc Jan Sádlo. Z dostupných zmínek sice nelze odhadnout strýcův reálný vliv na Sádlův vzestup, je však velmi pravděpodobný. Ve stejné době (1407 nebo 1408) figuroval mladší Sádlo ještě jako svědek na listě určeném budějovickým měšťanům, ve kterém jim král Václav IV. oznamoval, že omilostnil Mikuláše z Husi, dalšího svého oblíbence.[13]

Tou dobou se již králova politika zaměřila na univerzitu a náboženské otázky. V květnu 1408 se sešla akademická obec pražské univerzity a odsoudila 45 článků Johna Wycliffa. Reformní myšlenky teprve pozvolna překračovaly univerzitní půdu. Jan Sádlo se ve druhé polovině téhož roku objevil ve Slánském kraji, kde společně s Milotou z Tvorkova a Joštem z Ratibořic získali do manství vyšehradského zboží ve Skůrách (několik kilometrů severně od Slaného). O jejich dobrém postavení na královském dvoře svědčilo, že byli všichni tři označeni jako královi komorníci.[14] Je otázka, co si pod pojmem komorník představit. Sádlův význam jakožto královského úředníka mohl být zcela minimální. Z pobytu na králově dvoře však vyplývalo hned několik nezanedbatelných výhod, zvláště hospodářských (ubytování u dvora, strava u dvora, možná i nějaké odměny) a právních (právní výjimky, které mohly platit i při pohybu v terénu).[15] Pro tato léta však ještě nelze přesně určit, do jaké míry se těmto výhodám těšil i Sádlo, v pozdějších letech však již prokazatelně na některé z nich dosáhl.

V následujících letech na sebe hlavní pozornost strhnul mistr Jan Hus, který kázal v Betlémské kapli a důsledně obhajoval některé Wycliffovy myšlenky. V září 1409 se stal rektorem pražské univerzity,[16] a byl stále ze strany svých odpůrců podezříván z kacířství. Pomohlo k tomu i vydání univerzitní veřejné vyhlášky z 21. června 1410, ve které univerzita tolerovala Wycliffovy odsouzené knihy a postavila se i za obranu Wycliffa. Mistru Janu Husovi

---

se společně s dalšími duchovními skrýval v Olomouci u Jana Železného. Pak o něm mizí veškeré zprávy a připomíná se až v roce 1424, kdy žil v exilu ve Slezsku. Srov. J. PEKAŘ, Žižka a jeho doba III., s. 76–77.

12 AČ XXXV., s. 190.

13 AČ III., s. 490.

14 AČ XXXV., s. 460.

15 Ivan HLAVÁČEK, K organizaci státního právního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě. Praha 1991, s. 88.

16 J. SPĚVÁČEK, Václav IV., s. 431; K tomu blíže František Michálek BARTOŠ, M. J. Hus jako rektor Karlovy university, Praha 1936.

rostla podpora a zároveň sílila averze vůči arcibiskupovi. Za Husa se mimo jiné postavili vedle královny Žofie i někteří představitelé české šlechty, nejvyšší hofmistr Lacek z Kravař a jeho bratr Petr.[17] Jan Sádlo se na jejich listu papeži nepodílel. Staral se tou dobou o rozšíření vlastního majetku. V roce 1410 se zapsal do desk dvorských společně s Přibíkem ze Smilkova a Alšem z Čihošti polovinu zboží v Cholticích v Chrudimském kraji, kterou získali od krále Václava.[18] Jeho chování se tak nelišilo od ostatních králových oblíbenců mnohdy participujících na členství v královské radě, jejichž aktivita v politických záležitostech byla velice slabá. Zvláště představitelé nižší šlechty, kteří se dílem osudu dostali až do královy blízkosti, hleděli především na svůj vlastní prospěch. Podle Ivana Hlaváčka navíc reálná moc královské rady po roce 1400 silně upadala, což bylo dáno zřejmě právě složením rady.[19] Jan Sádlo navíc v této době ještě nefiguroval v královské radě.

V letech 1409–1410 tedy Sádlo rozhodně nevybočoval z řady a na spory okolo univerzity a Wycliffových spisů stejně jako na osobnost Jana Husa hleděl jen zpovzdálí, což mohlo souviset i s tehdejšími postoji Václava Králíka z Buřenic, který vystupoval smířlivě na obě strany a ještě roku 1411 urovnával spor mezi arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Házmburka a králem.[20] Ať už byl tedy v roce 1410 vztah Jana Sádla k probíhající věroučné krizi jakýkoli, držel se evidentně spíše v pozadí.

V roce 1411 se situace v českém království poněkud vyostřila, když pražský arcibiskup Zbyněk Zajíc z Házmburka vyhlásil 15. března 1411 nad Husem klatbu. Došlo k otevřenému sporu mezi arcibiskupem a králem, který však ukončila předčasná arcibiskupova smrt.[21] Jeho skonem však spory nekončily. Sám Hus musel i na začátku nového roku čelit obviněním z kacířství. Vedle učených sporů se však roku 1412 odehrály ještě události zásadního rázu, které ovlivnily i širší společnost, zvláště známá poprava tří mládenců.

Ze strany papeže se stupňoval tlak nejen na osobu Jana Husa, ale také na jeho přívržence, mezi které se Jan Sádlo v roce 1412 již pravděpodobně počítal. Sádlova údajná obhajoba Husových myšlenek dokonce způsobila, že ho papež ve svém listu obviňoval z kacířství a žádal si ho do Říma. Spo-

17 František PALACKÝ (ed.), Documenta Mag. Joannis Hus. Vitam, doctrinam, causam in Constantiensi consilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia, Praha 1896. s. 413–414.

18 AČ XXXV., s. 429.

19 Ivan HLAVÁČEK, Aktivita české šlechty na dvoře Václava IV., MHB 1, Praha 1991, s. 205–215.

20 M. M. BUBEN, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s. 47–49.

21 J. SPĚVÁČEK, Václav IV., s. 439–441.

lečně s ním se měli dostavit Jindřich Lefl z Lažan, hejtman vratislavský a Jan Řitka z Bezdězic.[22] Tehdy se však reformátoři těšili stejně jako jejich sympatizanti veřejně deklarované králově přízni a ochraně. Roku 1412 sice Václav IV. svou otevřenou podporu reformnímu hnutí utlumil, ani v pozdějších letech však proti němu nijak výrazně nezasahoval. Dobu do roku 1412 právem František Šmahel označil jako období reformní unie pod královou záštitou.[23] Vliv na královo kladné přijímání Husových myšlenek mohl mít částečně i Jan Sádlo, který zůstával královským milcem. Jako takový se pohyboval v okolí královského dvora a krále a těšil se králově přízni. V této době však ještě nevybočil z řad „běžných" královských milců, kterých bylo kolem krále velké množství. Milci často čelili výtkám z řad jejich konkurence, která je kritizovala zejména ze špatných rad králi, ze zneužívání svěřených úřadů, ze svévolného vykládání práva a z finančního obohacování. Konkurence přitom pocházela z řad všech sociálních skupin, které si osobovaly právo na to radit králi, dostávat úřady apod.[24] Sádlův vliv však v této době ještě nebyl nijak závratný.

Zmínka v papežově listě o Sádlovi svědčí o tom, že si Sádlo získal mezi ochránci Husa významné postavení. Kdyby se jednalo o bezvýznamného šlechtice, asi by se o něm papež nedozvěděl a už vůbec by se o něm nezmiňoval. I z následných událostí je vidět, že královi nijak nevadilo Sádlovo spojení s reformním hnutím a vůbec se nerozpakoval mu udělovat nejen další zboží, ale i různé výhody a řadil ho i v pozdější době mezi své oblíbence.

Stále je však otázkou, kdy nastala doba, kdy se Jan Sádlo začal názorově i politicky prosazovat v králově bezprostředním okolí, čím byla podmíněna a o čem jeho osobní angažovanost svědčí. Ivan Hlaváček ve své studii o královské radě upozornil, že od počátku roku 1411 zřetelně poklesla akceschopnost krále i jeho dvora. Měl na mysli především aktivitu z hlediska vydávání listin.[25] Nepochybně to souviselo se ztrátou šancí na zisk císařské koruny,[26] zároveň se tím ale více otevíral prostor i pro domácí politiky. Králův zájem se nyní více soustředil na domácí problémy, ačkoli zvláště v souvislosti s vydáním Dekretu kutnohorského se asi nedá tvrdit, že by do domácích záležitostí do té doby nezasahoval. Ztráta zájmu o říšskou problematiku však

22 FRB V., s. 574.

23 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce II., s. 236–257.

24 R. NOVOTNÝ, Ráj milců? *Nižší šlechta na dvoře Václava IV.*, in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA (ed.), Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti, Praha 2008, s. 215–229.

25 I. HLAVÁČEK, K organizaci státního správního systému Václava IV., s. 108.

26 21. července 1411 se stal císařem jeho bratr Zikmund Lucemburský. Václav ho při volbě podpořil svým kurfiřtským hlasem.

sama o sobě ještě neovlivnila změnu osob v okolí krále, je ostatně poměrně známé, že král upřednostňoval mnohem více osobnosti z českého prostředí na úkor osob z říše.[27] Přesto tento moment mohl otevřít Janu Sádlovi cestu blíže ke králi a k ovlivňování jeho politických úvah.

O tom, že si papež žádal Jana Sádla do Říma, se dozvídáme z tzv. Kroniky univerzity pražské, která ve třech částech zachycuje dění na univerzitě a potažmo v celém Českém království v letech 1348–1421. Zpráva o Janu Sádlovi se objevila v nejcennější části celého spisu, která se týká let 1409–1413. V těchto pasážích její autor, který pravděpodobně pocházel z pražské univerzity a z českého prostředí a nebyl totožný s autory zbylých částí kroniky, velice podrobně vylíčil události na univerzitě až do roku 1413. Petr Čornej došel k závěru, že tato část spisu vznikla až někdy po napsání Husitské kroniky Vavřince z Březové a možná záměrně se stala jakýmsi jejím úvodem.[28] Jak již bylo předesláno, Jan Sádlo zde figuroval společně s Jindřichem Leflem z Lažan a Janem Řitkou z Bezdězic jako kacíř a Husův známý sympatizant. Zůstává ovšem otázkou, kdy se pro své názory stal veřejně známým. Kronika se bohužel nezmiňuje o odpustkových bouřích v Praze,[29] což neumožňuje odvodit, v jaké souvislosti povolání z Říma přišlo. Kdyby se zmiňovaných mužů papež dožadoval až po těchto bouřích a po popravě tří mladíků v červenci 1412, dalo by se uvažovat o nějaké zvláštní roli Jana Sádla a dalších při odporu ke svatokupectví. Přitom by jejich aktivita nemusela mít přímo spojitost s lidovými bouřemi v ulicích města, ale spíše by upozorňovala na nějakou zvýšenou aktivitu v králově okolí, neboť všichni tři jmenovaní muži více či méně patřili do okruhu Václavových oblíbenců.

Historiografie předpokládá, že žaloba Jana Sádla, Jindřicha Lefla a Jana Řitky byla doručena již dříve, než došlo popravení tří mladíků. Podle Václava Novotného došlo k jejímu doručení již v červenci v souvislosti s klatbou určenou Janu Husovi. Ta byla reakcí na Husovo literární vystoupení vůči odpustkům, a jak V. Novotný dodával, situace vedla k *žalobě na nenáviděné milce královy, kteří přáli straně Husově, žádajíce především osobní půhon na Jindřicha Lefla z Lažan, Jana Sádlo, Jana Řitku a četné jiné, jejichž známé přilnutí ku kacířství nepotřebuje důkazů*.[30] Z textu však bohužel nevyplývá, v čem spatřoval V. Novotný projevy přilnutí ke kacířství v případě Jana Sádla. Pravděpodobně

27 I. HLAVÁČEK, K organizaci státního správního systému Václava IV., s. 95–111.

28 Petr ČORNEJ, Tzv. Kronika univerzity Pražské a její místo v husitské historiografii, AUC – HUCP 23 (1983) č. 1, s.7–25.

29 Petr ČORNEJ, Tzv. Kronika univerzity Pražské, s. 7–25.

30 Václav NOVOTNÝ, M. Jan Hus. Život a učení. Díl I. Život a dílo. Část 2, Praha 1921, S. 167.

vycházel z jeho pozdějšího chování, které jeho tvrzení jednoznačně potvrzuje. Nezbývá však, než se pokusit najít důvod, proč papež znal v roce 1412 právě Jana Sádla. Pokud Jan Sádlo a ostatní nesouhlasili s královými rozhodnutími v průběhu roku 1412, rozhodně to nevedlo k nějaké rozsáhlejší osobní roztržce mezi nimi, protože Sádlo zůstával i nadále milcem a v následujícím roce se opět mohl těšit z královy pomoci v majetkových záležitostech. Zprávy o jakékoli roztržce ostatně chybí a bylo by nepodložené předpokládat, že případný spor mezi Janem Sádlem a Václavem by ukončil sám Václav potvrzením Sádlova majetku v Kostelci, k němuž došlo 27. dubna 1413.[31] K problematice Kostelce nad Sázavou se ještě vrátíme, na tomto místě lze konstatovat, že jeho potvrzení nasvědčovalo o trvající králově přízni vůči Sádlovi.

Žaloba na Jana Sádla tedy zřejmě přišla společně s klatbou na Jana Husa v červenci 1412 ještě před zabitím tří mladíků. Klatba se vztahovala na všechny osoby, které se s Husem stýkaly, oficiálně se však vyhlásila až 18. října, takže teprve od toho dne se začaly odpočítávat dny, kdy Hus musel opustit město.[32] Prozatím nechme stranou otázku, co v té době dělal Jan Sádlo a jak se ho týkaly Husovy potíže, a zaměřme se na předpokládané důvody, proč vešel Sádlo ve známost jako Husův sympatizant. Klatba na Husa reagovala nejen na dlouhodobé mistrovy „kacířské" projevy a fakt, že byl od 15. března 1411 v klatbě ještě od arcibiskupa Zbyňka Zajíce, ale nejnověji také na jeho otevřené vystoupení proti odpustkům. To by znamenalo, že Sádlo musel své sympatie k Husovi dostatečně projevit nejpozději na začátku června 1412 nebo se ve stejné době nějak viditelně ohradit proti odpustkům, jejichž prodej začal nejspíš v posledním květnovém týdnu. Jak ukazují dochované prameny a četná literatura, reakce českého lidu a především pražských obyvatel na prodej odpustků byla velice negativní. Vystoupit veřejně proti nim neznamenalo stát se osamoceným bojovníkem. Jan Sádlo stejně jako kdokoliv jiný mohl klidně otevřeně prohlašovat, že se současnou situací nesouhlasí. Ojedinělé projevy by však zřejmě nepřiměly papeže k tak ostrému postupu vůči němu. Bohužel postrádáme o takovém chování jakékoli záznamy. Mnohem spíše proto Jan Sádlo vstoupil ve známost jako podporovatel Jana Husa ještě v průběhu roku 1411. Dobrou příležitostí k tomu mohly být peripetie ohledně vyhlášení interdiktu nad Prahou na jaře téhož roku. Ke stejnému závěru, totiž že byl Jan Sádlo obviňován z kacířství již v roce 1411, dospěli rovněž

31 Jan Sádlo vlastnil Kostelec již od roku 1411, spory o jeho vlastnictví ho zřejmě vedly k tomu, aby si nový majetek nechal dodatečně potvrdit, k čemuž došlo právě 27. dubna 1413 listinou krále Václava IV.AČ III., s. 482.

32 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce II., s. 259.

August Sedláček[33] a Josef Pekař, nepodařilo se jim však upřesnit, jak a kdy konkrétně k tomu došlo.[34]

Zapojení Jana Sádla do politiky souviselo i s celkovou proměnou králova okolí, která pozvolna probíhala. Královi milci, většinou rytíři, ustupovali svým vlivem do pozadí, zatímco v jeho bezprostředním okolí si budovala slušnou pozici především šlechta z panských rodů. Jan Urban ve svém příspěvku naznačil, jak zdánlivé byly jednotlivé úspěchy různých mocenských skupin a zvláště vyzdvihnul roli Lacka z Kravař a Čeňka z Vartenberka, kteří si zajistili výsadní postavení v institucionální hierarchii země a ovlivnili tím rozhodně směřování země k hájení Husových myšlenek.[35] Okolo roku 1411 to tak ale ještě zdaleka nevypadalo, protože své pozice výrazně posílila panská skupina okolo Jana mladšího z Hradce, majitele rozsáhlých držav na jihu Čech. Osoby okolo Jana z Hradce představovaly jasnou opozici vůči sympatizantům s wycliffisty a jejich vliv mohl zapříčinit i poněkud chladnější vztah krále Václava IV. k Janu Husovi v následujícím období.[36] Právě v této době, kdy pnutí mezi panskými skupinami v okolí krále vytvářelo názorově velice polarizovanou atmosféru, vstoupil do diskuzí ohledně náboženských otázek a směřování státu nejspíš poprvé i Jan Sádlo. Jeho konkrétní slova nebo činy nikdo nezaznamenal, ale povědomí o jeho postojích zůstalo živé ještě o pár let později, kdy vznikala tzv. Kronika univerzity pražské. Rok 1411 tedy lze považovat za začátek Sádlova veřejného obhajování Jana Husa a jeho myšlenek, čímž si vysloužil i papežovu pozornost. V. V. Tomek dokonce tvrdil, že jmenovaní byli odesláni do Říma,[37] lze však předpokládat, že se tak nestalo.

Posilování Sádlovy pozice v letech 1413–1415

Při sledování osobnosti Jana Sádla nelze zcela ignorovat ani osud Mistra Jana Husa. V následujících letech Jan Hus působil na venkově pod ochranou svých podporovatelů, snažil se však skrývat, a proto není zcela jasné, kde všude pobýval. Od léta 1413 se zdržoval na Kozím Hrádku, ve druhé polovině roku 1414 přesídlil na hrad Krakovec Jindřicha Lefla. V jednom z listů Jana Husa z Kostnice zaznamenaném Petrem z Mladoňovic se pravděpodobně

33 August SEDLÁČEK, Úvahy, s. 95.

34 K podobnému závěru došla i novější historiografie, leč se stejnými výsledky došli v citovaných pracích i F. Šmahel, J. Spěváček, P. Čornej a E. Maur.

35 Jan URBAN, „Kališnický“ převrat na dvoře Václava IV, in: Jaroslav PÁNEK – Miloslav POLÍVKA – Noemi REICHERTOVÁ (ed.), Husitství, renesance, reformace 1, Praha 1994, s. 419–432.

36 J. URBAN, „Kališnický“ převrat na dvoře Václava IV, s. 419–432.

37 V. V. TOMEK, Dějepis města Prahy V., s. 48.

objevila i narážka na Sádlovu osobu. Alespoň tak by se dalo chápat Husovo varování z 6. listopadu 1414: *„Vězte a řekněte to jim, že všichni osobně pohnaní a tak i o jiných, jak se ví, jsou veřejně na branách a dveřích kostelů udáni, aby se měli na pozoru.“*[38] Jan Hus zde mínil své ochránce a podporovatele, o kterých bylo jejich smýšlení známo i za hranicemi Českého království, tedy především Jana Sádla, Jana Řitku, Jindřicha Lefla z Lažan, ale i Mikuláše Kozíhlavu, Martina Kladného, Voksu z Valdštejna, Petra Zmrzlíka ze Svojšína a Vikéře z Myšlína.[39]

Nabízí se otázka, co příslušníky spíše nižší šlechty v králově okolí vedlo k tomu, aby se identifikovali právě s „reformním“ pohledem na tehdejší situaci? Domnívám se, že do jisté míry se jednalo o generační záležitost. Šlechta nastupující do blízkosti krále se realisticky smiřovala s poklesem jeho autority a zřejmě i se snižující se autoritou církve, která pisánským koncilem utrpěla další vážné trhliny, a doufala v rozšíření svého vlivu na úkor církve. U samotného Jana Sádla zřejmě hrála velkou roli osobní znalost poměrů od příslušníků rodiny nebo známých, podobný motiv ovšem mohl zafungovat i u některých dalších osobností objevujících se v králově okolí. Určitou roli mohla hrát i vnitřní nebo osobní potřeba duchovního obrození a vzkříšení, která se objevila v souvislosti s novými myšlenkami a novou náboženskou praxí. Nový osobní prožitek a nová zkušenost proto mohla působit jako silný impuls k věrnému hájení reformních myšlenek.[40]

Od roku 1413 si Jan Sádlo začal upevňovat i svoji lokální pozici a nepochybně při tom využíval královu přízeň. Největším přínosem byl zřejmě zisk hradu Kostelec s jeho vesnicemi. Jan Sádlo vlastnil Kostelec již od roku 1411, spory o jeho vlastnictví ho ale zřejmě vedly k tomu, aby si nový majetek nechal dodatečně potvrdit, listinou krále Václava IV.[41] Václav v ní přiznával Janu Sádlovi hrad Kostelec, k němu patřící stejnojmennou vesnici a další vísky v těsné blízkosti Kostelce (Brodce, Bukovany, Pecerady, půl vsi Krhanice a půl vsi Podělusy). Ve stejné listině však Sádlovi potvrzoval další vsi, které byly od Kostelce poměrně vzdálené. Jednalo se o Olešku, která leží nedaleko Kostelce nad Černými lesy, tedy více jak 30 km od koupeného Kostelce nad Sázavou. Přesto však patřila právě k němu a ne ke Kostelci nad Černými lesy, protože Sádlo získával všechny zmiňované vsi od Filipa Lanta, který

38 Petr z MLADOŇOVIC, Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici, in: Ivan HLAVÁČEK, Ze zpráv a kronik doby husitské, Praha 1981, s. 38.

39 Ivan HLAVÁČEK, Ze zpráv a kronik doby husitské, Praha 1981, s. 429.

40 K této úvaze inspirativně: Howard KAMINSKI, The problematics of later-medieval „Heresy“, in: Jaroslav PÁNEK – Miloslav POLÍVKA – Noemi REICHERTOVÁ (ed.), Husitství, renesance, reformace I, Praha 1994, s. 419–432.

41 AČ III., s. 482.

je zřejmě vlastnil v rámci kosteleckého manství.[42] Rovněž poloha dalších potvrzených vsí přináší řadu otázek, a to zvláště Voděrady, u kterých není jisté, kde se nacházejí. V úvahu připadá vesnice Černé Voděrady v blízkosti Olešky. To by znamenalo, že Jan Sádlo vlastnil poměrně vzdálený prostor v okolí královského hradu Kostelec nad Černými lesy.[43] Mohlo se ale také jednat o Voděrady (dnes součást obce Chyšky) v oblasti okolo Sedlčan, Prčic a Votic, tedy v Sádlově „domácím" kraji, ve kterém se nacházel i Smilkov, odkud zřejmě pocházel. V takovém případě by pro něj Voděrady byly výhodnější, protože by při návštěvě svého majetku nemusel dojíždět tak daleko. Na druhou stranu však není pravděpodobné, že by na své vísky jezdil nějak často, takže pro něj vzdálenost zřejmě nepředstavovala žádný větší problém. Stejná listina z roku 1413 Sádlovi zajišťovala ještě ves Jesenici (dnes okres Praha-západ) nacházející se asi 20 km severně od Kostelce. Jesenice, nedaleko Kunratic, kde shodou okolností Václav IV. vydal zmiňovanou listinu, to bylo podstatně blíže k Praze než ke Kostelci. Navíc Sádlo získal i sousední vesnici Vestec, která byla zmiňována jako příslušná k hradu Kostelec již v roce 1360.[44] Otázkou však zůstává, kde hledat poslední vesnici, kterou listina označovala jako Krumlovec.

I tak je zřejmé, že se Sádlo ziskem hradu Kostelec a jemu poddaných vsí dostal k zajímavému majetku, situovanému do několika oblastí. Hlavní částí zřejmě byl samotný Kostelec a jeho bezprostřední okolí, kde ovládal vedle hradu zcela nebo částečně dalších šest vsí. Druhou oblast představovala vzdálená Oleška a pravděpodobně i nedaleké Voděrady, pokud přistoupíme na možnost, že se jednalo právě o dnešní Černé Voděrady.

Již roku 1414 Sádlo rozdělil kostelecký majetek a své děti manželce Martě a dalším třem osobám, (Přibík z Chotyšan, Jan Střížek ze Střížkova a Vojtěch z Buřenic),[45] jak již bylo zmíněno výše. Přesto si ke Kostelci zachovával nějaký vztah, protože se od té doby až do konce života psával právě po Kostelci, většinou jako Jan Sádlo ze Smilkova a z Kostelce. Osobně však na Kostelci nesídlil a většinou se zdržoval jinde, protože správu hradu a zřejmě i celé-

42 V souvislosti s Kostelcem byla Oleška zmiňována již v letech 1357–1358, kdy Kostelec držel Jakub z Kostelce, syn podkomořího Franclina, o němž se zachovala zpráva, že v těchto letech podával faráře do Olešky. A. SEDLÁČEK, Hrady XV., s. 40.

43 Majitelé hradu Kostelec nad Černými lesy obdrželi od Krále Karla IV. rovněž manské právo, které pravděpodobně přetrvávalo i na začátku 15. století. A. SEDLÁČEK, Hrady XV., s. 1–14.

44 AČ II., s. 386.

45 A. SEDLÁČEK, Hrady XV., s. 41–42.

ho manství svěřil panošovi Chvalovi z Chotče, který působil jako purkrabí na Kostelci ještě dlouho po Sádlově smrti.[46]

Úvahu, že v oblasti okolo Kostelce nad Sázavou si Jan Sádlo udržoval vliv i po roce 1414 potvrzuje zmínka z roku 1419, kdy odkoupil od Prokopa a Zbyňka z Mrvice jen o několik kilometrů vzdálené Netvořice.[47]

Téhož roku, kdy získal královské potvrzení na Kostelec nad Sázavou, se začala psát další kapitola Sádlových snah o rozšíření majetkové základny. Někdy na přelomu let 1412–1413 zemřel Petr z Konipas, majitel dvou domů v Hořepníku.[48] Domy zvané Ráj a Peklo byly 5. srpna 1413 provolány jako královská odúmrť, kterou si vyprosil Jan Sádlo. Domy od krále obdržel již 9. září téhož roku. Dědicové Petra z Konipas, Petr z Trkova, Mikuláš Kunčice, Milota z Bohdanče a matka Petra z Konipas Kačka, ale tuto odúmrť odpírali. Jan Sádlo krátce domy držel, ale když viděl odpor dědiců, prodal své právo na domy Oldřichovi, řečenému Krčmice z Konipas.[49] Na první pohled se zdá, že šlo o marginální záležitost, ale v kontextu dalších Sádlových vztahů s nižší šlechtou se ukazuje, že právě okolí Hořepníka pro něj bylo oblastí, kam soustředil své zájmy. Hořepník se nacházel v blízkosti Červené Řečice[50] při horním toku řeky Želivky. Jan Sádlo domy v Hořepníku sice obratem prodal, ale v oblasti vlastnil ještě tvrz a ves Loutkov, kde byl v roce 1419 zmiňován jako Jan z Loutkova. Stejně jako August Sedláček předpokládám, že Jan Sádlo byl totožný s oním Janem z Loutkova, protože po roce 1421, kdy byl Jan Sádlo popraven, přešlo loutkovské zboží na Loutkovu manželku Martu z Březí, která byla manželkou Jana Sádla.[51]

Od roku 1413 si tedy Sádlo průběžně rozšiřoval majetek a zvyšoval prestiž, pohyboval se také mezi vyšehradskými many. Rovněž posiloval svůj institucionální vztah ke králi. Zároveň pravděpodobně prohluboval své osobní vztahy s některými obhájci Husových myšlenek. V období mezi léty 1410–1415 se dostal do kontaktu například s Alešem z Březí,[52] a to především díky

46 AČ I., s. 154–155, 221, 404–409.

47 A. SEDLÁČEK, Hrady XV., s. 130.

48 K dějinám Hořepníku podrobněji Jiří ÚLOVEC, Konipas u Hořepníka. Příspěvek k dějinám zaniklého hradu a panství, in: Vlastivědný sborník Pelhřimovska 7, 1996, s. 47–63.

49 AČ XXXVI., s. 249.

50 Červená Řečice původně patřila pražskému biskupství posléze arcibiskupství. V roce 1415 se však dostala do světských rukou, když ji od Konráda z Vechty i s celým panstvím koupil Jan z Chotěmic, který ve stejné době získal i nedaleký hrad Konipas. A. SEDLÁČEK, Hrady IV., s 250–253, 344.

51 A. SEDLÁČEK, Hrady IV., s 347.

52 Aleš z Březí byl kanovníkem vyšehradským v roce 1413 a rovněž patřil mezi královi oblíbence. Josef DOBIÁŠ, Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí

jeho sestře Martě z Březí,[53] kterou si vzal za manželku. Vedle toho se setkal i s Jindřichem Leflem z Lažan a Janem Řitkou z Bezdězic,[54] který v závěru Václavovy vlády výrazně ovlivňoval poměry v manství vyšehradském, a dalšími méně známými osobnostmi, pravděpodobně zůstával na blízku i Václavu Králíkovi z Buřenic, což nepochybně mělo vliv na další jeho postoje.

V období po roce 1412 obecně docházelo ke sblížení různých šlechtických podporovatelů reformních myšlenek jak mezi sebou, tak i s univerzitní sférou. Ochrana Jana Husa toho byla nedílnou součástí. V krátké době se tak v českém prostředí utvořila univerzitně-šlechtická koalice, jejíž součástí se stal i Jan Sádlo, a jejíž cíle se ještě značně lišily od budoucích událostí. Husovy myšlenky díky tomu přežily i částečnou ztrátu královy podpory a mezi šlechtou se díky tomu začalo tvořit podhoubí pro budoucí vznik husitské koalice.[55]

Postoje Jana Sádla v roce 1415

Byl-li rok 1405 začátkem Sádlova působení na královském dvoře, tak o deset let později začala vrcholná léta jeho kariéry. V předchozích letech Sádlo rozhojnil svůj majetek a zařadil se po bok podporovatelů Mistra Jana Husa. Král Sádlovi dopomohl nejen k některým statkům a povolil mu nejen spo-

II/1, Praha 1936, s. 44.

53 Marta pocházela z rodu nižší šlechty, který se psal podle hrádku Březí nedaleko Týna nad Vltavou. Rod disponoval podacím právem v kostele křtěnovském, takže se někdy jeho příslušníci psali i s predikátem z KřtěnovaM. M. BUBEN, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s. 45–46.

54 Panoš Jan Řitka z Bezdězic byl uváděn již od roku 1413 jako královský sluha či komorník.Srov. V. V. TOMEK, Dějepis města Prahy V., s. 48. V průběhu let získal některá zboží z manství vyšehradského, později působil jako purkrabí na Vyšehradě, a to již nejméně v roce 1418. Srov. AČ VI., s. 272–275; RBMV III., s. 313–314. Z této funkce pravděpodobně výrazně ovlivňoval poměry v manství vyšehradském. Během první pražské defenestrace zřejmě z pozice vyšehradského purkrabího sehrál společně s Janem Sádlem a Petrem Zmrzlíkem důležitou roli pro legalizaci převratu. Srov. Petr ČORNEJ, Jan Žižka (Pokus o charakteristiku), in: P. ČORNEJ, Světla a stíny husitství. Události – osobnosti – texty – tradice. Výbor z úvah a studií, Praha 2011, s. 139. Na Vyšehradě zůstal Jan Řitka až do 24. 10. 1419, kdy Mikuláš z Husi společně s Janem Žižkou donutili vyšehradskou posádku ke kapitulaci. Jan Řitka se tak připojil k Žižkovým bojovníkům a později získal funkci táborského hejtmana v Domažlicích. Srov. F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 15. V roce 1433 se jako táborský hejtman Domažlic účastnil tažení do bavorského městečka Kouba (Cham), z následné bitvy však utekl. Srov. Bartošek z DRAHONIC, Kronika, in: Ivan HLAVÁČEK (ed.), Ze zpráv a kronik doby husitské, Praha 1981, s. 262.

55 František ŠMAHEL, Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje, Praha 2001, s. 25.

lek s Ondřejem Šafářem,[56] čímž si Sádlo upevnil svou pozici v rámci regionálních struktur (tentokrát na Pelhřimovsku), ale králova přízeň šla ještě mnohem dál, když ho 12. března 1415 dokonce vyňal ze soudu, cud a jiných práv. V praxi to znamenalo, že podléhal pouze jurisdikci hofmistra nebo královského maršálka. Sádlova pozice se tím zřejmě značně upevnila a posílily se jeho ambice na získání i dalších úřadů. Téhož roku dokonce koupil na Novém Městě pražském dům[57] (čp. 137 na nároží nynější Mikulandské ulice a Národní třídy),[58] což vypovídalo o dobrém stavu jeho financí, bydlení v Praze totiž pro nižšího šlechtice představovalo mimořádnou finanční zátěž.[59] Svědčilo to i o snaze nebo možná nutnosti pobývat stále častěji v blízkosti krále. V. V. Tomek naznačuje, že se Sádlo v této době dostal i do funkce správce královských vydání (provisor expensarum regalium).[60] Správa financí by vysvětlovala nejen nutnost pobývat v Praze, ale znamenala by i určitý finanční zdroj pro koupi domu. S jistotou však tento úřad zastával až v roce

56 K jejich spolčení i s dalšími osobami z okolí Červené Řečice na Pelhřimovsku došlo v roce 1414 zřejmě v reakci na probíhající morovou epidemii, což záhy přineslo své ovoce. V souvislosti s morovou epidemií v letech 1413–1415 zřejmě oba získali některá zboží v okolí. V roce 1414 byl Ondřej Šafrán jeden z výprosníků, kterým král daroval vesnici Hranice. K novému majetku mu připadla i povinnost poskytovat manské služby k hradu Vyšehradskému. Srov., AČ XXXVI., s. 853. Ondřej Šafář, tehdy uváděn s predikátem z Loutkova, se tak zařadil mezi many vyšehradské, mezi které patřil i sám Sádlo, ale i někteří jeho další přátelé a členové rodiny. V důsledku morové epidemie zemřel i jejich přítel Václav z Křelovic. Ondřej Šafář společně s Janem Sádlem se stali poručníky jeho sirotků. Křelovice se nacházejí nedaleko Hořepníku, Loutkova a Buřenic a bylo by jen logické, že majitelé těchto zboží se ujali nedospělých dětí zemřelého souseda. Srov., DZ II., s. 113. Můžeme předpokládat, že byl jedním z panošů, kteří byli ve službách Jana Sádla. Ondřej Šafrán měl zřejmě na starosti dohled právě nad majetkem v okolí Loutkova, kde si Jan Sádlo budoval určité zázemí. Vedl ho k tomu nejen majetek, který tu během života získal, ale také vazby na Buřenice, které se nacházely nedaleko a odkud pocházeli jeho příbuzní nebo alespoň velmi dobří známí vladykové z Buřenic.

57 Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského II*, Nové město Pražské, Praha 1870, s. 93

58 Petr ČORNEJ, Pád Jana Želivského, ČČH 101 (2003), č. 2, s. 276.

59 Miroslav POLÍVKA, K postavení nižší šlechty v předhusitské Praze, DP 9/1, 1991, s. 27–39.

60 V. V. TOMEK, Dějepis města Prahy V., s. 46. J. Pekař o tom však nic neví. Ještě před zajetím krále se v této funkci objevil Heřman z Choustníka (1402), který předtím působil v úřadu nejvyššího komorníka zemského a po něm byl jako mistr komory královské uváděn v roce 1409 Beneš z Choustníka, oba bratři z předního českého rodu. Ze zbylých let však údaje chybí a nelze proto přesně určit, kdy se do této funkce Jan Sádlo dostal V. V. TOMEK, Dějepis města Prahy V., s. 46; I. HLAVÁČEK, Aktivita české šlechty na dvoře Václava IV., s. 205–215.

1417.[61] Přesto mu z této funkce pravděpodobně plynula nejen jistá finanční hotovost, ale také nevyčíslitelný kapitál v podobě stálých vztahů s králem Václavem IV.

V roce 1415 rovněž nastal určitý zlom v celé české společnosti. Husova upřímná snaha o reformu církve narazila na zamítavé stanovisko koncilu a končila mistrovým upálením 6. července 1415. Na tento akt podrážděně reagovali mnozí představitelé české a moravské šlechty listem z 2. září téhož roku. Upálení mistra Jana vzbudilo velmi široký negativní ohlas, jinak by asi těžko svou pečeť přivěsilo 452 šlechticů. K pečetění došlo nejenom v Praze, ale i na dalších sedmi shromážděních mimo hlavní metropoli království. Účastí na stížném listu jednotlivé osoby jasně deklarovaly svůj postoj k Janu Husovi a nechyběl mezi nimi ani Jan Sádlo. Mezi královými milci však představoval výjimku, protože ostatní Václavovi oblíbenci se od pečetění dopisu proti upálení Husa distancovali. Stejně jako Sádlo se z Václavových milců zachoval už jen Lacek z Kravař, [62] který na obranu Husa aktivně vystupoval už v roce 1410, a který byl jako zemský hejtman na Moravě v listu uváděn na druhém místě. Pečetil ještě Jindřich Lefl. Otázka je, v jaké pozici byl tehdy Milota z Tvorkova, který rovněž figuroval na seznamu pečetících a v minulosti byl společně s Janem Sádlem označován jako králův komorník.[63]

Text dopisu poměrně agresivně napadal vykonavatele Husova upálení, když hned v úvodu připomínal, že všechno*, „ Co chcete, aby činili lidé vám, čiňte jim“* a dodával*, „že křesťan by měl milovati bližního svého jako sebe samého“*. Česká a moravská šlechta dále hájila Husa jako člověka dobrého, spravedlivého a křesťanského a neshledávala v jeho učení nic kacířského. Ve stejném listu bránila také Jeronýma Pražského, který zůstával v Kostnici vězněn.[64]

Jan Sádlo se na listě objevil jako Jan Sádlo z Miličína a z Kostelce mezi prvními pětatřiceti pečetícími.[65] Dvě edice Františka Palackého však přinášejí ohledně jeho osobnosti poněkud rozdílné informace. Zatímco ve třetím svazku Archivu českého z roku 1844 zařadil Palacký Sádla až mezi jihočeskou a středočeskou šlechtu pod jménem Jan ze Smilkova, v edici Documenta Mag. Joannis Hus z roku 1869 ho zaznamenává nejen mezi prvními osobami a pak znovu mezi prvními pečetícími pod jménem Jan Sádlo z Miličína jinak z Kostelce (poprvé chybí jméno Sádlo, podruhé již ne, predikáty jsou stejné), ale zároveň mezi jihočeskou a středočeskou šlechtou ponechává jméno Jan

61 AČ III., s. 490.
62 AČ III., s. 187–193.
63 AČ XXXV., s. 460
64 AČ III., s. 187–193
65 F. PALACKÝ (ed.), Documenta Mag. Joanis Hus. S. 590–595.

ze Smilkova. Pravděpodobně se v první edici domníval, že se jedná o stejnou osobu, zatímco v pozdější práci již odlišoval osoby dvě. Jednalo se však skutečně o dvě osoby nebo se Sádlo objevil mezi pečetícími dvakrát? Nebyl by jediný, ostatně i Lacek z Kravař svou pečeť přiložil dvakrát, jednou v Praze a podruhé na moravském shromáždění. Zarážející je však, že Sádlo používal při pečetění odlišné jméno. To by se však dalo vysvětlit tím, že v Praze pečetil jako čerstvý měšťan, případně správce královského hradu Kostelce nad Sázavou, zatímco ve středních Čechách by se na stížném listě podílel jako majitel tvrze na Smilkově. Tato hypotéza však zároveň ihned padá, protože Jan Sádlo žádným měšťanem nebyl. Pouze zde vlastnil dům, což z právního hlediska neznamenalo vůbec nic. Připusťme proto, že se jednalo o dvě osoby.

I přesto Jan Sádlo patřil v rámci Podlanicka společně s Petrem z Janovic mezi výjimečné případy šlechticů, kteří pečetili stížné listy. Většina hradních pánů v této oblasti protestní listy nezpečetila. Josef Petráň se domnívá, že to bylo dáno především tím, že tímto krokem se zasahovalo do vyšší politické hry, která se vesměs drobných a neaktivních šlechticů Podblanicka netýkala. Vedle Jana Sádla vyzdvihuje mezi signatáři stížného listu právě Petra z Janovic na Vysokém Chlumci.[66] Nalézt zde však můžeme i některé drobnější šlechtice, například Václava Konopě ze Smilkova, u kterého se dají předpokládat vazby na Jana Sádla. Je však přinejmenším zarážející, že se na listě neobjevuje nikdo další z příslušníků Sádlovy rodiny nebo téměř nikdo z jeho méně angažovaných známých. Rozhodující úlohu při organizování protestní akce na sebe vzal panský stav a účast vyšších šlechticů na pečetění byla také mnohem důležitější. Možnost připojení se nižší šlechty tak byla omezena právě sociálními faktory.[67] To jenom potvrzuje dobré Sádlovo postavení v regionu a eventuální vazby na Petra z Janovic, který měl v daném regionu zřejmě ještě větší slovo.

Ani aktivita Jana Sádla však nebyla nijak přehnaná. Již v únoru a v květnu 1415 posílali někteří představitelé šlechty listy přimlouvající se za Jana Husa ještě za jeho života, Sádlova pečeť však chyběla. Možná se nehodlal po vynětí ze soudu a cúd příliš veřejně projevovat, aby nepopudil krále. Na druhou stranu je otázka, jestli měl Sádlo vůbec příležitost se k listům připojit, protože se jednalo o akce vedené Lackem z Kravař z Velkého Meziříčí a z Brna.[68] Těžko tedy posoudit, zda se Sádlo obával k přímluvným listům přidat, přes-

66 Josef PETRÁŇ, Příběh Oubĕnic. Mikrohistorie české vesnice. Praha 2001, s. 45.

67 Bohdan ZILYNSKYJ, Stížný list české a moravské šlechty proti Husovu upálení. Otázky vzniku a dochování, FHB 5, 1983, s. 195–237.

68 AČ III., s. 182–187.

tože již od roku 1411 byl považován za jednoho z kacířů, nebo zda dochované prameny limitují možnosti hodnotit jeho chování v první polovině roku 1415. Jisté zůstává jen to, že se v červnu a červenci téhož roku domáhal společně s Přibíkem z Chotyšan věna ve Ctiboři[69] a k Husovu procesu na koncilu v Kostnici se nijak zvlášť veřejně nevyjadřoval. Na všeobecné reakci šlechty na upálení mistra Jana Husa se však již rozhodně podílel.

Účastnil se také sněmu pánů českých a moravských konaného 5. září 1415 na Starém Městě pražském v kostele Sv. Jiljí. V zápise byl opět uveden jako Jan z Miličína, jinak z Kostelce. Na shromáždění se podle zápisu sešlo 55 zástupců šlechty, z nichž celá řada zastupovala vysoké zemské úřady. Byli zde Čeněk z Vartenberka, nevyšší purkrabí pražský, hejtman Markrabství moravského Lacek z Kravař, Hanuš z Lipé, nejvyšší maršálek království českého, Petr z Kravař, jinak ze Strážnic, nejvyšší komorník desk olomouckých, Jan z Lomnice, nejvyšší komorník desk brněnských, a další osoby, které pečetily list již před třemi dny. Mezi nimi opět nechyběl vedle Jana Sádla i Milota z Tvorkova.[70]

Podle zápisu účastníci sněmu svorně tvrdili, že požadují možnost svobodně kázat slovo boží. Zároveň také rozhodně vylučovali, že by bylo České království sídlem kacířů. Tím dávali najevo, že jim jde především o očištění pověsti státu za hranicemi. Doufali v brzký konec papežského schizmatu. V čele hnutí vystupovali Čeněk z Vartenberka, Lacek z Kravař a Boček starší z Kunštátu jinak z Poděbrad.[71]

Dopisem z 2. září 1415, a stejně tak i zápisem ze sněmu konaného o tři dny později, se zhruba ukázalo, jak široká existovala základna podporovatelů Jana Husa a Husova učení mezi šlechtou a narýsovaly se první hranice jejich požadavků a postojů. Základna však nebyla ještě úplná. Na listech chyběl jak Petr Zmrzlík, tak Mikuláš z Husi, poměrně aktivní podporovatelé myšlenek Jana Husa ještě za jeho života. Dalo se tedy očekávat, že sympatizantů bude ve skutečnosti ještě více. Na druhou stranu se jen těžko mohlo předpokládat, že celá řada drobných šlechticů, kteří v září 1415 připojili své pečeti ke stížnému listu, se nějak výrazně projeví i v dalších událostech. Je také otázka, jak svoje připojení ke stížnému listu vůbec chápali a jestli si kladli otázku po smyslu tohoto činu. Vytýčení kontur síly hnutí tak zůstávalo stále ještě neúplné. Z hlediska této práce však bylo zásadní, že Jan Sádlo se nejen připojil, ale že již zpočátku patřil mezi aktivnější část reformní šlechty. Jednoznačně uvažoval v kontextu královského dvora, osobních zájmů i poměrně dobrých

69 AČ XXXVI., s. 262–263.
70 F. PALACKÝ (ed.), Documenta Mag. Joanis Hus. S. 590–595.
71 F. PALACKÝ (ed.), Documenta Mag. Joanis Hus. S. 590–595.

znalostí současných církevních poměrů. Zdá se možná zvláštní, že jako milec krále Václava si dovolil se takto jednoznačně politicky profilovat. Vzhledem k tomu, že již v předchozích letech byl považován za kacíře a pravděpodobně i hájil mistra Jana, to však byl naprosto logický krok, který mu v konečném důsledku v kariéře nijak neuškodil. V únoru 1416 sice koncil v Kostnici vyhlásil, že všech 452 pečetících stížného listu proti upálení mistra Jana Husa jsou podezřelí z kacířství a mají se do 50 dnů dostavit do Kostnice, reálně to ale pro nikoho ze signatářů dopisu nic neznamenalo.[72]

Účastí na sněmu 5. září 1415 se Jan Sádlo stal členem branného svazu husitské šlechty v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, na jehož platformě pak působil až do vypuknutí husitské revoluce, kdy se situace začala výrazně komplikovat.[73]

V roce 1416 byl Jan Sádlo opět uváděn jako jeho komorník.[74] Tuto funkci si tedy zřejmě držel kontinuálně už od roku 1405.[75] V červenci téhož roku pak přivěsil svojí pečeť na listinu Procka z Habrové. Ve stejné době Jan Sádlo již pravděpodobně podporoval přijímání podobojí, jak se ukázalo na jeho chování v Olomouci, které bude podrobněji rozebráno níže. Jan Sádlo ze své pozice králova milce a rádce údajně chránil mnoho mistrů a měšťanů před královým hněvem, čímž dosáhl v Praze určité popularity mezi příznivci reformního hnutí.[76]

Sádlova aktivita v olomouckém biskupství

Na podzim 1416 dostal Jan Sádlo poměrně důležitý úkol. V září roku 1416 zemřel Václav Králík z Buřenic, toho času olomoucký biskup, který většinu času trávil na pražském dvoře a udržoval si velký vliv na krále. Kostnický koncil dokonce měl v úmyslu ho nějak potrestat za to, že se stavěl netečně k šíření kacířství v zemi a více než církvi zůstával věrný králi. Litomyšlský biskup Jan Železný na něj již údajně připravoval žalobu,[77] Václav Králík však

72 Petr ČORNEJ, 30. 7. 1419. První Pražská defenestrace. Krvavá neděle uprostřed léta, Praha 2010, s. 47.

73 F. ŠMAHEL, Husitské Čechy, s. 27.

74 AČ XXXVI., s. 24–26, 887.

75 AČ XXXVI., s. 851.

76 Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika – Píseň o vítězství u Domažlic, Marie BLÁHOVÁ (ed.), Praha 1980, s. 260.

77 Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Litomyšlský biskup Jan IV. Železný a jeho vizitace, in: Studie o rukopisech 21, 1982, s. 115–139.

mezitím zemřel. Jeho poživačný způsob života mu přivodil četné dluhy, které se pokoušel splatit, ale již to za života nestihl.[78]

Nyní šlo králi o to, kdo bude novým olomouckým biskupem. Volba padla na Aleše z Březí, kanovníka vyšehradského a zároveň švagra Jana Sádla. O biskupech si pochopitelně rozhodovala sama církev, ale králův kandidát si mezi kanovníky mohl vysloužit určitou podporu. Personální vazby mezi zmiňovanými muži měly nepochybně význam. Sádlovo slovo mohlo ostatně sehrát v králově konečné nominaci Aleše z Březí na Olomouckého biskupa klíčovou roli. Domnívám se, že právě to, že se stal Aleš z Březí kandidátem na uprázdněný biskupský stolec, jenom potvrzuje moji tezi, že Sádlo si budoval nebo byl součástí budované rozsáhlé sítě králových milců, kteří by spolu navzájem spolupracovali. Aleš z Březí byl rovněž chápán jako králův milec, nezdá se však, že by se těšil tak dobrému postavení, jako se to ukazuje v případě Jana Sádla, byť ani Jan Sádlo nepatřil mezi nejoblíbenější a neprotežovanější královy muže. Mezi ty se počítal právě zemřelý Václav Králík, a přestože Králík příliš času v Olomouci netrávil a spíše se oddával jiným radovánkám většinou v Praze, uvědomoval si Václav IV., že ztráta spřízněné osoby na tak důležitém postu jako bylo biskupství v Olomouci, by se mu nemusela vyplatit. V osobě Václava Králíka ztratil král dlouholetého rádce a přítele a zdá se, že po Králíkově odchodu ve spletité politické situaci ještě více tápal. Bylo mu však jasné, že olomoucké biskupství musí udržet pod svým vlivem a to tím spíš, že náboženské nálady v zemi se neustále vyostřovaly.[79]

Králův vztah k olomouckému biskupství byl nutně specifický. Václav IV. na Moravě vládl od smrti svého bratrance Jošta v roce 1411, Morava si přesto podržela samostatný status, a zemské úřady a král musel na její správní systém brát ohled. Velký význam si udržovalo zcela logicky i panství olomouckého biskupství.[80] V souvislosti s velkým významem Olomouce ostatně převzal správu biskupství právě z králova hlediska spolehlivý Václav Králík, nyní však bylo třeba sehnat kvalitní náhradu.

Ve složité situaci se zřejmě nabídl Sádlo, který měl rodinné vazby na některé osoby z vyšehradské kapituly (Aleš z Březí, Chval ze Smilkova, Řehoř Chuderka). Sádlo v poslední době pozvolna stoupal na žebříčku mezi královými oblíbenci a byl si nepochybně vědom, že švagr na pozici biskupa jeho váhu a pozici jedině posílí. Navíc se zdál být Aleš z Březí ideálním kandidátem. Z následných událostí totiž zpětně vyplývá, že Aleš byl spíše poddajný,

78 M. M. BUBEN, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s. 47–49.
79 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce II., s. 303–304.
80 F. ŠMAHEL, Husitské Čechy, s. 15–16.

nevýrazný a zřejmě i poslušný k radám z královského dvora. To by přineslo králi Václavovi alespoň na nějaký čas klid. Z hlediska osobní politiky Jana Sádla by to znamenalo nejen prestiž, ale i možnost ovlivňovat církevní poměry na Moravě. Taková budoucnost ho rozhodně lákala. Podívám-li se zpětně na jeho působení v blízkosti krále, díky kterému si zvyšoval osobní majetek, nemohu se ubránit dojmu, že zároveň s kroky vedoucími k jeho osobnímu prospěchu zřejmě skutečně usiloval alespoň o částečnou změnu náboženských poměrů. Aleš z Březí proto představoval ideální volbu, protože se k určitým změnám stavěl otevřeně. Na osobnosti Jana Sádla se tak podle mého názoru ukazuje, že i osobně velmi dobře zajištěný jedinec stojící zcela evidentně na bázi současného režimu mohl mít zájem na určitých reformách. Dodejme však, že ty spolu s sebou nesly i změny hospodářské, což si nepochybně uvědomoval i Jan Sádlo.

O biskupství v Olomouci ale zároveň usiloval i litomyšlský biskup Jan Železný, který do Olomouce dorazil dříve a již 21. září 1416 se nechal svými přívrženci mezi olomouckými kanovníky zvolit biskupem. Aleš z Březí společně s Janem Sádlem a pod ochranou Lacka a Petra z Kravař, Jana z Lomnice, Jindřicha z Vlašimi a Oldřicha Hlavatce dorazili do Olomouce později, ale využili toho, že první volbě nebyli zdaleka všichni kanovníci přítomni a uspořádali volbu novou. Ta proběhla 3. října a dopadla ve prospěch Aleše z Březí. Přirozeně to vedlo ke sporu mezi oběma novými biskupy, kteří zdůrazňovali, že právě jejich volba byla ta platná. Papež v té době ještě nemohl mezi oběma rozhodnout, protože právě tehdy probíhal kostnický koncil, který se pokoušel ukončit papežské schizma.[81]

Olomoučtí kanovníci se rozdělili na dvě části podle toho, koho podporovali. Král reagoval na rozhádané poměry nařízením, aby kanovníci přijali za svého biskupa Aleše z Březí, přičemž neuposlechnuvší trestal vězněním. Někteří podporovatelé Jana Železného proto uprchli z města a v prosinci arcibiskup Konrád z Vechty uvedl Aleše z Březí do úřadu.[82] Není bez zajímavosti, že mezi kanovníky se v té době objevil i Chval ze Smilkova.[83] To by mohlo svědčit o tom, že Chval se podílel na volbě Alše z Březí biskupem. Tím podpořil nejen nástup s husitstvím sympatizujícího biskupa, ale i reformní politiku svého bratra a kariéru jeho švagra. Tento detail tak jenom potvrzuje, že skutečně v pozadí královské politiky vznikala síť jednotlivých osob, které si navzájem pomáhaly a umožňovaly kariérní postup.

81 Zdeněk NEJEDLÝ, Dějiny města Litomyšle a okolí I. (do roku 1421), Litomyšl 1903, s. 245–248.

82 Z. NEJEDLÝ, Dějiny města Litomyšle a okolí I., s. 245–248.

83 RBMV VII., s. 296–297.

Hned v prosinci se údajně husitský kněz Jan odvážil v biskupském chrámu podávat při mši podobojí, což však údajně nechalo novopečeného biskupa zcela v klidu.[84] Tím se zřejmě potvrdily obavy některých loajálních katolíků, Jan Sádlo naopak mohl být spokojen. Společně s Janem z Vlašimi (zřejmě Jan z Chotěmic, se kterým se setkával i v regionu a Podblanicku) a Janem Hájkem z Hodětínka patřil mezi české šlechtice, kteří přijímali v olomoucké katedrále podobojí,[85] a patřil tedy zřejmě k těm, kteří se s novou praktikou rychle ztotožnili. Jan Železný však neskládal zbraně. Spíše naopak, přešel do útoku proti Alešovi z Březí, když ho obvinil z příchylnosti k husitství. Dokládal to právě jeho spoluprací a stykem s Janem Sádlem, známým Husovým sympatizantem. Tato Janova obvinění padla na kostnickém koncilu na úrodnou půdu a již 14. prosince 1416 potvrdil koncil Jana Železného za biskupa.[86] Spor o biskupství se táhl až do roku 1418, kdy nový papež Martin V. jmenoval olomouckým biskupem s konečnou platností Jana Železného. Ke jmenování došlo 14. února 1418. Je však otázka, kdo v období mezi prosincem 1416 a únorem 1418 funkci biskupa reálně zastával. Eduard Maur předpokládá, že správy olomoucké diecéze se reálně ujal Aleš z Březí, který dokonce splácel dluhy svého předchůdce Václava Králíka. Zřejmě se i snažil o výplatu zastavených biskupských statků.[87] E. Maur tak soudil především podle listiny ze 17. prosince 1420, kdy vydal Aleš z Březí Sádlovi kvitanci, podle níž mu do té doby dlužil 4000 kop grošů českých, které předtím Sádlo zaplatil při splácení dluhu za Václava Králíka.[88] Není však příliš těžké si představit, že o vykonávání úřadu se průběžně pokoušeli oba zmiňování duchovní. Oba zde měli dostatek přívrženců na to, aby utvořili svou skupinu. Alešovi evidentně pomáhala autorita krále, která však po zvolení nového papeže na koncilu v Kostnici ztrácela opodstatnění pro ty, kdo chtěli zůstat poslušní církvi.

Uvedených 4000 kop grošů však svědčí o tom, že Aleš z Březí skutečně něco v Olomouci podnikal. V samotné listině se objevuje zdůvodnění, že Aleš nadělal dluhy právě vyplácením některých hradů.[89] V souvislosti s osobností Jana Sádla je však zajímavá ještě jedna věc. Jan Sádlo by musel v průběhu necelých dvou let vyplatit Alešovi 4000 kop grošů. Zákonitě proto vyvstává

84 Z. NEJEDLÝ, Dějiny města Litomyšle a okolí I., s. 245–248.

85 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce II., s. 354.

86 K zajímavé osobnosti Jana Železného především v období, kdy byl litomyšlským biskupem podrobněji Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Litomyšlský biskup Jan IV. Železný a jeho vizitace, in: Studie o rukopisech 21, 1982, s. 115–139.

87 Eduard MAUR, Příspěvek k biografii Aleše z Březí, in: Táborský archiv 8, 1998, s. 11–35.

88 AČ II., s. 470.

89 AČ II., s. 470.

otázka, kde by takových příjmů dosáhl. Vísky k manství kosteleckému jistě tolik nevynášely, ale za to se Jan Sádlo dostal v průběhu života k docela jiným funkcím, které by mu k penězům napomohly. Podle jedné varianty by tedy nastřádal potřebné jmění vlastní pílí a snahou získat co nejvíce majetku. V úvahu připadá především jeho působení ve funkci správce královských vydání, ale i v dalších úřadech, kterých dosáhl v posledních letech Václavovy vlády a které mu nepochybně otevřely cestu k vydatným finančním zdrojům. V té době ostatně nebylo nijak zvláštní, že si osoba v takto exponovaných funkcích, ve kterých Jan Sádlo působil, vybírala odměny sama, jak uznala za vhodné.[90]

Druhá varianta naopak vychází z toho, že Jan Sádlo Alešovi z Březí nic ze svého nedal, a že působil jen jako prostředník mezi králem a biskupem. V obou případech se však v záležitosti významně angažoval. Pokud dával švagrovi peníze skutečně ze svého, svědčí to nejen o jeho vynikajícím finančním zabezpečení, ale také o vskutku vážném úmyslu biskupství z nějakého důvodu udržet v Alešových rukou a napomoci ho zvelebit. Inspiruje to k otázkám ohledně síly rodinných vazeb. Skutečně vznikalo mezi Janem a Alešem určité pouto založené na rodinných svazcích, případně na principu nějakého klanu, v rámci něhož by pochopitelně hrála významnou roli osobní ambice udržovat si mocenský vliv, nebo se to tak jeví jenom z dnešního pohledu, kterému pravděpodobně schází některá důležitá fakta? Zdeněk Nejedlý chápal Alešův a Sádlův vztah jako koalici husitských přátel. Z oslovení „amicus noster" tedy „přítel" vyvozoval, že Aleš z Březí se přátelil s Janem Sádlem především na bázi společného boje za husitskou věc.[91] Tuto okolnost vyloučit nelze, i když E. Maur podotýká, že z listiny se vůbec nedá usuzovat, že by snad Aleš z Březí zůstával sympatizantem k husitství i v roce 1420, a že byla tato formulace naopak spíše podmíněna Sádlovým postavením.[92] Faktem zůstává, že Aleš čtyři artikuly pražské nepřijal za své a ani nepodával podobojí, což ostatně konstatoval i sám Z. Nejedlý.[93] Aleš z Březí tedy zřejmě při husitských ideálech v době vzniku dlužního úpisu nesetrval. Rovněž Jan Sádlo se ve stejné době ideově pohyboval již v odlišných sférách než v letech 1416–1418, takže lze jen stěží tvrdit, že by vřelé oslovení svědčilo o jednotném smýšlení ve prospěch husitské věci. Domnívám se, že vřelejší formulace vyplývaly (pokud se nejednalo o formulářovou předlohu) spíše z dobrého osobního vztahu, který nemusel mít nic společného s přesvědčením o poli-

90 R. NOVOTNÝ, Ráj milců?, s. 215–229.
91 Z. NEJEDLÝ, Dějiny města Litomyšle a okolí I., s. 250.
92 E. MAUR, Příspěvek k biografii Aleše z Březí, s. 31.
93 Z. NEJEDLÝ, Dějiny města Litomyšle a okolí I., s. 249.

tické a náboženské situaci. Mnohem více to možná odkazovalo k rodinným vazbám obou osobností. Je však otázka, jakou váhu takové formulaci vlastně přičítat, o realitě dost možná svědčí pramálo. Napadá mne dokonce, že Alešovy sympatie k husitství se projevovaly především v době, kdy se mu to hodilo, neboť byl podporován králem a Janem Sádlem, a zároveň mohly mít spojitost i s jeho poddajností. Stejně tak kupříkladu uvedená událost z prosince 1416, kdy nijak neodsoudil kněze udělujícího svátost pod obojí způsobou, se zřejmě odehrála ještě za přítomnosti Jana Sádla, který byl Alešově uvedení do úřadu v Olomouci pravděpodobně přítomen, ale i dalších osobností spojených s reformním smýšlením. Aleš z Březí byl zkrátka osobou, která jak pro krále, tak i pro sympatizanty Husových myšlenek představovala lepší volbu než zanícený katolík Jan Železný, v minulosti spolupracující i se Zikmundem Lucemburským. Zároveň to vyhovovalo i možným plánům pro zisk některých biskupských majetků.

Vrátíme-li se k problematice splácení dluhu Sádlovým prostřednictvím, nemělo by se zapomínat ani na v té době již zesnulého Václava Králíka, který velkou část dluhů sám zavinil. Motivem tak nemusela být jen pomoc samotnému Alešovi, ale osobní Sádlovo pouto k zemřelému.

Mnohem pravděpodobněji však Sádlo pouze jako králův prostředník půjčoval Alešovi peníze na výplatu zastavených hradů, aby se posílila biskupova moc. I v tomto případě se tedy ukazuje, že Sádlo nabyl velkého významu, a že se mu tím zároveň otevírala možnost získávat vliv na chod olomouckého biskupství. Část dluhu se nepochybně týká i Alešova pozdějšího působení na biskupství litomyšlském, motivy k jeho financování se však v obou případech velmi podobaly.

Po jmenování Jana Železného biskupem však tyto výhody pro Sádla skončily. Zmiňovaná kvitance z prosince 1420 na 4000 kop grošů tak pravděpodobně přinesla Sádlovi do osobní pokladny obrovské zdroje.

Přesto ještě nějakou dobu trvalo, než se Jan Železný úřadu ujal, musel totiž ještě odškodnit Aleše z Březí. Se souhlasem krále mu proto postoupil biskupství v Litomyšli. Spíše než smířlivé gesto se však jednalo o nutnost. Jan Železný tak nastoupil do Olomouce až někdy na podzim roku 1418, zatímco Aleš z Březí se přesunul do Litomyšle, kde pokračoval ve zvyšování dluhu vůči Janu Sádlovi. Za Alšova krátkého působení v Olomouci se celá řada manů, patřících k biskupství, přiklonila na husitskou stranu.[94] Z hlediska rozvoje husitského hnutí na Moravě tak lze Alšovu činnost považovat za úspěšnou.

94 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce II., s. 303–304.

Jan Sádlo v královské radě

Zároveň s poskytováním půjček Alešovi z Březí se však Jan Sádlo v roce 1417 angažoval i jinak. Zastával funkci správce královských vydání,[95] jak už bylo poznamenáno výše, a jako takový zajišťoval dvůr a panovníkovy potřeby na základě všech královských příjmů, které přicházely do centrální správy. Tento úřad patřil vůbec k těm nejdůležitějším a králové ho obsazovali jen těmi nejdůvěryhodnějšími lidmi.[96] Není proto třeba zdůrazňovat, jak významnou pozici si Jan Sádlo u krále Václava získal. Po vzoru některých dřívějších králových oblíbenců z řad nižší šlechty, jako byli Jíra z Roztok nebo Filip Laut, dostal úřad nejvyššího lovčího.[97] Jako takový měl na starost královské lesy. Lovčí dohlížel především na to, aby les využíval výhradně panovník.[98]

Zasedal rovněž v královské radě, což jenom potvrzovalo jeho vzrůstající vliv na královu politiku. Ještě v roce 1417 však vůbec nebylo zřejmé, kam bude královská politika směřovat. František Šmahel si povšiml, že královská rada byla tehdy poměrně kompromisně naladěna, když ještě v srpnu 1417 pospolu zasedali katolíci Vilém Zajíc z Házmburka a Jan mladší z Hradce s kališníky Petrem Zmrzlíkem ze Svojšína, Janem ze Smilkova a podkomořím Janem Bechyněm, a údajně dosud nerozhodní Jindřich z Lažan a Hájek z Hodětína.[99] V této době přitom Jan Sádlo patřil k nejznámějším příznivcům husitství. Od roku 1411, kdy poprvé v souvislosti s myšlenkami Jana Husa vešel ve známost jako kacíř a po roce 1415, kdy jako jeden z mála milců krále Václava IV. podepsal stížný list, již nikdo neměl důvod pochybovat o jeho smýšlení. Potvrzovalo se to nejen při podpoře Aleše z Březí a při činnosti v královské radě, dodnes se dochovala i anonymní protihusitská báseň z roku 1417, která ho jmenuje jako jednoho z nejvýznamnějších husitských vůdců. Píseň vznikla ještě před vypuknutím husitské revoluce a zajímavě, byť krátce, načrtává, jaké asi měl Jan Sádlo v této době postavení. Hus podle textu písně zplodil Korandu, Koranda Čapka, Čapek Olešáka, Olešák[100] Sádlo a Zmrzlíka, ten Jeronyma. Ukazuje se tedy nejen pořadí, v jakém se jednotlivé osob-

95 AČ III., s. 490.

96 Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha 1989, s. 72–73.

97 V. V. TOMEK, Dějepis města Prahy V., s. 46.

98 J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, s. 72–73.

99 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce II., s. 308.

100 Olešák byla přezdívka mistra Pavla z Oleše, který údajně šířil kacířské bludy. Srv. F. ŠMAHEL, Husitská revoluce II., s. 306; Josef TŘÍSKA, Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409 II., Praha 1981, s. 437

nosti zařadily mezi Husovy sympatizanty,[101] zdůrazněním právě těchto osob zároveň můžeme usuzovat, že si minimálně v očích antihusitských tvůrců, ale i dalších odpůrců husitů, udržovaly zásadní postavení. Zajímavé je, že podle textu byl Sádlo kacířem dříve než Petr Zmrzlík, který se však ve prospěch husitské věci angažoval mnohem aktivněji a není vyloučeno, že Sádla v tomto směru i ovlivňoval. Zmrzlík zasedal v královské radě dříve než Sádlo a dalo by se i spekulovat, že se o příchod Sádla do rady zasadil. Doklady na to však bohužel chybí. Je také třeba vzít v potaz, že pořadí mužů v básni mohlo být ovlivněno i jinými důvody než skutečným pořadím v příklonu k husitství, například estetikou verše apod.

O rok později vznikla satirická báseň rovněž namířená proti kacířům a mezi jmenovanými Jan Sádlo opět nechyběl. Byl zmiňován mezi členy královské korunní rady, kteří zabírají církevní jmění ve prospěch králových financí (možná narážka na Sádlovu aktivitu v Olomouci) a svou činností tak zatěžkávají krále hříchem.[102]

Pravým opakem Sádla byl Jan mladší z Hradce, příslušník mocného jihočeského rodu spolupracující s Rožmberky, oddaný stoupenec oficiální katolické církve, který byl v době kostnického procesu dokonce prohlášen za nejkřesťanštějšího českého pána.[103] Václav IV. zřejmě v zájmu udržení klidu v zemi úmyslně vybral radu velmi kompromisně. Radě v tomto složení se podařilo urovnat konflikt mezi panovníkem a Erhartem z Kunštátu.[104]

V roce 1417 se stal Jan Sádlo purkrabím na Bezdězu. Dostával zde příjem a podle všeho tam i skutečně zasahoval do místních poměrů, jak dosvědčují zmínky z roku 1417, kdy několik majitelů se odříkalo rychty ve Žďáře.[105] Purkrabství na Bezdězu přinášelo Sádlovi nový vliv a novou moc v místech, kde se dosud příliš neobjevoval. To nahrává spekulacím, jestli se král Václav nesnažil některé zajímavé úřady častěji mezi svými oblíbenci vyměňovat nebo je dávat na taková místa, aby se nestačili za krátký čas v dané lokalitě dostatečně zorientovat a nenašli si spojence a nové prostředky pro využívání přízně krále k jeho ožebračování. V předchozích letech takto král neuvažoval, ale v tomto případě se to zdá být velice pravděpodobné. Možná si uvědomoval, že mezi jeho milci skutečně vznikají nějaké sítě, které by ho mohly v budoucnosti nějak ohrozit. Se vzrůstajícím nepokojem ve společnosti se dalo jen těž-

101 František PALACKÝ, Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436, 2, Praha 1873, s. 521.

102 F. PALACKÝ (ed.), Documenta Mag. Joanis Hus. s. 687–697, Sádlo na s. 692.

103 J. URBAN, „Kališnický“ převrat na dvoře Václava IV., s. 419–432.

104 RBMV, III., s. 309–310.

105 Josef KALOUSEK (ed.), Listiny a zápisy bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708. Z archivu města Bělé pod Bezdězem, Praha 1899, s. 36.

ko odhadnout, co se bude dít. Král přitom musel balancovat mezi podporou a důvěrou vůči svým nejvěrnějším, mezi které Sádlo v posledních letech již jednoznačně náležel, a zároveň musel být na pozoru před jejich chamtivostí a prospěchářstvím. Vzorem mu byla více jak deset let stará kauza jeho podkomořího Zikmunda Hullera.

V první polovině roku 1417 došlo ke klíčové události, když se 10. března pražští mistři vyslovili pro laické přijímání kalicha a v červnu téhož roku se potom husitská šlechta přihlásila k laickému přijímání a připustila rozštěpení české církve na katolickou a kališnickou. To byl první krok ke vnitřnímu štěpení české husitské šlechty, která ještě do roku 1418 zůstávala víceméně jednotná. Vyhlášením boje proti českým kacířům bulou papeže Martina V. z 22. února 1418 došlo k dalšímu zlomu. Česká šlechta obviňovaná z hereze najednou začala tápat a měnit své postoje. Ustupoval i reformně laděný král Václav IV., který svým chováním ovlivňoval i celou řadu svých dvořanů a důvěrníků. Jan Sádlo však ze svých reformních názorů neslevil a zůstal jedním z čelných představitelů husitské šlechty.[106] Motivů k tomu měl hned několik, těžko však odhadneme, který z nich hrál pro Sádla rozhodující roli. Mohlo to být pevné přesvědčení o správnosti reformních myšlenek, které však šlo ruku v ruce s vidinou rychlého zisku. Vyznavačům kalicha totiž přinášelo jejich smýšlení celou řadu nových statků a majetků. Bez významu jistě nebyla ani skutečnost, že někteří další Sádlovi souputníci, především Petr Zmrzlík nebo Jan Řitka, zůstávali rovněž v husitském táboře.

K tomu ještě v roce 1419 získal významnou funkci, která s sebou nepochybně přinášela slušné živobytí. Stal se purkrabím hradu Karlštejn, kde si mohl přijít na více jak 400 kop, jak můžeme soudit z výše karlštejnských důchodů v roce 1412.[107] Po smrti krále Václava IV. jej však Zikmund ještě téhož roku 1419 této výnosné funkce zbavil a jmenoval na jeho místo Zdeslava Tluksu z Buřenic.[108]

Na jaře a v létě 1419 se daly věci rychle do pohybu a napjatá situace musela zákonitě králi přerůst přes hlavu. Již od února sílil v Praze neklid, došlo k několika potyčkám, na které někteří jejich účastníci doplatili životem. Většinou šlo o náboženské spory s jasně proticírkevní tematikou. Václav chtěl poněkud oslabit od začátku roku sílící lidové nepokoje na Novém Městě pražském, a proto krátce před výročím smrti husitských mučedníků dosadil do čela

106 Miloslav POLÍVKA, Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce, s. 44–47.

107 Tehdy činil karlštejnský důchod 413 kop a 25 grošů. AČ VI., s. 25.

108 A. SEDLÁČEK, Hrady VI., 45–46. K osobnosti Tluky z Buřenic blíže: Miloš GARKISCH, Zdeslav Tluka z Bubenic, karlštejnský purkrabí v době husitských válek. Středočeský sborník historický 36 (2010), s. 22–43.

Nového Města novou radu, která měla spíše protireformní charakter. Tato městská rada ze 6. července 1419 však příliš dlouho nevydržela. Již na konci téhož měsíce jí smetla první pražská defenestrace. Řada historiků se shoduje, že průběh defenestrace na Novém Městě byl plánován a organizován. Velkou roli přitom hrál Jan Želivský, burcující radikální novoměstskou chudinu, ale rovněž i Jan Žižka. V pozadí zřejmě zůstal skryt Mikuláš z Husi,[109] který u sv. Apolináře týden před svržením konšelů vystoupil před shromážděným davem tváří v tvář ke králi a formuloval reformní požadavky. V důsledku toho byl v době defenestrace vykázán z Prahy.[110]

V den defenestrace, 30. července, Jan Želivský vyburcoval lid k pochodu před novoměstskou radnici s nenáviděnou radou a několik útočníků, mezi nimi i Jan Žižka, proniklo do radnice, svrhlo z oken purkmistra, dva konšely, rychtářova zástupce, pět obecních starších a jednoho pacholka.[111]

Petr Čornej předpokládá, že převrat se podařilo legalizovat i díky Janu Sádlovi, Petru Zmrzlíkovi ze Svojšína, vyšehradskému purkrabímu Janu Řitkovi z Bezdězic a podkomořímu Janovi Bechyňovi.[112] Je však otázka, jestli se Jan Sádlo skutečně účastnil komplotu proti radě nebo jestli reagoval pouze na nastalou situaci, a jaký vůbec měl podíl v celé záležitosti. Konkrétní doklady bohužel chybí, a proto můžeme jenom spekulovat o tom, jakým způsobem se mohl Sádlo v dané situaci projevit.

Nečekaná událost mnohé zaskočila a z psychologického hlediska byla jistě nesmírně náročná. Sádlo zřejmě podlehl iluzi, že bude patřit mezi nejvýznamnější postavy nadcházející epochy a podaří se mu udržet situaci pevně v rukou. Stejně tak mohl být pod vlivem silnějších a sebevědomějších osob, např. Jana Žižky nebo Jana Želivského. Jako známý kališník si držel velkou prestiž a jeho slovo mohlo něco znamenat, v následujícím období se však ukázalo, že prestiž si vydobudou především schopní, silní a krutí válečníci. Sádlo pravděpodobně neměl zkušenosti v boji ani ve vedení davu či vojska, přestože měl jako man vojenskou povinnost, což ho v nastalých revolučních podmínkách nutně limitovalo. Ať už Sádlo kalkuloval s čímkoli anebo naopak jednal bez rozmyslu, od tohoto dne se budoucí vývoj absolutně nedal odhadovat. Z následného Sádlova jednání vyplývá, že počítal se Zikmundem

109 Srv. F. ŠMAHEL, Husitská revoluce II., s. 314–318; M. POLÍVKA, Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce, s. 50–51.

110 M. POLÍVKA, , Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce, s. 51–52.

111 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce II., s. 314–318.

112 Petr ČORNEJ, Jan Žižka (Pokus o charakteristiku), in: P. ČORNEJ, Světla a stíny husitství. Události – osobnosti – texty – tradice. Výbor z úvah a studií, Praha 2011, s. 139.

jako s novým králem, neochvějnou autoritou, se kterou bude možné vyjednat kompromis. V tom se však zmýlil a osobně to poznal i na ztrátě výnosného úřadu, Zikmund ho totiž okamžitě odvolal z purkrabství karlštejnského. Z náhlé ztráty úřadů, mocenské jistoty a podpory krále zřejmě vyplynuly i následné Sádlovy kroky. Snažil se jednat se Zikmundem a v literatuře byl proto často označován jako obojaký.[113] Není se co divit, ve hře byly značné částky a beneficia, která Sádlo zřejmě nehodlal ztratit.

V době defenestrace tak ale nemohl uvažovat, protože jen těžko mohl počítat s tím, že krále raní mrtvice a do několika dnů zemře. Pokud se skutečně podílel na svržení konšelů, pak mu šlo zřejmě výhradně o změnu rady Nového Města pražského, ve kterém vlastnil dům, a vůči které měl rozhodně jako kališník celou řadu výhrad. Jako královský lovčí a čerstvý karlštejnský purkrabí však rozhodně neměl zájem na změně osoby panovníka, natož pak na bezvládí. Čornejova teze o Sádlově podílu na defenestraci bohužel zůstává jenom v rovině spekulací, protože chybí doklady o Sádlově přítomnosti.

Václav IV. v době defenestrace pobýval na Novém Hradě u Kunratic. Zpráva o nejnovějších událostech v něm probudila cholerický záchvat zuřivého vzteku, ve kterém dokonce probodl jednoho ze svých důvěrníků. Poté následovala lehká mrtvice a naprostá ztráta důvěry ve své okolí. Údajně sliboval, že se spojí se svým bratrem Zikmundem a vyhubí všechny Husovy sympatizanty v zemi. Psychická zátěž ho však oslabila natolik, že 16. srpna 1419 zemřel.[114]

Význam Jana Sádla ze Smilkova ve službách krále

V posledních letech vlády Václava IV. si Jan Sádlo získal neopomenutelný vliv. Zůstával přitom věrný svému reformnímu přesvědčení, které se snažil šířit. Nejprve vešel ve známost jako kacíř a v souvislosti s tím zřejmě i jako Husův sympatizant, přičemž byl zároveň znám i jako králův milec. Jak vyplývá z Husových listů z Kostnice, nepatřil však k těm Husovým nejmilejším, na které by mistr jmenovitě vzpomínal. I u krále stoupl jeho kredit až po roce 1415, kdy mu udělil některá privilegia a některá zboží. Posléze se stal dokonce členem královské rady, ve které figuroval v letech 1417–1419. O Sádlově vysokém postavení na králově dvoře svědčil zisk funkce purkrabího karlštejnského, která byla v politice Lucemburků chápána jako klíčové místo. Ukázalo se, že Jan Sádlo patřil spíše k ambicióznějším mužům, kteří nehodlali jenom rozšířit svůj majetek, ale zároveň usilovali i o možnost zasahovat do politického dění. Poměry v českém království chtěl ovlivňovat především ve prospěch

113 A. SEDLÁČEK, Úvahy, s. 350.
114 J. SPĚVÁČEK, Václav IV., s. 606.

reformních Husových myšlenek, ve kterých se shlédl nejpozději v roce 1411 a které pravděpodobně obhajoval po zbytek svého života. I přes načrtnuté Sádlovy kariérní úspěchy je však třeba přiznat, že na absolutní špičku mezi královými milci a stejně tak mezi nejvýznamnějšími politiky Václavovy éry se nedostal. Přesto jeho snahy o ovlivňování poměrů v zemi, nejlépe to bylo vidět na dosazování Aleše z Březí na místo biskupa v Olomouci, svědčí o skutečné snaze se na vývoji v zemi podílet. V posledních letech Václavovy vlády se však ukázalo, že králi na Sádlových postojích a jednáních záleželo čím dál tím víc. Na druhou stranu v Sádlově kariérním postupu mohla hrát výraznou roli skutečnost, že celá řada věrných Václavových důvěrníků odcházela a Sádlo se přirozeně posouval v hierarchii králových milců výš, k čemuž by za normálních okolností asi nedošlo. Jan Sádlo je především zářným příkladem vyvíjejících se klientských vztahů mezi králem a jeho milci, kteří se okolo něho točili a vykonávali jeho rozkazy. Zároveň se však ukazuje, že ne vždy záleželo pouze na králových rozhodnutích, ale naopak, že jeho oblíbenci na něj měli určitý vliv.

Jan Sádlo si zřejmě budoval síť známých, králových milců nebo potencionálních milců, s kterými společně profitovali z královy přízně. Tento postup pochopitelně nebyl ničím novým ani v Čechách, ani v říši.[115] Samotnému Sádlovi však nelze připisovat prvořadý vliv na královskou politiku. Leccos dokonce nasvědčuje tomu, že Sádlo byl pod vlivem některých osob, se kterými se v královské radě nebo i jinde setkával. Kontakty s některými významnějšími osobami, v první řadě s Petrem Zmrzlíkem, by tak vrhaly na některé Sádlovy kroky nové světlo.

Sádlovo neustále se lepšící postavení mezi královými důvěrníky skončilo královou smrtí. Jako poměrně problematická se ukázala Sádlova činnost v prvních dnech husitské revoluce. P. Čornej se domnívá, že Jan Sádlo podpořil červencovou defenestraci na Novém Městě pražském. Tuto domněnku se však nepodařilo ani vyvrátit ani potvrdit. Vzhledem k dalšímu vývoji je však jen těžko uvěřitelné, že by se Sádlo záměrně podílel na nějakém větším komplotu. Přesto nelze vyloučit, že se do něčeho nezapojil. V takovém případě by si chtěl nepochybně prostřednictvím podpory revolty získat určitý vliv na Novém Městě, troufám si však tvrdit, že i navzdory tomuto spornému kroku stále zůstával loajální králi Václavovi a v souvislosti s následujícím vývojem si události z července 1419, pokud se v nich angažoval, určitě vyčítal.

115 Peter MORAW, Über Patronen und Klienten im Heiligen Römischen Reich des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit, in: Antoni MACZAK (ed.), Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit, Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 9, München 1988, s. 1–18.

Ve víru husitské revoluce

Na počátku nové epochy Jan Sádlo ještě patřil do královské rady a kontroloval významný královský hrad Karlštejn, jeho postavení se však mělo záhy změnit. Nová doba totiž přinášela nové poměry a nelítostně přeměňovala plány a představy politických a ideových vůdců v zastaralé koncepty, které neměly naději v rozbouřené době se prosadit.

Po smrti Václava IV. převzala vládu jako regent jeho manželka a čerstvá vdova královna Žofie, Sádlo přitom zřejmě zůstával v královské radě. Všichni dobře věděli, že novým králem se stane Václavův bratr Zikmund Lucemburský. Úloha Žofie a královské rady tak spočívala pouze v překlenutí krátkého období, než bude Zikmund korunován a ujme se trůnu. Kališnická šlechta však využila rozháraných poměrů a vznesla na budoucího krále požadavek, aby nezasahoval do nových majetkových struktur (přisvojení regálů na úkor katolické církve). Zároveň požadovala náboženskou toleranci, čímž by se však Zikmund stal de facto panovníkem „dvojího lidu", což bylo tehdy ještě nereálné.[116]

Zároveň se na podzim roku 1419 do hry dostala další vrstva společnosti, která měla zasáhnout do budoucích událostí. Po skončení žňových prací se začal aktivizovat husitský venkov, který ještě tehdy usiloval, jak dokládá František Šmahel, o jednotu víry, kterou by vybojoval prostý lid, páni, rytíři i král, což svědčilo o neznalosti Zikmundovy role v Husově procesu v Kostnici.[117] Opět se pořádaly poutě vesničanů, které už z velké části ovlivňoval radikální pražský kazatel Jan Želivský. K celozemskému srazu venkovanů pak mělo dojít 10. listopadu 1419 v Praze.[118] Vedle toho však v prvních listopadových dnech probíhaly bojové srážky katolíků a kališníků na venkově i v Praze, přičemž mimo jiné došlo ke zpustošení Malé Strany. Až zápisem z 13. listopadu 1419 obě válčící strany potvrdily klid zbraní do sv. Jiří následujícího roku. Královně Žofii nezbývalo, než se zaručit, že v celém království bude v rámci udržení klidu podporovat možnost přijímat podobojí.[119]

V této době Sádlo nijak z pramenů nevystupuje. Je však velice pravděpodobné, že se jako člen husitského branného svazu, a na podzim už zřejmě jen jako bývalý člen královské rady, zasazoval o požadavky husitské šlechty. Zároveň však musel mít na paměti svoji budoucnost. O nástupu Zikmunda na trůn tehdy ještě nebylo pochyb a Jan Sádlo nepochybně hleděl na to, aby

116 František ŠMAHEL, Husitská revoluce III. Kronika válečných let, Praha 1996, s. 11.

117 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 12.

118 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 12.

119 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 16–18.

se ve výnosných úřadech udržel i pod novým králem. Brzy se však ukázalo, že tato možnost byla absolutně nereálná. Ještě o Vánocích roku 1419 se královna Žofie a prozatímní vláda setkala se Zikmundem v Brně. Katoličtí šlechtici z Moravy zde Zikmundovi vyslovili hold, zatímco Čeněk z Vartenberka za kališníky vyčkával, jak se Zikmund vysloví k jejich požadavkům. V principu to však nemělo valný účinek, Zikmund převzal od regentky Žofie moc a začal se chovat jako legitimní dědic trůnu. Okamžitě ustanovil tříčlennou vládu – Čeněk z Vartenberka (toho jediného ponechal), Jindřich z Elsterberka se stal nejvyšším hofmistrem a Zikmundův dlouholetý služebník Václav z Dubé podkomořím.[120] Změny provedl i v ostatních úřadech, což se dotklo i Jana Sádla, v pozici karlštejnského purkrabí ho vystřídal Zdeslav Tluksa z Buřenic.[121] Odvolání Jana Sádla a dalších, např. Jana Bechyněho a Petra Zmrzlíka ze Svojšína, svědčilo o tom, koho Zikmund pokládal z hlediska své vlády za nevhodné osoby.[122] Podle Františka Šmahela Jan Sádlo nedopadl vůbec špatně, protože ho Zikmund za odstoupení z Karlštejna odměnil zápisem zboží litomyšlského biskupství.[123] K tomu však došlo až na konci března roku 1420.[124] O následujícím období se proto mezi historiky soudí, že Sádlo přešel na Zikmundovu stranu.[125] V době mezi 25. prosincem 1419 a 27. březnem 1420 to však nepřipadalo v úvahu. Sádlo dostal totiž nabídku na část litomyšlského biskupství až ve Vratislavi právě 27. března 1420.[126] Do Vratislavi přitom jel společně s Čeňkem z Vartenberka, který si jednáním ve Vratislavi podmínil případný hold Zikmundovi. Čeněk v tom spatřoval možnost vyjednat nějaké výhody pro kališnickou šlechtu a Sádlo zřejmě v tomto přesvědčení setrvával s ním, protože v Brně v prosinci Zikmundovi rovněž neholdoval.[127] Předání karlštejnského purkrabství v Brně ostatně proběhlo jen symbolicky a pánem na Karlštejně mohl ještě několik měsíců být Jan Sádlo. To, že Zikmund do této pozice jmenoval Zdislava Tluksu, nemuselo hrát žádnou roli. Vysvětlovalo by to i Zikmundovu snahu Sádla nějak uplatit. Zikmund slíbil Sádlovi zástavu několika statků z litomyšlského biskupství,

120 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 21–22.

121 Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, in: František HEŘMANSKÝ – Marie BLÁHOVÁ (red.), Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic, Praha 1979, s. 43–44.

122 Petr ČORNEJ, 30. 7. 1419. První pražská defenestrace. Krvavá neděle uprostřed léta, Praha 2010, s. 163.

123 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 21–22.

124 AČ II., s. 470.

125 Eduard MAUR, Příspěvek k biografii Aleše z Březí. Táborský archiv 8, 1998, s. 11–35 (s. 31).

126 AČ II., s. 470.

127 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 21–22.

platnost zástavy podmínil ale tím, že obdarovaný prokáže své pohledávky, které měl ještě z doby podpory Aleše z Březí v olomouckém biskupství.[128] Zikmund tak na sebe vlastně přebíral roli vladaře, který je schopen se postarat o bývalé milce svého bratra a o jeho závazky.

Není známo, jestli Sádlo nabídku přijal, neměl však důvodu odmítnout. V opačném případě by se dostal pod velký tlak, protože Karlštejn představoval pro Zikmunda klíčový hrad a nebylo vyloučené, že by se nepokusil Karlštejn dobýt. Na Karlštejně byly totiž uloženy královské klenoty, které Zikmund ke své korunovaci rozhodně potřeboval. Jan Sádlo si tak pravděpodobně vybral cestu menšího zla, kývl na Zikmundovu nabídku a zároveň se vyhnul bojům o Karlštejn. Tím však mimoděk ukázal, že není stavěn pro nadcházející epochu, kterou tvořili především schopní válečníci, dobyvatelé hradů a jejich obránci. Přesně takovým typem válečníka byl Zdeslav Tluksa, který se funkce purkrabího karlštejnského ujal po Sádlovi. Velkou roli v Sádlově rozhodnutí také mohla hrát stavovská představa, že Zikmund je právoplatným Václavovým nástupcem a je jen otázkou času, kdy usedne na trůn. V myslích ještě přetrvávala představa, že bez krále Zikmunda to ani nepůjde. Je proto jen logické, že budoucímu králi vyšel vstříc doufaje, že tak činí ve prospěch husitských požadavků a také pro svůj osobní zisk v podobě slibovaných 4000 kop grošů.

Vážnost situace ještě umocnila skutečnost, že na tom samém říšském sněmu ve Vratislavi byla vyhlášena křížová výprava proti kacířům v Čechách.[129] Sádlo zřejmě předpokládal, že Zikmund chce demonstrovat svoji sílu, ale že i do budoucna bude možné prosadit některé reformní požadavky. Jinak by se dalo těžko vysvětlit, proč tak zanícený kališník kladl náhle Zikmundovým krokům minimální odpor. Jako šlechtic totiž zcela logicky odmítal projevy venkovského radikalismu husitského hnutí. Zřejmě mu nebyly po chuti jak projevy „mobilizace“ venkovského lidu na podzim 1419 pokračující i během právě probíhajícího jara,[130] tak stále se radikalizující výstřelky pražské chudiny vedené Janem Želivským.[131] V tomto ohledu jistě sehrála roli zkušenost z bojů probíhajících na podzim v Praze, kde Jan Sádlo vlastnil dům. Jako ten, který stál ve správnou dobu na správném místě, by z dané situace vytěžil dost i pro svou budoucí kariéru. Zikmund navíc vydal Sádlovi listinu o zastavení litomyšlských statků až 27. března 1420,[132] tedy plných deset

128 E. MAUR, Příspěvek k biografii Aleše z Březí, s. 31.
129 Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, s. 49.
130 František SMAHEL, Táborská obec a městská samospráva v letech 1420–1452, in: Husitský Tábor 6–7, 1983–1984, s. 145–180.
131 Božena KOPIČKOVÁ, Jan Želivský, Praha 1990, s. 59–73.
132 E. MAUR, Příspěvek k biografii Aleše z Březí, s. 31.

dní po vyhlášení křížové výpravy. I to svědčí o tom, že se Sádlo Karlštejna dobrovolně nevzdával. Zároveň se tím ukazuje, že Sádlo už přijetím zástavy kalkuloval s tím, že v dohledné době proběhne křížová výprava. Jako představitel poražených by jistě nemohl pomýšlet na nějakou kariéru, navíc by mu i hrozilo, že se na něm stejně jako na jiných bude nevyzpytatelný Zikmund mstít. Zikmundovy msty se mohl obávat tím spíše, že Zikmund ve Vratislavi demonstroval svoji sílu soudem a hromadnou popravou 23 měšťanů - účastníků vratislavského převratu z července 1418.[133] Ještě větší dojem na něm muselo zanechat usmýkání koňmi a upálení Jana Krásy, měšťana z Nového Města pražského.[134] Jako obyvatel Nového Města ho Jan Sádlo pravděpodobně znal.

Vratislavský sněm tak znamenal pro Jana Sádla zcela zásadní zlom v uvažování. Ukázaly se před ním různé perspektivy budoucnosti, které nabízely směs obav o holý život i majetek a ponoukaly ke zradě dosud hájeného přesvědčení. Vedle víry v možnost vyjednat přeci jen určité kompromisy se mu najednou zřejmě vtíral do mysli neodbytný dojem, že se Zikmundem se dohodnout nepůjde, a nebylo úplně jednoduché se rozhodnout, ke které straně se do budoucna přimknout. Rozhodl se zřejmě pro variantu neklást Zikmundovi odpor a případně s ním i blíže spolupracovat. Vzhledem k velkému počtu kališníků v zemi se dalo předpokládat, že Zikmund po vítězné křížové výpravě přistoupí k nějaké formě amnestie. Sádlo proto nehodlal být obětním beránkem. Opačné závěry z Vratislavského jednání vyvodil Čeněk z Vartenberka, který v dubnu dorazil do Prahy, zmocnil se Pražského Hradu a proklamoval se jako kališnický vůdce. V souvislosti s tím se objevila otázka po volitelnosti českého krále a jeho legitimitě,[135] kterou ve stejné době Jan Sádlo pravděpodobně ještě vůbec nezpochybňoval. Krátce na to však Čeněk z Vartenberka Prahu rovněž zradil.

Obavy z porážky způsobily příval opovědných listů zaslaných Praze od vystrašených šlechticů, kteří nechtěli s poraženou kališnickou Prahou mít nic společného. Opověď vyhlásilo celkem 364 pánů, rytířů a městských obcí. Sádlo tento postup nezvolil,[136] což však lze vysvětlit tím, že Zikmundovi ustoupil už před tím. Ve stejné době se táborská vojska těšila z prvních vojenských úspěchů a venkovské i pražské obce usilovaly o vytvoření společ-

133 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 36–37.
134 Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, s. 47.
135 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 37–38.
136 AČ IV., s. 378–381.

ného revolučního programu. Došlo k sestavení textu čtyř artikulů pražských, na kterých se shodli Pražané, táborité i univerzitní mistři.[137]

Události však v průběhu července dostaly docela jiný spád. Praha, obležená Zikmundovými křižáckými vojsky, dokázala v bitvě na Vítkově Zikmunda zastrašit do takové míry, že nakonec kývl na vyjednávání o čtyřech artikulech pražských. K vyjednávání ho přesvědčovali i domácí páni, kteří jinak stáli na jeho straně. Nelze s jistotou říci, na které straně se tehdy nacházel Jan Sádlo. Představitelé církve přítomní v Praze se zněním čtyř artikulů pražských víceméně souhlasili, odmítali však bod týkající se přijímání laiků pod obojí způsobou. Husitská reprezentace proto začala uvažovat o jiném králi, v úvahu přicházela především kandidatura polského krále Vladislava. Mezitím se Zikmund nechal 28. července 1420 korunovat na českého krále. Představitelé Prahy ho však za svého krále neuznali.[138]

V Praze v té době probíhala konfiskace domů a zboží uprchlých odpůrců kalicha.[139] Jana Sádla se však tyto čistky nedotkly, což svědčí o tom, že nejenže neutekl z města, ale že byl nadále považován za člena husitské strany. Buď konfiskátoři ještě netušili, že Sádlo v březnu Zikmundovi vyšel vstříc v ovládnutí Karlštejna nebo to nepovažovali za dostatečnou zradu vzhledem k tomu, že Sádlo patřil již téměř devět let k představitelům husitského hnutí. Realizace nařízení se také mohla protahovat, takže Jana Sádla bezprostředně nezasáhlo. Za svého života však o dům na Novém Městě nepřišel a podle mého názoru to souviselo především s tím, že se kalicha nikdy nezřekl. V případě "ztráty" Karlštejna se Sádlo choval jako loajální poddaný legitimního krále a z tohoto hlediska jej nemohl nikdo z ničeho vinit. Karlštejn byl záležitostí panovníka, a pokud přišel nový král, dosadil si zcela logicky nové úředníky. Pozdější neuznání Zikmundovy korunovace ze strany pražské reprezentace však nastolilo opět nové poměry, se kterými se představitelé šlechty museli mentálně vypořádat. S tímto problémem se v té době vyrovnával i Jan Sádlo, který na nějakou dobu zcela zmizel z pramenů.

V následujících dnech a měsících si různá více či méně radikální uskupení vyjasňovala svůj program a svoje požadavky. Jan Želivský v souvislosti s tím dále posiloval svůj vliv v rámci Nového Města pražského, které již hrálo v politických otázkách mezi oběma pražskými městy prim. Od 18. srpna se v Pra-

137 František ŠMAHEL, Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje, Praha 2001, s. 47.

138 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 47–49.

139 AČ III., s. 217.

ze chopila vlády nová rada, jejíž složení se sice bohužel nedochovalo, ale která byla z velké části zastoupena lidmi Jana Želivského.[140]

Od poloviny září se již Praha připravovala na přepadení a dobytí Vyšehradu, který ještě stále zůstával v držení Zikmunda Lucemburského. V říjnu vyrazili Praze na pomoc i táborité. Samotná bitva pak proběhla 1. listopadu 1420. Zikmund v ní ztratil nejen strategicky významný Vyšehrad, ale i celou řadu věrných a oddaných českých a moravských šlechticů.[141] Mezi nimi chyběl Jan Sádlo, který se zřejmě v bitvě vůbec neobjevil, což jenom svědčí o tom, že se odmítal podílet na boji proti obráncům kalicha.[142] Porážka měla pro Zikmundovo postavení nedozírné následky, zemřela celá řada jeho věrných, mnoho přeživších ho přestalo podporovat a přimknuli se k druhé straně. Eduard Maur soudil, že Jan Sádlo zůstával v Zikmundově táboře ještě nejméně do 17. prosince 1420, kdy mu Aleš z Březí vydal kvitanci na 4000 kop grošů, které mu dlužil ještě z dob, kdy působil jako biskup v Olomouci. Jan Železný totiž pravděpodobně ještě stále fyzicky zůstával v Litomyšli a disponoval jejím majetkem, do funkce litomyšlského biskupa tak fakticky Aleš vstoupil až v průběhu roku 1420 za podpory Zikmunda Lucemburského. Když pak přišel do Litomyšle, byly statky Janu Sádlovi už zastaveny. Aleš z Březí se z vděčnosti za získání úřadu přiklonil na Zikmundovu stranu a kvitanci by pak vydával jako Zikmundův přívrženec.[143]

To ale vůbec nemuselo vypovídat o Sádlově smýšlení. Aleš byl totiž zároveň Sádlovým dlužníkem a příbuzným a nelze předpokládat, že by v prosinci 1420 vykonával Zikmund nějaký větší dozor nad Alešovou činností. Aleš z Březí tak klidně mohl vypsat potvrzení o zaplacení dluhu ze své vůle, samotné proplacení zajistit rovněž z pozice biskupa neohlížeje se na Zikmundovy záměry a Sádlovu věrnost Zikmundovi. Pojila je příbuznost a z minulosti zřejmě dobré vztahy, které mohly fungovat i navzdory změněným podmínkám. Navíc Aleš tím de facto plnil Zikmundův dřívější rozkaz, přičemž podmínkou vyplacení nebyla Sádlova věrnost králi, ale prokázání výdajů, což mu zřejmě nečinilo potíže. Ani František Hoffmann ve studii o Litomyšli v husitském revolučním hnutí nevyloučil, že se mohlo jednat o jednu z prvních finančních operací na účet církevních statků.[144]

140 B. KOPIČKOVÁ, Jan Želivský, s. 100–110.

141 Jindřich KEJŘ, Bitva u Vyšehradu roku 1420, in: Husitský Tábor. Sborník Muzea husitského revolučního hnutí, 6–7 (1983–1984), s. 123–144.

142 V. V. TOMEK, Dějepis města Prahy IV., s. 110–112.

143 E. MAUR, Příspěvek k biografii Aleše z Březí, s. 32–33.

144 František HOFFMANN, Litomyšl v husitském revolučním hnutí, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Litomyšl 1959, s. 33–140 (s. 52).

Krátce před tím se odehrávaly věroučné diskuse pražských a táborských kněží v domě Petra Zmrzlíka ze Svojšína, kterého se účastnili i Oldřich Vavák, Petr z Janovic a jeho bratr Purkart z Janovic, zmínka o Sádlově přítomnosti se však nikde nevyskytuje.[145] Zároveň se ale ve Zmrzlíkově domě objevilo hned několik osob, které měly k Sádlovi blízko. O Sádlovi však zprávy chybí a zdá se, že valnou část roku 1420 zůstal mimo nejdůležitější události v království a můžeme jen spekulovat, jak na celou situaci v zemi pohlížel. Brzy se však musel nějakým způsobem dostat opět do kurzu, protože na Čáslavském sněmu v červnu 1421 hrál již opět výraznou roli.

Po vítězné bitvě u Vyšehradu se v Praze upevnila vláda revoluční rady, která vedla k celé řadě majetkových přesunů na úkor vyhnaných Němců a katolíků. Do služeb pražských měst se začali hlásit různí zemani a rytíři, kteří vycítili možnost udělat ve vojenských službách Prahy kariéru a dosáhnout slušného majetku. Na jaře již započala nová tažení proti nepřátelům. V této souvislosti se nesetkáváme s žádnou zmínkou o Janu Sádlovi. To by znamenalo, že se příliš výrazně nezapojoval do válečných střetů, ale již se musel zřejmě zásadním způsobem angažovat. Vyplývá to především z jeho následné pozice při jarních a letních jednáních. Jarní úspěchy Pražanů i díky kooperaci s Janem Žižkou napomohly k ovládnutí téměř dvou desítek menších i větších měst a ke vzniku pražského městského svazu. Praha také iniciovala na červen téhož roku zemský sněm do Čáslavi a zařídila s tím spojenou nezbytnou agendu.[146]

Výrazná role Prahy v prvních letech husitské revoluce vyplynula nejen z vysoké prestiže hlavního města v zemi, ale i napojením na reformní myslitele již z doby vlády Václava IV. V Praze již delší dobu sídlila rovněž velká část šlechty sympatizující s reformními myšlenkami, takže Praha zcela přirozeně cítila, že by se měla stát po smrti krále novou rozhodující silou ve státě.[147] Vzestup Prahy určitým způsobem napomohl i Janu Sádlovi vrátit se zpět na vysoké pozice, na které si zvykl za života krále Václava IV., kdy poměrně výrazně participoval na novém reformním proudu.

Na sněm dorazili především páni a rytíři někdejšího husitského svazu, ale díky Čeňkovi z Vartenberka přijeli i Oldřich z Rožmberka a Jan Chudoba z Ralska ze Zikmundovy strany. Vedle Čeňka z Vartenberka, Hynka Krušiny, Viktorina a Jindřicha z Kunštátu se účastnili také Heřman a Jan z Landštejna

145 Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, s. 181–189.
146 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 77–83.
147 Ferdinand SEIBT, Communitas Primogenitura. Zur Prager Hegemonialpolitik in der hussitischen Revolution, in: Ferdinand SEIBT, Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Edeen einer frühen Revolution, München 1991, s. 61–77.

na Borotíně, Jindřich Lacembok, Jan z Chlumu seděním na Pihli, ale zvláště Petr Zmrzlík a Jan Sádlo ze Smilkova.[148] Jan Sádlo se účastnil jako rytíř, ale zároveň měl i silné vazby na Nové Město pražské. V souvislosti s tím je třeba se ptát na jeho vztah k Janu Želivskému, který víceméně určoval, kdo zde reprezentoval Nové Město a jaké postoje tito reprezentanti zastávali.

Na čáslavském sněmu se Jan Sádlo stal členem prozatímní dvacetičlenné zemské vlády. Počítalo se s tím, že trůn se co nejdříve obsadí, a proto vláda získala mandát jen do 28. září téhož roku. Ve vládě zasedlo 5 pánů, 8 rytířů, zemanů či panošů a 7 měšťanů, což svědčilo o výrazné proměně představ o tom, kdo by měl participovat na rozhodování o budoucnosti země. Za pány byli do vlády zvoleni Oldřich z Rožmberka, Čeněk z Vartenberka, Oldřich Vavák z Hradce, Hynek Krušina z Lichtenburka a Jindřich Berka z Dubé. Potvrdila se rozhodující role měst, zvláště Prahy, která obsadila celkem čtyři místa ve vládě. Z toho připadly dvě Starému Městu (konšel Jan z Kněževsi a soused Lideř z Radkovic) a dvě Novému Městu (konšel Pavlík z domu Rychtářova a Jan Charvát, starší radní). Z ostatních měst získali svého vladaře ještě Kutná Hora (panoš Franc z Rožmitálu), Žatec (Vacek), Hradec Králové (Matěj Pražák) a Kouřim (Petr Hostic). Vládu doplnili ještě zástupci rytířů a zemanů, kteří však náleželi do různých mocenských sfér v rámci husitského hnutí. Jan Žižka z Trocnova a Zbyněk z Buchova zastupovali tábority jako hejtmani táborských obcí. Mikuláš Barchovec z Dašic u Pardubic, Milota z Chřenovic na Bohdanči a Jindřich Boharyně měli dobré vztahy s orebity. Jako spojenci pražského svazu vystupovali Onš z Makovic a právě Janek Sádlo ze Smilkova.[149]

Jan Sádlo tak zaujal jednu z nejvýznamnějších pozic. Sádlova nominace by byla více než překvapivá, pokud bychom přijali tezi, že ještě před půl rokem patřil do Zikmundova tábora. Ve vládě byli sice zastoupeni i katoličtí páni, Jan Sádlo však jako spolupracovník kališnicky smýšlejícího Nového Města jednoznačně reprezentoval právě kalich a i v kontextu dalších událostí si lze jen stěží představit, že by se do vlády dostal jako osoba spojená se Zikmundem. Právě důvěra, jaké se těšil na sněmu a zřejmě i od pražského svazu, s kterým spolupracoval, však podporuje myšlenku, že ve skutečnosti do Zikmundova tábora nikdy nepatřil. Jako protiargument může sice posloužit příklad eskapád Čeňka z Vartenberka, který během roku převlékl kabát několikrát. Jan Sádlo by však takovou změnu jakožto obyvatel Nového Města pocítil na reakcích měšťanů mnohem silněji. Nic takového se však nestalo. I kronikář Vavřinec z Březové ostatně označil Jana Sádla za muže,

148 AČ III., s. 226–227.
149 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 87.

jenž *„Vytrvale stál s pražany za evangelickou pravdu.“*[150] Přestože se podle pramenů neobjevil v žádných dosud proběhnuvších bitvách a šarvátkách, dostal se do vlády, což napovídá tomu, že těžil ze své prestiže, kterou si vybudoval ještě za života Václava IV. Oproti jiným neměl žádné zásluhy z boje, nedalo se však zpochybňovat, že dlouhou dobu působil v blízkosti krále a dobře znal poměry. Druhá věc pak byla jeho dlouholetá podpora Husových myšlenek i členství v husitském svazu od roku 1415, která jen posilovala jeho prestiž mezi ostatními husity. Mezi některými Pražany se navíc údajně těšil velké popularitě za své postoje a podporu některých mistrů a měšťanů ještě z doby vlády krále Václava.[151]

Nemělo by však uniknout, že mandát obdržel jako představitel rytířského stavu, nikoli jako měšťan, kterým ostatně ani nebyl. Mezi zvolenými rytíři zaujímal pozici spíše zkušeného diplomata než válečníka, což bylo jakýmsi protikladem k válečníkovi Janu Žižkovi. Reprezentoval rovněž určitý region, ve kterém držel své statky, které se nacházely v jižních a středních Čechách. Pokud byl tedy vnímán jako rytíř z jihočeské oblasti, mohl být podporován například pány Petrem Purkartem z Janovic, se kterými se prokazatelně setkával i dříve. Podporu měl zřejmě i od Oldřicha Vaváka a Petra Zmrzlíka, se kterým se znal dobře již z královské rady, a který mohl chápat Sádla jako spolehlivou osobu. Vavák i Zmrzlík podporovali Jana Žižku a rovněž spolupracovali i s pány z Janovic.[152] Ti zřejmě představovali jeho oporu v regionu. Návrat do politiky v roce 1421 proto nemusel souviset bezprostředně pouze s Novým Městem pražským, rozhodně jej však otázky spojené s Prahou v následujících dnech značně zaměstnávaly.

V následujících měsících si pravděpodobně vydobyl v Praze zajímavé postavení,[153] což ale znamenalo, že musel nějakým způsobem spolupracovat i s Janem Želivským, který ve svých rukou soustřeďoval více a více moci. Zvláště poté, co došlo zásluhou Želivského přívrženců na přelomu června a července 1421 ke spojení Nového a Starého Města v jeden správní celek. Spolupráce však vázla, neboť právě vztahy Sádla a Želivského byly na ostří nože. Sádlo již z podstaty svého postavení jistě nepodporoval radikalizující se chudinu, která vynesla intrikujícího Želivského na vrchol. Již v těchto okamžicích shledávám podstatné rysy budoucího fatálního Sádlova konfliktu s Želivským. Sádlo reprezentoval umírněné kališníky z Nového Města, kteří cítili odpor k radikalizující se Praze a hledali způsoby, jak Želivského

150 Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, s. 260.
151 Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, s. 260.
152 F. ŠMAHEL, Husitská revoluce III., s. 63.
153 E. MAUR, Příspěvek k biografii Aleše z Březí, s. 31.

zastavit. Sádlo pak jako člen prozatímní vlády představoval pro pražské konzervativce nejbližšího spojence z vlády, protože oba zástupci Nového Města v prozatímní vládě, Jan Charvát i Pavlík z domu Rychtářova, pocházeli z řad Želivského přívrženců. Naopak staroměstští zástupci ve vládě, Jan z Kněževsi i Lidéř z Radkovic náleželi k odpůrcům radikalismu.[154] Sádlově popularitě v červenci zřejmě prospěla okolnost, že Jan Želivský opustil Prahu a odebral se v čele vojska k bitvě u Mostu. V tu chvíli převládly ve městě konzervativní nálady a Želivského odpůrci uvrhli některé jeho přívržence do vězení. Oslabení Želivského vlivu a prestiže navíc umocnila prohra v bitvě u Mostu, ze které nakonec pražské vojsko potupně uprchlo.[155]

Mezitím Oldřich z Rožmberka a Čeněk z Vartenberka, členové zemské vlády, svolali na 17. srpen zemský sněm do Českého Brodu. Na pořadu dne bylo jednání o budoucím králi. Pražská rada s tím souhlasila, ale pak zasáhl Želivský, kterému se postup vlády hrubě nelíbil. Představitelé vlády tímto krokem usilovali o oslabení vlivu pražského svazu na celou zem, Jan Sádlo pak evidentně toužil po omezení moci Jana Želivského a ovládnutí města konzervativními silami, mezi které náležel. Želivský si tak alespoň vynutil, aby se sněm konal v Kutné Hoře, kam také vyslal místo plnomocných vyjednavačů jen čtyři pozorovatele. Takový postup přirozeně rozlítil prozatímní vládu. Oldřich Vavák s Janem Sádlem proto odjeli do Prahy pro plnomocníky, aby jednání nezamrzla na mrtvém bodě. Při té příležitosti si neodpustili slovní výpady proti Janu Želivskému. Událost zaznamenal ve své kronice Vavřinec z Březové, sám odpůrce Jana Želivského. „*A pana Jana kněze svrchuuvedený pan Oldřich a Sádlo mnohonásobně obviňovali říkajíce, že se na kněze nehodí, aby se pletli do světských záležitostí, když před tím kázali opak toho*."[156] Rada tedy nakonec k nelibosti Jana Želivského sněm řádně obeslala. Přidali se k nim dokonce i Jan Příbram a Prokop z Plzně, a na společném sněmu se poté usneslo, aby bylo vysláno poselstvo k litevskému vévodovi Vitoldovi s návrhem, aby přijal českou korunu.[157]

Urážku, kterou Sádlo počastoval Želivského, považoval Petr Čornej za hlavní důvod pro následnou Sádlovu popravu, ke které se dostaneme na dalších řádcích.[158] Není ostatně důvodu tuto Čornejovu tezi vyvracet. Jan Sádlo slovními útoky Želivského rozhodně rozhněval na nejvyšší míru a byla

154 B. KOPIČKOVÁ, Jan Želivský, s. 146–147.
155 B. KOPIČKOVÁ, Jan Želivský, s. 152–158.
156 Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, s. 253–254.
157 Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, s. 254.
158 Petr ČORNEJ, Pád Jana Želivského, in: Petr ČORNEJ, Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií, Praha 2011, s. 101–135.

jen otázka času, kdy se mu mocichtivý kněz a kazatel pomstí. Obdobně si ho zřejmě znepřátelil i Oldřich Vavák. Domnívám se však, že v konfliktu Sádlo – Želivský hrálo roli ještě více faktorů. Minimálně po dobu Sádlovy činnosti v prozatímní vládě oba soupeřili o budoucí směřování Prahy. Zatímco Želivský Prahu více či méně již delší čas ovládal, Sádlo působil převážně mimo město. Nelze však vyloučit, že v době Želivského nepřítomnosti se podílel na krátké změně poměrů ve prospěch konzervativních sil. I samotná urážka byla zřejmě cíleným aktem, který měl Želivskému dát na srozuměnou, že se s ním již brzy nemusí počítat. Želivského chování totiž dráždilo jak konkurenty pražského svazu v rámci Českého království, kteří chtěli zaujmout jeho místo, tak i některé členy pražského svazu. Z hlediska celozemské politiky tak Sádlo společně s Vavákem naznačili svým slovním vystoupením proti Želivskému postupný odklon od radikální Prahy. Předpokládali, že se jim přitom nic nemůže stát, protože vycházeli z toho, že již v dohledné době nastoupí na trůn nový král a ten by se jistě postaral o to, aby se Praha navrátila do konzervativního tábora, a aby Želivský ztratil své výsadní postavení.

Vše se ale nakonec seběhlo trochu jinak. Na začátku září 1421 proběhl u Slaného sraz bojovníků, kteří pak měli táhnout k Žatci ke společné obraně proti vojskům falckraběte Ludvíka III. Míšeňského. Sádlo byl tehdy stejně jako řada dalších šlechticů zván ke srazu u Slaného, ale nedostavil se, což potvrzuje můj dřívější postřeh, že se do bitev a bojů nezapojoval. Žatečtí se tehdy bez pomoci ostatních husitských vojsk ubránili téměř čtyřnásobné přesile útočících křižáckých vojsk, protože ostatní husitské jednotky se zdržely bojem v jiných lokalitách. Úspěch Žateckých posílil jejich prestiž, ale i sebevědomí a vedl ke vzniku dalšího mocenského uskupení, které ovládalo především severní Čechy.[159] Pro Sádla ale byly podstatnější události po bitvě u Žatce a návratu pražských oddílů. Jan Sádlo se totiž stal obětí kampaně, ve které ho Jan Želivský i další jeho přívrženci vinili ze zrady, protože se nedostavil k boji. Vavřinec z Březové poznamenal, že v souvislosti se svou neúčastí v boji „*upadl u některých konšelů v podezření z nevěrnosti*“.[160]

Již bývalý člen prozatímní vlády (mandát vypršel 28. září téhož roku) proto přijel, aby se hájil. Dostal přitom od konšelů glejt, který mu zaručoval bezpečnost.[161] Kampaň trvala již od 4. října, a jak Petr Čornej k Sádlovu příjezdu správně poznamenal, šlo mu především o šlechtickou čest. List, zaručující mu bezpečnost v Praze, obdržel někdy před 20. říjnem a 20. 10. tak vjel

159 Jindřich TOMAS, Husitská doba, in: Ivana EBELOVÁ, Petr HOLODŇÁK (ed.), Žatec, Praha 2004, s. 138–157.

160 Vavřinec z BŘEZOVÉ , Husitská kronika, s. 260.

161 Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, s. 260.

do Prahy bez obav doprovázen svou čeledí i Petrem a Purkartem z Janovic.[162] K jeho smůle však pár hodin před jeho příchodem proběhl v Praze převrat. Psalo se 19. října 1421 a Jan Želivský, tribun lidu, svolal všechen pražský lid ke kostelu svatého Štěpána na rybníčku. Přednesl ostrou řeč proti pánům a vyzval k volbě jednoho hejtmana, který by se ujal vlády nad Prahou. Nebylo náhodou, že se jím stal Želivského přívrženec Jan Hvězda z Vícemilic, řečený Bzdinka, který tak stanul v čele celé sjednocené Prahy. Teprve pod ním stáli čtyři pražští podhejtmani, dva z každého města. Tím začala v Praze skutečná diktatura za spolupráce obou mužů, ideového vůdce radikálů Jana Želivského a zkušeného válečníka Bzdinky.[163]

O těchto událostech Jan Sádlo přijíždějící druhý den do Prahy pravděpodobně nic netušil, a i kdyby se o tom doslechl, v ruce držel glejt, který pro něj představoval právní bezpečí. Jenže již se několikrát ukázalo, že všechno je jinak, než se zdá, a bylo tomu tak i tentokrát. Historiografie v minulosti soudila, že konšele vinili Sádla nejen ze zářijové zrady (nedostavení se k boji), ale i z dřívější spolupráce se Zikmundem, která vyšla najevo nejspíše na Čáslavském sněmu. Sádlovi mohly přitížit i aktivity ohledně zmiňovaného obnosu 4000 kop, na něž obdržel kvitanci v prosinci 1420. I proto jsem se několikrát vrátila k možným hypotézám, že by Sádlo nějaký čas pobýval na Zikmundově straně. Domnívám se však, že tomu tak nebylo a obvinění Sádla vycházelo jen čistě z mocenských ambicí některých pražských konšelů a hlavně Jana Želivského, kterému se konečně naskytla příležitost zlikvidovat svého rivala. Jan Sádlo jistě neměl ambice a ani prostředky ovládnout Prahu podobným způsobem, jakým se to podařilo Janu Želivskému společně s Janem Bzdinkou, ale stále představoval jisté nebezpečí opozice a mluvčího konzervativních sil. Rychlým soudem a rychlou popravou se tak mohli svého odpůrce definitivně zbavit. Jako záminka posloužila zmiňovaná Sádlova neúčast u Slaného.

Sádlův konec s lítostí líčil kronikář Vavřinec z Březové: *„Vstoupil skoro o nešporní hodině na radnici, aby se ospravedlnil, byl od konšelů zajat a téhož dne o druhé hodině noční sťat, aniž se mu dostalo svátostné posily věřících, ač se jí horlivě domáhal. A jeho tělo bylo na zítří bez jakéhokoli obřadu u svatého Mikuláše pochováno.“*[164]

Zůstává samozřejmě celá řada nezodpovězených otázek. Není zcela vyloučeno, že Jan Sádlo se provinil ještě něčím jiným, o čem Vavřinec z Březové nevěděl nebo se zapomněl zmínit. Mohlo se klidně jednat o nějaký prohřešek spojený se Sádlovou činností již z dřívější doby, který byl použit nyní. To jsou

162 P. ČORNEJ, Pád Jana Želivského, s. 112.
163 B. KOPIČKOVÁ, Jan Želivský, Praha 1990, s. 160–163.
164 Vavřinec z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, s. 260.

ale pouze spekulace. Podle zachovaných pramenů se však jeví být zřejmé, že se jednalo o politickou vraždu, jíž Hvězda z Vícemilic a Jan Želivský odstranili nepohodlnou osobu. Podle Josefa Pekaře byla Sádlova poprava předmětem sporu mezi pražskou pravicí (Jakoubek) a levicí (Želivský) a ve svém důsledku přispěla k příklonu Vartenberkovy skupiny k Zikmundovi Lucemburskému.[165]

Sádlova smůla spočívala nejen v tom, že se do Prahy dostavil zrovna v době, kdy oba diktátoři čerstvě dosáhli absolutní moci ve městě, ale také v tom, že takové chování nepochybně vůbec nečekal. Možná ho předtím pronásledovaly jisté obavy z nějaké msty, jinak by asi nepožadoval ochranný glejt na pobyt ve „svém" městě, přesto však asi nepočítal s takto rychlým a krutým koncem. Zřejmě se skutečně obával určitých nepříjemností v souvislosti s kampaní proti jeho postojům před bitvou u Žatce. Do Prahy by však nepřijížděl, kdyby nevěděl, jak své zářijové chování vysvětlit. Pravděpodobně jeho nedostavení se ke Slanému souviselo ještě s jeho činností v zemské vládě, protože takový argument by jistě nikdo za normálních okolností nezpochybňoval, nebo s jinými okolnostmi, které neznáme. Z uvedených faktů se mi navíc zdá, že Jan Sádlo se skutečně povětšinou vyhýbal boji a spíše se soustředil na různá vyjednávání. V minulosti sice působil jako nejvyšší lovčí a měl zřejmě i nějaké vojenské povinnosti v rámci vyšehradského manství, dá se ale předpokládat, že se jednalo skutečně o pouhé formality a že Jan Sádlo osobně jako králův milec takovou službu reálně nevykonával. Neúčast v boji se mu však díky mohutné kampani během října 1421 stala nakonec osudnou. Jan Sádlo, oblíbenec Václava IV., ale i oblíbená osoba mezi pražskými měšťany, zemřel 21. října 1421. Jeho dům byl zabaven, ale ještě dlouho se podle něho nazýval Sádlův dům.[166]

165 Josef PEKAŘ, Žižka a jeho doba III., Praha 1992, s. 77.
166 V. V. TOMEK, Dějepis města Prahy VIII., s. 159.

Jan Sádlo of Smilkov. The Career of the King's Favorite

Silvie Vančurová

Jan Sádlo of Smilkov came from a lower rank noble family, however, during his life he became close to King Wenceslas IV and he gradually held the office of the royal Gentleman of the Chamber, a member of the Royal Council, an administrator of royal expenses and eventually the Karlšten burgrave. He achieved such high social rank through his personal contacts and familiarity with some people and also thanks to the situation in the royal court and the political development during the first twenty years of the 15th century when less noble but more ambitious men frequently achieved success. Jan Sádlo became one of King's favourites who supported each other and formed a specific "power basis". This group, which is difficult to define as a whole, could be described as a pro-Hussite one at certain times, but lives of its members differed in the end.

Jan Sádlo was considered a heretic already in 1411 which indicates that he probably supported Jan Hus. All his steps related to political and religious issues were in harmony with Jan Hus' reform teachings and thoughts even though we could discuss whether all his acts were completely unselfish. He participated in sealing of letters protesting against Jan Hus' execution and he supported the appointment of Aleš of Březí in the office of Olomouc bishop. During the critical years of 1417-1419 when the opposing parties of Catholics and Utraquists were formed he, acting as a member of the Royal Council, promoted Utraquist changes in the country. Such a situation proved to be unsustainable and the growing tension between both the camps resulted in a revolution. Jan Sádlo remained on the Hussite side of the conflict even under the changed conditions; he acted in favour of the Prague Association which created power hegemony in the country during the first years of revolution. Sádlo's conservative attitude to reforms resulting from his lifestyle of a Royal Council member was incompatible with the ideas about the revolution and its objectives born in heads of radical preachers. Jan Želivský was the most significant of Prague preachers and he soon started to control Prague. His disputes with Sádlo eventually resulted in Sádlo´s execution.

II. Materiály a zprávy
(Materials and Reports)

Vzpomínka na Jiřího Kořalku † 30. 1. 2015

Miloš DRDA

Nedávno nás opustil PhDr. Jiří Kořalka, DrSc., historik, který svůj um věnoval zejména vztahům mezi českým a německým národem v předminulém století a osobnosti Františka Palackého. Nejsem historik novověkář a bylo by ode mne pošetilé pokoušet se jeho dílo odborně hodnotit. Ale osud nás svedl dohromady a já měl tu čest a zároveň potěšení s Jiřím Kořalkou dlouhá léta spolupracovat a mám tedy na co vzpomínat.

Jeden z nejpracovitějších a nejschopnějších pracovníků Historického ústavu ČSAV, musel v roce 1973 z trestu za své postoje v době Pražského jara opustit zaměstnání. Nebyl jistě sám a je příznačné, že to téměř vždy byli odborníci na slovo vzatí, mimořádní svým talentem, svou erudicí a svou nesmírnou láskou k práci, která byla pro ně nejen skutečným smyslem života, ale zároveň neustále se obnovujícím zdrojem životní energie. Bez takových

osobností se lidské poznání, ať už v jakémkoli směru, nepohnulo a nikdy nepohne dál.

Shodou šťastných okolností se v roce 1973 připravovala v tehdejším Muzeu husitského revolučního hnutí v Táboře pod patronací ministerstva kultury nová expozice novodobých dějin a odborné podklady pro scénář byly rozumnými lidmi svěřeny Jiřímu Kořalkovi. Expozice otevřená v roce 1974 slavila úspěch a jelikož se hned na počátku ukázalo, že muzejní tým ji bude pravidelně doplňovat o nově získaný materiál, rozhodl se tehdejší ředitel muzea Josef Schneider Kořalku na částečný úvazek zaměstnat. V domě č.p. 114 v Klokotské ulici, který byl muzeu v souvislosti se zřízením nové expozice přidělen, bylo místo i pro knihovnu a pro malý hostinský pokojík. Když se pak od roku 1976 podařilo vyšetřit druhou polovinu úvazku, mohl se Jiří Kořalka na všední dny stěhovat do Tábora, aniž by musel hledat bydlení. Pamatuji se, jako by to bylo včera. Při podpisu smlouvy pronesl Kořalka se svým charakteristickým úsměvem a mírně zamlženýma očima: „A teď už jsem celý váš." Z těchto šesti slov se stal téměř kultovní slogan, používaný v užším kroužku zasvěcených téměř jako heslo dne. Přesto jsem si tehdy zdaleka neuvědomoval, jak vážně a opravdově své vyznání Jiří Kořalka myslel.

Expozice „Husitské revoluční tradice a život pracujícího lidu Táborska" byla na svou dobu, ač se to zdá být dnes neuvěřitelné, něčím naprosto neobvyklým. Kořalka dokázal podat zprofanované téma, u něhož se kladl důraz pouze na komunistické pojetí dělnického hnutí, základní mezníky v historii KSČ a zejména na úspěchy dosažené při výstavbě socialismu v regionu, neotřelým způsobem. Zaměřil se na každodenní život v celé jeho variabilitě, a protože to bylo v Táboře, ve druhém plánu na dobové pojetí husitského odkazu. Veřejnost přijala toto novum s velkými sympatiemi. Dlužno podotknout, že velkou zásluhu měl i Jindřich Santar, ve své době bezesporu špičkový architekt, tvůrce naší legendární expozice na světové výstavě v Bruselu 1958. Mnohokrát jsem byl svědkem situace, kdy jsme museli překonat apriorní odpor návštěvníků k tomuto typu expozice a po její prohlídce viděli nadšení a slyšeli slova chvály a přiznání, že se dosud s něčím podobným nesetkali. Horší to bylo s oficiálním hodnocením některých výše postavených kolegů s metodickou pravomocí, kteří těžko snášeli popularitu a relativně vysokou návštěvnost Kořalkovy expozice. S určitou nadsázkou se dá říct, že z jejich vyjádření, ať už písemných, či ústních, šel někdy strach.

Přestože se expozice neustále upravovala a doplňovala o nově získaný materiál, Jiří Kořalka už přicházel s dalšími nápady, kterých se okamžitě zmocňoval se svou typickou činorodostí a zároveň do této práce angažoval svoji manželku, historičku, paní Květu Kořalkovou, která stejně jako on ztratila zaměstnání v oboru.

Aby posílil odbornou pozici muzea, pustil se širokým záběrem do studia husitského odkazu, zejména v 19. a 20. století. A jelikož měl už řadu let dobré jméno mezi zahraničními historiky a zároveň byl znám jako polyglot, nedělalo mu žádné problémy studovat i materiály zahraniční.

Na rok 1978 připadlo sté výročí založení táborského muzea. Takové výročí nebylo možné opomenout a zároveň nevyužít. A byl to opět Jiří Kořalka, který přišel s iniciativou mezi prvními. Muzeum nutně potřebuje publikační základnu. Trvalo to sice řadu měsíců a vyžádalo si značné úsilí, ale na sté výročí bylo připraveno a vydáno první, ještě útlé číslo sborníku Husitský Tábor. Dovolili jsme si ho rozdat na I. husitologickém sympoziu, které jsme u příležitosti výročí v Táboře uspořádali.

Příspěvky sympozia vytvořily hned náplň druhého čísla a Husitský Tábor sílil každým rokem. Když se člověk těmito staršími svazky probírá, vidí, kolikrát se v každém čísle objevují autoři Jiří kořalka a Květa Kořalková, případně jejich iniciály. A to zdaleka není vše, co tento manželský tým pro náš muzejní sborník udělal. Obecně ceněnou stránkou Husitského Tábora byl v době totality obzor literatury. V některých číslech zabíral v petitové formě kolem čtvrtiny stránkového rozsahu. Jiří Kořalka obzor samozřejmě řídil a často referáty i zadával. Dokázal vtáhnout mezi jeho autory řadu špičkových českých i zahraničních historiků a nejvíce se zasloužil o dobré jméno tohoto periodika na významných bohemistických pracovištích v Evropě i Americe.

Další shoda náhod přinesla do sbírkového fondu táborského muzea v době Kořalkova nástupu pozůstalost paní Hany Benešové s rozsáhlou knihovnou druhého československého prezidenta. Hned se pustil do jejího odborného zpracování a musel konstatovat, že některé ze zahraničních publikací jsou jedinými exempláři v Československu.

Významnou zájmovou oblastí Jiřího Kořalky, krom již zmíněných celoživotních témat, byli čeští krajané v zahraničí, jejich spolkový a kulturní život a samozřejmě i projevy husitské tradice, kterou si s sebou do nového, etnicky cizího prostředí přinášeli.

Husitská tradice, husitský odkaz. Jiří Kořalka nazýval tento fenomen druhým životem husitství. Podrobným zpracováním tohoto tématu vytvořil druhou část putovní výstavy o husitském hnutí, která projela řadu středoevropských měst ještě před rokem 1989 i po něm. Měl jsem příležitost s Jiřím Kořalkou několikrát vycestovat a vždy jsem pocítil opravdové přátelství a úctu, kterou k němu zahraniční kolegové projevovali.

Jiří Kořalka nebyl jen vynikajícím historikem. Byl to nesmírně laskavý a dobrý člověk, přítel i učitel, který se nepodbízel, ale nikdy nelitoval času a námahy, které měl vynaložit na pomoc svým bližním. Znal jsem dobře jeho

rodinné zázemí a vím, že byl milujícím manželem i otcem, který ve stáří ztratil jak celoživotní družku Květu, tak jediného syna Jaroslava. Láska, dobré srdce a pohoda, kterou sám tak vřele rozdával, mu však byla v závěru vlastního života odepřena. Chtěl bych věřit, že se mu spravedlivé odměny za poctivý život přece jen tam kdesi nahoře dostane.

III. Obzory literatury
(Reviews)

KŘESŤAN Jiří: *Zdeněk Nejedlý; politik a vědec v osamění.* Paseka, Praha 2012, 569s.

Martin TICHÝ

V poslední době se na českém knižním trhu pravidelně objevují rozsáhle koncipované studie o významných osobnostech českých, potažmo československých dějin 20. století. Tak se i u nás, vedle monografií o významných umělcích, prosazuje tradice politický koncipovaných životopisů, respektive biografií, o nichž je možné konstatovat, že přerůstají v syntézy, v nichž jsou jednotlivé události popsány s ohledem na význam a postavení dané osobnosti. V případě, že je taková kniha dobře napsána, přináší zároveň nejen čtenářský požitek, ale i vědomí, že zde existuje prostor pro interpretace, v nichž jsou dějiny popsány z perspektivy, jež naznačuje vztah historika k dané osobnosti; přičemž o kvalitě dané práce vypovídá, mimo jiné, způsob a míra kritického nahlížení na její život a význam.

V posledních několika letech byly vydány opravdu rozsáhlé a fundované práce, namátkou lze zmínit monografie o Josefu Beranovi, Rudolfu Beranovi, Prokopu Drtinovi, Václavu Kopeckém, Janu Šrámkovi. Přesto bylo a je vydání v mnoha směrech faktograficky objevné biografie Jiřího Křesťana *Zdeněk Nejedlý; politik a vědec v osamění* v nakladatelství Paseka v roce 2012 počinem výjimečným. Autor v ní završil více jak dvě desetiletí trvající studium o osobnosti, s níž si česká společnost, nejednou ale i část české historiografické obce, nevěděla rady; což se občas projevilo v krajně hodnotících přístupech: v nekritické adoraci, v druhém pólu pak v přezírání, v mediální rovině až v urážlivém vysmívání. Oba krajní přístupy nebyly smysluplné, v mezních polohách se projevily jako škodlivé a zbytečné, oba byly dobově podmíněné; uchopit však kriticky osobnost Zdeňka Nejedlého v celé její šíři a významu nikdy nebylo, není a nebude snadné. Na pozoruhodně koncipované edice ze sedmdesátých a osmdesátých let 20. století, seznamující zájemce s korespondencí Zdeňka Nejedlého, se nepodařilo po roce 1989 navázat. Nahlížet naň optikou husitství a jeho přístupu k němu, vystihovalo pouze část jeho osobnosti, jakkoliv to byl ve své době jeden z mála přístupů, který umožňoval smysluplně interpretovat jeho činnost a odkaz v širších souvislostech. Obdobné řešení nabízely v jeho díle muzikologické aspekty.

Mnohovrstevná osobnost Zdeňka Nejedlého, šíře jeho činnosti a odkazu, se vzpírá jednoznačnému uchopení a výkladu. Vždyť jen obsáhnout

a svým způsobem zpracovat to, co Nejedlý za svůj život publikoval a porozumět tomu, v jakých souvislostech tak činil, není pouze časově náročné, nýbrž ani snadné. Historikům se tu nabízí několik možných přístupů, jimiž lze obsáhnout Nejedlého osobnost a dílo. Jeden z nich spočívá v analyticky koncipovaných studiích, odborně zaměřených na určité výseky z jeho života či díla; případně na problematiku, jež je s touto osobností více měně spojena. V kontextu odborných prací Jiřího Křesťana, směřujících jak se ukázalo k biografické syntéze, můžeme analytické studie považovat za nevyhnutelnou, přitom ale podnětnou fázi příprav; jak o tom svědčí jeho „nejedlovské" sondy. Za jednu z nejzdařilejších můžeme považovat tu věnovanou problematice národní očisty po roce 1945 (*Srdce Václava Talicha se ztratilo*). V obecné rovině lze konstatovat, že jakékoliv velké téma je možné dílčími analýzami segmentovat, případně, nahlíženo z perspektiv jednotlivých vědních disciplín, fragmentovat v nespojité dílčí celky, v čemž spočívá jedna z možných slabin tohoto přístupu. Obsáhnout osobnost Zdeňka Nejedlého v celé její šíři neznamená jen postihnout jednotlivé etapy jeho života, ale i jeho vědecký a společenský ohlas a význam; a to navíc kriticky, s osvojenými zákonitostmi jednotlivých oborů a témat, v nichž se Nejedlý pohyboval a ve svém díle je více či méně obsáhl. Takovéto syntetizující pojetí se však vzpírá časovým horizontům, v nichž se dnes povětšinou realizují vědecké výstupy.

Trvalo více jak dvě desetiletí než od prvních pramenných studií a dílčích výstupů napsal Jiří Křesťan biografii Zdeňka Nejedlého. Po formální stránce v ní respektoval chronologii jeho života a díla. V tomto směru je recenzovaný titul výstupem, v němž autor dostál tradičním pravidlům žánru a neexperimentoval s jeho pojetím (například rozdělení textu na specializované studie, zaměřené na jednotlivé obory, v nichž se Nejedlý realizoval). Biografie ale v nejlepším slova smyslu přerostla v důkladný historický exkurs, v jehož ohnisku zůstává vždy Nejedlý. V textu před čtenářem nedefilují pouze významné a dodnes ctěné osobnosti, nýbrž i ty dnes neprávem zapomenuté. Šíře těchto kontaktů je udivující, stejně jako autorova schopnost začlenit je ústrojně do textu a vymezit jim v kontextu práce odpovídající prostor. Tam, kde se Jiří Křesťan musel spolehnout na dostupné studie, zejména z oborů, jež nemá plně osvojené, je znát respekt k dosavadnímu bádání; tam, kde měl k dispozici prameny, kde se mohl opřít o své původní výzkumy, případně standardní historické práce, je kritický nejen k Nejedlému, nýbrž i k tomu, co kdy o něm bylo napsáno a jakým způsobem byl Nejedlý „interpretován".

Jiří Křesťan se nevyhnul popisu osobního života Zdeňka Nejedlého, naopak na něm nepřímo přiblížil a charakterizoval jeho osobní vlastnosti a profesní dispozice, díky nimž lze lépe pochopit skutky, jimiž zasahoval a ovlivňoval veřejnou sféru. Za nejzajímavější, pro pochopení i interpretaci

pozdějších fází Nejedlého života patrně i zásadní, a také v jistém smyslu nejpůvodnější, je možné považovat kapitolu mapující dobu jeho exilu v SSSR. Vysvětluje mnohé z toho, s čím byl a je Nejedlý v poválečném a poúnorovém období spojován, s činy, o jejichž motivaci by se daly jinak vést více méně nepodložené diskuse. Autorovo výsledné pojetí Nejedlého biografie, ono provázení jej od kolébky do hrobu, včetně vystižení jeho druhého života, je nejen tedy chronologické, zejména ale chápavé; nikoliv však nutně nekritické. Její vyznění ovlivnilo několik faktorů: jistě obdivuhodná znalost pramenné základny, mnohé podklady měl autor jako první k dispozici (mimo jiné z archívu rodiny, SSSR), stejně jako čas věnovaný jejímu osvojení a vypracování. Výhoda daného přístupu tkví v hloubce a jistotě uchopení tématu, což se projevilo v celistvém pojetí biografie. V autorově schopnosti neposuzovat odděleně jednotlivé úseky Nejedlého života, nýbrž na ně nahlížet v širším kontextu; možná i v určitém zažití, jistém pochopení („předporozumění") oněch kontroverzních částí osobnosti a skutků Zdeňka Nejedlého, což v symbolické rovině naznačil i autor v „rozporu", respektive ve významovém posunu posledních vět v úvodu a závěru textu.

Křesťanova kniha byla očekávána s napětím, dostalo se jí více než uznalého přijetí a většina recensentů se o ní vyjádřila s uznáním. Není divu, vždyť zhodnotit kriticky práci autora, jenž se více jak dvě desetiletí systematicky věnuje jednomu tématu, není snadné; navíc v daném případě výsledek nejenže posunul dosavadní poznání, nýbrž překonal očekávané. Přesto se lze výjimečně setkat s kuloárovými výhradami, směřují povětšinou k autorovu chápavému pojetí biografie. Tuším, že to byl doc. Martin Kučera, kdo s pochopením upozornil na autorův hermeneutický přístup, a vystihl tak právě onu přednost, jež může být považována i za jistou slabinu; což zároveň naznačuje, že tu zůstal prostor pro jiné metodologické přístupy, interpretace života a díla Zdeňka Nejedlého. Přes všechnu celistvost tak biografie není a nemůže být vyčerpávající sumou vědomostí, přestože jakoby v ní při prvním čtení nezůstal prostor pro další možné otázky a podněty, kritičtěji interpretovaný odkaz Zdeňka Nejedlého.

V tomto směru nejde o kritiku Křesťanova přístupu, ve výsledku jeho textu; naopak, ten je v nejlepším slova smyslu sugestivní a v mnohém jakoby bezezbytku naplňující téma. Ostatně právě při celistvém uchopení nelze vždy bezezbytku zodpovědět ony dílčí a problematické (problematizující) otázky. V širším a obecném významu tu jde spíše o metodologická východiska, pojetí a přístup, na každém bude možné postihnout jeho přednosti i slabiny. Příštím autorů tak zůstal nemalý prostor, v němž se budou moci při studiu života a díla Zdeňka Nejedlého realizovat; lze ale předpokládat, že se vrátí k analyticky pojatým studiím. S tím ovšem, že opravdu úctyhodný a syntetizující

opus Jiřího Křesťana nebudou moci pominout. Ve svém žánru a v prostředí české historiografie zůstane výjimečným počinem, rozsahem a kvalitou zpracování srovnatelný s prací Jaroslava Rokoského *Rudolf Beran a jeho doba*.

Jiřímu Křesťanovi, nakladatelství Paseka, a všem dalším, kdo mají podíl na vzniku této inspirativní biografie, se sluší poděkovat za její vydání...

Jan KRŠKO, *Pět životů Jana Husa na Krakovci*. Rakovník, Rabasova galerie – Státní okresní archiv Rakovník 2015, 105 s., ISBN 978-80-86772-90-5

David Kozler

Kniha rakovnického archiváře a historika Jana Krška, vydaná u příležitosti 600. výročí upálení kostnického martyra, se zabývá otázkou pobytu Jana Husa na Krakovci a vznikem a vývojem husovské tradice spjaté s tímto středočeským hradem. Sestává z pěti kapitol, jež pojednávají o jednotlivých Husových „životech", a je vybavena bohatým poznámkovým aparátem i seznamem použitých pramenů a literatury. Zatímco první kapitola je věnována „krakoveckému období" reálného Husova života, dalšími čtyřmi „životy" autor rozumí jednotlivé etapy ve vývoji husovské tradice.

Největší pozornost vzbudí u laické veřejnosti i v odborných kruzích jistě první kapitola recenzované knihy, která nese název *Hus v přípravách na koncil* a v níž se autor pokouší revidovat závěry dosavadního bádání. V úvodu kapitoly stručně připomíná konvenční výklad o Husovu pobytu na Krakovci: *„Mistr přijal pozvání majitele hradu Jindřicha Lefla z Lažan a odešel do překrásného koutu středních Čech. Připravoval se zde na nadcházející koncil a zároveň širokému okolí hlásal své učení."* (s. 9) Východiskem pro jeho výzkum se pak Krškovi stala tato úvaha: *„Pokud mistr v širokém okolí hradu Krakovce obcházel vesnice a všude hlásal nápravu církve, proč se tato skutečnost neprojevila v husitské revoluci? Odborný svět vidí spojitost mezi Husovým pobytem na Kozím hrádku a následnou revoluční vlnou v blízkosti budoucího Tábora. (…) Na Rakovnicku však žádné výrazné formy aktivizace reformního hnutí nepozorujeme. (…) Netečnost působí o to křiklavěji, uvědomíme-li si blízkost významných kališnických center."* (s. 24)

Po rekapitulaci tradičního výkladu přistupuje Krško k rozboru pramenné základny, o niž se toto pojetí opírá. Klíčové místo v ní zaujímají tzv. *Staré letopisy české*. Autor přitom poukazuje na skutečnost, že texty nejstarší vrstvy se o Husových mimopražských pobytech vůbec nezmiňují a že nejstarším ze tří rukopisů informujících o Janově působení na venkově (R, T a L) je manuskript vratislavský, který byl dokončen až v 70. letech 15. století, a nemusí tedy již reflektovat reálné události. Míru pochybností podle Krška zvyšuje skutečnost, že se mu až do 19. století *„v žádné regionální písemnosti nepodařilo nalézt vazbu Husa ke Krakovci"* (s. 12), přestože se materiál pro období raného novověku dochoval v nezvyklé šíři. Dále autor dokládá, že tradiční chronologické vymezení Husova pobytu na hradě je jen hypotetické a postrádá pev-

nou oporu v pramenech – 15. červenec 1414 jako jeho počátek je konstruktem Václava Novotného a 11. říjen téhož roku, pokládaný za jeho konec, sice ve slavné relaci Petra z Mladoňovic najdeme jako datum mistrova odchodu do Kostnice, avšak bez uvedení konkrétního místa.

Je třeba ocenit, že se Krško při svém bádání nespokojil jen s edicemi, nýbrž vše ověřoval přímo v dochovaných rukopisech. K jeho práci s těmito prameny lze však mít řadu výhrad – paleografické přepisy latinských textů mnohdy nejsou přesné (např. ne všechny zkratky jsou náležitě rozvedeny, a někde dokonce chybějí i celá slova), což se pak odráží také v překladech do češtiny, a k tomu přistupují rovněž problémy interpretační. Demonstrujme to na jednom z klíčových Krškových závěrů, a sice že Jan Hus neodešel do Kostnice z Krakovce, jak se obvykle soudí, ale z Prahy.

Autorův výklad vychází z textu Mladoňovicovy relace v podobě zachycené v rukopise Knihovny Národního muzea se signaturou VIII F 38. Na s. 20 (dle Palackého paginace) si Krško všiml věty, kterou (ne zcela správně)[1] čte jako *„Recessus Magister Johanes Hus de Praga ad Constanciam“* a překládá *„Odchod mistra Jana Husa z Prahy do Kostnice“*. Podivuje se nad tím, že ji *„dosavadní edice vynechaly“*. Soudí přitom, že *„informace nebyla s největší pravděpodobností dodatečným vpiskem, nýbrž autorovým shrnutím předchozího odstavce“*. (s. 13) Označuje ji za *„informaci z Petrova díla“* (s. 14) a na jejím základě oživuje výklad zformulovaný již Františkem Palackým, ale později opuštěný. Jeho správnost se pak Krško snaží obhájit i za pomoci dalších, podpůrných argumentů, které ovšem vesměs nepřekračují hranici domněnek.

Předně je třeba upozornit na charakter citovaného rukopisu a okolnosti jeho vzniku, jež Krško zcela pomíjí. Tento rukopis, který vznikl patrně ve 40. letech 15. století, jako jediný dochovaný obsahuje úplný opis textu Mladoňovicovy zprávy, avšak nikoli v té podobě, v jaké ho vydal František Palacký a po něm Václav Novotný, jenž také podal podrobný popis kodexu.[2] Relace je zde – Novotného slovy – *„všelijak přeházena a rozličnými jinými kusy promíchána“*. Opis je proto doplněn četnými poznámkami a vysvětlivkami písaře, které jsou od ostatního textu odlišeny červenou barvou písma. A to je i případ Krškem citované věty. Je to ostatně zřejmé i z věty samé – celá totiž zní (s rozvedením zkratek) *„Hic co[n]tinuat[ur] recessus Magistri Joha[n]*

1 V Krškově latinském přepisu i českém překladu úplně chybí začátek věty (a tedy i přísudek), Husovo jméno je navíc v latině nenáležitě v nominativu a bez rozvedené zkratky (první „n“ v křestním jménu je v rukopise nahrazeno běžným zkracovacím znaménkem).

2 *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*. Vyd. Václav Novotný, Praha 1920, s. XXIII–XXVI; Fontes rerum Bohemicarum (dále FRB) *VIII*. Vyd. týž, Praha 1932, s. XLVII–LI.

nis Hus de Praga ad Co[n]stanciam", tj. *„Zde se pokračuje odchodem mistra Jana Husa z Prahy do Kostnice"*. Rozhodně se tedy nejedná o autentickou informaci Petra z Mladoňovic, nýbrž pouze o písařovo uvedení následující části textu. Právě to je důvod, proč věta v latinských ani českých edicích Mladoňovicovy relace většinou není otištěna – stejně jako ostatní červeně psané opisovačovy poznámky. Výjimkami, které Krško nezaregistroval, jsou již dávno zastaralé a nevyhovující vydání Konstantina Höflera[3] a samozřejmě také zdařilá vědecká edice V. Novotného, v níž všechny tyto poznámky najdeme v textově kritickém aparátu.[4]

Uvedené skutečnosti sice nevyvracejí tezi Jana Krška o Husově odchodu z Prahy, ale ukazují, že ani ona nemá tak pevnou pramennou oporu, jak se autor domníval, a že by měla být předmětem dalšího bádání a odborných diskusí, než bude eventuálně přijata.

Velmi problematický je rovněž zdánlivě objevný Krškův výklad o vzniku tzv. *Knížek proti knězi kuchmistrovi*, jež měl Hus podle konvenčního pojetí sepsat na Krakovci. Vystupuje v nich jistý pan Ctibor, v jehož službách „kněz kuchmistr" byl a který bývá ztotožňován s majitelem Kozího hrádku. Krško však z textu spisku usoudil, že nezdárný kněz působil spíše v místě aktuálního Husova pobytu, a protože v okolí Krakovce se mu žádného šlechtice jménem Ctibor pro danou dobu najít nepodařilo, navrhuje ztotožnit ho s bechyňským purkrabím Ctiborem z Černčic. Bechyňský hrad totiž podle autora v roce 1414 koupil Jindřich Lefl z Lažan, jemuž Hus v jednom ze svých kostnických listů děkuje za prokázané dobrodiní a který je proto všeobecně pokládán za jeho hostitele na Krakovci. Pokud tedy mistr Jan na Krakovec vůbec zavítal, šlo podle Krška pouze o epizodní záležitost.

Výchozím bodem autorových úvah se podle všeho stala letmá zmínka o bechyňském purkrabím „Ctiborovi z Černčic" v husovské monografii Františka Šmahela.[5] Tu pak Krško rozvedl a zasadil do svého výkladu. Avšak v citované knize došlo k překlepu – ve skutečnosti jde o Černice, zaniklou osadu, jež se nacházela nedaleko Sudoměřic u Bechyně.[6] O možnosti, že by panem Ctiborem z výše vzpomínaného Husova spisku mohl být právě tento Ctibor

3 *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung I.* Hrsg. von Konstantin Höfler, Wien 1856, s. 111–289, zde s. 121.

4 *FRB VIII*, s. 25–120, zde s. 29. Novotný dokonce citovanou písařovu větu otiskl i ve své edici Husovy korespondence, neboť textem, který v rukopise uvozuje, je Mladoňovicův opis dvou listů Jana Husa spjatých s jeho odchodem do Kostnice – viz *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, s. 205–206.

5 František Šmahel, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013, s. 156.

6 Toho, že ve své starší práci o dějinách Tábora (František Šmahel et al., *Dějiny Tábora I/1. Do roku 1421*, České Budějovice 1988, s. 235, pozn. 24) uvádí Šmahel správ-

z Černic, pak podrobněji pojednal ve svém zajímavém, ale poněkud zapadlém článku táborský badatel Rudolf Tecl.[7] Z údajů, které snesl z pramenů i literatury, vyplývá, že nastíněná Krškova kombinace, totiž že Hus pobýval na bechyňském hradě s Jindřichem Leflem v době, kdy tam byl purkrabím pan Ctibor, a že tam napsal *Knížky*, je z chronologického hlediska nemožná. Ctibor z Černic byl podle svědectví svého stejnojmenného syna z roku 1447 purkrabím na Bechyni *„těch časuov za pana Heralta pět let“*. Podle Augusta Sedláčka to bylo za Heralta staršího z Kunštátu na samém počátku 15. století, podle R. Tecla za Heralta mladšího asi v letech 1408–1412 ± 1 rok. Ať tak či onak, 11. září 1414 – po smrti Heralta mladšího – byl bechyňský hrad provolán ve Vodňanech královskou odúmrtí a až po uplynutí předepsané lhůty, během níž se mohl přihlásit případný dědic, připadl z panovníkovy vůle Jindřichu Leflovi z Lažan.[8] Zmíněná lhůta byla po celý pozdní středověk šestitýdenní (třikrát dva týdny), a Jindřich se tedy mohl stát majitelem Bechyně teprve koncem října 1414, kdy už se Hus se svým doprovodem blížil ke Kostnici, kam dorazil 3. listopadu. Dodejme ještě, že vznik Husových *Knížek* je kladen do července či srpna 1414, přičemž Krško tuto obecně přijímanou dataci nijak nezpochybnil. Navíc jsou v nich reflektovány minulé události a nezdá se, že by „kněz kuchmistr“ působil v místě aktuálního pobytu Jana Husa. Jestliže tedy mistr Jan na Bechyni opravdu dlel, muselo to být dříve, než Krško předpokládá, a zřejmě se jednalo o krátkodobé kazatelské působení v rámci jeho jihočeského exilu. Tuto případnou epizodu proto nelze použít jako argument pro odmítnutí Husova přebývání na Krakovci v druhé polovině roku 1414.

Druhá, nejkratší kapitola předkládané publikace, kterou autor nazval *Hus rozumný jako husák. Hádání se sedlákem na Chlístově*, přináší rozbor ukázky z *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan, jež vychází z textu *Starých letopisů* o Husovu venkovském exilu, ale je okořeněna příběhem, ve kterém mistr Jan rozmlouvá s prostým vesničanem. Právě výskyt v Hájkově kronice je pro Krška Husovým „druhým životem“ na Krakovci. V této souvislosti je však vhodné upozornit na skutečnost, že Husův pobyt na Krakovci (kladený ovšem do roku 1413) je zmíněn také v *Kronice o založení země české* Martina Kuthena, která vyšla tiskem poprvé už v roce 1539, tj. dva roky před vydáním díla Hájkova. Kuthenovu kroniku přitom Krško vůbec nereflektuje a tvrdí,

nou podobu zmíněného jména, tj. „Ctibor z Černic“, si Krško nepovšiml, přestože ji má v seznamu použité literatury.

7 Rudolf Tecl, *Pan Ctibor z Husova spisu Knížky proti knězi kuchmistrovi*, Jihočeský sborník historický (dále JSH) 58, 1989, s. 137–142. Za upozornění na tuto stať děkuji prof. Petru Čornejovi.

8 *Archiv český XXXVI*. Vyd. Gustav Friedrich, Praha 1941, s. 450, č. 17 (Tecl omylem uvádí *AČ XXXVII/1*).

že *„vedle Hájka spojuje v 16. století Husa s Krakovcem jen kališnický farář Václav Rosa“* (s. 24).

V další kapitole, pojmenované *Hus kráčející Rakovnickem*, autor popisuje zrod husovské tradice na Rakovnicku v druhé polovině 19. století, kdy vědomí dávné Husovy přítomnosti ovlivňovalo celkový společenský život v regionu (roku 1869 se v Rakovníku uskutečnily Husovy oslavy, v roce 1877 vznikl studentský spolek Krakovec, od roku 1897 vycházel stejnojmenný místní list, od přelomu století pořádal rakovnický Sokol pouti na Krakovec a v roce 1914 bylo ustaveno Komité pro uctění památky Husovy v Rakovníku). Krško přitom upozorňuje, že v případě Krakovce došlo oproti předbělohorskému období k výraznému myšlenkovému posunu – představu o pobytu mistra Jana zde již neurčovala místní zkušenost, nýbrž informace z okolního světa. Právě v této době se představa o aktivním Husově působení na Krakovci stala součástí školních učebnic. Počátek první světové války a následná opatření vládní moci výrazně omezily dlouho připravované oslavy jubilejního roku 1915. V poválečné době se však Husovu kultu otevřely nové možnosti, jeho historický význam coby kostnického mučedníka výrazně vzrostl a nahrazoval programově potlačovaný kult Jana Nepomuckého.

Čtvrtá, nejrozsáhlejší kapitola s názvem *Hus v duchovní krajině Církve československé* zachycuje především vývoj husovské tradice na Krakovci v meziválečném období. Tímto tématem se Jan Krško dlouhodobě zabývá, vychází zde proto ze svých starších prací a hojně se na ně odkazuje. Ustavení samostatného křesťanského společenství pojmenovaného Církev československá (CČS) na počátku roku 1920 znamenalo vytvoření nového duchovního prostoru, který postupně vytlačil dosavadní katolický model zbožnosti. Charakter Husových slavností se tak zcela změnil, když vlastenecká a společenská záležitost brzy dostala *„atribut křesťanské spirituality“* (s. 35). Z Krakovce se stalo *„posvátné místo“* nové církve (s. 43–44), zatímco sokolské slavnosti ustupovaly do pozadí a v roce 1923 se na hradě konaly naposledy. Po celé období první republiky se přitom krakovecké akce CČS těšily velké popularitě a účast se držela v řádu tisíců návštěvníků. V závěru kapitoly autor ukazuje proměnu poutí v době radikalizace společnosti v druhé polovině třicátých let, kdy bylo zdůrazňováno Husovo vlastenecké cítění a povinnost opravdového křesťana bránit po vzoru svých husitských předků republiku proti všem nepřátelům, a popisuje formy uctívání Jana Husa za Protektorátu Čechy a Morava, kdy byly oslavy na Krakovci okupační mocí zakázané. Nastíněn je i vývoj po osvobození Československa, který přinesl obnovení tradičních husovských slavností, ale také příklon CČS k socialismu. Za zmínku stojí, že Krško při přípravě této kapitoly vhodně využil i metody orální historie.

Poslední kapitola – *Hus trpěným přežitkem* – se zabývá husovskou tradicí na Krakovci v letech 1948–1989 a zachycuje specifický postoj zdejšího stranického aparátu a církevních tajemníků v tomto období. KSČ sice proklamovala věrnost odkazu husitské revoluce, mezi vedoucími představiteli poúnorového režimu však brzy zvítězila myšlenka, že socialistický člověk musí pevně stát na pozicích ateismu. V roce 1950 tak průběh Husových oslav zasáhly první restrikce a církevní stránka slavností byla odsunuta na vedlejší kolej. Od roku 1958 pak oslavy měly výrazně komerční ráz nesouvisející s husovskou tradicí, ideový obsah byl omezen na krátkou promluvu při zapálení hranice a bohoslužba byla z oficiální části programu vyškrtnuta. Duchovní rozměr si uchovala jen říjnová vzpomínka na Husův odchod do Kostnice – ta však byla vnímána jako interní záležitost církve. Opětovné zařazení církevní části do oficiálního programu červencových slavností, které přineslo tzv. pražské jaro v roce 1968, bylo jen dočasné. Nástup normalizace totiž znamenal návrat předchozích restriktivních opatření a jejich další zpřísňování, husovská tradice byla vytlačena na okraj společenského zájmu a negativní postoj komunistického režimu vůči Husovým oslavám na Krakovci pak přetrvával až do sametové revoluce. Toto vytlačování husovské tradice z veřejného života souviselo podle Krška se širším záměrem místních komunistů změnit duchovní klima na Rakovnicku, jehož ráz určila v meziválečném období CČS. Archivními prameny autor dokládá, že k úspěchu komunistů přispěla i zhoršující se situace v CČS (od roku 1971 CČSH – Církev československá husitská), jejíž mnozí příslušníci z řad nejen laiků, ale i duchovních vnímali své náboženství pouze jako formální či vlasteneckou záležitost.

Navzdory výsledkům svého bádání Jan Krško ve stručném závěru publikace čtenáře nabádá, aby na husovskou tradici na Krakovci nepohlíželi s despektem.

Krškův text je čtivý a zároveň splňuje nároky běžně kladené na odbornou práci. Dobrý dojem z vysoké stylistické úrovně knihy však zbytečně kazí desítky nejrůznějších jazykových i typografických chyb a překlepů. Zvláštně působí také formální stránka citací, v nichž jsou jména autorů uváděna v podobě *„Křestní jméno, PŘÍJMENÍ“* (tj. např. *„František, ŠMAHEL“*). Přestože je seznam použitých zdrojů na konci publikace poměrně rozsáhlý, některé autory a tituly zde bude poučenější čtenář postrádat. Co se týče starší literatury, chybí například husovské práce Václava Flajšhanse či Jana Sedláka, z novější pak stěžejní díla Petra Čorneje nebo Pavla Soukupa. Dále zcela absentují zahraniční autoři včetně Thomase Fudge, který za posledních pět let věnoval husovské problematice hned tři monografie. Vzhledem k zaměření první kapitoly měl autor vzít v potaz také starší článek Františka Černého

pojednávající o možných místech Husova exilu.[9] Ostatně je škoda, že Krško své úvahy o Husově působení na Krakovci nezasadil do širšího kontextu bádání o mistrových mimopražských pobytech, jež přes některé nové poznatky zůstávají i nadále z velké části zahaleny rouškou tajemství.

Jan Krško není medievista (středověkou problematikou se poprvé zabýval až ve své knize *Pavlíkov v proměnách času*, vydané v roce 2014) a v oblasti práce s prameny starších dějin mu lze leccos vytknout, středověku věnovaná kapitola jeho publikace je zatížena mnoha chybami, omyly a nepřesnostmi. Přesto je třeba závěrem konstatovat, že otázky, jež si v ní autor klade, jsou legitimní a představují zajímavé podněty pro další bádání o Janu Husovi. Zvláště z hlediska regionálních dějin jsou cenné rovněž poznatky o postoji předlistopadového režimu k husovským oslavám na Krakovci.

9 František Černý, *Po stopách M. Jana Husi*, JSH 18, 1949, s. 17–20, 43–49.

Vyjádření k recenzi Davida Kozlera

Recenze studenta Davida Kozlera přináší řadu cenných podnětů a připomínek. Musím ocenit jeho orientaci v medievalistice, která snese srovnání s přednášejícím na univerzitě. Některé skutečnosti z mé knihy však interpretuje ne zcela správně a vytrhává je z kontextu. Především větu o odchodu mistra Jana z Prahy do Kostnice nepřipisuji Petru z Mladoňovic, ale autorovi textu. Při srovnání s rukopisem Starých letopisů zdůrazňuji časový odstup a okolnosti vzniku pramene. Samotnou větu také nevnímám za absolutní důkaz Husova odchodu z Prahy, ale hodnotím i další prameny týkající se této záležitosti. Za rozhodující argument považuji skutečnost, že Hus je s Krakovcem výslovně spojován jen ve Starých letopisech českých. V knize zdůrazňuji kontroverzní vznik příslušné pasáže a její postupný vývoj.

Otázku Husova pobytu na Bechyni v publikaci prezentuji jako spekulativní, nikoliv danou záležitost. Uvádím zde i další lokality, které by „nahrazovaly" Husovo působení na Krakovci. Chci především ukázat na problematičnost pramenné základy. Knížky proti knězi kuchmistrovi žádnou zmínku o Krakovci neobsahují, takže opravdu mohly vzniknout kdekoliv jinde. Bechyňský hrad byl sice provolán za královskou odúmrť až 11. září 1414, nicméně šestitýdenní lhůta se nemusela vždy dodržet (osobní poznatek z regionálního studia). Husův pobyt na Bechyni s Jindřichem Leflem z Lažan je sice z časového hlediska mezní záležitost, nikoliv však zcela nereálná. Vše vyžaduje další studium, jak v knize ostatně podotýkám. Z tohoto hlediska ani sepsání Knížek proti knězi kuchmistrovi na Bechyni nelze apriorně odmítnout. Přes tyto vývody však těžiště knihy není v řešení Husovských venkovských pobytů. Zabývá se především kořeny a proměnami husovské tradice na Krakovci. V tomto ohledu je samozřejmě přizpůsobená i šíře a charakter citované literatury.

Jan Krško

Do 19. čísla Husitského Tábora přispěli (Vol. 19 – List of authors):

PhDr. Miloš Drda, CSc.
Husitské muzeum v Táboře

doc. PhDr. Petr Hlaváček, PhD.
Filozofická fakulta, Karlova Univerzita Praha

Bc. David Kozler
Filozofická fakulta, Karlova univerzita Praha

doc. PhDr. Rudolf Krajíc, CSc.
Husitské muzeum v Táboře

PhDr. Jan Krško
Státní okresní archiv Rakovník

Mgr. Viktor Pohanka
Státní oblastní archiv Praha

Mgr. Markéta Pytlíková, PhD.
Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky Praha

Mgr. Martin Tichý
Ústav pro studium totalitních režimů Praha

Mgr. Silvie Vančurová
Filozofická fakulta, Karlova Univerzita Praha

Husitský Tábor 19

vedoucí redakce (editor-in-chief): Zdeněk Vybíral
výkonná redakce (managing editors): Jakub Smrčka, Zdeněk Vybíral
Adresa redakce (Address of editorial board):
ředitelství Husitského muzea v Táboře
nám. Mikuláše z Husi 44, 390 01 Tábor
http://husitskemuzeum.cz/ht/
e-mail: vybiral@husitskemuzeum.cz
tel.: +420 381 251 885

k vydání připravilo Husitské muzeum v Táboře
(published by the Hussite museum in Tábor)
roku 2015
nákladem (print run) 500 kusů
Grafický návrh obálky (cover design): Petr Brátka
Sazba (layout): Albis International
Tisk (print): Tiskárna a vydavatelství 999, s.r.o., Pelhřimov

ISBN 978-80-87516-21-8